

ILLUSTRERET
VERDENSHISTORIE

☆

TREDJE BIND

COPYRIGHT 1927 BY BALTISK FORLAG A/S

ILLUSTRERET VERDENSHISTORIE

UDGIVET AF

BALTISK FORLAG ^{A/s}

UNDER REDAKTION AF

MAGISTER PAUL LÆSSØE-MÜLLER

OG

PROFESSOR J. ØSTRUP

★

MIDDELALDERENS AFSLUTNING

EUROPA PAA NYDANNELSERNES TID
RENÆSSANCEN OG OPDAGELSERNE
REFORMATIONEN OG TREDIVEAARSKRIGEN

BALTISK FORLAG AKTIESELSKAB
MALMÖ ★ KØBENHAVN ★ BERLIN

MIDDELALDERENS AFSLUTNING

EUROPA
PAA NYDANNELSERNES TID

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/bwb_W9-CTY-886

Fig. 1. Den restaurerede Kongestol i Rensø, hvor paa denne Tid de tyske Kongevalg plejede at finde Sted.

NYDANNELSERNES TIDSALDER

INDLEDNING

Da den sidste Hohenstaufers Hoved faldt paa Torvet i Neapel, lagdes ogsaa det imperialistiske tyske Kejserdømme i Graven. En ny Tid brød ind med en mere virkelighedstro Politik, Folkenes Nationalfølelse vaagnede; man frigjorde sig for Afhængigheden af den gejstlige Verdensmagt, og Kampen om Verdensherredømmet endte med de to store, rivaliserende Magters Lammelse. Men den vaagnende Nationalfølelse sammensvejsede ogsaa Mennesker af samme Nation til en Enhed, Lensvæsenets Skranker faldt, og paa dets Ruiner opstaar lidt efter lidt det stærke Monarki. Kun i Tyskland fortsattes Splittelsen, og Fyrsternes Selvraadighed opløser Landet i Anarki, men tilsidst lykkes det for det

habsburgske Dynasti i Østrig at faa Ledelsen og at grundlægge den nye Tids første Stormagt. Socialt betyder den nye Tid, at Godsejeradelen faar mindre at sige, Embeds- og Borgerstand mere. Ogsaa Videnskaben, Litteraturen og Kunsten bryder sig nye Baner og frigør sig for Kirkens Baand. Det bliver de blomstrende italienske Handelsbyer, som ved Korstogene var kommet i Besiddelse af den østerlandske og den antike Kulturs Skatte, der nu bliver de førende paa det kulturelle Omraade. Den nye Tidsalder medfører dog ikke alene Litteraturens og Videnskabens Frigørelse fra det kirkelige Formynderskab, men de Røster, der hæver sig for en Fornyelse af Kirken og mod det pavelige Enevælde, og som klager over, at Rom er blevet et Arnested for moralsk Pest, og at Antikrist sidder paa Petri Stol — Røster, der i Begyndelsen var enkelte og hastigt hendoende — forstærkes stadig, indtil de tilsidst gaar over til at blive en af Historiens mægtigste aandelige Bevægelser, der maaske for bestandig vil løsrive store Dele af Europa fra det pavelige Verdensherredømme.

DET TYSK-ROMERSKE KEJSERDØMMES DALEN

Efter Konrad IV's Død indtraadte i Tyskland en Tid med indre Opløsning. Den nyvalgte Konge, Vilhelm af Holland, faldt paa et Felttog mod Friserne Aar 1256, og Landet var i et længere Tidsrum, som i Tysklands Historie har faaet Navnet »det store Interregnum«, uden Konge. Ved at udbetale uhyre Summer lykkedes det endelig den engelske Konge Henrik III's Broder, Richard af Cornwall, at bevæge et Parti med Ærkebiskopen af Köln i Spidsen til at vælge sig til Konge, medens et andet Parti samtidig enedes om en Ætling af Hertugen af Schwaben, Alfons X af Kastilien. Medens Alfons aldrig kom til Tyskland blev Richard derimod kronet til Konge i Köln, men døde allerede efter nogle Aars Forløb. Nu gled Landet ud i fuldstændigt Anarki; Fyrsterne, saavel de gejstlige som de verdslige, sloges om Arven efter det tysk-romerske Kejserdømme, idet de tilrev sig de kongelige Regalier og Kronens Ejendomme, medens Røverriddere drog hærgende og plyndrende gennem Landet og tvang Landbefolkningen til at søge Tilflugt indenfor Byernes stærke Mure. Byerne saa sig nødsaget til at slutte sig sammen i Forbund for i Fælleskab at beskytte de rejsende Købmænd mod Plyndring. Saaledes dannede de nordtyske Handelsstæder med Lybeck, Hamburg og Bremen i Spidsen det tidligere omtalte hanseatiske Forbund, me-

dens Stæderne ved Rhinen samtidig forenede sig for at genoprette Orden i Landet.

Imidlertid forsøgte Kurfyrsterne, der havde Ret til at foretage Kongevalg, forgæves at enes om en Efterfølger af Richard, men da Paven tilsidst truede med selv at besætte den ledige Trone, dersom de ikke blev enige, bevægede Borggrev Frederik af Nürnberg dem til i Frankfurt at vælge sin Frænde, Rudolf af Habsburg, til Konge Aar 1273. Denne stammede fra Borgen Habsburg ved Aar (en Biflod til Rhinen i Schweiz), som et Medlem af Slægten havde opført i Aaret 1027. Efter en med Klogskab og Held ført Politik havde Greverne af Habsburg erhvervet sig store Landomraader i Schweiz og Elsass og regnedes for Schwabens rigeste og mest formaaende Grevefamilier. Men inden Valget maatte Rudolf love at styre Riget efter Kurfyrsternes Ønske. Ved at give Pave Gregor X visse Løfter lykkedes det ham ogsaa at faa denne paa sin

Side. Rudolfs første Handling blev et Krigstog mod Kong Ottokar af Böhmen, der havde modarbejdet hans Kandidatur og til det sidste havde haabet paa selv at komme i Besiddelse af den tyske Krone. Striden begyndte med, at Ottokar gjorde Indsigelse mod Kongevalget og nægtede at aflægge den forlangte Lensed til Rudolf. Denne erklærede ham da i Rigets Akt, fik ham lyst i Band og rykkede frem med en Hær mod Wien, der snart blev tvunget til at kapitulere. Ottokar maatte afstaa Østrig, Steiermark, Kärnthen, Krain og Eger og fik kun Lov til at be-

Fig. 2. Rytterstatue af Rudolf af Habsburg, fra Facaden af Domkirken i Strassbourg, (Tegning af L. Geyer).

Fig. 3. Rudolf af Habsburg. (Gravsten i Domkirken i Speier efter Tidens Skik udført allerede i Rudolfs Levetid, hvorfor Ligheden sikkert er fuldstændig).

holde Böhmen og Mähren som Rudolfs Vasal. Men da de tyske Fyrster begyndte at blive misfornøjede med Rudolfs strenge Regimente, lykkedes det Ottokar, som hurtig havde fortrudt sin Underkastelse, at forene dem i et Forbund mod Rudolf. Denne ansaa det for bedst at komme dem i Forkøbet og sluttede Forbund med Kong Ladislaus af Ungarn og vandt et afgørende Slag ved Dürnkrut, hvor Ottokar faldt. Hans Søn, Wenzel II fik Lov til at beholde Böhmen, medens Rudolf gav sine Sønner Østrig og Steiermark til Len.

Rudolfs sidste Aar var optaget af at genindføre Ro og Orden i Landet ved Hjælp af strenge Love. Derimod arbejdede han forgæves paa at faa sin Søn anerkendt som sin Efterfølger, og ved sin Død i Speier Aar 1291 havde han selv endnu ikke opnaaet den tyske Kejserkrone. I det følgende halvandet Aarhundrede afløste forskellige Dynastier hverandre paa Tysklands Trone. Ved rigelige Bestikkelser lykkedes det Adolf af Nassau at gennemdrive sit Valg til Konge med Forbigaaelse af Rudolfs ældste Søn Albrecht, der havde haabet paa Kronen. Allerede fra Begyndelsen af

sin Regering maatte Adolf kæmpe en haard Kamp om Tronen, og da han ved Vold og List røvede Thüringen og Meissen fra deres retmæssige Indehavere, sluttede de fleste tyske Fyrster sig til Albrecht af Østrig. Fire af Kurfyrsterne valgte denne til Konge, og Adolf maatte nu atter kæmpe for Rige og Liv. Ved Gölleheim prøvede han Vaabenlykken, men besejredes og blev selv paa Valpladsen Aar 1298.

I denne Strid havde Schweizerne stillet sig paa Adolf af Nassaus Side, og denne havde bekræftet deres allerede Aar 1240 af Frederik II udstedte Frihedsbrev. For at kue Schweizerne indsatte Albrecht nu Fogeder, som fra deres »Tvangsborge« øvede Vold mod Befolkningen. I Særdeleshed gjorde Herman Gessler sig berømt for sin Grusomhed; han voldtog Kvinderne og tvang Bonderne under Hug og Slag til at opføre en Borg til ham selv. Men da rejste det trodsige Folk sig, der ikke var vant til nogen Slags Tvang, og i en sagnomspundet Frihedskamp afrystede de Undertrykkerens Aag. En maaneklar Sommernat samlede nogle modige, unge Mænd paa Engen i Rütli og svor med opstrakte Hænder ikke at hvile, førend de havde befriet deres Land. Da Gessler for at lade Folket føle Overmagten, som Symbol paa Østrig, ophængte en Hat og befalede, at alle vejfarende skulde hilse den, nægtede en modig ung Mand, Wilhelm Tell, der kom forbi med sin lille Søn, at efterkomme Befalingen. Han, der var kendt som en fremragende Bueskytte, blev da tvunget til at skyde et Æble fra sin Søns Hoved, og siden, da han under en Storm paa Vierwaldstättersøen i Lænker førtes til sit Fængsel, lykkedes det ham at redde sig fra Fangenskabet, hvorefter han nedskød Gessler i Hulvejen ved Küsnacht. Først i det kritiserende 19de Aarhundrede er Wilhelm Tellsagnet blevet forkastet som uhistorisk, selv om det indrømmes, at det meget vel kan indeholde en historisk Kerne. Den store tyske Digter Schiller har givet dette Sagn dramatisk Form.

Schweizerne fortsatte imidlertid Frihedskampen og vandt Aar 1315 ved Morgarten en glimrende Sejr over Hertug Leopold af Østrig; de tre Skovkantoner Uri, Schwyz og Unterwalden dannede samme Aar et Edsforbund i Brunnen og fik derefter Rigsfrihed. Til disse første Kantoner sluttede sig i det fjortende Aarhundrede Luzern, Bern, Zug, Zürich og Glarus.

Da Schweizerne under Kong Wenzels Regering i Kampen mellem Byer og Fyrster stillede sig paa de førstes Side, angreb Hertug Leopold den Fromme af Østrig dem for med et Slag at gøre Ende paa det

trodsige Bondefolks Frihed. Ved Sempach led den betydelig stærkere tyske Rytterskare Aar 1386 et knusende Nederlag mod det faatallige schweiziske Fodfolk; Leopold faldt, og Schweiz var reddet. Til denne Kamp knytter sig Sagnet om Arnold af Winkelried, der for at hjælpe sine Landsmænd til at gennembryde Fjendens tætsluttede, lansebevæbnede Hær, gik imod den, idet han omfavnede saa mange Lanser, som han kunde omslutte, og borede dem i sit Bryst.

Lad os fra dette Sidespring vende tilbage til Albrechts Kamp om Tysklands Krone. Han vandt den i Sejren ved Göllheim, men blandt

Fig. 4. Et Ilbud fra Ærkebiskopen af Mainz overbringer Ærkebiskopen af Trier Underretningen om Albrechts Mord og Indbydelse til Kongevalg i Frankfurt. Trier-Bispen befinder sig paa Hjemrejsen fra Rom.

Kurfyrsterne opstod der snart Misfornøjelse med Albrechts Politik især efter, at han havde stillet sig paa Filip IV's Side i Kampen mod Pave Bonifacius VIII. De tre Ærkebiskoper ved Rhinen sluttede sig sammen i et Forbund og besluttede at fordrø Albrecht til Regnskab for hans »Mord paa Kong Adolf«. Men Albrecht drog hurtigt ned til Rhinen og tvang ved et hærgende Felttog Kurfyrsterne her til at afstaa fra al Opkrævning af Told paa Rhinen og til at frigive Byernes

Handel. Snart efter lykkedes det Paven at bevæge ham til gaa over paa sit Parti, og han besluttede derefter at indstille sin Politik paa nærmere Sigt og udvide sine Familiebesiddelser. Han vendte sig derfor mod Böhmen og Thüringen. Da den sidste Konge af den gamle böhmiske Kongeslægt, Premisliderne, den kun sekstenaarige Wenzel III blev myrdet, ægtede Albrechts Søn Rudolf Wenzel II's Enke og besteg Böhmens Trone. Paa et Feltog mod Thüringen modtog Albrecht Underretningen om sin Søn Rudolfs Død og besluttede nu at genvinde Böhmens Trone — som Henrik af Kärnthen havde tilvendt sig — for sin anden Søn, Frederik, da han pludselig faldt for Morderhænder, lejet af hans egen Brodersøn Johan, senere kaldet Parricida (Fadermorder).

Efter hans Død rivaliserede flere end nogensinde tidligere om den

ledige Trone, og det varede et helt Aar, før Kurfyrsterne kunde enes om Henrik VIII af Luxemburg som Albrechts Efterfølger, Aar 1308. — Paa en Rigsdag i Speier, hvor han sad til Doms over Albrechts Mordere, naaede et Sendebud fra Böhmen ham, der tilbød hans Søn, Johan, Böhmens Krone og den 18-aarige Prinsesse Elisabeths, Wenzel III's Søsters Haand.

Efterat denne Pagt var blevet sluttet, og Henrik VII havde stillet sine Modstandere tilfreds ved Hjælp af Len, tiltraadte han Rejsen til Italien for at modtage Kejserkronen, drømmende om at gengive Kejserdømmet

Fig. 5. Kejser Henrik VII. (Fra hans Marmorsarkofag i Pisa. Af den samtidige Billedhugger Niccolo Pisano).

dets fordums Glans og Magt. Italien befandt sig ved denne Tid i fuldstændig Opløsning; Adelspartierne stredes om Magten og hjemsøgte Befolkningen med Mord og Brand. Under Pavernes »babyloniske Fangenskab«, hvor Paven sad i Avignon som den franske Konges Mand, led saaledes den romerske Befolkning haardt under de bestandige Stridigheder mellem Familierne Colonna og Orsini.

I Mindet om tidligere Tiders Ro og Glans drømte derfor hver italiensk Fædrelandsven om en Genoprettelse af det tysk-romerske Kejserdømme, som med Hohenstaufernes Undergang var blevet knust af den pavelige Medbejler til Verdensherredømmet. I sit Værk »Om Monarkiet« forherliger den landflygtige italienske Digter Dante Kejserdømmet, som han ansaa for en Nødvendighed, en Værdighed, der havde sit umid-

delbare Udspring fra Gud og kun tilhørte det romerske Folk og dets Kejser og ikke Paven. I sit senere Hovedværk »Den guddommelige Komædie« bønfaller han Kejseren om at komme og redde Italien, der er blevet et Vilddyr, fordi ingen længere lader det føle Sporerne. Da Henrik Aar 1310 overskred Mont Cenis, hilsedes han med Jubel af Lombardiets Stæder; Ryttere i Tusindtal strømmede til hans Faner, og han

Fig. 6. Henrik VII's Riddere under Gadekampen mod Guelferne i Rom, Aar 1312. (Provinsarkivet i Koblenz).

blev kronet i Milano med den lombardiske Jernkrone. Guelferne og Tilhængerne af Familien Orsini, der i Begyndelsen nærmede sig til ham, stødtes dog snart bort af hans Strengthed og svor — i Tillid til Robert af Neapels Hjælp — at hindre hans Kroning i Rom. Ved Ghibelinernes Hjælp lykkedes det ham imidlertid at trænge ind i Rom; i fjorten Dage rasede Kampen mellem Roms Ruiner, og tilsidst maatte Henrik opgive Forsøget paa at lade sig krone i Peterskirken og nøjes med — under Fjendernes Beskydning — at modtage Kejserkronen i den i Ruiner lig-

gende Laterankirke, Aar 1312. Derefter vendte han sig mod det guelfiske Florens, men maatte snart, tvunget af Sult og Sygdom i Hæren, opgive Belejringen og trække sig tilbage til Pisa. Da nye, friske Tropper strømmede til, og Henriks Forbundsfæller havde Fremgang paa deres Felttog, var det nu hans Hensigt at føre et afgørende Slag mod Lederen af det fjendtlige Parti, Kong Robert af Neapel, da han pludselig blev syg og døde, maaske, som det senere er blevet paastaaet, forgiftet af en Dominikanermunk, Aar 1313. I Pisa beredtes hans sidste Hvilested.

Nu sammentraadte Kurfyrsterne for at vælge hans Efterfølger, men saa lidt som tidligere kunde de nu blive enige; et Parti, med Ærkebiskopen af Köln som Fører, sluttede sig til Kong Albrecht af Østrigs Søn Frederik III, den Smukke, medens Majoriteten, under Ledelse af Ærkebiskopen af Mainz, Peter von Aspelt, valgte Wittelsbacheren, Ludvig af Bayern. Begge blev ogsaa kronede, og nu stod det kun til Vaabnene at afgøre, hvem af dem, der skulde blive Landets Konge. Ved Mühlendorf, ved Donaus Biflod Inn, vandt Ludvigs Forbundsfælle, Kong Johan af Böhmen, en glimrende Sejr over Frederiks Tropper og tog ham selv til Fange. Frederik frasagde sig Kronen og lovede at tilbagegive Krongodserne, og da han, trods Pavens Forsøg paa ved Trusel om Bandlysning at bevæge ham til at bryde denne Overenskomst, trofast overholdt den, rørtes Ludvig i saa høj Grad over denne Troskab, at han indsatte ham som Medindehaver af den kongelige Værdighed og de kongelige Godser, ja, endogsaa var betænkt paa at indsætte ham som Medregent, da Frederik døde, Aar 1330.

Da Ludvig vægrede sig ved at gaa ind paa Pave Johan XXII's Forlangende om Bestemmelsesret over den tyske Kongetrone og hans Opfordring til at give Møde for Pavestolen, blev han lyst i Band, og Landet belagt med Interdikt. Men da Paven tillige benyttede sig at verdslige Magtmidler og hidsede Robert af Neapel paa Ludvigs Tilhængere, Matteo og Galleazo Visconti i Milano, drog Ludvig ned til Italien, befriede Milano, lod sig hylde som romersk Konge og sluttede Forbund med flere af Stæderne. Da Ghibelinerne nogle Aar senere blev heftig trængt af Ludvigs Modstandere, begav han sig atter til Italien, blev kronet i Milano med den lombardiske Jernkrone og erklærede Paven for afsat. Paa denne Tid undergravede en radikal Strømretning under Ledelse af Mænd som Englænderen Vilhelm af Occam og Marsiglio af Padua, Pavedømmets Magt og Anseelse ved at lære, at kun Kristus er Kirkens Overhoved, medens alle Ordets Forkyndere er ligestillede. Den højeste

Fig. 7. Kejser Ludvig af Bayern. (Relief i rød Sandsten i Bymusæet i Mainz).

kirkelige Myndighed bliver saaledes ikke Paven, der ikke har noget forud for andre Præster, men Koncilierne, hvis Beslutninger hviler paa Bibelen. I Rom blev Ludvig kronet til Kejser af den daværende Magthaver, Colonna, men da den Pave, han indsatte, vakte almindelig Misfornøjelse,

vendte Folkets Had sig mod Ludvig, og forfulgt af Stenkast maatte han hastigt forlade Rom. For at gøre en Ende paa Pavens Indflydelse paa Kongevalgene sammenkaldte Ludvig Kurfyrsterne til et Møde i Rense, hvor de Aar 1330 dannede den saakaldte Kurforening, hvorved man kom overens om, at den, som af Kurfyrsterne valgtes til Konge og Kejser, umiddelbart skulde være Indehaver af denne Værdighed, aldeles Uafhængig af

Pavens Stadfæstelse. Derefter erklærede man Kejseren løst fra Bandedet. Paven opgav imidlertid ikke Kampen, men lyste paany Ludvig

i Band og bevægede fem af de tyske Kurfyrster til paa et Møde i Rense, Aar 1346, at vælge Ludvigs gamle Fjende, Johan af Bohmens Son Karl, til Konge. Karl blev kronet af Ærkebiskopen af Koln; men Stæderne og de øvrige Kurfyrster stod trofast paa Ludvigs Side, og først efter at denne pludseligt var bukket under for et Slagtilfælde, lykkedes det Karl at blive almindelig anerkendt. Ludvig var den sidste af de tysk-romerske Kejsere, som forsøgte at gengive Kejserdommet dets gamle Magt og Anseelse.

Karl IV af Böhmen (1346—1378) indstillede sin Politik paa mere praktiske og nærliggende Opgaver og søgte at udvide sine Familiebesiddelser. I sit Arveland Bohmen, paa hvilket han grundede sin Magt, gennemførte han alle Slags Forbedringer, understøttede Handel, Industri og Bjærgværksdrift, byggede nye Borge og anlagde Byer, udgav en bohmsk Lovbog og grundlagde 1348 et Universitet i Prag, det første i Riget. Med sine Medbejlere til Tronen havde Karl ret let Spil. Wittelsbacherne, som var hans værste Modstandere, lykkedes det ham hurtigt at faa over paa sin Side, og for en større Pengesum bevægede han den ædle, men svage, Grev Günther af Schwarzburg, der i Frankfurt var blevet valgt til Konge, til at nedlægge Kronen.

Paa denne Tid hjemsøgte Europa af den forfærdeligste Farsot, der nogensinde har raset, »den sorte Død«. Den siges at være kommet fra Mongolerne, da disse under en mislykket Belejring af en By i det sydlige Rusland kastede Ligene af dem, der i Hæren var døde af Pesten, ind i Byen, inden de drog bort. Hærgende drog denne frygtelige Fjende videre langs Middelhavets Kyst og Europas Vestkyst op mod Nord, paa en eneste Nat læggende Landsbyer og Købstæder øde. I mange Byer søgte man at beskytte sig ved fuldstændig Isolering, men for eller senere stod den forfærdelige Gæst midt iblandt dem. Forgæves søgte de ulykkelige at flygte, til Døden standsede deres Flugt. Forloberen for den italienske Renæssance, Boccaccio, skildrer i Indledningen til sit berømte Værk »Decamerone«, den Rædsel og Skræk, som greb Menneskene. Jordskælv, Meteor og Misvækst gik forud og fulgte efter Farsoten og forøgede yderligere Menneskenes Angst. Alle Familiebaand og alle sociale Baand brast, Ægtefæller ophørte at yde hinanden Hjælp, Modre forlod deres Sonner, alt Arbejde standsede, og selv Lægerne, der stod magtesløse, flygtede. Langt frem i Tiden fortælles der, hvorledes man paa sine Steder har fundet forladte Kirker hensunkne i Ruin og fuldstændig tildækkede af en rig Vegetation. Her har maaske »Den sorte

Fig. 8. Kejser Karl IV (Statue fra Slutningen af det 14. Aarhundrede, fra et gammelt Hus i Nürnberg; findes nu i Berliner-Museet).

Død« som en Morderengel paa en Nat lagt hele Landsbyen øde, man har glemt, at der nogensinde har været en By med en Kirke, og først flere hundrede Aar senere er den igen kommet frem for Dagens Lys. I deres Fortvivlelse søgte Mennesker ved at piske sig at undfly Guds Vrede, som man mente var Aarsag til den uhyggelige Sygdom. I store Skarer drog de saakaldte Flagellanter omkring, syngende Salmer og piskende sig selv eller hinandens blottede Rygge, saa Blodet flød i Strømme. Da man ikke kunde finde nogen Forklaring paa Sygdommens Hærgen, kastede man Skylden paa Jøderne. Fra

Provence udspreddes Rygter om, at Jøderne havde forgiftet Brønde, og snart var Jødefølgelserne i fuld Gang. I Frankrigs, Tysklands og Schweiz's Byer myrdedes Jøder i Massevis, og deres Kvarter nedbrændtes. Saaledes lod Biskopen i Strassbourg paa en Gang inde-

brænde 2000 Jøder. I Polen, hvis Konge havde en jødisk Elskerinde, fandt de forfulgte et Fristed. I den korte Tid »Den sorte Dod« hægede Europa, faldt omtrent 25 Millioner som Offer for den. Det var paa denne Tid en uhørt Ødelæggelse, men det forhøjede Fødselsoverskud, som paafulgte erstattede snart Tabet.

Med Pave Clemens VI stod Karl paa en god Fod og — uden at ænse det romerske Folks Tilbud om, og den store italienske Digter og Videnskabsmand, Petrarca, flammende Tilskyndelse til, at lade sig forlene med de kejserlige Insignier af Romerfolket selv — drog Karl til Italien, for kun at modtage Kejserkronen af en pavelig Legats Haand, Aar 1355. Skønt det romerske Folk dog bønfuldt ham om at blive og atter gøre Rom til Verdens Hovedstad, forlod han i Overensstemmelse med det Løfte, han havde givet Paven, inden 24 Timer Byen, fulgt af alle italienske Fædrelandsvenners Had og Haan. Ved sin Hjemkomst ordnede han ved »den gyldne Bulle« (saaledes kaldet efter den Kapsel, der indeholdte Seglet) Fremgangsmaaden ved Kongevalg. Ved en Konges Død skulde Rigsvikaren kal-

Fig. 9. Det tyske Riges Ærkemarskalk og Ærkeskatmester. (Hver af de tyske Kurfyrster beklædte et Embede. Her ses Hertugen af Sachsen-Wittenberg, som var Indehaver af Ærkemarskalkembedet og bar Sværdet for Kongen, og Markgreven af Brandenburg, der var Ærkeskatmester, med Kammerherrenøglen. Begge er klædt i fuldt Ornat: lang Kurkaabe af rødt Fløj med Hermelinskrave og Kurhat, en rød Hue med bred Hermelinsbræmme.)

de de syv Kurfyrster, af hvilke de tre var Ærkebiskopperne i Köln, Trier og Mainz, og hvis Leder skulde være Kongen af Böhmen, til Frankfurt. Dersom de ikke inden tredive Dage var bleven enige om nogen, skulde de sættes paa Vand og Brød. Kurfyrsterne skulde endvidere hvert Aar træde sammen for at raadslaa med Kongen om Rigets Anliggender. Endvidere bestemtes det, at Arvefølgen i Kurfyrstendommerne skulde

tilkomme den førstefodte, mandlige Ætling, og der udstedtes Forbud mod at dele Kurfyrstendommerne. Kurfyrsterne fik forøvrigt en Mængde Privilegier, og det bestemtes, at deres Undersaatter ikke skulde have Ret til at henskyde en af dem afsagt Dom til Kejserens Afgørelse. Om Pavens Ret til at bekræfte Kongevalget nævntes der derimod ikke et Ord. Ved klog Familiepolitik lykkedes det Karl at bevæge Modstanderne af den gyldne Bulle til at gaa over paa sin Side.

For at komme i Besiddelse af Brandenburg bortgiftede Karl sin Datter til Markgrev Otto IV, Ludvig af Bayerns Søn, som han fik til at afstaa Brandenburg mod et aarligt Underhold, Aar 1373.

I den gyldne Bulle var der udstedt Forbud mod, at Byerne maatte danne Sammenlutninger, men da kun faa af dem havde tilstrækkelige Midler til at opstille egne Tropper mod de Røverriddere og Fyrster, som hjemsøgte Kobmændene, kom de herved i en vanskelig Stilling. De schwabiske Byer blev især haardt angrebet af Grev Eberhard af Württemberg. Trods den gyldne Bulles Forbud dannede de derfor et Forbund under Byen Ulms Ledelse, og da Kejseren gav én af dem som Len til Eberhard, greb de til Vaaben, besejrede

Fig. 10. Eberhard af Württemberg. (Efter en Gravsten i Stiftskirken i Stuttgart.)

Eberhard og tvang ham til at tilbagegive de schwabiske Byer, som han sad inde med, og til at bekræfte deres Privilegier og deres Ret til at slutte sig sammen. I den Fredstid, som fulgte efter, naaede de en Blomstring som aldrig for, hvorom pragtfulde Kirker og Paladser i Ulm og Nürnberg endnu den Dag i Dag bærer Vidne. For ved fæl-

les Handelspolitik at styrke deres Magt og Indflydelse dannede Hansestæderne, ialt 70, under Ledelse af Hamburg, Lybeck og Koln et Forbund i Koln 1367. De fik første Gang Lejlighed til at prøve deres Kræfter i Kampen mod de nordtyske Stæders Fjende, Valdemar Atterdag af Danmark, som besejredes og ved Freden i Stralsund, Aar 1370, endogsaa maatte indromme Stæderne en vis Indflydelse paa Kongevalgene i Danmark.

Ved Giftermaal, hvorved Schlesien, Lausitz og Øvrepfalz kom i Karls Eje, udvidede han i betydelig Grad sine Familiebesiddelser, og det lykkedes ham at bevæge Kurfyrsterne til at vælge sin Son, Wenzel til Konge, Aar 1376. Efter et Besøg i Frankrig, hvor han forlenede den

Fig. 11 og 12. Kapslen til den gyldne Bulle.

franske Kronprins, Dauphinen, — der allerede i 1349 havde faaet Dauphiné — med Kongeriget Burgund, dode han i Prag 1378.

Wenzel (1378—1400), Karls ældste Son, der nu efterfulgte ham, var en vankelmodig og grusom Konge og savnede i høj Grad sin Faders Herskerevne. Allerede hans første Opgave som Konge, at gøre Ende paa den Strid, som Aar 1370 var opstaaet i Kirken derved, at man havde valgt én Pave i Avignon og én i Rom, hvilke gensidig bandlyste og bagtalte hinanden samtidig med at de udsugede deres Kirkeprovinser, mislykkedes fuldstændig, og samme Skæbne havde hans Forsøg paa at bringe Enighed til Veje mellem Stæderne og Fyrsterne. Da Adelen i Schwaben dannede et Forbund, Löwenbund, mod Stæderne, hvori ogsaa Rhinlandets Riddere optoges, sluttede de schwa-

biske Stæder sig til Byerne ved Øvrerhin og optog paa et Møde i Konstanz, Aar 1385, tillige fem schweiziske Byer i Forbundet. Ved Döfingen (i Nærheden af Stuttgart) kom det til et Sammenstød mellem Stædernes Tropper og Fyrstehæren, der anførtes af den gamle Eberhard og hans Søn Ulrich. Efter et overordentlig blodigt Slag, hvori Ulrich faldt, opløstes Stædernes Tropper i vild Flugt. Paa lignende Maade gik det Stæderne ved Rhinen, som efterhaanden blev tvunget til at underkaste sig. Aar 1389 lykkedes det Wenzel i Eger at gennemføre en almindelig Landefred, ifølge hvilken Stæderne forpligtede sig til ikke oftere at danne noget Forbund. Dette var Wenzels sidste Regeringshandling. Da han mærkede, hvor ringe Fremgang han havde i

Fig. 13. Kong Wenzel. (Miniatur fra et Haandskrift i Hofbiblioteket i Wien.)

alt, hvad han foretog sig, trak han sig snart tilbage til sit Slot i Prag og lod Regeringen gaa for Vind og Vove. Dette gav Anledning til en almindelig Misfornøjelse i Landet og Oprørsagnisten blev tændt ved Wenzels grusomme Handlemaade mod Ærkebiskopen af Prags Generalvikar, Johan af Pomuk, der under en

Strid mellem Ærkebispens og Kongen — trods Tortur — vægrede sig ved at forlade Ærkebiskopens Parti og herved hensatte Kongen i et saadant Raseri, at han ved Nattetid lod ham styrte i Moldau, bundet paa Hænder og Fodder. Wenzels Modstandere, hovedsagelig bestaaende af det bøhmiske Aristokrati forenede sig nu i et Forbund og sluttede Forlig med Wenzels Fætter Jost af Mähren, Kurfyrste af Brandenburg, og hans yngre Broder Sigmund, hvem det var lykkedes at sætte sig i Besiddelse af Ungarns Trone, og som gerne ønskede ogsaa at blive Tysklands Konge. De fik hurtig taget Wenzel til Fange, men de bøhmiske Borgere stillede sig paa dennes Side og befriede den fangne under Førerskab af Wenzels yngre Broder, Johan af Görnitz. Da Wenzel imidlertid snart brød de Løfter, han havde givet ved Frigivelsen, og hans vigtigste Hjelper, Johan, straks efter døde, kom

han ganske i Adels Hænder og maatte underkaste sig dennes Vilkaar, hvorved Jost af Mähren blev hans Medregent. Imidlertid overvejede Kurfyrsterne Wenzels Afsættelse, særlig opbragte over, at han havde solgt Hertugtitlen til Galleazzo Visconti og anerkendt dennes Overhøjhed over Milano, og efter lang Vaklen mellem forskellige Tronkandidater blev tilsidst Ruprecht af Pfalz, Aar 1400, i Rense valgt til Tysklands Konge af de fire Kurfyrster ved Rhinen, medens Wenzel beholdt Bohmen. Ruprecht af Pfalz (1400—1410), en velmenende og begavet, men svag Fyrste, saa sin forste Opgave i at sætte Kejsrkronen paa sit Hoved og drog derfor, fulgt af flere tyske Fyrster over Alperne, Aar 1401, opmuntret hertil af Huset Viscontis Modstandere, medens Galleazzo Visconti samtidig opfordrede Wenzel til at komme til Italien for at blive kronet til Kejser. Udenfor Brescias Mure led Ruprecht imidlertid et afgørende Nederlag mod Viscontis veløvede Condottierer, Krigere af Fag; hans Tilhængere forlod ham, og fulgt af alles Haan og Foragt maatte han foretage et ynkeligt Tilbagetog. Ruprechts Nederlag i Italien gav hans Modstandere Vind i Sejlene, og under Førerskab af Ærkebisen af Mainz indgik de i Marbach, Aar 1405, et Forbund »til Beskyttelse af Landefreden«, som det saa smukt hed. Ærkebisen sluttede ogsaa Forbund med Frankrig, og beredte sig paa med en Hær af Røverriddere og Udlændinge at gøre en Ende paa Ruprechts Magt i Tyskland, da Ruprechts pludselige Død, Aar 1410, kom ham i Forkøbet.

TYSKLAND PAA REFORMKONCILIERNES OG RELIGIONS- KRIGENES TID

Da Kurfyrsterne ved Ruprechts Død traadte sammen for at vælge en Efterfølger, kunde de ikke blive enige om nogen. Et Parti, under Førerskab af Borggreven af Nürnberg, Frederik af Hohenzollern, drev Valget af Wenzels Broder Sigmund igennem, medens et andet Parti valgte hans Fætter, Jost af Mähren. Da Wenzel samtidig nægtede at give Afkald paa sin Kongetitel, havde Tyskland saaledes tre Konger. Efter Jost's pludselige Død lykkedes det Sigmund, ved Hjælp af visse Indrømmelser, at bevæge Wenzel til at anerkende ham som Konge, hvorefter han opnaaede et enstemmigt Valg i Frankfurt, Aar 1411. Sigmunds første Opgave blev den, at gøre en Ende paa den Strid, der Aar 1370 var opstaaet indenfor Kirken, idet én Pave i Avignon og én i

Fig. 14, Kejser Sigmund. (Efter et Maleri af Albrecht Dürer.)

Rom undertrykkede og forarmede deres Kirkeprovinser, og ved deres uværdige personlige Livsførelse og skamløse Kamp om Herredømmet indenfor Kirken, slyngede Bandstraaler og Forbandelser mod hinanden, ødelagde Kirkens Anseelse og fremkaldte en Opposition, der ikke alene rettedes mod Paverne personlig, men ogsaa løb Storm mod hele den middelalderlige Kirkes Grundvolde. Saaledes fremtraadte et Oppositionsparti ved Universitetet i Paris, under Ledelse af Universitetets Kansler Gerson og Professor d'Ailli, der bestred Pavens Krav paa højeste Autoritet i dogmatiske og kirkelige Spørgsmaal og hævdede, at Koncilierne stod over Paven. I England optraadte Professor ved Universitetet i Oxford, John Wyclif, (født ca. 1330) som den store Forkæmper for en Reformation af Kirkens »Hoved og Lemmer«. I sine Skrifter fornægtede han Pavens Autoritet og

stemplede ham som Antikrist. Han ansaa Biblen for eneste Autoritet, og ved Oversættelse af denne og Udsendelse af Rejseprædikanter virkede han for Bibelordets Udbredelse blandt Almenheden. Ved at lære, at Kristus var den eneste Midler mellem Gud og Mennesker, gav han det middelalderlige Hierarki et Grundskud, og ved sit Angreb paa den katolske Opfattelse af Brodets Forvandling i Nadveren, paa Relikviendyrkelsen og Munkevæsenet lob han Storm mod de gennem hele Middelalderen gængse Opfattelser.

Under denne stærke Oppositions Tvang saa begge Kardinalkollegier i Rom og Avignon sig nedsagede til, Aar 1409, at sammenkalde et Koncilium i Pisa — trods Pavernes Protester.

Her afsattes begge Paver, og en ny valgtes, men da de forhenværende Paver vægrede sig ved at afgaa, var Tilstanden kun blevet forværret derhen, at man nu havde tre Paver. Kong Sigismund anerkendte Konciliets Pave, og paa et Krigstog mod Venedig traf han sammen med denne og bevægede ham til — efter lang Vaklen — at sammenkalde et nyt Koncilium i Konstanz, Aar 1414. Dettets første Opgave blev et Forsøg paa at afværge det Angreb, som fra Bøhmen rettedes mod den katolske Kirke. Her havde Rektoren ved Universitetet i Prag, Johan Hus, født af tjekkiske Bondeforældre i Landsbyen

Fig. 15. John Wyclif. (Staalstik af James Hopwood.)

Hussinetz, Aar 1369, og hans Ven den tjekkiske Adelsmand Hieronimus, paavirkede af Wyclifs Lære, lobet Storm mod den katolske Opfattelse ved deres Angreb paa Afladslæren og de andre katolske Dogmer og ved at forlange Nadverens Uddelelse under begge Former. Da de tyske Professorer ved Universitetet i Prag fordomte Hus, medens Tjekkerne tog hans Parti, udvidede den dogmatiske Strid sig til en Racekamp med al dennes Bitterhed. Skont Tjekkerne kun udgjorde en Femtedel af Medlemsantallet ved Universitetet, gav Kong Wenzel, der stillede sig paa paa deres Side, — for at sikre deres Indflydelse — dem dog tre Stemmer i alle Universitetets Anliggender, medens de øvrige Nationer kun fik én Stemme tilsammen. Forbitrede herover udvandrede Tyskerne og grundede Aar 1409 i Leipzig et nyt Universitet, der snart

naaede en høj Blomstring. Snart kom imidlertid det tjekkiske Universitet paa spændt Fod med Ærkebiskopen i Prag, og da denne ved Appel til den ved Konciliet i Pisa udnævnte Pave havde udvirket en Bulle mod Kætteriet, befalede han, at de wyclifske Skrifter, under Klokkringning fra alle Byens Kirker og Afsyngelsen af et Tedeum, skulde kastes paa Baalet. Dette forøgede i høj Grad Forbitrelsen, og blodige Sammenstød fandt Sted overalt i Byen. Hus lystes da i Band af Pave Johan XXIII, og Byen blev belagt med Interdikt. Det lykkedes ganske vist Wenzel i Øjeblikket at hidføre et Kompromis og faa Bandet og Interdiktet ophævet, men straks efter indtraf der en Begivenhed, som i høj Grad forværrede Stillingen. Pave Johan havde til Hensigt at foretage et Krigstog mod Kongen af Neapel og behøvede Penge hertil. Ved Afladsbuller og Udsendelse af Afladskræmmere lod han kundgøre, at de, som ved at købe Aflad understøttede dette »Korstog«, skulde faa Syndsforladelse. Den skamløse Handel var i god Gænge, men da en Afladskræmmer opslog sit Telt ved Prag, optraadte Hus og dadlede i skarpe Vendinger den smudsige Affære og fremhævede det fuldkommen værdiløse ved Afladen. Da hans Tilhængere paa en offentlig Plads opbrændte Afladsbullerne, blussede en voldsom Strid op. Wenzel gav Befaling til, at Urostifterne skulde straffes, men da man greb tre unge tjekkiske Haandværkere og henrettede dem, rettedes Folkets Had mod de tyske Embedsmænd i Byen. Paven lyste da paany Hus i Band og lagde Byen i Interdikt. For at berolige Sindene forlod Hus nu paa Kongens Befaling Prag og fandt Beskyttelse paa en af sine Tilhængeres Borg. Ved Hyrdebreve, der udspreddes over hele Bøhmen, ved flammende Prædikener mod Paven og de katolske Dogmer — holdt under aaben Himmel og for tusinder af Tilhørere — virkede han for Udbredelsen af sin Lære. Da naaede en Tilsigelse ham til at give Møde i Konstanz, og fuld af Fortrøstning og med et af Kong Sigmund udstedt Lejdebrev i Lommen, begav han sig derhen. Her i den lille By ved Bodensoen fandt et af de mest berømte Møder i Kirkens Historie Sted. Titusinder af Riddere, Lægmænd og Prælater, af hvilke mange var Kirkefyrster og lærde, hvis Navne var baaret ud over hele Europa paa Rygtets Vinger, havde indfundet sig. Et Tegn paa det sædelige Forfald, som paa denne Tid raadede indenfor Kirken, var det Tog af Gøglere, Spillemand og Skøger, som fulgte i Deltagernes Spor. Ogsaa Pave Johan XXIII indfandt sig. Kun Sigmund udeblev, skønt han dog ved at tage Initiativet til dette Møde,

hvor Kirken skulde reddes fra sit Vanry, og Slaggerne skulde udskilles, havde vist Tilbøjelighed til at ville genoplive de stolte kejserpavelige Traditioner fra Konstantins og Karl den Stores Dage. Paven forstod meget klogt at aflede Opmærksomheden fra de for Pavestolen saa farlige Spørgsmaal ved straks at tage fat paa Hus' Sag, og da han frygtede for dennes Indflydelse paa Folket, lod han ham fængsle. Da Sigmund ankom henimod Slutningen af Aaret 1414, blev han grebet af en mægtig Harmen over dette Brud paa hans Løfte om frit Lejde og tænkte paa at opløse Mødet. Men han indsaa snart, hvilken Fordel han kunde have af at overtage Ledelsen af dette. For at hindre, at italienske Prælater fik overvejende Indflydelse, fordi de var i Majoritet paa Mødet, satte han igennem, at Afstemning skulde foregaa efter Nationer, og inddelte de forsamlede i fem saadanne. Paven blev nu tvunget til at vige Pladsen, og da han snart mærkede, at hans Rolle var udspillet, flygtede han forklædt som Bonde gennem Schweiz, fulgt af sin tro Tilhænger, Frederik af Østrig, og erklærede Mødets Beslutninger for ugyldige. Ved Underretningen herom kom Forsamlingen i stor Bestyrtelse, og Mødet truede med at opløses. Da gennemførte nogle beslutsomme Mænd den saakaldte Bulla Sacrosancta, hvori Mødet udtalte, at et Koncilium har sin Magt direkte fra Kristus og saaledes ogsaa staar over Paven. Denne og Frederik af Østrig blev bandlyst. Frederik blev tillige erklæret i Rigets Akt, og det blev overladt Frederik af Brandenburg at tvinge ham til Underkastelse. Denne faldt hærgende og plyndrende ind i Frederiks Arveland, hvor han bl. a. lagde hans Familieborg, Habsburg, i Aske og tog Frederik til Fange. Snart fik man ogsaa Held til at fængsle Paven og indespærre ham i Borgen Gottlieben, hvor i Forvejen baade Hus og Hieronimus, der var ileet Hus til Hjælp, sad indespærrede. Nu kom ogsaa Processen mod Hus for paany, efter at man efter lang Vaklen endelig havde givet ham Lejlighed til at forsvare sig offentlig for Mødet. Tiltrods for Trusler nægtede han at tilbagekalde sine Paastande, dersom han ikke kunde overbevises ved Skriftens Ord, den eneste Autoritet, som Hus anerkendte som staaende over baade Paver og Kirkemøder. Selv mange af dem, der ellers stod paa hans Side, opfordrede ham indtrængende til at give efter for at redde sit Liv, men forgæves; Hus var fast besluttet paa hellere at ofre sit Liv end at svigte Sandheden, og den 6te Juli 1415 dømtes han til at brændes paa Baalet. Hans Præstedragt blev revet ham af Kroppen, og en Papirkrone, hvorpaa der var malet tre Djæвле,

som sloges om en Menneskesjæl, samt Indskriften: »Denne er en Ærkekætter«, blev sat paa hans Hoved. Derefter fortes han i en stor Procession ud for at lide Martyrdøden. Han blev bundet til en Pæl, og Brænde og Halm stabledes op omkring ham og antændtes, men endnu da Luerne blafrede omkring ham, lod Salmer og Hymner fra hans Mund. Et Aar senere led Hieronymus samme Død.

Imidlertid fortsatte Modet sine Forhandlinger. Da Sigmunds Forsøg paa, under en Rejse i Frankrig, at formaa Paven i Avignon til frivilligt at trække sig tilbage, var mislykket, blev denne afsat, og efterat

Fig. 16. Hus føres til Baalet. (Tegning fra et Haandskrift af Ulrich von Richenthals Krønike om Konciliet i Konstanz.)

Franskmændene havde sluttet sig til Italienerne, enedes man om at vælge Oddo af Colonna til Pave under Navnet Martin V, hvorved man i det mindste havde bragt Skismaet ud af Verden. Forinden havde man imidlertid maattet gøre Reformpartiet, der fortrinsvis bestod af Tyskere, visse Indrømmelser, da disse ønskede, at man skulde skride til Reformer, inden Pavevalget fandt Sted. Man var saaledes i Oktober 1417 blevet enig om fem Generalreformdekreter, af hvilke decretum frequens var det vigtigste.

I Henhold til dette skulde Koncilier afholdes regelmæssig med visse Mellemrum. Men hermed var Reformarbejdet ogsaa tilendebragt. Den nye Pave forstod ved særlige Overenskomster med hver enkelt Nation at afvende alle Angreb paa Pavedømmet, og efter at en almindelig Lede ved de bestandige Tvistigheder havde grebet alle Deltagerne, opløstes Modet Aar 1418 med Beslutning om at samles igen efter fem Aars Forløb.

Efter Modets Afslutning tog Sigmund fat paa at genindføre Orden og Fred i sit Rige og belønne sine Tilhængere. Han fik saaledes gennemført en Lov, der paabød Landefred, og ved at tilbagegive Frede-

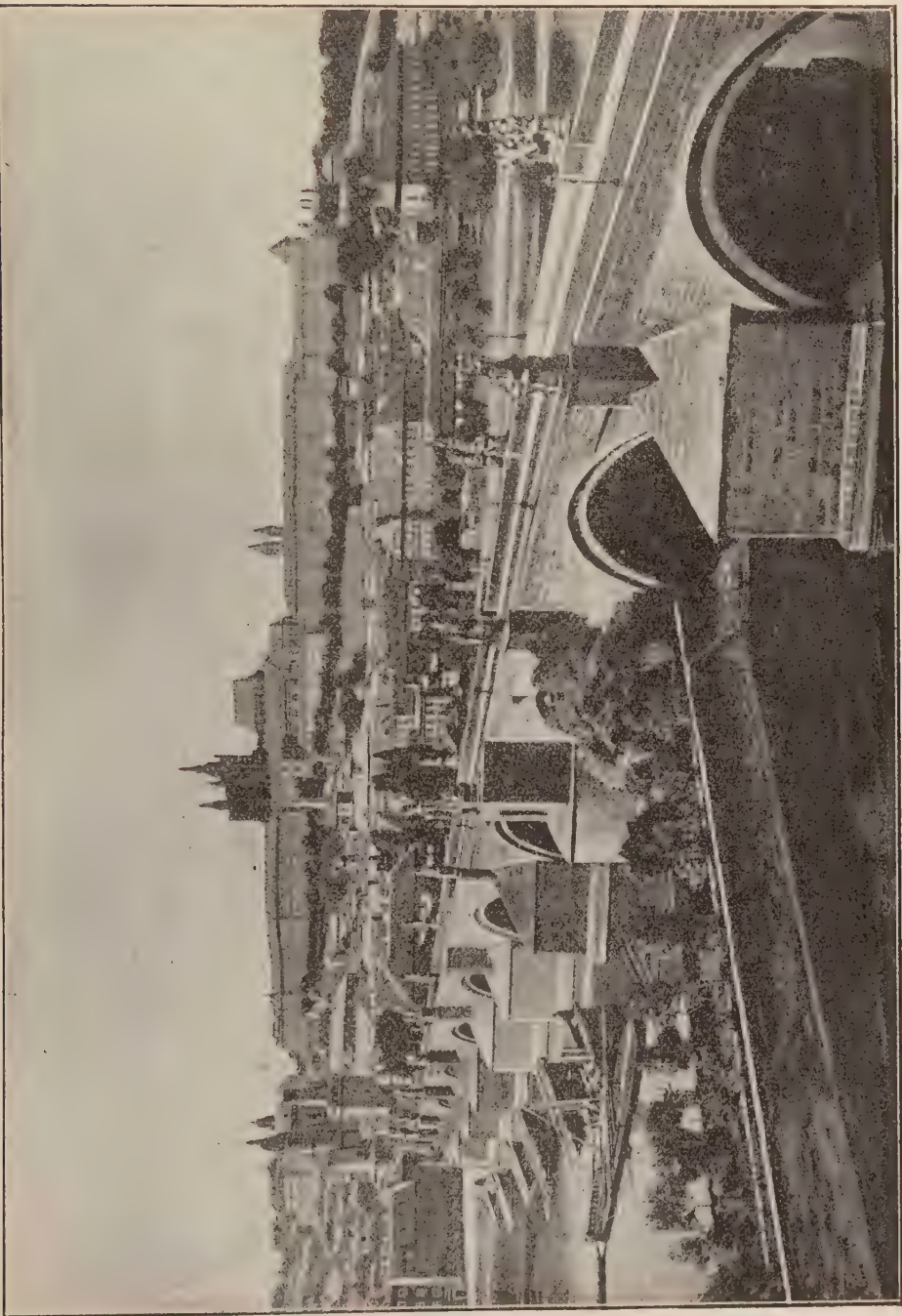

Fig. 17. Udsigt over Prag, Husiterkrigens Centrum. (I Forgrunden Karlsbroen, bygget af Karl IV, som gjorde et stort Arbejde for Prags Forskønnelse.) Efter et Fotografi.

rik af Østrig hans tabte Lande, bevægede han ham til at aflægge Trokabsed. Frederik af Nürnberg, hvem Sigmund kunde takke for sit Valg til Konge, havde han tidligere lønnet med Markgrevs-kabet Brandenburg og overdrog ham det nu tillige med Kurfyrsteværdigheden som arvelig Forlening, hvorved dette tilfaldt Familien Hohenzollern, der lige til Revolutionen 1918 sad inde med Brandenburg.

Fig. 18. Kejser Sigmund forlener Hohenzollerns Borggreve, Frederik af Nürnberg, med Brandenburg og udnævner ham til Kurfyrste, som Tak fordi han havde gennemført hans Valg til Konge. (Tegning fra et Haandskrift i Universitetsbiblioteket i Prag.)

Men snart skulde Landefreden blive forstyrret af en Race- og Religionskrig med al dennes Bitterhed og Grusomhed. Ved Underretningen om deres Lærers Martyrdød havde en voldsom Harme grebet Hus' Tilhængere i Bøhmen. De katolske Præster blev forjaget, Hus erklæredes for Helgen, og hans Tilhængere, der for største Delen tilhørte den bøhmiske Adel, dannede et Forbund. Da de som den første og mest uomgængelige Fordring paa deres Program satte Nadverens Uddeling under begge Former, blev de kaldt Utraqvister (af det latinske utraqve, som be-

tyder begge). Da Pave Martin V truede med at kalde hele Kristenheden til Korstog mod Bøhmen, dersom der ikke tilvejebragtes Orden i Landet, lod Wenzel, der førte Sceptret i Bøhmen, Husiterne, som han tidligere havde understøttet, i Stikken. Dette forøgede kun Uroen, og Wenzel maatte trække sig tilbage til en Fæstning. Husiterne organiserede sig nu i Brodersamfund under fremragende Ledere, først og fremmest

den mørke, af Fanatisme opfyldte Johan Ziska, og slog Lejr under aaben Himmel paa Bjergene, som de benævnte med bibelske Navne som Tabor, Sion og Horeb, og hvor de tilbragte Tiden under Bon, Salmesang og Indtagen af Nadveren under begge Former. Et Oprør i Prag gav Signalet til Husiterkrigen. En Søndag, Aar 1419, styrtede Folkemassen sig under Ledelse af Ziska ind i Stefanskirken, som de vanhelligede og plyndrede, og vendte sig derefter, i deres Had mod Byens tyske Embedsmænd, mod Raadhuset, brød ind her og kastede

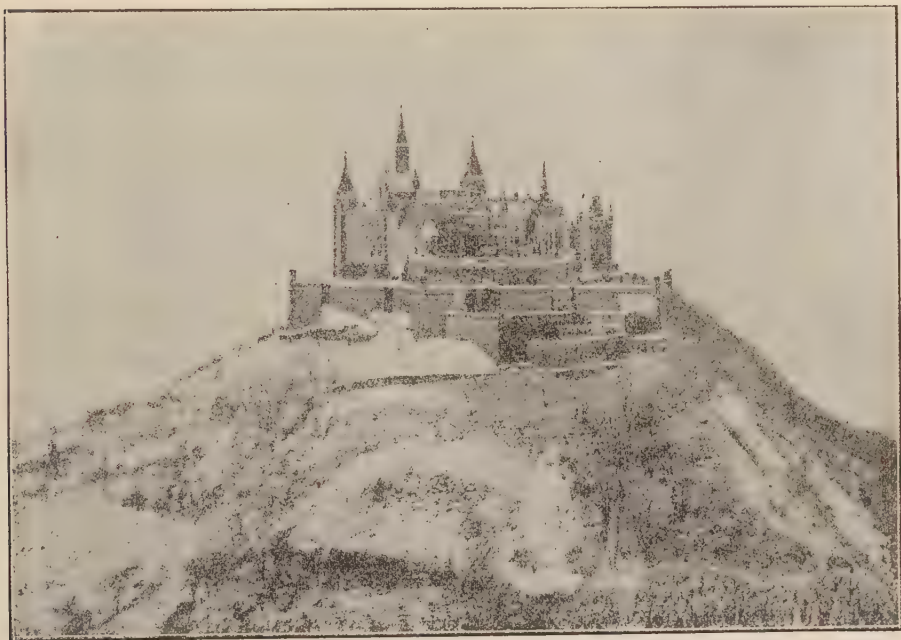

Fig. 19. Hohenzollernes Familieborg.

Borgmester og Raad ud ad Vinduerne, hvorefter de opfangedes paa Spyd af den udenfor samlede Folkemasse. Ved Underretningen om denne Voldsgerning døde Wenzel af et Slagtilfælde, Aar 1419. Sigmund, der laa i Felten mod Tyrkerne, udnævnte nu Wenzels Enke Sofie til Regentinde i Bøhmen. Da hun var kendt for at nære Sympati for Husiterne, gav de mere maadeholdne blandt disse, de saakaldte Kalixtinere (af kalix, Kalk), sig tilfreds i Særdeleshed efter, at hun havde tilladt Vinens Udskænkning ved Nadverens Indtagelse i hele

Bohmen. De mere fanatiske, Taboriterne, der ønskede en fuldstændig Tilbagevenden til Urkristendommen med Ejendomsfællesskab, Liv i Fællesskab og apostolisk Jævnhed, opslog derimod en Standlejr paa Tabor, hvor de gennemførte deres Idealer og uddannede sig militærisk. Da Sigmund vendte tilbage, misforstod han aldeles Stillingen og ogede Forbitrelsen ved at afsætte de husitiske Embedsmænd og ved andre strenge Forholdsregler. Paven kaldte nu ved en Bulle alle Katolikker til Kamp mod de bohmiske Kætttere. Da Sigmund oplæste denne

Fig. 20. Johan Ziska, Taboriternes enøjede og skrækkindjagende, men tapre Fører, i sin Rustning, der opbevares paa Slottet Ambras i Tyrol.

Bulle paa en Rigsdag og udslyngede kraftige Trusler mod Ultravivisterne i Prag, bad disse Taboriterne om Hjælp. Disse drog da hærgende og plyndrende fra Tabor gennem Bohmen og besejrede ved deres militære Overlegenhed og ved deres Artilleri, hvoraf de betjente sig i højere Grad end Fjenden, den tyske Rytterhær ved Prag. Herfra drog de videre, spredende Rædsel omkring sig og læggende de stolte og skønne Kulturmindesmærker, hvorpaa Bohmen var saa rigt, i Ruiner. De mere besindige blandt Husiterne, den tjekkiske Adel og Borgerne, begyndte nu mere og mere og mere at fjerne sig fra Taboriterne, de raa og vilde Bonde- og Haandværkerskarer, og det kom

snart til blodige Sammenstod mellem dem. Forgæves søgte Sigmund i Spidsen for tyske Hære at nedslaa Taboriterne. Disse forstod af deres Pakvogne at danne en Vognborg, bag hvilken de forskansede sig for i et belejligt Øjeblik at rykke frem og overrumple Fjenderne. Da Ziska var død af Pest paa et Krigstog til Ungarn, splittedes Taboriterne i to Partier, det ene, som vilde bevare Troskab mod Ziskas Minde, og derfor ikke valgte nogen Anfører, kaldtes de faderløse og udmærkede sig ved et mildere Sindelag, det andet valgte en forhenværende Munk, den store Prokop, til Anfører. Da Paven Aar 1427 paany opflammede Tyskerne til et Korstog mod Husiterne, og en

almindelig Rustning begyndte, sluttede de husitiske Partier sig paany sammen, og de faderlose valgte den saakaldte Prokop den Lille til Anfører. Den tyske Hær opløstes allerede ved det første Sammenstod i vild Flugt, og da Husiterne nu faldt ind i Tyskland, hvor de dræbte og martrede efter en stor Maalestok, uden Hensyn til Køn eller Alder, drog en ny Korshær imod dem, efterat et Forsøg paa at stifte Fred

Fig. 21. En med dobbelt Vognborg befæstet Lejr. Det skyldtes denne Befæstningskunst, at Taboriterne modstod ethvert af Fjendernes Anfald.

havde vist sig frugtesløst; men ogsaa den besejredes i et afgørende Slag ved Taus, Aar 1431.

Da det nu var mislykkedes at overvinde Husiterne med Vaabenmagt, forsøgte man ad Underhandlingernes Vej at bevæge dem til at nedlægge Vaabnene. Det lykkedes en Deputation, som udsendtes fra Konciliet i Basel, der sammentraadte dette Aar, at tilvejebringe en Fred med Kalixtinerne paa de af dem opstillede Vilkaar, de saakaldte Pragkompaktater, ifølge hvilke Kalken ogsaa skulde indrømmes

Lægmand, og Guds Ord forkyndes frit. I Forening med disse lykkedes det derefter den tyske Hær at besejre Taboriterne i det ualmindelig blodige Slag ved Prag, hvor 13,000 Taboriter, deriblandt begge Prokoper, blev paa Slagmarken. Dermed var Taboriternes Modstandskraft udtømt. Efterat Sigmund paa en Rejse til Italien havde indgaaet en Overenskomst med Paven, Eugen IV, ifølge hvilken han lovede at arbejde for Pavens Anerkendelse i hele Kristenheden og at vaage over,

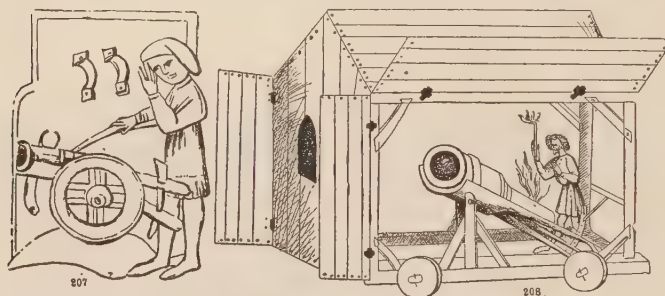

Fig. 22. Artilleriskyts i det 15de Aarhundrede. Til venstre en let Feltkanon, til højre en sværere. Ved Anvendelsen af Artilleri blev Taboriterne under Husiterkrigen deres Fjender overlegne, idet disse for Størstedelen savnede et saadant. Da disse Kanoner tit sprængtes, var de imidlertid ofte ligesaa farlige for dem, der affyrede dem, som for Fjenden. De havde kun en ringe Skudvidde og maatte derfor under en Belejring rykkes saa tæt ind til Murene som muligt. For at beskytte den, der betjente Kanonen, mod Fjendens Pile, byggede man, som det vil ses paa Billedet, et Skur omkring den. Første Gang Artilleri anvendtes i Europa var i Slaget ved Crecy under Hundredaarskrigen mellem England og Frankrig. I Norden kom Artilleri første Gang til Anvendelse, da den svenske Konge Karl Knutson belejrede Lund under Krigen med Danmark.

at Konciliet i Basel ikke foretog sig noget Skridt mod ham, og som Belønning herfor var blevet kronet til Kejser af Paven, holdt han ved sin Hjemkomst et højtideligt Indtog i Prag, hvor han med Jernhaand afstraffede de Taboriter, der ikke vilde bøje sig. Dette fremkaldte en stærk Forbitrelse

blandt Husiterne, der havde faaet Kejserinde Barbara paa deres Parti. Sigmund maatte flygtende forlade Prag og døde under Flugten, efterat han, da han følte Døden nærme sig, havde iført sig fuldt Kejserskrud med Kejserkrone paa Hovedet, Aar 1437.

Imidlertid fortsatte Konciliet i Basel, der arbejdede i fire Afdelinger efter Arten af de forskellige Spørgsmaal, som kom for, sin Virksomhed, tiltrods for at Eugen af Frygt for den Reformiver, der gav sig til Kende i Forsamlingen, havde forladt Mødet og sammenkaldt et nyt i Bologna. Trods Pavens Protester berøvede man nu Pavestolen en hel Del Indkomster og begrænsede dens Magtomraade. Da

Eugen laa i Underhandlinger med den græske Kirke angaaende en Sammenslutning, sammenkaldte han et Møde i Ferrara, Aar 1438 med den Begrundelse, at de græske Sendebud ikke kunde begive sig saa langt som til Basel, og da Konciliet i Basel ikke vilde bøje sig herfor, erklærede han det for opløst. I Ferrara sammentraadte nu virkelig et Koncilium, der Aaret efter blev forlagt til Florens, hvor en Sammenslutning med den græske Kirke kom i Stand. Begge Koncilier udvekslede nu Stridsskrifter, men da Konciliet i Basel reklærede Eugen for afsat, forlod de fleste Præster Basel og begav sig til Florens, hvor efterhaanden en glimrende Forsamling kom tilstede.

Efter Sigmunds Død blev den tyske Trone bestøget af hans Svigersøn, Albrecht af Østrig, hvorved den tyske Krone, lige til Rigets Opløsning i 1806, kom i Habs-

Fig. 23. Frederik III krones til Kejser.

burgernes Besiddelse. Paa et Krigstog mod Tyrkerne, som nu trængte ind i Europa, paadrog han sig en Forkølelse og døde allerede 1439.

Det følgende Aar traadte Kurfyrsterne sammen i Frankfurt og valgte her Frederik af Østrig, under Navn af Frederik III, til Konge, hvorefter han blev kronet i Aachen. Saavel i Forhold til Paven, som i sin øvrige Politik, viste Frederik snart sin Svaghed og Eftergivenhed. Saaledes gik i hans Regeringstid baade Ungarn og Böhmen tabt for Habsburgerne.

Ungarn valgte efter Albrechts Død Polens Konge Wladislav III til Konge, da Albrechts Gemalinde, Elisabeth, først efter hans Død fødte ham Sonnen Wladislav Postumus, og Ungarerne ikke vovede at tage ham til Konge under de kritiske Forhold, da Tyskerne hjemsogte Riget. Først da Wladislav III, ved Varna 1444, faldt mod Tyrkerne, blev Wladislav Postumus Ungarns Konge, men efter hans Død, Aar 1457, valgte et nationalt Parti Matthias-Corvinus, Son af den egentlige Regent under Wladislav Postumus' Mindreaarighed, Rigsforstanderen Johannes Hunyadi, til Konge. Ogsaa i Bohmen blev Tronen ved Albrechts Død besat af et nationalt Parti, efterat Frederik, hvem den først har været tilbudt, havde afslaaet at blive deres Konge. Det lykkedes Georg Podiebrad, en 25-aarig mährisk Adelsmand, der var Husiternes Anfører, ved Overrumpling at blive Herre i Prag og at blive valgt til Rigsforstander. Da Katolikerne, anførte af Ulrich af Rosenberg, vilde bemægtige sig Wladislav Postumus' Person for herigennem at faa Magten, ilede Podiebrad Wladislaus til Undsætning og lod ham krone til Konge.

Samme Aar som Frederik valgtes til Tysklands Konge, udsaa Konciliet i Basel den aldrende Hertug Amadeus af Savoyen til under Navnet Felix V at beklæde Petri Stol. De fleste af Mødets Deltagere havde imidlertid forinden forladt Basel og begivet sig til Florens, og blandt de tilbageblevne hærgede Pesten frygteligt. Det var forbi med Baselkonciliets Betydning og Anseelse, men dets Tilhængere oplevede dog den Tilfredsstillelse, at de fleste af Mødets Reformere — paa en Synode i Bourges Aar 1438 ved den saakaldte »pragmatiske Sanktion« — blev antaget af Franskmændene. Da Fyrsterne i Tyskland havde til Hensigt ogsaa at fremvinge disse Reformers Vedtagelse paa en tysk Rigsdag, forhindredes dette derved, at det lykkedes den lærde og snu Humanist, Enea Sylvius ved sine Intriger at hidføre en Tilnærmelse mellem Frederik og Pave Eugen IV, hvoraf Frugten blev et skamløst Forlig af 1446, ifølge hvilket Frederik mod Løfte om at blive kronet til Kejser og desuden at faa udbetalt en Sum Penge, lagde alle Reformere til Side. Det lykkedes ogsaa Enea ved sin snedige Diplomati at formaa Fyrsterne paa Rigsdagen i Frankfurt til at lade Felix V i Stikken og indgaa paa et provisorisk Konkordat med Eugen, hvori han anerkendtes som Pave paa visse Betingelser, som Enea imidlertid forstod at gøre betydningsløse. Underretningen herom blev modtaget af et fest klædt Rom, under Klokkeringning og Basunstod og med Glædesblus,

men allerede seks Dage efter dode Eugen. Med hans Efterfølger Nikolaus V, som ogsaa godkendtes af Baselkonciliet, efterat Felix havde trukket sig tilbage, sluttede Fyrsterne et Konkordat i Wien, ved hvilket Eneas storartede Rænkespil vandt en glimrende Sejr og tog Brødden af alle foregaaende Reformsynoders Beslutninger. Paven fejrede denne Sejr ved det glimrende Jubelaar 1450, og Enea fik sin Belønning, da han efter Nikolaus' Dod, Aar 1458 som Pave Pius II indtog hans Plads.

Aar 1451 drog Frederik med et glimrende Følge, under Udfoldelse af uhort Pragt over Alperne, modtog i Siena sin Brud, Eleonora af Portugal, og kronedes i Peterskirken i Rom under store Festligheder. Ved sin Tilbagekomst til Tyskland modtoges Frederik overalt af Oprør. Ungarerne fordrede Udlevering af Wladislav Postumus for at gøre ham til Konge, og tillige af den ungarske Krone, som Elisabeth havde pantsat til Frederik, og truede med Angreb. I Tyskland raadede nu alles Krig mod alle, Fyrsterne sloges indbyrdes og brændte og plyndrede baade Hytte og Slot og overfaldt Byerne. Der havde efterhaanden udviklet sig en vis Fejderet, som opstillede visse Regler for Maa-den at indlede Fjendtlighederne paa og for Begrænsningen af Plyndringen, hvilke Regler det ansaas for en Æressag at følge. I Kampen var Byerne for det meste de overlegne paa Grund af deres stærke Artilleri og deres veluddannede Tropper, som for en stor Del bestod af Mænd, der havde Krig til Haandtering.

Længe havde den tapre Albrecht Akilles, Borggreve af Nürnberg, en Son af Frederik af Hohenzollern, harmet sig over de stolte Borgere

Fig. 24. Georg Podiebrad. (Efter et samtidigt Maleri.)

i Byen, der laa ved Foden af hans Borg, men over hvilken han ikke herskede. Da de ikke vilde underkaste sig, men indgik Forbund med

Fig. 25. Frederik III modtager i Siena sin Brud, Eleonora af Portugal. (Efter et Freskomaleri af Pinturichio i Dombiblioteket i Siena.)

flere andre Byer, besluttede Albrecht at slaa til og angreb Byerne i Spidsen for et Fyrsteforbund, men kunde ikke udrette noget mod deres stærke Mure. Nürnberg henskød sin Sag for Kejseren, men Albrecht nægtede at underkaste sig hans Dom, og Nürnberg blev tvunget til at købe sig Fred for en høj Pris.

Paa denne Tid naaede den skrækkelige Underretning Europa, at Tyrkerne havde indtaget Konstantinopel og plantet Halvmaanen paa Sofiakirken. Bestyrtelse greb først og fremmest Europas gejstlige og verdslige Overhoveder, Paven og Kejseren. Paven opfordrede de Kristne til at drage ud i Kampen mod de vantro. Tiende blev opkrævet for at skaffe Penge til

Foretagendet, og Kejseren sammenkaldte en almindelig Rigsdag for at tage Beslutning om Krig mod Tyrkerne, men fik snart andet at tænke

paa. Kurfyrsterne fremtraadte med Krav om nyt Kongevalg, da Frederik havde vist sig udygtig til at opretholde Orden i Riget, og deruden forlangte de Oprettelsen af en højeste kejserlig Domstol og dertil et Statsraad, som skulde udgøres af Kurfyrsterne. For at hidføre en Reform indenfor Kirken fordrede de Sammenkaldelsen af et Nationalkoncilium, men paa Grund af indbyrdes Unighed mellem Fyrsterne og ved Enea Sylvius' snu Politik lykkedes det at afvise alle Krav om Reformen indenfor Riget og Kirken. Oppositionspartiet traadte endogsaa i Forbindelse med Georg Podiebrad i Bøhmen og tilbød ham Kronen, men det Hele strandede paa Misfornøjelse indenfor det nationale ungarske Parti og paa en Del af de tyske Kurfyrsters og Fyrsters Troskab mod Frederik. Samtidig kom Frederik i en meget farlig Stilling, idet han blev angrebet af sin Broder, Ærkehertug Albrecht, som i Spidsen for Østrigerne vilde løsrive deres Land fra Riget. Da Frederik blev indsluttet og bombarderet paa Borgen i Wien, maatte han give efter og overlade Østrig paa otte Aar til Albrecht. Denne døde imidlertid allerede 1463.

Fig. 26. Kurfyrst Albrecht Akilles af Brandenburg.

Da Podiebrads Planer om at blive Tysklands Kejser var strandet, rettede han sine Øjne mod en anden Kant. Han stræbte i Stedet at blive Leder af Felttoget mod Tyrkerne, og den græske Kejserkrone tonede allerede frem for hans Syn, men da han her førte en selvstændig Politik bag Pavens Ryg, lyste denne ham i Band og gav dermed Signalet til et Adelsoprør i Bøhmen samtidig med, at Kejser Frederik opfordrede sine Fyrster til at angribe Landet. Oprørerne tilbød Matthias Corvinus Kronen, og denne faldt i Spidsen for Ungarerne ind i Bøhmen. Podiebrad og hans Søn, Viktorin, værgede sig imidlertid med Held, og Krigen gik i Staa paa Grund af manglende Interesse hos Deltagerne. Da Podiebrad døde midt under Fredsforhandlingerne, Aar 1471, blev en Søn af Polens Konge, der var optraadt som Fredsstifter, Wladislav Jagello, valgt til Konge i Bøhmen.

Aar 1490 blev denne ogsaa Konge i Ungarn, men efterat hans Søn, Ludvig II var faldet i et Slag mod Tyrkerne ved Mohacs, Aar 1526, kom Bøhmen atter i Habsburgernes Hænder.

For at erhverve sig en mægtig Forbundsfølle i Kampen mod saavel ydre som indre Fjender vendte Frederik sig mod det yderste Vesten, mod Hertugen af Burgund, hvis Magt og Anseelse var stærkt tiltagende. Med Filip den Dristige af Burgund, en Broder til Kong Karl V af Frankrig, var Hertugdømmet tilfaldet en Sidegren af det franske Kongehus Valois. Ved Giftermaal erhvervede Filip sig Antwerpen, Flandern, Artois

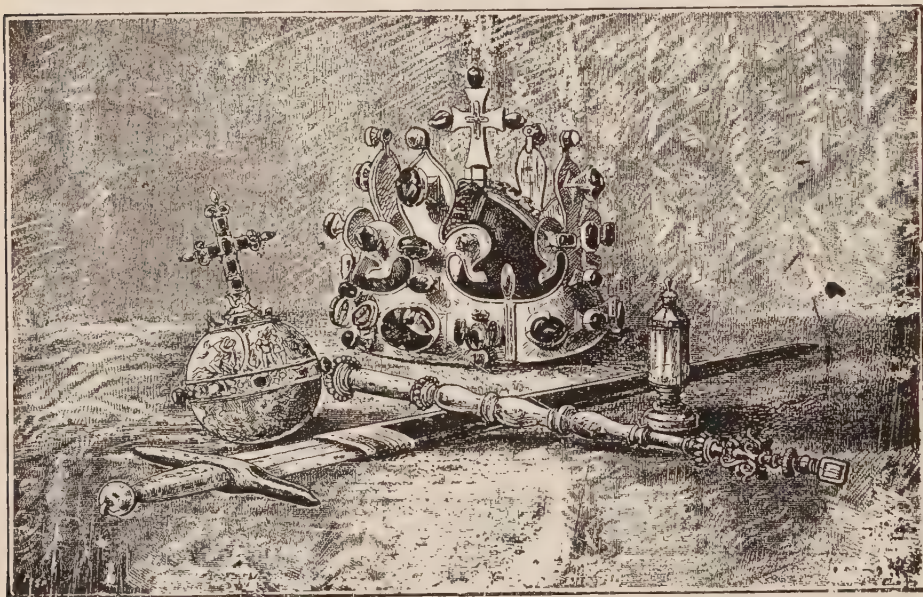

Fig. 27. De bøhmiske Kroningsinsignier.

og Grevskabet Burgund (Franche Comté) og noget senere tillige Brandenburg og Limburg, hvortil under hans Søn og Efterfølger Johan den Uforfærdede og dennes Søn Filip den gode, kom Holland, Zeeland, Hennegau, Namur, Boulogne og Luxemburg, hvorved den burgundiske Hertug kom i Besiddelse af næsten hele den tyske Vestkyst og saaledes blev inddraget i den tyske Politiks Interesseomraade. Men det var ikke alene et stort, men ogsaa et blomstrende Rige, som Hertugen af Burgund sad inde med. I de nederlandske Byer, særlig Antwerpen, Bruxelles, Utrecht og Bruges, som havde større Privilegier end Byerne i Tysk-

land, blomstrede Handel og Industri, særlig Vævning, hvis Frembringerer var kendt over hele Verden. Uhyre Rigdomme samledes, pragtfulde Bygninger og Paladser rejste sig, og i Dijon førte Filip den Gode et glimrende Hof,*) Ligesom Frankrig i vore Dage bestemte Burgund paa denne Tid Europas Moder. Under disse Omstændigheder kan man ikke undre sig over, at Filip den Godes Søn, Karl den Dristige, gjorde Krav paa Kongekronen. For denne ærelystne og forvovne Mand var Hindringer ikke til; han udvidede sit Rige, ved Erobringer og haabede ved Frederiks Hjælp at kunne frarive René II af Lothringen dennes Lande og nærrede endogsaa Planer om at erhverve Kejserkronen. For at faa Frederik til at understøtte sine Planer om i det mindste at opnaa Kongekronen, bortlovede han sin Datter Maria til Frederiks Søn, Maximilian. I November 1473 traf Frederik sammen med Karl i Trier, men da Karl forlangte at blive kronet, førend han vilde gaa ind paa Forlovelsen, blev de ikke enige, og Frederik forlod hurtigt Trier. Sandsynligvis var dette en Frugt af den snu og rænkefulde Politik, som Ludvig XI af Frankrig førte. Karl faldt nu hærgende og plyndrende ind i Tyskland, men Markgreve Albrecht Akilles

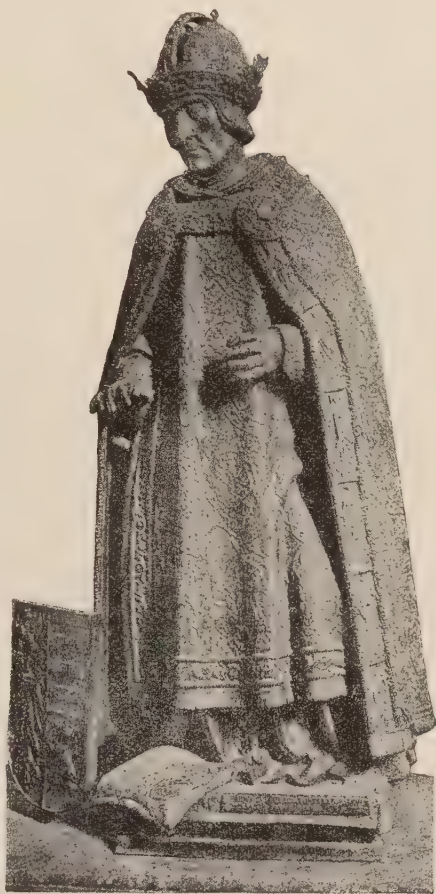

Fig. 28. Kejsler Frederik III i sin Alderdom. (Statue fra Maximilian I.s Gravmæle i Hofkirken i Innsbruck.)

*) Da Filip indstiftede »Det gyldne Skinds (Vlies) Orden«, kom Riddervæsenet til i Burgund at opleve en ny Blomstring ved Filips Hof.

Fig. 29. Maximilian I. (Efter et Maleri af Rubens.)

og Schweizerne, som drog i Marken mod ham, gjorde ham snart villig til at gaa paa Forlig med Kejseren og underskrive Ægteskabskontrakten. Et Forsøg fra Karls Side paa at afstraffe Schweizerne ved at paafore dem Krig endte med Nederlagene ved Granson og Murten, Aar 1476, og da Hertug René af Lothringen med Schweizernes Hjælp søgte at tilbageerobre sit Land,

der lige var blevet ham frataget af Karl, opløstes den burgudiske Hær i vild Flugt, og Karl selv faldt ved Nancy, Aar 1477. Ludvig af Frankrig inddrog nu Burgund under den franske Krone, da Karl kun efterlod sig den 20-aarige Datter Maria. I sin Nød vendte Maria sig da til Maximilian og bad ham komme og tage Landet i Besiddelse. Han kom, fejrede i Gent sin Formæling med Maria og vandt, som den smukke og lærde unge Mand han var, hurtig alles Hjerter. Ved Guinegate besejrede han Aar 1479 de franske Tropper. Allerede 1482 døde Maria af Følgerne af et Fald paa Jagten, og

Maximilian søgte forgæves at blive Formynder for sin 2-aarige Son Filip. Hans tyske Byrd og hans Begunstigelse af alt Tysk gjorde Adelen fjendtlig stemt imod ham. Da denne imidlertid snart indvikledes i indbyrdes Fejder, benyttede Maximilian sig heraf og tvang den med Vaabenmagt til at anerkende sig som Regent. En Tid lang var nu Nederlandenes Skæbne sammenknyttet med den habsburgske Slægts uden at de derfor kom til at danne en Del af nogen fast Stormagt; deres Særstilling bevaredes og styrkedes under alle Omskiftelser.

Fig. 30. Maximilian og hans Brud, Maria af Burgund. (Samtidig Haandtegnning i det germanske Musæum i Nürnberg.)

Matthias Corvinus, Ungarns Konge, hvis Maal var Oprettelsen af et Stormagtsvælde, søgte, da Bohmens Konge Georg Podiebrad var død, og Frederik var optaget af indre Uroligheder og ydre Vanskeligheder, at udvide Rigets Grænser og faldt derfor ind i Østrig, Aar 1477. Vel drog han denne Gang bort igen, efter at hans Krav paa Bohmen var blevet anerkendt, men Aar 1485 stod han atter udenfor Wiens Mure og erobrede i kort Tid Østrig, Kärnthen, Krain og Steiermark, medens Kejseren, berøvet sine Lande, flygtende maatte drage fra By til By, fra Kloster til Kloster og leve af sine Undersaatters Naade. Frederik søgte forgæves Hjælp i Tyskland, og paa en Rigsdag i Frankfurt blev den unge, lovende Prins Maximilian valgt til Konge, Aar 1486. For at genoprette Ordenen i Sydtyskland, dannede Fyrster, Riddere og Stæder et Forbund, det schwabiske Forbund, der ved Nedsættelsen af Kommissioner bilagde Uenigheder og ved egne Tropper tvang de modvillige til Underkastelse. Da Maximilian, der var blevet taget til Fange af de oprørske Borgere i Bruges, var undsluppet mod visse Indrømmelser, rykkede han med en Hær ind i Ungarn og Østrig, hvor Matthias Corvinus netop var afgaaet ved Døden, og tilbageerobrede de østrigske Arvelande, Aar 1491. To Aar efter døde Frederik i Linz. Paa Rigsdagen i Worms, 1495 fremsatte Stænderne paany Kravet om Oprettelsen af et Rigsraad, men det lykkedes Maximilian at forhindre en saadan Indskrænkning af sin Magt. Derimod besluttede man at oprette en Rigskammerret. Maximilian naaede ikke at gennemføre paatænkte Forbedringer indenfor Forvaltningen, før han kastedes ud i europæisk Storpolitik. Da den franske Konge, Karl VIII var faldet ind i Italien med en Hær og havde erobret Neapel, dannede Paven, Milano, Ferdinand den Katolske og Venedig, Aar 1495, en Liga for atter at drive Franskmændene ud. Maximilian sluttede sig til denne Liga, men kom snart i et spændt Forhold til sin tidligere Forbundsfælle, Venedig og da Karl VIII's Efterfølger, Ludvig XII beredte sig til at knuse den stolte Kræmmerstad, indgik han derfor et Forbund med ham, Ligaen i Cambrai, Aar 1508. Pave Julius II bevægede ham dog snart til atter at slutte sig til Frankrigs Fjender og at indgaa i den af ham dannede hellige Liga, Aar 1512. Ved Freden i Bruxelles, Aar 1516, maatte Maximilian imidlertid anerkende Frankrigs Ret til Milano. Maximilian var en begavet Mand, i Besiddelse af en meget høj Dannelse og saa fremragende i mandlige Idrætter, at han blev hædret med Tilnavnet »den sidste Ridder«. Han forstod derfor i højeste Grad at vinde sit Folks Kærlighed. Ved sin Død efterfulgtes han

af sin Sønneson, Karl V, en Son af Filip den Smukke, som ved sit Giftermaal med Johanna, en Datter af Ferdinand og Isabella af Aragonien og Kastilien, tilførte det habsburgske Dynasti Spanien, Aar 1506.

PAVEDØMMETS FØRSTE NEDERLAG I KAMPEN MOD NATIONALSTATEN

De nationale Kræfter, som Pavernes Kamp mod Fyrsterne havde vakt tillive, skulde en skønne Dag berede Pavedømmets egen Undergang. Da der med Bonifacius VIII (1294—1303) atter kom en kraftig Pave paa Peters Stol, fast besluttet paa at tilbagegive Pavedømmet dets tidligere Glans og Magt, skulde det vise sig, at de kirkelige Magtmidler fra Gregor VII's og Innocens III's Tid havde mistet deres Kraft. Ved Korstogene var de vestlige Landes religiøse Interesser blevet rettet mod Østens hellige Steder, og Rom var traadt fuldstændig i Skyggen samtidig med, at den hedenske Kultur banede sig en Vej mod Vest, frigjorde Videnskab og Forskning fra Kirkens Baand og undergravede Pavedømmets Anseelse. Før at raade Bod herpaa og atter samle de Kristne under Kirkens Indflydelse i Rom forkyndte Pave Bonifacius Aar 1300 Jubelaar i Rom, sandsynligvis efter Forbillede af de gamle, romerske Sekularfester. I en pavelig Bulle meddeltes det Kristenheden, at de, som i Jubelaarene, der skulde holdes ved hvert Aarhundredskifte, (men som, da Jubelfesterne viste sig indbringende for Kirken, senere blev holdt hvert halvtredsindstyvende og tilsidst hvert fem og tyvende Aar), valfartede til Apostelfyrsternes Grave, skulde faa Forladelse for alle deres Synder. Idéen viste sig at være udmærket, og i hundredetusindvis strømmede fromme Pilgrimme til den hellige Stad. Det var imidlertid mest Folk af de bredere Lag, som kom til Rom, medens ingen Fyrste fulgte Kaldelsen. Det skulde ogsaa snart vise sig, at Paven havde mistet sin Indflydelse over de verdslige Fyrster.

Kongemagten i Frankrig var under Filip den Smukke (1285—1314) naaet saa langt frem, at baade Lensmændene og Gejstligheden fik det at føle. Saaledes paalagde Regeringen ogsaa Præsterne Skat og greb forøvrigt paa forskellig Maade ind i Kirkens Anliggender. Herimod protesterede Bonifacius og sammenkaldte de franske Biskoper til et Koncilium i Rom. Fra fransk Side hævdedes det, at Kongen modtog sin Værdighed direkte af Gud og kun var ham underdanig; der paafulgte en skarp Noteudveksling og i højere Grad en nogensinde før paakaldte

Filip den Smukke det franske Folks Nationalfølelse ved Aar 1302 — for første Gang i Frankrigs Historie — at indkalde en virkelig Rigsdag. Til denne indkaldtes nemlig for første Gang ogsaa Udsendinge fra Byerne. I Notre-Dame Kirken i Paris svor de forsamlede i Liv og Død at staa paa Filips Side, og paa Forslag af Filips Vicekansler, Vilhelm Nogaret, udtalte en Stormandsforsamling, at Paven var en falsk Profet og burde dømmes af et almindeligt Kirkemøde. Ved Underretningen

Fig. 31. Pave Bonifacius VIII forkynder Jubelaflad for dem, som i Aaret 1300 valfartede til Rom. (Efter et Maleri af Giotto i Basilikaen S. Giov. Laterano i Rom.)

herom lyste Bonifacius Filip i Band og erklærede hans Undersaatter for løst fra deres Troskabsed, og i Bullen Unam Sanctam af Aar 1302 erklærede han, at saavel den gejstlige som den verdslige Magt kun tilkommer Paven, som siden kan overdrage den til hvem han vil og tage den tilbage efter Forgødtbefindende. Da Filip ikke viste noget Tegn til Eftergivenhed, stod Bonifacius beredt til at iværksætte Truslen om Bandlysning, da Begivenhederne pludselig tog en anden Vending.

Under et Oprør i Rom var Paven blevet tvungen til at trække sig tilbage til sin Fødeby Anagni, da tidligt en Morgen Vilhelm af Nogaret — der af Filip var blevet sendt til Italien for her at træde i Forbindelse med Pavens Fjender, hvis Leder var Familien Colonna — sammen med

Sciarra Colonna trængte ind i Pavens Palads under Udraabet: »Død over Pave Bonifacius«, »Leve Kongen af Frankrig« tog den 80-aarige Pave, som for at standse og gore Indtryk paa de Indtrængende havde iført sig alle de pavelige Insignier, tilfange. Den pavetro Del af Befolkningen befriede ham ganske vist allerede efter tre Dages Forløb, men Sindsbevægelsen havde været Oldingen for stærk, og han døde ikke længe efter, Aar 1303. Da Bonifacius' Efterfølger, som forsonede sig med Filip, døde allerede det følgende Aar, fik Filip Ærkebiskopen af Bordeaux indsat paa Pavestolen under Navn af Clemens V. Han føjede sig

fuldstændig efter Filips Ønsker, og fra nu af tog Paverne Ophold i Avignon og blev rene Marionetter i de franske Kongers Hænder i den Tid af halvfjerdsindstyve Aar, som i Kirkens Historie har faaet Navnet »Pavernes babyloniske Fangenskab«. Saa ringe Modstand behøvedes der

altsaa for at det før saa mægtige Pavedømme skulde styrte sammen i Kampen mod en nyvaagnet Nationalisme. Det skulde snart vise sig, at Paven var blevet et villigt Redskab i den franske Konges Haand, da Filip kort efter optog sit Livs største

Kamp, Striden mod Tempelherrene. Disse, der som det er fortalt i Korstogenes Historie, omkring Aar 1118 havde sluttet sig sammen i Jerusalem til fælles Kamp mod de vantro, havde efter Korstogenes Afslutning deres hoved-

Fig. 32. Pave Bonifacius fængsles i Anagni af Filip den Smukkes Kansler, Nogaret. (Efter en Tegning af A. Maignon.)

sagelige Tilholdssted i Frankrig, hvor de havde forstaaet at samle sig uhyre Rigdomme og at tiltage sig en Myndighed, der i flere Retninger kom i Konflikt med den voksende Kongemagt. Da deres Stormester krævede de Penge tilbagebetalt, som Ordenen havde laant den franske Konge, besluttede Filip at opløse Ordenen og afsige Kætterdom over

dens Medlemmer. Benyttende sig af den Hemmelighedsfuldhed, hvor- med Ordenen omgav sine Sammenkomster, rettede han grove Beskyld- ninger mod den for Usædelighed og Bespottelse som f. Eks., at de ny- oplagne blev tvunget til at fornægte Kristus og bespytte Krucifikset. Paa en og samme Dag fængsledes alle Tempelherrer i hele Frankrig, og under den mest umenneskelige Tortur blev flere af dem tvunget

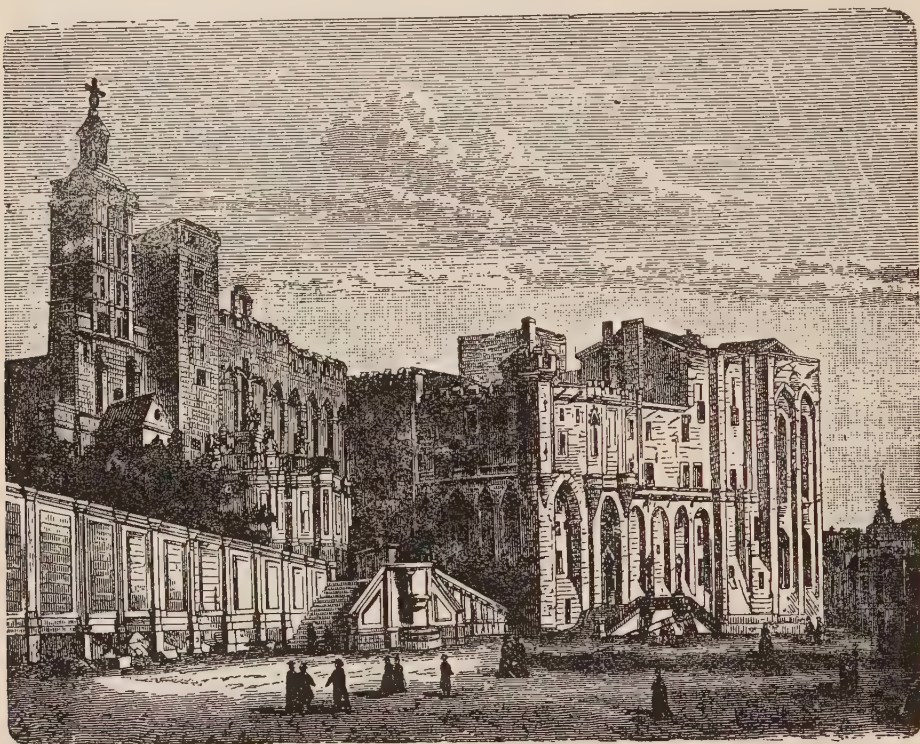

Fig. 33. Pavepaladset i Avignon.

til at bekræfte alt, hvad man beskyldte dem for. Paa et Koncilium i Vienne, Aar 1312, blev Pave Clemens V nødt til at ophæve Ordenen og udstede en Forordning om, at al dens Ejendom mod en stor Sum Penge skulde overgives til Johannitterne. Det lykkedes en Del af Medlemmerne at redde sig ved Flugten, andre indespærredes i Klostre og Fængsler, medens Jacques de Molay og et halvhundred andre, som havde til- bagekaldt de aftvungne Tilstaaelser, blev brændt ved sagte Ild. Sam-

KEJSER FREDERIK III.
Gravsten i Stefansdomkirken i Wien.

tidig bevægede Filip og Paven ogsaa Englands Konge, Edward II, til at ophæve Tempelherreordenen, Aar 1308, og under denne Fremfærd anvendtes Tortur for første Gang i England. Dog kom det aldrig her til saadanne Yderligheder som i Frankrig. Skønt mangen from Kristen, bl. a. den hellige Birgitta, søgte at bevæge Paverne til at flytte tilbage til »den hellige Stad«, blev de dog paa det nærmeste Aarhundredet ud i Avignon, og da en Pave endelig, Aar 1377, flyttede tilbage til Rom, havde det kun til Følge, at da Kardinalkollegiet efter hans Død kaarede en Italiener, valgte de franske Kardinaler som sædvanligt en Landsmand, der atter tog Sæde i Avignon. I henved halvtredsindstyve Aar sad der herefter én Pave i Avignon og én i Rom, der udsugede de katolske Lande ved alle Slags Afgifter, og som ved deres indbyrdes Tvistigheder undergravede den Rest af Anseelse, som Pavestolen endnu ejede, og derved banede Vej for en Reformation af Kirken »til Hoved og Lemmer«.

FRANKRIG UNDER HUNDREDAARSKRIGEN

Filip den Smukke af Frankrig efterfulgtes ved sin Død, Aar 1314, af sin Søn, den ubetydelige Ludvig X, Hutin. Da denne kun efterlod sig en Datter, og Stænderne regnede Kvinderne for udelukkede fra Arveret til Tronen, blev hans Broder Filip V Konge. Ved dennes Død 1322 besteg en yngre Broder, Karl IV, Frankrigs Trone. Med ham uddode den kapetingiske Slægt i lige nedadgaaende Linie, og Kronen gik over til en Sidegren, Huset Valois, hvis første Konge var Filip IV, en Brodersøn af Filip den Smukke. Under hans Regering udbrød Aar 1339 den Krig med England, som i Historien har faaet Navnet Hundredaarskrigen, og som først blev afsluttet Aar 1453. Da Filip understøttede det nationale Parti i Skotland under dettes Kamp mod Edward III i England, og Flandern desuden blev et Stridens Æble derved, at Greven og Adelen sluttede sig til Filip, medens Borgerne, der for Klædeindustriens Skyld var afhængige af England, under Anforsel af Jacob van Artevelde, en formuende Klædehandler fra Gent, søgte Beskyttelse hos Edward III, kom de franske og engelske Interesser til at staa i skarp Modstrid til hinanden. De engelske Konger havde altid, hvad deres franske Besiddelser angik, maattet anerkende de franske Konger som deres Lensherrer, men havde længe forsøgt at gøre sig uafhængige. Da Frankrig i Filip August atter havde faaet en kraftig Konge, der satte sig som Maal

at tilbagevinde Kronens Jord fra Vasallerne og igen at hævde Kongemagtens Anseelse, indgik som Led heri ogsaa Bestræbelsen for at trænge

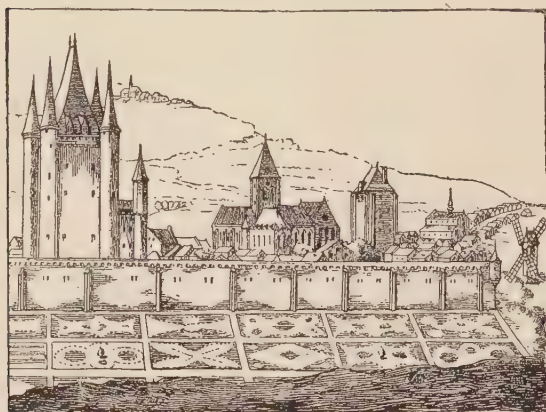

Fig. 34. Tempelherrernes Ordenshus i Paris. (Efter et Kobberstik fra det 16de Aarh. i Paris' Nationalbibliotek.)

Engelskmændene ud af Frankrig. Denne langvarige Kamp naaede i Hundredeaarskrigen sit Højdepunkt og sin Afslutning. — England havde længe rustet sig til denne Krig. Skatkammeret var blevet fyldt ved Toldafgifter og ved Kronens heldige Spekulationer i Uld, der paa den Tid var Englands vigtigste Eksportvare. Krigshaandværket havde Folket

tilegnet sig paa Slagmarkerne i Krigen mod Skotterne. Tropperne, som bestod af Landets egne Sonner, der havde Pligt til at møde under Fær-

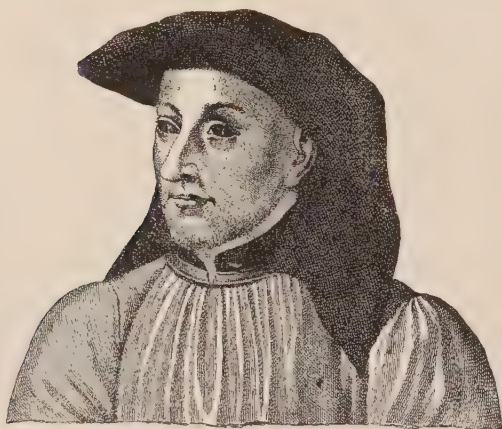

Fig. 35. Filip VI af Frankrig. Efter et samtidigt Maleri, udført paa Træ.)

nerne, var letbevæbnet Fodfolk, som snart skulde bevise deres Overlegenhed over det svære franske Kavalleri. Aar 1339 blev Krigen erklæret og Edward gik over til Fastlandet. Her havde han den Tilfredsstillelse, at Byerne i Flandern, da han besvarede Grev Ludvigs Modforanstaltninger mod Engelskmændene med Udførselsforbud for den engelske Uld, aabent stillede sig paa hans Side og fordrev Greven. Edward

antog nu Titlen Konge af Frankrig og optog de franske Farver i sit Vaaben. Fjendtlighederne blev indledet med en glimrende engelsk Sejr

i Søslaget ved Sluys, ved Scheldes Munding. — Da Edward efter denne Sejr gjorde Forberedelser til at rette et afgørende Slag mod Frankrig og derfor underhandlede med Artevelde om Prinsen af Wales' Udnævnelse til Hertug af Flandern, rejste der sig en Reaktionsbevægelse mod

Fig. 36. Slaget ved Sluys. (Miniatur i et Haandskrift i Nationalbiblioteket i Paris.)

Fremmedherredømmet i de flanderske Byer. Artevelde blev myrdet, og Flandern gik tabt for England, Aar 1345. Næste Aar gik Edward i Land i Normandiet og drog mod Paris. Ved Crécy led de franske Ryttere et knusende Nederlag mod de engelske Bueskytter. Herfra rykkede Englænderne mod Calais, som kapitulerede efter elleve Maaneders Belæjring, da Indbyggerne i Massevis var omkomne af Sult. Denne By blev

i to Aarhundreder det faste Udgangspunkt for Englændernes Forsøg paa at trænge frem paa Fastlandet. Da Pesten brød ud i Hæren, gik Krigen for en Tid i Staa af sig selv. Aar 1350 døde Filip, efterat han Aaret forud havde udvidet Frankrigs Grænser ved Købet af Dauphiné. Han efterfulgtes af sin Søn Johan (1350—1364), kaldet den Gode. Aar

Fig. 37. Slaget ved Crécy. (Miniatur i et Haandskrift i Nationalbiblioteket i Paris.)

1356 blussede Krigen op paany, og samtidig kom indre Misfornøjelse til Orde paa den Rigsdag, som Johan blev tvunget til at sammenkalde for at faa Midler til Krigens Fortsættelse. Man besluttede her at paalægge indirekte Skatter, bl. a. en Saltskat, men fordrede paa den anden Side Kontrol med Anvendelsen samt, at Rigsdage fremtidig skulde indkaldes regelmæssigt. Samme Aar (1356) stødte — ved Poitiers — de franske Tropper sammen med de engelske under Ledelse af Prinsen af Wales,

kaldet den sorte Prins. Den franske Hær opløstes i vild Flugt, og Kongen blev Englændernes Fange. Ved Underretningen herom udbrød der Oprør overalt i det hærgede Frankrig, og almindelig Misfornøjelse med den daarlige Ledelse gav sig til Kende. I Paris svigtede Borgerne, der for havde været Kongernes bedste Stotte, sine gamle Traditioner, og da Dauphinen, d. v. s. Kronprins Karl, der overtog Regeringen, sammenkaldte en Rigsdag for at faa Midler til at fortsætte Krigen, tog tredje Stand, med Klædehandler og Borgmester i Paris, Etienne Marcel i Spidsen, Forerskabet og forlangte, at Regeringen skulde føres af Stænderne. Skræmmet af denne Opposition opløste Dauphinen Rigsdagen og søgte ved Forhandlinger med Provinsforsamlingerne at skaffe de nødvendige Midler. Tilsidst saa han sig dog nødsaget til paany at sammenkalde Stænderne 1357. Disse gennemførte nu »den store Ordonnans«, hvorved Karl forpligtede sig til kun at udskrive nye Skatter med Stændernes Samtykke og desuden at lade disse udøve en vis Kontrol med Regeringen. Da han imidlertid straks efter ophævede Ordonnansen, indgik Marcel Forbund med Karl den Onde af Navarra, Kronprinsens Svoger, med hvem Johan den Gode havde ligget i Strid, og som han havde sat i Fængsel. Herved tvang han Karl til at give efter i Øjeblikket, men da Marcel straks efter forenede sig med Bonderne, der rejste sig i Fortvivelse over at se deres Gaarde ødelagt og hærget af deres egne Landsmænd og i store Roverbander drog omkring og plyndrede og brændte Slotte og Herregaarde — en Folkebevægelse, som paa Grund af Bondens Øgenavn, Jacques le Bonhomme, den dumme Jakob, kaldtes Jacquerie —, trak Adelsmændene sig bort fra ham, og Karl af Navarra gik over til Kronprinsens Parti. Adelen kuede snart Bondeoprebet, Marcel myrdedes af Paris' Pøbel, der troede, at han vilde forraade den, og Karl holdt sit Triumfindtog i Byen.

Da de engelske Tropper ikke længere kunde finde Underhold i det udpinte Land, var Edward villig til at slutte Fred. Denne blev indgaaet i Bretigny, Aar 1360, paa Vilkaar, der var meget haarde for Franskmændene. Ganske vist opgav Edward sine Krav paa Hertugdømmet Normandie og paa den franske Krone, men han fik i Stedet hele det sydvestlige Frankrig, Aquitanien (Guienne), og desuden skulde Franskmændene betale tre Millioner Gulddaler i Løsepenge for Johan. Da man ikke kunde skaffe denne Sum tilveje, og da en af Johans Sønner, der var givet som Gidsel for hans Frigivelse, flygtede fra Fængslet, vendte Johan tilbage til London, hvor han døde, Aar 1364.

Dauphinen Karl blev nu Konge under Navnet Karl V, den Vise (1364—1380). Karl var en fremragende Statsmand, der forstod at genoprette ordnede Tilstande i Riget og at straffe opsætsige Vasaller. Saaledes maatte Karl af Navarra, der havde vist Tilnærmelser overfor Engelskmændene, ombytte sine Len i Normandiet mod andre, der laa mere afsides fra England, og Hertugen af Bretagne gaa ind paa at

Fig. 38. Marskalkerne af Champagne og Normandie myrdes for Karls Fødder af Pøbelen i Paris, Aar 1358. Karl selv reddedes kun derved, at Marcel ombyttede sin blaarøde Hue med Karls guldbroderede Baret. (Efter et Maleri af Lucien Melineux, Luxembourg.)

hylde Karl. Som militær Medhjælper havde Karl ved Siden af sig den unge Helt, Bertrand du Guesclin, en fattig Adelsmand fra Bretagne, hvis Sejre snart skulde gore hans Navn bekendt. Af udvalgte Lejetropper oprettede han en staaende Hær, »les grandes compagnies«, der snart skulde vise sig uovervindelig. Paa de kastilianske Slagmarker skulde han snart faa Lejlighed til at prove Kræfter med sin store Rival, den sorte Prins, om Æren at være Tidens største Helt. I Kastilien var

der nemlig udbrudt en Tronfølgestrid mellem Henrik af Trastamara, paa hvis Side Guesclin stillede sig, og hans Broder, Kong Pedro, som fik Hjælp af den sorte Prins. Guesclin kom rigtignok først i engelsk Fangenskab, men købte sig los og besejrede Pedro. Nu brød Krigen mellem England og Frankrig løs paany. Før at skaffe Midler til Krigen i Spanien havde den engelske Kronprins paalagt de nyerehver, vede Lendsdele i Frankrig trykkende Skatter, og da Indbyggerne klagede til Kong Karl, indstævnedes han Kronprinsen for den franske Pairdomstol og fradømte ham Guienne, da han nægtede at indfinde sig. Kronprins Edward faldt da ind i Frankrig, men maatte paa Grund af Sygdom snart vende tilbage til England og Guesclin erobrede nu saa godt som alle de engelske Besiddelser i det sydlige Frankrig.

Da Karl vilde sende Guesclin mod Bretagne for at betvinge dettes Hertug, der var gaaet over til Engelskmændene, vægrede han sig ved at føre Vaa-

ben mod sit Stammeland og nedlagde sit Embede. Han havde derefter til Hensigt at slaa sig ned i Spanien, men døde paa Rejsen over Pyrenæerne, Aar 1380, og hædredes med at faa sit sidste Hvilested blandt Frankrigs Konger i Krypten i St. Denis. To Maaneder efter fulgte hans Konge ham i Graven. Karl havde paany skaffet Orden tilveje og ved en fornuftig Husholdning bragt Finanserne paa Fode. Med megen Energi arbejdede han paa Hovedstadens Befæstning og begyndte Opførelsen af Bastillen, der snart skulde blive sørgelig berygtet for sine uhyggelige Fangehuller — beregnet paa politiske Forbrydere — og almindeligt opfattet som Enevældens Symbol; det blev derfor ogsaa mod dennes Mure, at Pariserpøbelen rettede sine første Angreb under Revolutionen, Aar 1789.

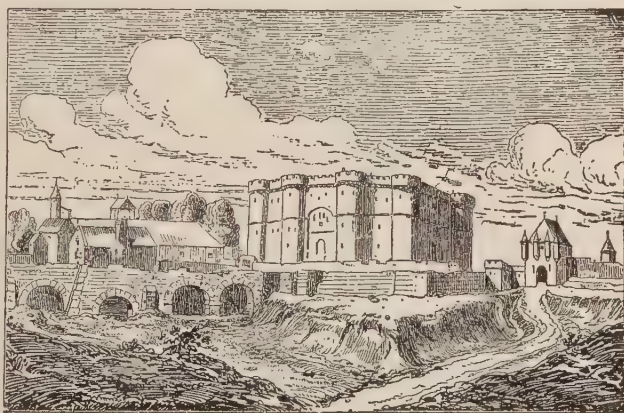

Fig. 39. Bastillen. Det berygtede Fængsel for politiske Fanger i Paris. (Efter en samtidig Tegning.)

Karl efterfulgtes af sin Søn, den tolvaarige Karl VI (1380—1422), i hvis Navn hans Farbrodre, Hertugerne af Burgund, Anjou og Berry førte Regeringen. Da disse ikke optraadte i Enighed og desuden egenmægtigt paalagde nye Skatter, erklærede Stænderne Kongen for myndig og lod ham krone. I alle Byer udbrod der nu Uroligheder. Paa Grund af de trykkende Skatter gjorde Pariserne Oprør under Førerskab af en Skomager, og Byerne i Flandern fordrev Greven og valgte Filip van

Fig. 40. Johan den Gode af Frankrig. (Efter et Originalportræt i Nationalbiblioteket i Paris.)

Artevelde, Jakobs Søn, til Regent. Hertug Filip af Burgund kom imidlertid sin Svoger, Greven af Flandern, til Hjælp og besejrede Oprørerne ved Roosbeke, hvor Filip van Artevelde faldt, Aar 1382. Derefter førte han Kongen i Triumftog tilbage til Paris, hvor Oprøret blev slaaet ned. Oprørerne afstraffedes strengt, Byen mistede sit Selvstyre, Bastillen blev fuldført, og lige overfor opførtes det befæstede Louvre.

I Syttenaarsalderen ægtede Karl Prinsesse Isabeau af Bayern, og tyve Aar gammel overtog han selv Regeringen. Med Klogskab og Maaehold førte han denne i nogle Aar, indtil han paa et Krigstog mod Bretagne pludselig blev febersyg og mistede Forstanden. For en Tid fik han ganske vist sin Forstand tilbage og fik ved at bortgifte sin Datter

til Englands Konge, Rikard II, afsluttet en Vaabenstilstand med dette Land paa 28 Aar, men denne Foranstaltning tabte snart sin Betydning, da Rikard blev styrtet og døde i Fængslet. Kort efter brød Vanvidet ud paany.

Hans yngre Broder, Ludvig af Orléans forlangte nu at overtage Regeringen og angreb Filip af Burgund, den hidtidige Regent. Dermed begyndte en Splid, som i lange Tider skulde sønderslide Frankrig og gaa over til at blive en almindelig Ufred mellem de forskellige Stænder, idet det burgundiske Parti fandt sin bedste Støtte hos Bor-

gerne, medens det orleanske Parti fik Hjælp af Adelen under Forer-
skab af Grev Bernhard af Armagnac. Under Filips Efterfølger, Jo-
han den Uforfærdede, kom det til aaben Kamp. I Begyndelsen af denne
stillede Dronningen sig paa Ludvigs Side. De to Hertugers Indfly-
delse over Kongen skiftede; under hans Omtaagethed var Hertugen

Fig. 41. Slaget ved Poitiers. (Miniatur i et Haandskrift i Nationalbiblioteket i Paris.)

af Burgund den bestemmende, medens Hertugen af Orléans beherskede ham i de lyse Timer. Ludvigs Farbroder, Hertugen af Berry, forsøgte nok at forsones dem, men da Ludvig nogen Tid efter en sen Aften, da han var paa Vej til Kongen, blev myrdet paa aaben Gade i Paris, og Hertug Johan samtidig flygtede fra Byen og herved afslørede sig som den skyldige, brød en almindelig Borgerkrig los. Striden rasede længe om Paris, der snart var i Hænderne paa det ene,

snart paa det andet Parti, og af begge blev plyndret og udsuget, indtil det endelig lykkedes Armagnacs Tilhængere for Alvor at uddrive Hertugen af Burgund og tvinge ham til Underkastelse ved et Forlig i Arras, Aar 1414. Henrik V af England besluttede nu at benytte sig af den almindelige Forvirring, gjorde sine Arvekrav gældende, steg i Land i Normandiet og besejrede Franskmændene, der aldrig havde været daarligere forberedt end nu, i en glimrende Sejr ved Azincourt, 1415, hvor Hertugerne af Orléans og Bourbon blev taget til-

Fig. 42. Den franske Helt, Bertrand du Guesclin.

fange. Næste Aar erobrede Engelskmændene den ene Stilling efter den anden i Normandiet, medens Armagnacs Parti trods Adelens tidligere Nederlag, gjorde sig til Enevoldsherrer i Paris og lod Dronningen, som nu stillede sig paa Modstandernes Side fængsle. Hertug Johan optraadte nu som Folkets Beskytter og befriede Dronningen med væbnet Magt. Ved at love Folket i Paris at ophæve alle Skatter fik han dette paa sin Side. Byens Porte aabnedes, og inden Armagnac vidste et Ord af det, vrimlede Gaderne af burgundiske Soldater. Armagnac blev myrdet, hans Lig slæbtes gennem Gaderne, og der iværksattes et saa forfæ-

deligt Blodbad, at Gaderne bogstavelig talt flød med Blod. I sidste Øjeblik reddedes Kronprinsen — som havde sluttet sig til Armagnacpartiet — indsvøbt i et Tæppe og fortes ud af Byen. Det lykkedes imidlertid Hertugen hurtigt at genoprette Ordenen i Byen, hvorefter han sammen med Dronningen holdt sit Triumfindtog. Kronprinsen flygtede til Bourges og søgte herfra selvstændig at styre Frankrig, støttet paa Armagnacpartiet, medens Hertugen af Burgund, der havde bemægtiget sig den sindssyge Konges Person, i hans Navn førte Regeringen i Paris.

Da imidlertid Englands nye Konge, Henrik V gjorde Forberedelser til at jage saavel Hertugen, som Kongen og Kronprinsen ud af Frankrig, foreslog Hertugen en Udsoning med Kronprinsen. Hertugen indfandt sig efter Aftale paa Broen ved Montereau og var lige sunket paa Knæ for at hilse Kronprinsen, da dennes Følge huggede ham ned. Hans Søn, Filip den Gode, svor nu en dyr Hævn. I den Hensigt nærmede han sig Engelskmændene og fik Dronningen og den sindssyge Konge til at undertegne et skammeligt Forlig i Troyes, Aar 1420, i Følge hvilket Henrik V skulde ægte Kongens Datter, Katharina, og straks udnævnes til Frankrigs Regent for efter Kongens Død at bestige Frankrigs Trone. Kongen af England holdt derefter sit højtidelige Indtog i Paris og modtog Stændernes Hyldning, medens Karl overfor disse erklærede sin Søn for uværdig til at bære Frankrigs Krone. Da Frankrigs og Englands Konger to Aar senere fulgte hinanden i Graven, blev Kronprins Karl af sine Tilhængere kronet til Konge i Poitiers, medens Engelskmændene samtidig udraabte Henrik den V.s kun ti Maaneder gamle Søn, Henrik VI, til Frankrigs Konge.

Den ung, smukke, men nydelseslystne og uføretagsomme Konge,

Fig. 43. Kronprins Edward af England, som paa Grund af sin sorte Rustning fik Navnet »den sorte Prins«. (Fra hans Gravsten i Trefoldighedskapellet i Domkirken i Canterbury.)

Karl VII (1422—1461), der var et villigt Redskab i Adelens Hænder, skulde mere end nogen anden af sine Forgængere komme til at kæmpe for sin Krone. Englænderne forstod snart at lokke hans Tilhængere over paa deres Side eller at besejre dem, og Aar 1428 gjorde de Forberedelser til at erobre Orléans, Nøglen til Sydfrankrig, hvor Karl havde sit Hovedkvarter og sine mest fremragende Tilhængere. Noden var stor, men da var ogsaa Hjælpen nær. En Dronning, Isabeau, havde forladt Landet, en fattig Bondepige skulde redde det. Jeanne

Fig. 44. Hertug Johan den Uforfærdede af Burgund. (Efter et samtidigt Maleri.)

d'Arc var hendes Navn. Hun var født i Domrémy i Lorraine af fromme Bondeforældre, Aar 1412. I Attenaarsalderen havde hun, da hun en Eftermiddag spadserede i sin Faders Have, en Aabenbaring af Engelen Mikael, der indtrængende opfordrede hende til at drage ud for at redde sin Konge og sit Land. Da hun meddelte dette Budskab til Føgden Boudricour, besluttede denne efter lang Betænkning at føre hende til Kongen i Chinon, klædt i Mandsklæder og med et Sværd ved sin Side. Da hun straks genkendte Kongen, der havde skjult sig mellem sine Hoffolk, og desuden omtalte en Hemmelighed, som kun han var vidende om, troede han snart paa hendes Sendelse og lod hende faa Rustning og

Følge. Til Banner valgte hun en hvid Dug med gyldne Liljer, hvorpaa den tronende Frelser med Jordkloden i Haanden var fremstillet. Saaledes udrustet drog hun Orléans til Undsætning og satte nyt Mod i de udmattede og fortvivlede Soldater. En gammel Spaadom i Frankrig havde forudsagt, at Landet engang skulde reddes af en Kvinde, og Soldaterne fulgte hende derfor med Jubel og Sejrsvisshed, naar hun i Spidsen for dem stormede de engelske Stillinger. Hun saaredes nok af en Kugle i Skulderen og maatte bæres bort, men da Englænderne kun faa Timer senere saa hende entre Murene med Banneret i Haan-

den, troede de, at Franskmændene blev ført af Helvedes Magter, og flygtede skrækslagne, og Orléans var frelst. Herfor fik hun Navnet »Jomfruen fra Orléans«. En Bolge af Begejstring gik nu hen over Frankrig. Den gamle Kiv mellem Stænderne blev glemt, og som én Mand rejste hele det franske Folk sig for med Jomfruen fra Orléans i Spidsen at drive de fremmede Voldsmænd ud. Efterat have reddet

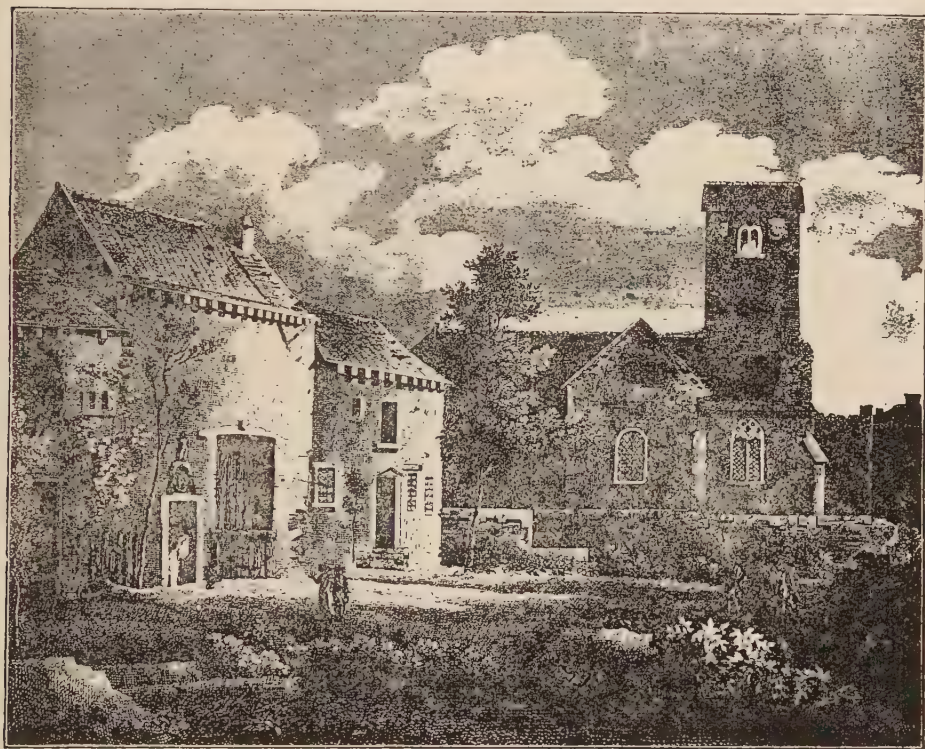

Fig. 45. I dette Hus i Domrémy fødtes Jeanne d'Arc.

Orléans besluttede Jeanne d'Arc at føre Kongen til Reims for at blive kronet. Paa et eneste Sejrstog naaedes Reims, hvor Kongen blev kronet og salvet, Aar 1429, medens Jeanne d'Arc med Banneret i Haanden stod ved hans Side. Herfra begav hun sig til Paris for at befri ogsaa denne By af Fjendens Hænder. Ved gensidig Misundelse mellem Anførererne og ved Kongens Ligegyldighed mislykkedes imidlertid Stormen, og Jeanne d'Arc blev saaret udenfor Paris' Mure. Da

Kongen pany trak sig tilbage til Bourges, hvor han hengav sig til et Liv i Udsvævelser og Lediggang uden at støtte Jeanne d'Arc, drog hun, allerede opfyldt af Forudannelser om sin Død, ud med en Friskare for at fortsætte sit Lands Befrielse og indjog de engelske Soldater en saadan Skræk, at de vægrede sig ved at kæmpe »mod overnaturlige Magter« og rømte i Massevis. Ved Nattetid trængte hun ind i Compiègne, som blev belejret af Engelskmænd og Burgundere, for at undsætte denne By, men blev under et Udfald taget tilfange af en burgundisk Vasal, der solgte hende til Englænderne. Af dem fortes hun lænket paa Hænder og Fodder, til Rouen, hvor hun blev udsat for Vog-

Fig. 46. Jeanne d'Arc tages tilfange af Burgunderne i Compiègne, den 23de Maj 1430. (Elfenbensarbejde i Mindekirken ved Domrémy.)

ternes Mishandling og maatte gennemgaa et inkvisitorisk Forhør for en kirkelig Domstol. Man anklagede hende for Kætteri og for at staa i Pagt med Djævelen. Forgæves henskød hun sin Sag for Paven; man tvang hende under Trusel om Dødsstraf til i et Øjeblikks Vaklen at for-

nægte sin Mission, men da hun nogle Dage efter tog sin Tilstaaelse tilbage, blev hun domt til at brændes paa Baal. Om Morgenen den 30. Maj 1431 fortes hun, klædt i en lang, hvid Dragt og med Krucifiks i Haanden, paa en Kærre ud til Torvet i Rouen. Med Blikket fæstet paa Krucifikset udaandede hun her, omhvirvlet af Luer. Fem og tyve Aar senere dømte en pavelig Kommission hende uskyldig, et Kors oprejstes paa det Sted, hvor hun havde lidt Martyrdoden, og inden længe blev hun Frankrigs Nationalhelgen. Næppe nogen anden har sat Digteres og Forskeres Fantasi i en saadan Bevægelse som »Jomfruen fra Orléans«. Man behøver kun at nævne Tysklands og Frankrigs største Navne: Schiller og Voltaire.

Jeanne d'Arc havde gengivet Franskmændene Selvtillid og Kærlighed til deres Land. De fortsatte nu paa den Vej, hun havde anvist, ved

Enighed og Tapperhed at frelse deres Land. Meget var allerede vundet, da Karl VII ved Forliget i Arras, Aar 1435, fik Hertugen af Burgund til at sige sig los fra Engelskmændene og gaa over til ham, efterat Englænderne, som ogsaa havde været indbudt til Fredskongressen, havde forladt Arras, fordi deres haarde Fredsvilkaar ikke blev antaget. Englænderne maatte nu vige fra Stilling til Stilling, og i Foraaret 1436 blev Paris tilbageerobret af Franskmændene. Den nyvakte Nationalitetsfølelse gav sig ogsaa Udslag i Afrystelsen af Paveaaget, idet en Forsamling i Bourges, Aar 1438, vedtog den saakaldte pragmatiske Sanktion, der sikrede den franske Kirkes Frihed. Da Lejetropperne under den lange Vaabenhvile omkring 1440 huserede værre end Landets Fjender, forte Kongen dem mod Schweizerne, og af dem, som blev tilbage, efterat de fleste var faldet paa de schweiziske Slagmarker, dannedes der en staaende Hær paa 15 Kompagnier, hvert af disse bestaaende af 100 Delinger paa 6 Mand. Man rejste nu ogsaa en Nationalhær ved at paalægge hvert af Landets 16,000 Sogne at stille en Bueskytte. For at faa Midler til Hærens Underhold bevilgedes en staaende Skat, Taillen, og desuden stiftedes det første Statslaan ved en formuende Købmand, Jacques Cœur's Hjælp.

Aar 1449 blussede Krigen med Englænderne atter op, men Franskmændene havde i Almindelighed Fremgang og drev Engelskmændene ud af Normandiet. Snært var kun Calais og Guines tilbage af de engelske Besiddelser i Frankrig, og da Englændernes første Hærfører, Talbot, var faldet, afsluttedes Krigen Aar 1453 efterat have været 114 Aar, men først 1475 kom den endelige Fredsslutning i Stand. Aar 1461 døde Karl VII, hvis Regering, trods hans egen Svaghed, havde været af saa stor Betydning for Frankrig.

MONARKIETS ENDELIGE SEJR I FRANKRIG

De franske Konger havde lige siden Filip August's Dage sat al Kraft ind paa at tilbagevinde Kongedømmets Magt og Anseelse fra Lensadelen. Under Hundredeaarskrigen gør den monarkiske Idé store Fremskridt for under Karl VII's Efterfølger, Ludvig XI (1461—1483) at vinde sin endelige Sejr. Feudaladelens tungtbevægelige Rytterhære havde

vist deres Uformuenhed i Kampen mod det engelske Fodfolk, og dermed havde Feudaladelen mistet sin Betydning og sin Anseelse. I indbyrdes Fejder havde den desuden forødt sin Kraft og var gaaet tilbage i Kultur og Moral. Lensadelen, som saaledes havde udspillet sin Rolle, var blevet afløst af de store Adelsslægter, der støttede deres Anseelse og Magt paa deres Slægtskab med Kongefamilien, men ogsaa deres Indflydelse er nu i Aftagende. Ved den pragmatiske Sanktion var den gejstlige Stands Uafhængighed blevet brudt, og den franske Kirke igen

Fig. 47. Kong Karl VII af Frankrig. (Maleri af Jean Toucquet.)

blevet en national Landskirke med Kongen som Overhoved. Da Ludvig XI ophævede den pragmatiske Sanktion, var det nærmest fordi han ved en uselvstændig Paves Hjælp bedre kunde beherske det franske Præsteskab. Under Hundredaarskrigens vanskelige Tider havde de lavere Stænder optraadt paa den politiske Arena og paa Rigsdagen dikteret Kongen deres Vilkaar. Da disse Rigsdage imidlertid ikke var fremgaaet af en almindelig, national Selvstændighedsstræben, men kun blev sammenkaldt af Kongen i enkelte, isolerede Tilfælde for at bevilge Midler til Kri-

gens Fortsættelse, tabte ogsaa disse snart deres Betydning. I Stedet forhandlede Kongen med Provinsialstænderne. Borgerskabet mistede sit Selvstyre — ofte af fri Vilje — men som Kongens nærmeste Forbunds-fælle i Kampen mod Adelen staar dog nu Frankrigs formuende Borger, og i den kongelige Embedsmandsklasse, som nu opstaar, og hvis højeste Trappetrin er det kongelige Raad, udgør det nye, borgerlige Aristokrati en saa stærk Islæt, at denne Tid i Frankrigs Historie med rette kan kaldes Borgerskabets.

Vi skal under Skildringen af Ludvig XI.s Historie se, hvorledes

JEANNE D'ARC.

KEJSER MAXIMILIAN I.

Maleri af Albrecht Dürer i Kunsthistorisches Museum i Wien.

Monarkiets Sejr fuldbyrdes, og hvorledes Adelens Magt brydes ved Vold og List. Stærkest belyses den store, afsluttende Kamp mellem det monarkiske System og Feudalismen i den Strid, som Ludvig XI under hele sin Regeringstid førte med sin største Vasal, Hertugen af Burgund. Aar 1465 dannede den franske Adel under Førerskab af Karl af Charolais — en Søn af Filip den Gode af Burgund —, Hertugerne af Bretagne og Bourbon m. fl. den saakaldte »ligue du bien public« for at tilbageerobre Adelens Magt. Skønt

Fig. 48. Kong Ludvig XI af Frankrig. (Efter et Kobberstik i Nationalbiblioteket i Paris).

Fig. 49. Karl den Dristige af Burgund. Om Halsen bærer han den af Filip den Gode indstiftede »Gyldne Skinds Orden«. (Efter et Maleri af Roger van der Weyden.)

Ludvig vandt Borgerskabet, i Særdeleshed det i Paris, for sig, maatte han dog i Øjeblikket bøje sig og love at underordne sig en Kommission paa 36 Mand, som skulde afhjælpe de værste Mangler i Stat og Kirke. Med Rigsstændernes Samtykke rykkede Ludvig imidlertid allerede 1467 ind i Bretagne med en Hær og tvang dettes Hertug til at udtræde af Ligaen. Tilbage stod nu at vinde Hertugen af Burgund, Karl af Charolais, kaldet den Dristige som nu havde efterfulgt sin Fader ved dennes Død. Ludvig begav sig derfor med et ringe Følge til Péronne, Karls Slot. Man havde lige begyndt Forhandlingerne, da der kom Budskab om, at Byen Liège

havde gjort Oprør. Karl, som var vel vidende om, at Ludvig stod bag ved Oprørerne, blev grebet af en saadan Harmes, at han et Øjeblik tænkte paa at arrestere Kongen og fængsle ham paa Livstid. Men Raadet, som var bestukket af Ludvig, fik ham hurtig til at opgive denne Plan. Ludvig maatte dog ydmyge sig og blev tvunget til at følge Karl paa dennes Tog mod Liège. Efterat han med Ed havde bekræftet de Løfter, Frankrigs Konge havde givet Filip den Gode, skyndte Ludvig

Fig. 50. Slottet Péronne.

sig hjem og sammenkaldte en Forsamling, der vedtog, at Karl den Dristige ved at indgaa Forbund med Englænderne som Rigets Fjende havde forbrudt Retten til sine Besiddelser. Med Englands Konge, Edvard IV, som var steget i Land i Frankrig, opnaaede Ludvig Aar 1475 en fordelagtig Fred.

For at forene dem af sine Lande, som var adskilte af Elsass og Lorraine, havde Karl købt Øvreelsass af Ærkehertug Sigismund af Østrig og erobret en stor Del af Lorraine. Da dennes Hertug ved Schweizeres Hjælp søgte at tilbageerobre sit Land, rykkede Karl ind i Lor-

raine. Om dette Felttog og hans Krig med Schweizerne, samt hvorledes Burgunderne blev drevet ud af Lorraine, og hvorledes Karl faldt i Slaget ved Nancy, Aar 1477, er fortalt i det foregaaende. Vi har ogsaa set, hvorledes Karls Datter tilbød Frederik III.s Son, Maximilian, Haand og Rige, og hvorledes denne besejrede Franskmandene. Ved en klog Politik lykkedes det imidlertid Ludvig, der straks havde lagt Hertugdømmet Burgund og en Del af Karls nordfranske Lande under Kronen, at formaa Maximilian til at slutte en Fred i Arras, Aar 1482, ved hvilken det blev bestemt, at Maximilians toaarige Datter, Margarete, skulde bortgives til Kronprinsen af Frankrig og som Medgift medføre saavel Artois, Bar, Auxerre og Macon som Franche Comté. Samtidig fik Ludvig ved Arv Anjou, Provence og Maine, saa at alle de store Hertugdømmer med Undtagelse af Bretagne befandt sig i Kongens Hænder. Efterat Ludvig saaledes havde faaet Fred med de ydre Fjender og betvunget den oprørske Adel, fortsatte han sin Vej mod Enevælden, men døde allerede 1483. Skont Ludvig XI var en kraftig Regent, som styrede sit Land med Visdom og Klogskab, var hans Karakter dog besmittet med meget grove Fejl og uforligelige Modsætninger. Samtidig med, at han var religiøs indtil Bigotteri, var hans Grusomhed uden Lige. Saaledes holdt han sine Fanger indelukkede i Jernbure, og i hans Haver hang Træerne fulde af henrettede Forbryderes Benrade. Han efterfulgtes af sin tolvaarige Søn Karl VIII (1483—1498).

Karl den VIII var ved Faderens Død kun tretten Aar gammel. I den lange Tid, som gik hen, inden Karl selv blev moden til at overtage Regeringen, stredes Medlemmerne af Husene Bourbon og Orléans om Magten. Forst Aar 1491 gjorde Karl Ende paa Striden ved selv at gribe Tøjlerne. Maximilian, som var harmfuld over at Karl, der var forlovet med hans Datter Margarete, giftede sig med Anna af Bretagne, for at dette store Hertugdømme skulde tilfalde Kronen, tilfredsstillede han ved Afstaaelsen af Franche Comté og Artois. Sværmerisk og opfyldt af Storhedsdrømme, som han var, traf han derefter Forberedelser til Virkeliggørelsen af sit Livs Drøm: et Tog til Italien. Efterat han først med stor Vanskelighed havde skaffet Penge til Foretagendet og udrustet en Hær, gik han Aar 1494 over Alperne for som Ætling af det gamle Kongehus Anjou at sætte Neapels Krone paa sit Hoved. Milano sluttede sig til ham, og med Paven indgik han et Forbund. Næsten uden Sværdslag holdt han derefter sit Indtog i Neapel, efterat

Kongen, Ferdinand II, der tilhørte en Gren af det aragoniske Kongehus, som Aar 1435 var kommet i Besiddelse af Neapels Trone, var flygtet. Men det blæste hurtigt op til Storm. Paven, Venedig, Hertugen af Milano, Maximilian og Ferdinand af Aragonien indgik et Forbund for at skaffe

Fig. 51. Den for sin Grusomhed bekendte Kong Ludvig XI af Frankrig spadserende i sin Park og nydende Synet af de mere eller mindre skyldige Forbryderes Kroppe, der er ophængt i Træerne, eller deres Benrade, som ligger strøet paa Jorden.

(Maleri af den svenske Maler, Karl Gustav Hellqvist).

paa modrende Side nedstammede fra Huset Visconti, der til Aar 1447, da det uddøde paa Mandssiden, havde hersket paa dette Sted.

Aar 1499 gik Ludvig over Alperne. Milanos Hertug Ludovico il Moro flygtede, og Ludvig holdt sit Indtog i Byen. Da Ludovico næste Aar for-

Ferdinand sit Rige tilbage, og Karl maatte i største Hast forlade Italien efterat have lagt Besætninger i Byerne. Ferdinand vendte tilbage og snart efter havde man drevet Fransk-mændene ud af Italien. Netop som man ventede, at Karl skulde foretage et nyt Tog mod Italien, døde han pludselig Aar 1498.

Hans Born var døde for ham, og Kronen gik derfor over til hans Faders Halvfætter Ludvig XII (1498—1515) af Orléans. Han optog straks det franske Kongehus' Krav paa Neapels Krone og fojede hertil Kravet

sogte at tilbageerobre Milano, blev han fort fangen til Frankrig. Ferdinand II af Neapel var nu blevet efterfulgt af sin Farbroder Frederik. Med Ferdinand og Isabella dannede Ludvig et Forbund, der ogsaa blev tiltraadt af Pave Alexander VI, for at dele Frederiks Rige. Næppe havde de franske og spanske Tropper, understøttet af Alexanders Son, Cesare Borgia, erobret Landet, før de kom i indbyrdes Splid om Byttet. Skønt de franske Tropper kæmpede heltemodigt under Anførsel af Bayard, Ridderen uden Frygt og Dadel, maatte de dog snart vige for den spanske Overmagt. Efter at Ludvig havde indset, at alt var tabt, overvandt han sig til at indgaa et Forbund med Ferdinand den Katolske i Blois, ifølge hvilket han mod en større Pengesum afstod hele Neapel til Ferdinand.

Fig. 52. Kong Karl VIII af Frankrig.
(Efter et samtidigt Maleri).

Da hans Planer altsaa her var strandet, vendte han sig i Stedet mod det stolte Venedig og dannede, Aar 1508, i Cambrai sammen med Maximilian, Ferdinand den Katolske og Pave Julius II en Liga mod Venedig. Venezianerne led et afgørende Nederlag ved Agnadello, men fik Maximilian, Paven og Ferdinand til at svigte Ludvig mod Afstaaelse af visse Byer.

For at drive Franskmændene ud af Italien dannede Julius II Aar 1511 den saakaldte hellige Liga med Ferdinand og Venedig. Franskmændene havde ganske vist Fremgang i Begyndelsen af Krigen, men Begivenhederne tog snart en anden Vending; Englænderne sluttede sig til Ligaen, engelske Tropper steg i Land i Frankrig, og gennem Navarra, hvis Konge gav fri Gennemmarch, faldt Spanierne ind i Frankrig samtidig med, at de af Franskmændene erobrede Byer i Italien kapitulerede overfor schweiziske Lejetropper.

Aaret 1513 blev et Ulykkesaar for Frankrig; 10,000 Franskmænd blev paa Slagmarken ved Novara, medens Resten af Hæren blev drevet paa

Flugt, og samtidig blev en anden fransk Hær ved Guinegate besejret af Englænderne og Kejser Maximilian i Forening. Under saadanne Omstændigheder saa Ludvig sig nødsaget til at bede om Fred. Ved Pavens Mægling fik han tilstaaet en etaarig Vaabenstilsand, men dode midt under Fredsforhandlingerne, Aar 1515.

PARLAMENTARISMENS SEJR I ENGLAND

Den Udvikling henimod Parlamentarisme, som var paabegyndt allerede under Henrik III's Regering, fortsattes i et endnu hurtigere Tempo

Fig. 53. Bronzemedaille med Ludvig XII's og hans Gemalinde Anna af Bretagnes Billeder. (Det kongelige Møntkabinet i Berlin).

under hans Son og Efterfølger, Edvard I. Saaledes lagde han, idet han fulgte den Vej, som Simon af Montfort var slaaet ind paa, Grunden til det Parlament, der bestaar endnu den Dag i Dag, derved at han Aar 1295 foruden Baronerne og de højere gejstlige Dignitarer tillige indkaldte Befuldmægtigede for Byerne og Grevskaberne. Disse, der var valgt af Borgerne og Grevskabsforsamlingerne, hvor hver fri Mand kunde gore sin Stemmeret gældende, kom saaledes til at repræsentere det engelske Folk, til Forskel fra Baronerne og Prælaterne, der personligt gav Mode. Heri laa Begyndelsen til den Deling i Under- og Overhus, som lidt efter lidt udformedes.

Ligesom i Europas øvrige Lande er det her tredje Stand, som træder frem paa den politiske Arena for at overtage Forerskabet, medens Ba-

ronerne mere og mere mister deres Indflydelse. Skønt Edvard søgte sin Støtte i denne Stand og gav den Del i Styrelsen, afstod han dog ikke den udovende Magt, der tilkom Kongen. Med Strenghed vaagede han over, at Lovene blev efterlevede, og at Embedsmændene opfyldte deres Pligter, og ved Udstedelse af gode Love — hvilket har givet ham Hædersnavnet »Englands Justinian« — ordnede han Forvaltningen og Retsvæsenet.

Edvard I arbejdede ogsaa paa at højne sit Lands Magt og Anseelse ved sit Forsøg paa at faa Atlanterhavet til Grænse paa alle Sider og saaledes af England danne et afsluttet Ørige. Da Fyrsten af Wales søgte at gøre sig uafhængig af den engelske Konge, blev han taget tilfange af engelske Tropper; han henrettedes, og hans Hoved blev sat paa en Stage, bekranset og ført til Tower i London, Aar 1284. Wales blev inddraget under den engelske Krone, og Edwards anden Søn Edvard, som fødtes samme Aar, fik Titlen »Prins af Wales«, og da hans ældre Broder døde, og han selv blev Kronprins, er denne Titel siden gaaet i Arv til Kongens ældste Søn. Edvard vendte nu Blikket mod Skotland, hvis Trone var blevet ledig ved Kong Aleksander III's Død. Med ham uddøde Huset Kenneth paa Mandssiden, som lige fra ca. 850 havde beklædt Skotlands Trone. Skotterne besluttede nu at gøre en Datterdatter af Aleksander, den norske Kong Eriks Datter, til Landets Regent. »Pigen fra Norge«, som hendes Modstandere foragtelig kaldte hende, var kun 8 Aar gammel og døde paa Overfarten til Skotland. Da optraadte fjernere Slægtninge, Robert Bruce og John Balliol, med Krav paa Kronen og enedes om at underkaste sig Edwards Afgørelse. Denne lod udnævne en Jury, der valgte John Balliol til Konge, Aar 1292. Han blev kronet samme Aar efterat at have aflagt Lensed til Edvard.

Da Frankrig imidlertid nogle Aar senere efterstræbte Edwards sydfranske Besiddelser, og der udbrode en Krig mellem disse Stormagter, opmuntrede dette Indbyggerne i Wales og Skotland til paany at gøre sig uafhængige af England. Oprøret i Wales blev straks slaaet ned, og Edvard vendte sig derefter mod Skotterne. I et blodigt Slag ved Dunbar, Aar 1296, overvandt Edvard John Balliol og drog i Triumf gennem Landet. Balliol nedlagde Kronen, og Skotland blev gjort til en engelsk Provins. Balliol selv førtes fangen til London.

For at skaffe Midler til Fortsættelse af Krigen mod Frankrig maatte Edvard sammenkalde Parlamentet. De højere Stænder modsatte sig imidlertid al Beskatning og tvang Aar 1297 Edvard til at love ikke at

paalægge hverken Skat eller Told, uden at Parlamentet først var spurgt og under udtrykkelig Betingelse af, at det indkomne anvendtes til det almene Bedste.

De engelske Embedsmænd, der ansattes i Skotland, optraadte her saa strengt og saa udæskende, at store Skarer af skotske Fædrelandsvenner tog deres Tilflugt til Bjergene. Medens Englænderne var optaget af Krigen med Frankrig, kom flere af disse tilbage under Anførsel af William Wallace. Den skotske Adel sluttede sig snart til ham, og hærgende vidt og bredt faldt Skotterne ind i England. Imidlertid havde Edvard opnaaet en fordelagtig Fred med Frankrig og drog nu, støttet

Fig. 54. William Wallace. (Kobberstik af Walker).

af Stænderne, mod Wallace. Ved Falkirk stødte begge Hære sammen, og Skotterne led et grundigt Nederlag Aar 1299. Wallace fortsatte imidlertid en Guerillakrig mod Englænderne, men faldt tilsidst ved en Tjeners Forræderi i Hænderne paa dem, slæbtes i Lænker til England og henrettedes i Tower Aar 1305. Endnu lever han som Nationalhelt i det skotske Folks Minde. Oprørsledelsen overtoges nu af en Mand, som med Wallaces Fædrelandskærlighed og Tapperhed forenede en større Krigslykke, Robert Bruce,

en Sønnesøn af den tidligere nævnte af samme Navn. Han ophidsede Folket til Oprør og blev kronet til Konge. Edvard skyndte sig ganske vist til Skotland, fordrev Bruce, der flygtede til Irland, og lod hans Tilhængere henrette i Massevis, men saa snart Edvard havde forladt Skotland, vendte Bruce tilbage og samlede paany Folket om sig. Edvard døde paa et nyt Felttog mod ham, Aar 1307.

Han efterfulgtes af sin 23-aarige Søn, den svage og uselvstændige Edvard II (1307—1327), som overlod Regeringen til sine Yndlinger, i Særdeleshed den overmodige Eventyrer, Gascogneren Peter Gavestone, der udnævntes til Rigsforstander og Jarl af Cornwall. Dette opvakte Folkets Had og Harne, der ydermere ogedes ved Edwards mislykkede Tog til Skotland. Parlamentet, som nu traadte sammen, besluttede

derfor, at Kongen ved sin Side skulde have en Kommission til at overvaage alle Regeringshandlinger. Tilsidst blev Gavestone overfaldet af sine Fjender, ført bort og henrettet. Edvard følte dyb Sorg og Vrede ved Underretningen herom og svor Hævn, men i Øjeblikket var han optaget af andre Tanker. Overtalt af Paven og Filip den Smukke af Frankrig havde han besluttet at rette et afgørende Slag mod Tempelherrerne, ophæve Ordenen og inddrage deres rige Ejendele under Kronen. Under Tortur blev de tvunget til at tilstaa de opdigtede Forbrydelser, som de anklagedes for, og Edvard bragte sin Plan til Udførelse.

Samtidig hermed erobrede Skotterne den ene befæstede Stilling efter den anden og rettede tilsidst et Angreb mod det stærke Slot Stirling, som dog udholdt Belejringen i Forventning om Kongens Ankomst. Endelig rykkede han ind i Skotland, og ved Bannockburn stødte han sammen med den betydelig underlegne skotske Hær, der anførtes af Bruce, Aar 1314. Hærene var opstillet saaledes, at de paa den ene Side var omsluttet af Stirlings stejle Klipper og paa den anden af Sumpstrækninger. Her led den engelske Hær sit første Nederlag mod Skotterne, Hæren opløstes i vild Flugt, og Kongen undslap kun med Nød og næppe sine Forfølgere. Ved Underretningen om Slagets Udfald rejste Irlænderne og

Fig. 55. Edvard III i sin Alderdom.
(Efter hans Gravmæle i London).

Indbyggerne i Wales sig og det lykkedes kun med store Anstrengelser at bringe dem til Lydighed. Da Misvækst og Sygdomme hemsøgte Landet samtidig med, at Skotterne gjorde Indfald, rettede Folkets Had sig mod Kongen og hans Yndlinger, især mod de to Despensers, Fader og Søn. Oppositionen, der blev ledet af Kongens Fætter, den ærgerrige og dristige Thomas af Lancaster, tvang derfor Kongen til at skille sig af med de to Despensers og til at finde sig i det stadige

Fig. 56. Kong Richard II af England. (Efter et Maleri i Westminsterabbedit i London).

Tilsyn af en Kommission. Da Kongen kort efter tilbagekaldte begge Despensers og ophævede alle tidligere Bestemmelser, som indskrænkede deres Magt, gik Lancaster aabent over paa Skotternes Side, men blev snart efter fængslet og henrettet. De to Despensers' Overmod blev imidlertid mere og mere trykkende selv for Dronning Isabella og foraarsagede, at hun stillede sig i Spidsen for Oppositionen. Da Franskmændene ved Besættelse af Gascogne havde brudt den indgaaede Fred med England, blev Dronningen sendt til sin Broder, Karl IV i Frankrig for at stifte Fred. Da hun i Paris paany traf sammen med en af Oppositionens Ledere, Mortimer, der var rømt fra Fængslet i i Tower og nu blev hendes Elsker, stillede hun sig aabent paa Oppositionens Side og foretog sammen med Mortimer fra Holland et Indfald i England. Inden lang Tid sluttede baade Adel og Præste-

skab saavel som de lavere Lag sig til hende, begge Despensers blev myrdet, og Kongen taget til Fange. Edvard blev tvunget til at abdicere til Fordel for sin Søn og myrdedes i Fængslet.

Edvard III (1327—1377) var ved Faderens Død kun fjorten Aar gammel. Under hans Mindreaarighed var Regeringsmagten i Hænderne paa hans Moder, Isabella, og Mortimer, der kun plejede deres egne Interesser. Kong Robert af Skotland ansaa nu Tiden belejlig til at bryde en indgaaet Vaabenstilstand, faldt paany ind paa engelsk Omraade og til-

føjede Engländerne et vanærende Nederlag. Edvard blev tvunget til at anerkende Robert Bruce som Konge af Skotland og til at gaa ind paa et Forbund, som besegledes derved, at Edvard bortgiftede sin Søster til den skotske Tronarving. Da der herskede almindelig Misfornøjelse i Landet med den usle Formynderregering, besluttede Edvard at benytte sig heraf til selv at gribe Tojlerne, lod Mortimer fængsle og dømte ham til at hænges. Dronningen blev forvist paa Livstid til et afsides Slot. Derefter besluttede han at benytte sig af Robert Bruce's Død til at hævne den nedværdigende Fred, som England var blevet tvunget til at indgaa med Skotland, fordrev Roberts mindreaarige Søn, David, og indsatte John Balliols Søn, Edvard, paa Tronen, efterat denne først havde aflagt Lensed. David skyndte sig imidlertid til Frankrig og fik Løfte om Hjælp af Filip VI mod at aflægge Lensed til ham. Da indsaa Edvard, at Kampen om Skotland kun kunde finde sin Afgørelse paa de franske Slagmarker, og landsatte Tropper i Frankrig efterat have indgaaet Forbund med Borgerskabet i de flanderske Byer. Dette var Begyndelsen til Hundredaarskrigen, hvis Forløb er skildret under Frankrigs Historie. Da Edvard Balliol var blevet fordrevet, lykkedes det imidlertid David Bruce at sætte sig i Besiddelse af Skotlands Trone. Da han døde Aar 1370 uden at efterlade sig mandlige Arvinger, gik Kronen over til hans Sosterson Robert Stuart, hvis Ætlinger derefter i flere Aarhundreder beklædte den skotske Trone.

Under Hundredaarskrigen, som bestandig krævede nye Pengemidler, sikrede Parlamentet sig stedse større Magt mod til Gengæld at bevilge Skatter, men understøttede paa den anden Side Kongen i hans Afvisning af Pavens ubeføjede Krav paa den Lensafgift, som Johan uden Land havde paataget sig at betale.

Da Kongens tredje Søn efter Prinsen af Wales Død under Faderens Alderdomssvaghed, der ikke længere tillod ham at føre Regeringen, overtog denne, førte han en udpræget pavefjendtlig Politik og understøttede Reformatoren John Wyclif, der paa denne Tid fremtraadte med sine Angreb paa Pavedømmet og hele den katolske Kirke. Den afdøde sorte Prins', d. v. s. Prinsen af Wales' Popularitet, den sociale Nød og den gejstlige Stands Ophidselse af Folket havde imidlertid til Folge, at det saakaldte gode Parlament, der sammentraadte Aar 1376, rettede sit Angreb mod Johan af Lancaster og udpegede den sorte Prins' Søn, Richard af Bordeaux til Prins af Wales og Tronarving. Ophidset af Præsterne fordrev Pøbelen i London næste Aar Johan og nedrev hans Hus.

Samme Aar døde den velmenende, men svage Edvard III, forladt af alle. Hans Navn er dog for bestandig knyttet til Ordensvæsenets Historie, idet han er Indstifter af en af Englands højeste Ordener, Hosebæandsordenen.

Den elleveaarige Prins af Wales, Richard II (1377—1399) besteg nu Englands Trone. Det var en vanskelig Tid, i hvilken den unge Prins blev Konge; ved Grænserne stod Franskmænd og Skotter rede til Overfald; social Uro gærede i det Indre, og i den sidste Tid havde der vist

Fig. 57. John Wyclif udsender sine Prædikanter.
(Efter et Maleri af W. T. Jeames).

sig Tegn til en udbrydende Religionskrig. Pestens Hærgninger havde gjort en rig Host i England, og som Følge deraf var Lønningerne steget til en ukendt Højde. Til Afhjælpning af disse Misforhold havde Kongen og Parlamentet gennem Lovgivningen forgæves søgt at støtte Godsejerne, der var meget afhængige af Lønniveauet, da største Parten af dem drev deres Gaarde ved Hjælp af frie Landarbejdere. Da Lovgivningsmagten ikke kunde hjælpe, forsøgte Godsejerne at hjælpe sig selv, forhøjede Forpagtningsafgifterne og prøvede paa at genindføre Bondernes Pligt til at arbejde paa Godsherrernes Gaarde. Paa Grund heraf opstod der en uhyre Gæring i Folket, som de af Wyclif udsendte Rejse-

prædikanter ved deres Angreb paa alle hidtil gældende Autoriteter og deres Fremhævelse af den kristne Ligestillethed endmere bidrog til at ophidse, og da man samtidig skred til Inddrivelsen af en Personskat paa 12 Penninger, som Parlamentet havde bevilget til Krigens Fortsættelse, brød Oprøret ud i lys Lue, Aar 1381. Under Anførsel af Wat Tyler fra Kent (Tegltækkeren) drog Bønderne brændende og plyndrende omkring, medens en omvandrende Præst, John Ball, prædikede Frihed og Lighed for hundredetusinder af Mennesker, idet han gik ud fra Ordspøget: »Da Adam gravede, og Eva spandt, hvem var vel da Herremand?« Under Forlangende om Livegenskabets Ophævelse, og om kun at betale en aarlig Skat af 4 Penninger for hver Acre Jord trængte Bønderne ind i London. Kongen gik dem uforfærdet i Møde, medens hans Formynder gemte sig i Tower. Han lovede at opfylde deres Fordringer, og en stor Del af dem drog fornøjede hjem. Wat Tyler og Bønderne fra Kent gav sig imidlertid ikke tilfreds, men brød ind i Tower og myrdede Ærkebiskopen af Canterbury, Kongens Skriftefader, og tre andre Embedsmænd. Næste Dag mødtes de atter med Kongen, der var tilhest, og da Wat Tyler optraadte paa en uforskammet Maade og tilsidst greb fat i Hestens Tøjler, blev han stødt ned af Londons Borgmester. Folket indtog nu en truende Holdning, men den raadsnare Konge reddede Situationen ved at raabe: »Han var en Forræder; jeg er eders Konge og vil være eders Fører.« En Maaned senere tog Richard alle de Løfter tilbage som han havde givet Oprørerne, og lod en Mængde af dem henrette. De højere Klasser blev nu atter Herrer og rettede deres Had mod Wyclif og hans Tilhængere, de saakaldte Lollarder. Paa Grund af Underhusets Modstand kunde Parlamentet imidlertid ikke gennemføre nogen Beslutning om Voldsforanstaltninger mod dem, og Wyclif fik lige til sin Død, Aar 1384, Lov til at fortsætte sin Virksomhed.

Da Richard blev indviklet i Stridigheder med Parlamentet, der nægtede at bevilge noget som helst Tilskud til Krigen mod Frankrig, og da han desuden krænkede den højere Adel ved at begunstige sine Yndlinge, forenede Medlemmer af Adelen under Kongens Farbroder, Thomas af Gloucesters Førerskab sig med Parlamentet for at gøre en Ende paa denne Tilstand. Kongen fik et Rigsraad ved sin Side, og Yndlingerne blev landsforvist. Nogle Aar senere lykkedes det imidlertid Richard at faa Parlamentet til at dømme Thomas af Gloucester til Døden og til at landsforvise hans Tilhængere, hvoriblandt hans Fætter,

Johan af Lancasters Son, Henrik, som han først havde forsøgt at vinde ved at udnævne ham til Hertug af Hereford. Henrik flygtede til det franske Hof, hvor han blev vel modtaget, men da Richard ved Faderens Dod vilde inddrage Grevskabet under Kronen, steg Henrik atter i Land i England, medens Richard var optaget af et Oprør i Irland. Han blev modtaget med Begejstring, og Folk strømmede i Massevis til hans Faner. Da Richard kom tilbage og saa, at alt var tabt, begav han sig paa Flugten, forklædt som Franciskanermunk, men faldt i Hænderne

Fig. 58. Kong Henrik V af England.
(Efter et Maleri i Queen's College i
Oxford).

paa Henrik og førtes til London samtidig med, at Henrik her holdt sit Triumfindtog som Englands Erobrer. Richard blev afsat og kastet i Towerfængslet, hvor han døde efter nogle Maaneders Forløb.

Henrik, der nu blev Englands Konge under Navnet Henrik IV (1399—1413), blev Stamfader til Huset Lancaster. Under hans kraftige Regering gjorde Adelen, især Richards Tilhængere, Oprør og ophidsede Folket ved at udsprede Rygter om, at Richard endnu levede og befandt sig i Skotland. Da Henrik saaledes var i Wales for at underkue et Oprør, rejste Adelsmændene sig med Henrik Percy, kaldet Hotspur

(Hedspore) og hans Fader, Hertugen af Northumberland, i Spidsen for at afsætte ham og gore Edmund af March, paa Spindesiden en Ætling af Edvard III.s anden Son, til Konge. Da Henrik vendte tilbage, besejrede han Oprørerne i et Slag, i hvilket Henrik Percy faldt. Hertugen af Northumberland underkastede sig, men rejste snart et nyt Oprør, der imidlertid ogsaa denne Gang mislykkedes. Nogle Aar efter faldt han i det nordlige England.

Henrik førte en vidtrækkende Udenrigspolitik og knyttede ved Giftermaal flere udenlandske Kongehuse til sin Familie. Hans sidste Aar formørkedes ved Prinsen af Wales' letsindige Liv og fjendtlige Optræden samt af egne Samvittighedskvaler.

Aar 1413 døde han og blev efterfulgt af sin Søn, Henrik V (1413—1422), der dybt angrede sit tidligere Liv og ved Faderens Kiste svor at blive et bedre Menneske. Det var hans store Maal ved glimrende Krigsbedrifter at vinde sit Folks Kærlighed og Højagtelse. For at faa Midler til Krigsforelsen forsonede han sig med sin Faders Modstandere blandt Adelen og vandt Præsternes Bevaagenhed ved Forfølgelse af Lollarderne. Rigelig understøttet begyndte han derefter en Krig med Frankrig efter en Krigserklæring Aar 1413. Om hans Sejr i Frankrig, især den glimrende Sejr ved Azincourt, er der talt foran. Under de Fredsforhandlinger, som derefter indledtes med Frankrig, kom Kejser Sigmund til England som Fredsmægler og blev modtaget med glimrende Festligheder, men kunde forøvrigt ikke udrette noget. Hvorledes Henrik tilsidst under Kongen af Frankrigs Sindssygdом og Spliden mellem Dauphinen og Dronning Isabeau fik Kongen til at udnævne sig til Regent og Tronarving i Frankrig, og hvorledes han holdt sit Indtog i Paris, har vi hørt under Frankrigs Historie. Han paadrog sig snart Pariserbefolkningens Had og drog hjem til England, men vendte tilbage med en Hær og holdt paany sit Indtog i Paris. Efter at have indsat sin Broder, Hertugen af Bedford og sin Farbroder, Hertugen af Exeter som Regenter i Frankrig forlod han paany Paris, men døde paa Rejsen hjem, Aar 1422.

Fig. 59. Jarlen af Warwick, den saakaldte »Kongemager«. (Fra en Fortegnelse over Greverne af Warwick af John Rous).

ROSEKRIGENE OG MONARKIETS SEJR I ENGLAND

Henrik VI, (1422—1461), var ved sin Faders Død kun ni Maane-der gammel. Regeringen blev derfor til at begynde med overtaget af Hertugen af Bedford, der lod Henrik udraabe til Konge i Frankrig og sikrede hans Magt ved en glimrende Sejr over Franskmændene samtidig med, at han gennem Familieforbindelser vandt Burgund som Forbundsfaelle og fik Skotlands Konge til at holde sig neutral. Hjemme i England førtes Regeringen af Bedfords yngre Broder, Hertugen af Gloucester, som dog snart vakte almindelig Misfornøjelse ved sin

ukloge Politik. Stillingen saa dog ganske gunstig ud under de første Aar af Henriks Regering, men Forholdene forandrede sig snart, og samtidig med den engelske Krigslykkes Tilbagegang, der medførte Opgivelsen af de stolte Storhedsdrømme, opløstes Rigets Indre i fuldstændigt Anarki, hvor de store Slægter, kun drevet af groft materialistiske og egoistiske Interesser, kæmpede med hverandre om Magten og druknede Landet i Blod. Vi har i det foregaaende set, hvorledes Jeanne d'Arc vakte den franske Nationalfølelse, og hvorledes Omdannelsen af det franske Hærvæsen førte til glimrende Sejre over Englænderne og satte Fransk mændene i Stand til at uddrive Englænderne af Frankrig, saa disse tilsidst kun havde Calais tilbage.

Da Hertugen af Gloucester var blevet styrtet, kom Regeringen i Hænderne paa Jarlen af Suffolk, som fik Fransk mændene til at slutte en Vaabenstilstand. Da Tiden for denne var udløbet, begyndte Krigen paany, men gik i Staa af sig selv, Aar 1453. Ved Underretningen om de stadige Nederlag vendte Folkets Had sig mod de styrende; Suffolk blev landsforvist og taget af Dage paa Flugten, og hans Efterfølger som Minister, Somersset, fængsledes- og da Kongens Forstand samtidig omtaagedes, valgte Parlamentet hans Slægtning, Hertug Richard af York til Landets Protektor. Da Kongen snart efter blev rask, afsatte han Richard og overlod paany Regeringen til Somersset.

Richard havde da ikke andet at gøre end at prøve Vaabenlykken, og da han nu mindede om, at han paa modrene Side stod Englands Trone nærmere end Henrik, udbrød den forbitrede og blodige Tronfølgekrig mellem Husene York og Lancaster, der paa Grund af de kæmpendes Skjoldmærker, Yorks hvide og Lancasters røde Rose, i Englands Historie har faaet Navnet »Rosekrigen«. I Begyndelsen havde Richard Fremgang og besejrede ved St. Albans en kongelig Hær anført af Somersset, som faldt. Han kom nu atter til Styret, der tilvejebragtes en almindelig Forsoning, og Freden syntes at vende tilbage, da en tilfældig Begivenhed paany satte Sindene i Bevægelse. Jarlen af Warwick, en Slægtning af Richard, havde overfaldet nogle hanseatiske Skibe, og da han af den Grund stævnedes for Kongen, drog han med en stærk Hær ind i London, besejrede de kongelige Tropper og tog Kongen til Fange. Da Richard nu optraadte som Tronprætendent, maatte Kongen give efter og udnævne ham til Tronarving.

Dronningen, Margarete af Anjou, var imidlertid flygtet til det nordlige England, hvor hun havde samlet en Hær for at tilbageerobre

JEANNE D'ARC'S KRIGERE.

Efter en Fremstilling af den moderne franske Kunstner Arnoux.

Tronen for sin unge Søn. Ved Wakefield stødte hendes Hær sammen med Richards. Dennes Tropper besejredes, og Richard selv blev taget til Fange, forhaanet og dræbt. Kronet med en Papirskrone lod Dronningen hans Hoved fastgøre over Yorks Byport. Hans ældste Søn, Edvard, samlede imidlertid nye Tropper og drog under Folkets Jubel sammen med Warwick ind i London, hvor han blev valgt til Konge, Aar 1461. Men Edvard IV (1461—1483) maatte kæmpe en haard Kamp for Kronen. Allerede samme Aar stødte han ved Towton sammen med Henrik VI's Tropper; disse led et grundigt Nederlag, og Henrik flygtede. Edvard blev derefter kronet af Ærkebiskopen i London og modtog Parlamentets Hyldning. Imidlertid havde Margarete faaet Kongen af Frankrig og Hertugen af Burgund til at støtte sig og havde fra det nordlige England gjort forgæves Forsøg paa at genvinde Kronen. Heller ikke Henriks Forsøg paa ved Adelen's Hjælp at styrte Edvard vilde lykkes; Adelen afstraffedes strengt, og da Henrik, blottet for alt, et helt Aar havde flakket omkring i Bjergene, faldt han tilsidst ved Forræderi i Warwicks Hænder og blev indsat i Tower.

Edvard havde nu sikret sin Krone og beskæftigede sig fra nu af med at skaffe Landet Fred og Ro og bestræbte sig for at vinde sine Undersaatters Kærlighed. Da han imidlertid forelskede sig i en ung og smuk Enke, Elisabeth Grey, og vilde ophøje hende til Dronning samt paa alle Maader favoriserede hendes paarørende, vakte han Familien Nevils og især dens Overhoved Jarl Warwicks Harmen, da disse folte sig tilsidesat. Warwick sluttede sig derfor til Edwards Broder, Georg af Clarence, overfaldt Elisabeths Fader og lod ham henrette. Nogen Tid efter blev Warwick og Georg nødte til at flygte og begav sig til Frankrig, hvor Warwick bortgiftede sin Datter til Dronning Margaretes unge Søn Edvard. I Spidsen for franske Tropper steg de derefter i Land i England, fordrev Kong Edvard og befriede den nu helt aandsslove Henrik VI, som Warwick, kaldet Kongemageren, genindsatte paa Tronen, Aar 1470.

Edvard, der var flygtet til sin Svoger, Hertug Karl af Burgund, landsatte imidlertid allerede det følgende Aar Tropper i England, forsonede sig med sin Broder Georg, rykkede ind i London og lod atter Henrik VI fængsle. Ved Barneet stødte han nogle Dage efter sammen med Warwicks Hær. Da Warwick faldt, sejrede Edvard efter nogle Timers blodig Kamp. Dronning Margarete var samme Dag steget i Land i Wessex sammen med sin Søn Edvard. Ved Tewkesbury mødte

Edvard dem med en stærk Hær, sejrede over deres Tropper og tog Dronningen tilfange, efter at Prins Edvard var faldet. Nogle Dage senere blev Henrik VI myrdet i Tower.

I Forstaaelse med sin Svoger, Hertugen af Burgund, foretog Edvard nu et Hæventog mod Frankrig, men gik ind paa en Vaabenstilstand og tillod — mod en større Pengesum — Dronning Margarete at vende til-

bage til Frankrig. Edvard kunde nu uforstyrret hengive sig til sin Pragt- og Nydelseslyst lige til sin Død, Aar 1483.

Han blev efterfulgt af sin ældste Søn, den tolvaarige Edvard V (1483). Edwards Farbroder Richard greb straks Tøjlerne trods Enkedronningens Indsigelse. For selv at bane sig Vej til Tronen ryddede han derefter Edwards paa-rørende af Vejen og bestred Edwards Ret til Tronen ved at erklære, at Edvard IV.s Ægteskab med Elisabeth Grey ikke havde været legitimt. Det lykkedes ham virkelig at faa Parlamentet til at erklære Edvard for afsat og til at udraabe ham selv til Konge, efter at Edvard kun havde regeret to Maaneder og 27 Dage.

Fig. 60. Kong Henrik VII af England. (Maleri i National-Portrætgalleriet i London).

Richard III (1483—1485)

vandt snart Folkets Sympati og Parlamentets Understøttelse samt Anerkendelse hos de fleste udenlandske Magter. Men alle rettænkende Menneskers Had vendte sig imod ham, da han begik den Udaad, ved Nattetid at lade Fangevogtere trænge ind i Edwards og hans Broder Richards Sovekammer i Tower og kvæle dem under Sovnen. Under Lædelse af Hertugen af Buckingham dannedes der nu en Sammensværgelse med det Formaal at sætte den landflygtige Henrik af Richmond, som gennem sin Moder tilhørte Huset Plantagenet, paa Tro-

nen, men ved Forræderi fik Richard Røde paa denne Plan og lod Buckingham henrette. For at beholde Kronen forte han derefter et formeligt Rædselsregimente, medens Folket samtidig led under trykende Skatter. Som en Befrier hilsedes derfor Henrik af Richmond, da han Aar 1485 steg i Land i Wales, og Folkets Tilslutning var almindelig; ikke desto mindre var Richards Hær betydelig større, da han modte Henrik ved Bosworth. Sandsynligvis vilde Sejren ogsaa være blevet Richards, dersom der ikke havde været Forræderi i hans Hær, som allerede under det første Sammenstød gik over til Henrik med flere af Richards Tropper. Richard kæmpede som en Løve, men blev revet af Hesten og dræbt, da han med Guldkrone paa Hovedet stormede frem i Spidsen for sine Tropper. Efter Slaget blev hans Krone sat paa Henriks Hoved, medens Hæren raabte: »Leve Kong Henrik VII«.

Med Henrik VII.s (1485—1509) Valg til Konge tilfaldt Kronen Huset Tudor, som lige til Aaret 1603 beklædte Englands Trone. Med Jubel hilsedes Henrik af hele det engelske Folk; den trediveaarige Borgerkrig var nu afsluttet, og man kunde se Fremtiden i Mode med lyse Forhaabninger. Ligesom Hundredeaarskrigen i Frankrig betød Rosekrigen i England Adelsens Undergang. En stor Del af Højadelen var faldet, og Gods blev i Massevis inddraget under Kronen, hvilket i høj Grad bidrog til at berede Vejen for Tudorernes kraftigere Herskermagt. Lige fra Begyndelsen af sin Regering viste Henrik sig som en kraftig Regent og hævdede sin Arveret til Tronen, idet han gennem en Side-linje nedstammede fra Johan af Lancaster, men for at imodekomme Folkets Ønsker og for bestandig gøre Ende paa de indbyrdes Kampe mellem Landets to fornemste Familier ægtede han Elisabeth af York, Edvard IV.s Datter.

I de følgende Aar rettedes der stærke Angreb mod Henrik af fore-givne Ætlinger af den gamle Kongeslægt, idet først en Son af en Oxfordhaandværker, senere en flamsk Landløber udgav sig for at være Medlemmer af den gamle Kongefamilie og fik samlet en Mængde Tilhængere; de blev imidlertid taget til Fange og offentlig udstillet ved Skampælen. Da Henrik havde gjort Ende paa disse Uroligheder, satte han sine Kræfter ind paa Grundlæggelsen af et stærkt Monarki, støttet paa Middelstanden. Til Genoprettelse af Landefreden og for at gøre en Ende paa Adelsens Selvtægt fik han saaledes et Parlament til at forny Forbudet mod, at de store Herrer holdt væbnet Folge, og for

at have Haand i Hanke med, at Adelen adlød Lovene, skabte han en højeste Domstol, Stjernekammeret, som domte uden Personsanseelse. Med Parlamentets Hjælp svækkede han ogsaa Præskeskabets Magt ved at fratage Kirken visse Privilegier. Ved at understøtte Handel og Industri gengav Henrik Landet dets forrige Velstand, og skønt han i Løbet at tretten Aar kun sammenkaldte Parlamentet én Gang, lykkedes

Fig. 61. Spansk Fartøj fra det 14de Aarhundrede.

det ham paa egen Haand at ordne Finanserne, saa han ved sin Dod efterlod sig et fuldt Skatkammer. Gennem Familieforbindelser med udenlandske Fyrstehuse sikrede han Huset Tudors Magt. Aar 1509 døde Henrik i Richmond, efter paa alle Maader at have befæstet et stærkt Monarki.

GRUNDLÆGGELSEN AF DET SPANSKE STORMAGTSVÆLDE

Under stadige Kampe med Kalifen i Kordova havde kristne Fyrster lidt efter lidt erobret store Dele af de tidligere muhamedanske

Besiddelser i Spanien. De nordlige Smaariger Leon og Kastilien forenedes. Grevskabet Katalonien lagdes under Aragonien, og i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede blev Portugal selvstændigt under den burgundiske Slægt. Da Kalifatet efterhaanden gik i Oplosning, udvidede de tre Riger stadig deres Grænser, selv om Fremgangen for en Tid standsedes af de af Araberne fra Marokko indkaldte Almoravider og Almohader. Inden Midten af det 13de Aarhundrede var Kordova og Sevilla erobrede, og tilsidst havde Araberne kun det lille Kongerige Granada tilbage. Den pyrenæiske Halvøs Stater oplevede nu en stormfuld Periode med indre Kampe og ydre Fjender. Aragonien overtog snart Førerskabet og udvidede efterhaanden sine Grænser ved heldige Felttog; Aar 1282 kom endogsaa Sicilien i dette Riges Besiddelse, omend Tilknytningen kort efter svækkedes derved, at det overtoges af en yngre Gren af Kongehuset. Senere erobredes Sardinien

Fig. 62. Ferdinand den Katolske.

Fig. 63. Isabella den Katolske.

fra Pisanerne, og da den gamle Kongeslægt, Huset Anjou, uddøde i Neapel, erhvervede Aragoniens Konge, Alfons V, der var en Adoptivson af Neapels sidste Dronning, ogsaa dette Land, Aar 1442. Ved hans Død skiltes Neapel og Aragonien paany, idet en uægte Søn af ham fik Neapels Krone, medens han i Aragonien blev efterfulgt af en Broder, hvis Søn, Ferdinand den Katolske, der Aar 1479 blev Aragoniens Konge, grundlagde det spanske Stormagtsvælde.

I Kastilien udbrod der en Borgerkrig, da Alfons XI's Søn, Peter den Grusomme lod sin Faders Elskerinde, Eleonore de Guzman, dræbe. Hendes Søn, Henrik af Trastamara, svor at hævne sin Moders Død, styrtede Peter og lod sig udraabe til Konge. Vi har tidligere set, hvorledes den sorte Prins paa Peters Side og Bertrand de Guesclin som Henriks Forbundsfælle prøvede Kræfter paa de spanske Slagmarker i en Kamp, der endte med Guesclins og Henrik af Trastamaras Sejr, Aar 1369, efter at Peter var faldet.

Da Dynastiet Trastamara, Aar 1474, uddode paa Mandssiden med den uduelige og usædelige Henrik IV, lykkedes det hans Søster, Isabella den Katolske, efter en længere Borgerkrig at erhverve Kronen. Hun havde tidligere indgaaet Ægteskab med Aragoniens Kronprins, Ferdinand. Dette begavede og glimrende Kongepar, som i en Persanalunion forenede Aragonien og Kastilien, blev ved ydre Sejre og ved at gengive Landet Ro og Orden, støttet paa en stærk Kongemagt, og ved at højne dets Velstand ved Understøttelse af Næringsvejene, Grundlæggere af den moderne, spanske Stormagt. Ved at understøtte Kristoffer Columbus, Amerikas Opdager, har de desuden indskrevet deres Navne i Op-

Fig. 64. Granadas Fald. Den sidste muhamedanske Besiddelse i Spanien falder i Ferdinand den Katolskes Hænder.

dagelsernes Historie. I deres Kamp mod den overmodige Adel, der i den tidligere Tids Adelsanarki havde haft fuldkommen frie Tojler, søgte Ferdinand og Isabella deres Støtte i Borgerskabet, hvis sociale og økonomiske Stilling hurtig forbedredes under det Opsving indenfor Handelen, som nu paafulgte. Isabella og Ferdinand bestræbte sig ivrigt for at understøtte Handel og Industri, indenfor hvilken særlig Silkevævnningen naaede en overordentlig høj Udvikling. Da Opdagelserne udvidede Horisonten, drog de dristige spanske Kobmænd ud til fjerne Kyster og hjemførte kostbare Ladninger. Borgerskabet genoplivede et gammelt Forbund, det hellige Hermandad (Brodreskabet), for med Vaaben i Haand at tugte de adelige Rovere og tvinge Adelen til at tilbagelevere

de Godser, som de i den foregaaende Tid havde rovet fra Kronen, og til at bøje sig for det stærke Kongedomme. Forvaltning og Retsvæsen omdannedes og stilledes under Kongens Opsyn. De Love, som forefandtes, samledes i en Lovbog, og der oprettedes Domstole, som dømte uden Personsanseelse. Støttet af Rigsforsamlingen og ved Kardinal Ximenes' Hjælp forbedrede det katolske Kongepar ogsaa Kirken og afviste bestemt alle Overgreb fra Pavernes Side. I den følgende Tid stod Kongedomme og Kirke støttende ved hinandens Side. Kongen blev Stormester for de gejstlige Ridderordener i Spanien, hvorved han kom i Besiddelse af disses umaadelige Indkomster og store Krigsmagt. Da Inkquisitionen Aar 1478 blev indført i Landet, fik Kongen ogsaa herigennem et Midde til under Religionens Skalkeskjul at kue de trodsige og udrydde de ubekvemme, og inden lang Tid flammede Kætterbaalene overalt i Spanien, hvor flere Ofre slæhtes til Døden end i noget andet Land. Saaledes lod alene Storinkvisitoren, Torquemada, omkring 10,000 Mennesker bestige Baalet. Forfølgelserne gik især ud over Jøderne, hvem Inkquisitionen plagede, ogsaa naar de var traadt over til Kristendommen. De allerfleste dreves dog i Landflygtighed, og ved Tabet af disse duelige Borgere fik Spaniens Trivsel allerede tidlig et Stød.

Da Ferdinand og Isabella havde gennemført Monarkiets Sejr i Spanien, satte de Kronen paa deres Værk ved en ydre Sejr af vidtrækkende Betydning, da de Aar 1492 for bestandig gjorde Ende paa Arabernes Herredømme i Spanien ved at erobre deres sidste Besiddelse, Granada. Foreløbig beholdt Muhamedanerne dog Trosfrihed og borgerlig Ret.

Ogsaa Portugal — hvis gamle Kongeslægt, det burgundiske Hus, uddøde 1383 og blev efterfulgt af det uægte burgundiske Hus, da en uægte Broder til den sidste Konge af det burgundiske Hus, Johan, havde besejret Johan af Kastilien, der søgte at tilrive sig Kronen, og var blevet Konge — oplevede nu en Blomstringstid ved Handelsbyernes, især Lisabons, Opsving og kom paa Grund af de Opdagelsesrejser, som udgik herfra, til at indtage en fremragende Plads i Historien.

Det lille Kongerige Navarra gik, da her ogsaa Kvinder havde Arveret til Tronen, fra den ene Slægt til den anden for tilsidst at tilfalde Huset Bourbon.

ØSTEUPAS STORMAGTER

Vi har i det foregaaende forladt Polen i fuldstændig Opløsning ved Udgangen af det 13de Aarhundrede, sønderslidt af indre Stridigheder

og sonderdelt i en Mængde selvstændige Smaariger, medens Russere, Lithauere og andre Fjender samtidigt foretog Hærgningstog gennem Landet. Paa denne Tid havde ogsaa tyske Borgere og Bønder i Massevis begyndt at bosætte sig i Polen og havde paa visse Steder fuldstændig udsløttet den polske Nationalitet og løsrevet hele Provinser fra det polske Statslegeme. For at gøre en Ende paa den indre Splittelse og standse Fjendernes Angreb, saa de polske Magnater, som Adelen kaldtes i Polen, sig tilsidst nødsagede til at indkalde Kong Venceslavs af Bøhmen, der under tvang Smaafyrsterne, blev kronet til Konge og hyldedes i største Delen af Landet. Rigtignok uddøde hans Æt allerede ved hans Søns Død, Aar 1306, men hans Livsværk, Genoprettelsen af Polens Rigsenhed, vedblev at bestaa under hans Efterfølgere.

Fig. 65. Kong Kasimir III, den Store, af Polen.

Den nærmeste Efterfølger efter Venceslavs' Søn, Vladislav, kaldet Lokietek (1306—1333) tilbageerobrede under langvarige Fejder med den tyske Orden en Del af de Provinser, som var gaaet tabt, og gjorde tilsidst fuldstændig op med Anarkiet i det Indre. Under hans Søn og Efterfølger, Kasimir III, den

Store, fortsattes med endnu større Kraft Arbejdet for Genoprettelsen af Fred og Orden i Landet og for Højnelsen af Rigets Anseelse. For uforstyrret at kunne hengive sig til det indre Arbejde og skænke Landet den Fred, det saa højlig trængte til, sluttede Kasimir Fred med de ydre Fjender, den tyske Orden, Bøhmen og Ungarn. Det ungarske Dynasti knyttede han til sin Familie ved et Giftermaal mellem sin Søster Elisabeth og den ungarske Konge Robert. For at gengive Indbyggerne retslig Sikkerhed oprettede han en Appellationsdomstol i Krakau og udgav Aar 1347, den første skrevne Lovbog, den saakaldte Statut Wislicki. Da Pest og Hungersnød ødelagde store Strækninger af Landet,

indkaldte Kasimir tyske Kolonister, som han understøttede og opmuntrede paa enhver Maade, medens han samtidig ved Indrettelsen af Sygehuse og ved Uddeling af Korn søgte at lindre Farsotens og Hungersnodens Virkninger. Medens Jodeforfølgelserne, fremkaldt ved Mistanken om, at Jøderne ved at forgifte Brøndene havde været Aarsag i Pesten, var paa sit højeste i det øvrige Europa, beredte Kasimir, under Indflydelse af sin Elskerinde, den smukke Jødinde Ester, dem et Fristed i Polen, men forlangte paa den anden Side, at de skulde bidrage til at hæve Landets materielle Velstand. Naar Bønderne forfulgtes af Magnaterne, som ikke kendte til nogen Tvang, fandt de altid Beskyttelse hos Kasimir, der paa Grund heraf fik Navnet »Bondekongen«. Ogsaa den aandelige Kultur fandt en Beskytter i Kasimir; for at fremme sit Folks Oplysning oprettede han en Mængde Skoler og grundlagde, Aar 1362, et Universitet i Krakau.

Ved sin Død, Aar 1370, efterfulgtes Kasimir, den sidste og største Konge af det piastiske Dynasti, af sin Søstersøn, Kong Ludvig af Ungarn (1370—1382). Ludvig overlod imidlertid Styrelsen af Polen til sin Moder, Elisabeth, og hvert af Landene beholdt sin Forfatning. Under Elisabeths svage Regering fik den kri-

gerske og selvraadige Adel atter frie Tojler, bekrigede hverandre indbyrdes og blandede udenlandske Fyrster ind i deres indre Splid eller drog plyndrende omkring som Roverriddere. Da Ludvig mærkede Døden nærme sig, satte han al sin Stræben ind paa at bevare Polens Trone for sin Datter Maria, der allerede havde opnaaet Anerkendelse som hans Efterfølger i Ungarn. Efter Ludvigs Død frigjorde Polen sig imidlertid fra Forbindelsen med Ungarn og valgte Ludvigs yngre Datter Hedvig til Regent, efter at man havde tvunget hende til at indgaa

Fig. 66. Kong Ludvig den Store af Ungarn og Polen. Efter et Kobberstik.

Ægteskab med Storfyrst Jagello af Litauen, hvorved dette Land forenedes med Polen. Da Jagello var gaaet over til Kristendommen, og i Daaben havde antaget Navnet Vladislav, besteg han Aar 1386 Polens Trone, som derefter lige til Aar 1572 beklædtes af hans Ætlinger paa Sværdssiden, det jagellonske Dynasti, hvorefter den gik over til Efterkommere paa Spindesiden ved Katarina Jagellonikas Ægteskab med den svenske Konge Johan III, hvis Son Sigismund besteg Polens Trone. Vladislav Jagellos første Stræben var den at udjævne Forskellen mellem Litauen og Polen og at hidfore en saavel kirkelig som politisk Enhed. Som et Led i denne Bestræbelse indgik hans Iver for at omvende Litauens hedenske Befolkning til Kristendommen. Han drog selv omkring som Missionær og udsendte en Mængde Præster, som ved at uddele Klæder og andre Fornødenheder til dem, der omvendte sig, lokkede Indbyggerne til at lade sig døbe. Store Skarer forsamlede sig ved en Flod, hvor de blev bestænkede med Vand, medens en Præst oplæste Daabsformularen. Tilsidst byggedes ogsaa Litauens første kristne Kirke i Vilno. Nationalfølelsen hos den litauiske Befolkning reagerede imidlertid snart over for Vladislavs Forsøg paa at udslette de nationale Grænser og fik ham til at overdrage Styrelsen af Litauen til sin Fætter Vitold, en klog og tapper Mand, som ved flere heldige Felttog udvidede Litauens Grænser fra Østersøen ned mod Sortehavet og bl. a. berøvede Rusland flere store Provinser. For at sætte Kronen paa sit Værk stræbte han tilsidst at blive Konge i Litauen og indledede derfor venkabelige Underhandlinger med Kejser Sigmund. Da han imidlertid døde uden at have naaet sit Maal, valgte Stormændene, Bojarerne, hans Broder til Storfyrste.

Vladislav Jagellos Regering udmærkede sig især ved hans store Eftergivenhed overfor Adelen, der allerede ved hans Tronbestigelse sikrede sig vidtrækkende Privilegier, som yderligere udvidedes, da Jagello vilde have dem til at underskrive et Arvefølgedokument, der sikrede Tronfølgen for hans ældste Son, Vladislav. Da denne til at begynde med vægrede sig ved at udvide deres Privilegier, sønderskar de for Øjnene af ham Arvefølgedokumentet med deres Sabler og tvang ham saaledes til at underkaste sig. Den tyske Orden, en gejstlig Ridderorden, som Aar 1189 var dannet af Pilgrimme fra Bremen og Lübeck, og hvis Hovedkvarter oprettedes paa Sicilien, havde hurtig fundet et taknemmeligere Arbejdsfelt ved Østersøens sydlige Kyst ved at omvende og undertvinge Østeuropas hedenske Slaver og Mongoler. Her

havde de i det 13de og 14de Aarhundrede ved at erobre Livland, Kurland, Estland og Preussen grundlagt en Stormagt ved Østersokysten og beredte sig nu i deres umættelige Udvidelsestrang til at anfælde Litauens hedenske Indbyggere. Skont dette Paaskud var faldet bort, da Jagello kristnede Litauen, opgav de dog ikke deres Planer, men angreb Jagello Aar 1410. Ved Tannenberg led de imidlertid et knusende Nederlag, Stormesteren og de fornemste Ordensriddere faldt, og den fjendtlige Hær drog hærgende ind i Preussen. Ganske vist fik de næste Aar ved Freden i Thorn største Delen af deres Besiddelser tilbage, men deres Kraft var brudt.

I Henhold til den Tronfølgeakt, som han med saa store Opofrelser havde faaet Adelen til at godkende, efterfulgtes Jagello ved sin Død, Aar 1434, af sin Søn, Vladislav III, der ogsaa blev Konge i Ungarn. Han sluttede sig med Begejstring til den Korshær, der drog ud mod Tyrkerne og fandt, kun 20 Aar gammel, sin Død ved Varna, Aar 1244. Det følgende Aar fik hans Broder, Kasimir IV, der allerede var blevet valgt til Storfyrste i Litauen, Stænderne i Polen til at anerkende sig som Konge. Efter at have tilbageslaaet Tatarernes Angreb, optog han paany Kampen mod den tyske Orden, understøttede de oprørske Stænder i Preussen og tvang Ordenen til ved en ny Fred i Thorn, Aar 1466, at afstaa hele Vestpreussen og Bispedømmet Ermland samt til at stille Østpreussen under polsk Lenshøjhed. Ved sin Død Aar 1492 efterfulgtes Kasimir i Polen af sin ældste Søn, Johan I Albrekt (1492—1501), som blev fuldstændig afhængig af Adelen, der sluttede sig sammen i politiske Forbund (Konføderationer) og tvang Kongen til, Aar 1493, at underskrive en Statsforfatning med visse Tilæg af 1496, Polens saakaldte Magna Charta, hvorved Kronens væsentligste Rettigheder overdroges til Adelen, medens Bonderne blev stavnsbundne og fik en saa ussel Stilling, at de forenede sig

Fig. 67. Russisk Hjelm fra det 14de Aarhund. (Musæet i Zarskoje Selo).

med de Tatarhorder, som hjemsogte Landet. Herved gik Landet paany sin Opløsning i Møde, da Kongemagten stadig indskrænkedes af den trodsige Adel, som i en svag Kongemagt saa den bedste Garanti for Friheden.

Omkring Aar 1220 kom, som vi i det foregaaende har set, Mongolerne stormende ind i Rusland, hvor de ved nedre Volga oprettede »den gyldne Hordes Rige«, hvis Fyrste, Kanen, ved at stifte Uenighed mellem de russiske Fyrster holdt dem i slavisk Underdanighed, indsættende Storfyrster af snart én, snart en anden Familie for at hindre nogen af dem i at blive for mægtig. Storfyrsterne blev saaledes Kanens lydige Tjenere, ja Slaver, som kun havde at lytte til hans Befalinger og aflevere til ham alle de Skatter, de kunde presse ud af Befolkningen. Ved at gore ham deres Opvartning og ved Gaver søgte de derfor at vinde Kanens Gunst, men dersom nogen gjorde Forsøg paa at frigøre sig fra den vanærende Afhængighed, ventede der ham den samme Skæbne, som blev Storfyrst Mikael til Del. Han blev nemlig kaldt til Kanens Lejr, lænket paa Hænder og Fodder, fik en Træklods smedet om Halsen og blev i denne Tilstand i flere Uger slæbt omkring paa Jagt til man endelig trampede ham ihjel. De Landsdele, som nægtede at udbetale den forlangte Skat, blev fuldstændig ødelagte af de tatariske Rytterhære. For at kunne inddrive de forlangte Summer, maatte Storfyrsterne overfor deres Undersaatter anvende samme barbariske Fremgangsmaade, hvorved der i Rusland dannede sig en Forestilling om Herskermagten som værende uafhængig af alle Baand, en Opfattelse, der har holdt sig lige til vore Dage.

Medens Fyrsteaaget saaledes hvilede tungt paa Folket, og de selv ved slavisk Kryberi søgte at vinde Kanens Bevaagenhed, faldt Riget mere og mere fra hinanden. Ved i det ydre at bevare Skinnet af ydmyg Afhængighed af Kanen, lykkedes det endelig Ivan I Danilovitsch (1328—1340) ved dennes Hjælp at vinde en Stilling, der hævede sig over de andre Fyrsters, hvorved han blev i Stand til at genoprette Landets Enhed. Han fik saaledes Kanen til at overlade sig Retten til at inddrive Skatten hos de andre Fyrster, hvorved han fik en stor Magt over dem. Moskva, hvor Ivan tog Ophold, overtog nu den ledende Stilling, smykkedes med pragtfulde Paladser og Kirker og fik i Kreml en stærk Borg, som kunde modstaa Fjendernes Angreb. Ivan gjorde ogsaa Moskva til kirkeligt Midtpunkt ved at overtale Metropoliten, der tidligere havde haft sin Residens i Vladimir, til at bosætte sig i Moskva, hvilket i høj

Grad bidrog til at hæve Byens Anseelse. Da Ivan af Kanen var blevet forlenet med Storfyrstetitlen, føjede han hertil, i Lighed med Metropolitens, »af hele Rusland« og fik gennemtrumfet Opfattelsen af Moskva som Rigets Hovedstad især efter, at han havde faaet Kanen til at udfærdige en Forordning om, at alle følgende Storfyrster skulde være forpligtede til at lade sig krone i Guds Moders Kirke i Moskva. Under Ivans Efterfølgere lykkedes det Moskva at beholde den ledende Stilling, men Riget maatte anerkende Tatarernes Overhøjhed, selv om det trykkende Baand løsnedes noget, og Storfyrsterne efterhaanden mere opfattede deres Stilling som et Lensforhold.

Det lykkedes ganske vist Ivans Sønnesøn, Dimitri, ved sin glimrende Sejr over Tatarerne ved Kulikovo ved Don, Aar 1380, for en Tid at afryste Aaget, men allerede to Aar efter genindførte Timur den vanærende Athængighed, som blev end mere trykkende under Dimitri's Søn Vasilij I. Timurs Optræden paa Skuepladsen bragte imidlertid Rusland en fremtidig Fordel, idet han paaførte dets tidligere Plageaand, Kanen af Kiptsjak, Krig, hærgede hans Land og myrdede hans Undersaatter eller bortførte dem som Slaver, saa at »Den gyldne Horde«

Fig. 68. Ivan III, den Store, af Rusland.

aldrig mere fik sin forrige Magt og Styrke tilbage. Vasilij I gennemførte en Mængde nyttige Reformer og styrkede sin Krigsmagt ved at forsyne Byerne med Mure og Voldgrave og ved at indføre Artilleri, saa at Riget, trods de svære Hjemsoigelser, som det under hans svage Søn og Efterfølger Vasilij II blev udsat for, dog undgik Adsplittelsen. Men den endelige Befrielse fra det mongolske Aag var forbeholdt Ivan III (1462—1505), kaldet den Store. Ad fredelig Vej lykkedes det ham at opnaa de andre Fyrsters Anerkendelse af hans Overhøjhed. Han udrustede derefter en Hær og drog ud paa et Felttog mod Kanen af Kasa, som han fuldstændig besejrede. Da den rige og mægtige Handels-

stad Novgorod bestred Ivans Krav paa Overhøjhed, besejrede han dens Hær, tvang dens rigeste Kobmænd til at flytte over til Vladimir eller fordelte dem som Bønder i forskellige Egne og lod sine Livegne bosætte sig i deres Paladser i Novgorod. De, som ikke vilde føje sig heri, blev hængte eller druknede, og saaledes udslettet med et Slag den fordum saa stolte Handelsstads Storhed, en By, som havde behersket hele Handelen i Østeuropa. Ivan antog nu Titlen Ruslands Selvhersker og optog den byzantinske Dobbeltorn i Rigsvaabenet ved Siden af Moskvas gamle Vaaben, der fremstillede St. Jørgen og Dragen. Dette Vaaben vedblev at være Ruslands Rigsvaaben lige til Revolutionen 1917. Da Ivan vægrede sig ved at betale Skat til Kanen af Kiptsjak, der ved Sendebud affordrede ham den efter at den i flere Aar var udeblevet, faldt en mægtig Tatarhær ind i Rusland, spredende Skræk og Rædsel om sig ved sine Hærgninger og Plyndringer. Uforfærdet rykkede Ivan imod dem med sin Hær. Efter en haardnakket Kamp opløstes den russiske Hær i vild Flugt, men da Kosakker og sibiriske Horder samtidig anfaldt Tatarernes Rige og odelagde deres Hovedstad, maatte Tatarerne selv tiltræde Tilbagetoget; kort efter blev Kanen myrdet i sin Lejr, Mongolerne splittedes, og »Den gyldne Horde«s Tid var omme, Aar 1480. Da Ivan saaledes havde befriet Rusland fra det Aag, hvorunder det i 250 Aar havde sukket, anvendte han Resten af sit Liv til Fuldbyrdsen af Rigsenheden. Han besejrede saaledes Fyrsten af Tver, der havde nægtet at anerkende hans Overhøjhed, og tvang ham til Underkastelse, hvorefter de øvrige Fyrster fulgte Eksemplet, afstod fra Selvstændighed og nøjedes med at være Storfyrstens Statholdere. Da Ivan tillige havde erobret det paa Sølv- og Kobberminer saa rige Perm i Ural samt Vestsibirien, efterlod han ved sin Død et Rige, der var fire Gange saa stort, som det, han havde arvet efter sin Fader.

Under langvarige Kampe med Kongerne havde Stormændene, Magnaterne, i Ungarn tilkæmpet sig vidtrækkende Privilegier, og da den sidste mandlige Efterkommer af Arpads Hus, Andreas III, var død Aar 1301, naaede de Maalet for deres Stræben, Valgkongedømmet, og det stod dem nu frit for at vælge en Konge efter deres eget Godtbefindende. Deres Valg faldt paa en Efterkommer af Arpad paa Kvindesiden, den böhmiske og polske Kong Venceslavs umyndige Søn, men støttet paa den tyske Kong Albrecht og Paven fik en anden Ætling af Arpads Hus, Karl Robert af Neapel, Overhaand og kaaredes paa en Rigsdag i Pest af de forsamlede Magnater til Ungarns Konge. Han kunde

dog først blive kronet efter tre Aars Forløb, fordi Vojvoden af Siebenbürgen havde bortført Kronen. Med Karl Robert kom Huset Anjou paa Ungarns Trone. Han var en dannet og begavet Fyrste, som ved at støtte sig paa Borgerne, blandt hvilke Tyskerne var i Overtal, og ved at tildele dem vidtrækkende Privilegier brød den trodsige Adels Magt. I sin ydre Politik kunde han derimod ikke glæde sig ved samme Fremgang. Hans Felttog mod Naboerne mislykkedes saaledes fuldstændigt, og ligesaa ringe Held havde han med sit Forsøg paa at sikre sig Neapels Krone.

Derimod lykkedes det ham at faa sin Son Ludvig anerkendt som Tronfølger i Polen. Da denne ved

Fig 69. Maria Rex. (Efter et gammelt Træsnit).

sine ældre Brødres Død, Aar 1342, fik Ungarns Krone og Aar 1370 tillige blev kronet til Konge i Polen, forenedes begge disse Lande under ét Scepter. Ludvig, som i Ungarns Historie fik Navnet den Store, var en fremragende Feltherre, der paa flere heldige Felttog udvidede sit Riges Grænser. Da Ludvig ved sin Død, Aar 1382, ikke efterlod sig nogen Son, opløstes Forbindelsen mellem Ungarn og Polen, idet hans yngre Datter Hedvig, som tidligere nævnt, valgtes til Regent i Polen, medens hans ældste Datter, kaldet Maria Rex, besteg Ungarns Trone. Magnaterne i Ungarn, der ikke vilde finde sig i et Kvinde-regimente, indkaldte imidlertid Karl III af Neapel, for at han skulde tage

Fig. 70. Kejser Sigmund som Konge af Ungarn. (Efter et gammelt Træsnit).

Tronen i Besiddelse. Karl rykkede med en Hær ind i Ungarn, og Maria maatte anerkende ham som Konge, skønt Sigmund, den senere tyske Kejser, kom hende til Undsætning og tog hende til Ægte. Marias Moder, Elisabeth, lod imidlertid Karl rydde af Vejen ved lejede Snigmordere, men blev nogen Tid efter taget til Fange sammen med Maria og indsluttet paa en Borg. Da Venezianerne for at være Sigmund til Vilje ilede til deres Undsætning, blev Elisabeth kvalt for Øjnene af sin Datter, og hendes Lig udkastet til Belejrerne. Derimod lykkedes det Venezianerne at befri Maria og forene hende med Sigmund.

Ved hendes Død blev Sigmund selv Ungarns Konge. Da han imidlertid forte en meget svag og daarlig Regering, hvorved store Dele af Landet gik tabt, og samtidig forfulgte den ungarske Adel, udbrod der Oprør blandt Stormændene, som tog Kongen til Fange, Aar 1401. Da han imidlertid lovede Bod og Bedring, indsattes han efter et halvt Aars Forløb igen paa Tronen. Han satte nu sine Kræfter ind paa at ordne Forvaltningen og organisere Hæren og sammenkaldte Aar 1402 en Rigsdag, til hvilken for første Gang Repræsentanter for Borgerskabet og den lavere Adel indkaldtes.

Ved Sigmunds Død, Aar 1437, gik Ungarns Krone over til Albrecht af Østrig, der havde indgaaet Ægteskab med hans Datter, Elisabeth. Vi har i det foregaaende set, hvorledes han paa et Felttog mod Tyrkerne paadrog sig en Forkolelse, som hurtig medførte hans Død. Dronning Elisabeth overlod først Rigsforstanderne at vælge en ny Konge, men da hun kort efter fødte en Søn, som i Daaben fik Navnet Vladislav Postumus, lod hun denne krone til Konge. Hun maatte imidlertid snart forlade Landet og tage sin Tilflugt til Frederik III.

Ludvig den Stores Datter, Vladislav III af Polen, tog nu Ungarns Trone i Besiddelse, og da han ikke vilde trække sig tilbage for Vladislav Postumus, syntes en Borgerkrig at staa for Døren. Da brød Tyrkerne imidlertid ind i Landet og besejrede Ungarerne i Slaget ved Varna, Aar 1444, hvor den ungarske Hær, efter at deres Konge var faldet, opløstes i vild Flugt. Vladislav Postumus blev nu Ungarns Konge, medens den ædle Bojar, Hunyadi førte Regeringen under hans Mindrearsighed. Hunyadi fik den vanskelige Opgave at standse de fremstormende tyrkiske Hære. Til at begynde med blev han ganske vist besejret og faldt tilmed i Fjendens Hænder, men da Tyrkerne Aar 1456 efter Erobringen af Konstantinopel beredte sig til at gøre det af med det ungarske Rige og med en Hær paa 100,000 Mand belejrede Belgrad, spredende Skræk

og Rædsel om sig, drog Hunyadi uforfærdet imod dem og tilfojede dem et frygteligt Nederlag.

Som tidligere nævnt, besteg Hunyadi's Son, Mathias Corvinus ved Vladislav Postumus' Død Ungarns Trone. Først efter flere Aars Kampe med Magnaterne opnaaede han almindelig Anerkendelse og blev kronet med Stefanskronen, Aar 1464. Mathias udmærkede sig især som Hærfører, vandt glimrende Sejre over sine Naboer, erobrede Mähren, Schlesien og Lausitz fra Böhmen og indtog Wien Aar 1485, hvorefter han blev hyldet som Konge af Østrig. Trods dette fik han dog Tid til ogsaa at beskæftige sig med fredelige Foretagender; han oprettede Højskoler og Biblioteker, indkaldte fremmede Videnskabsmænd, Kunstnere og Haandværkere fra Udlandet og anlagde et Trykkeri og et Observatorium. Derimod søgte han forgæves at sikre sin Søn Tronfølgen. Ved hans Død, Aar 1490, valgtes Vladislav af Böhmen til Konge i Ungarn. Saa godt som hele hans Regeringstid optoges af Strid med Kejser Maximilian, som fik ham til at indgaa paa et Arveforlig, ifølge hvilket Ungarn skulde tilfalde det habsburgske Dynasti.

MIDDELALDERENS AFSLUTNING

RENÆSSANCEN OG OPDAGELSERNE

Figur 1. Dantes Drøm, af Rossetti.

BRYDNINGEN MELLEM MIDDELALDER OG RENÆSSANCE

TRÆK AF MIDDELALDERENS LIVSANSKUELSE

For den hellenisk-græske Verdensopfattelse syntes i Blomstrings-tiden Jordelivet at være det virkelige Liv i dybeste Forstand, mens Livet efter dette kun var et dystert Skyggeliv i Hades, Dødsriget. Hellenkerne søgte at gøre Jordelivet lyst og muntert, rigt og smukt. Den antikke Kunst genspejler Menneskenes Kærlighed til Natur- og Menneskeliv. Paa Antikkens Tid stod det som Opdragelsens Maal alsidigt at forme Sjæl og Krop til et Kunstværk. Ved Siden af Videnskaberne indtog Gymnastik og Musik en stor Plads i Opdragelsessystemet. Den antikke Kultur ebbede ud i Kejsertidens Rom. Romernes praktiske Forstand og Handlekraft skabte Vidundere af Glans og Pragt. Men hele denne Herlighed hvilede til syvende og sidst paa Slavearbejde og hensynsløs Anvendelse af menneskelig Arbejdskraft. Egoismen og Nydelses-

sygen antog stadig mere raa og voldsomme Former. Uhyggelige Grusomheder kendetegnede det nu kraftløse Samfund, der var altfor blaseret til at bryde sig om et Menneskeliv, og som andres Elendighed kun pirrede paa en behagelig Maade, mens Tænkere og Folkelærere maatte tale Retfærdighedens og Menneskekærlighedens Sag for døve Øren. Men midt i al denne ydre Glans og Festlighed slog Lede ved Livet Rod i de riges Sind, og en lammende Træthed bemægtigede sig de fattige og Slaverne.

Fig. 2. Asket fra Middelalderen.

Efter Martyrtidens frygtelige Blodbad vandt Kristendommen frem til at blive Statsreligion. Men mange mistvivlede i Hjerter om, at den hedenske Verden stod til at frelse, og de tyede ud i Ødemarker eller til Klostre. For en saadan asketisk Retning var Kirkefaderen Hieronymus Talsmand (død 420), idet han prædikede, at Idealet var Forsagelse af Verden. I et Brev til en fornem Romerinde ved Navn Læta angaaende hendes Datters Opdragelse, har han givet os et anskueligt Billede af dette Menneskeideal, der skarpt adskiller sig fra Antikkens. Som Mønster

for den unge Pige sættes ingen ringere end Johannes Døber — han der bandt et Læderbælte om Livet, tog en Kamelhaarskappe paa og levede af Græshopper og vild Honning. Pigen skulde helst bære den bodfærdiges Dragt og maatte slet ikke bruge Smykker: »Gennembor ikke hendes Øren og besmyk ikke hendes til Kristus indviede Ansigt med Karmoisin eller Blyhvidt, hæng ingen Guldkæder eller Perlebaand omkring hendes Hals og lad ikke hendes Hoved tynges af Ædelstene af nogen Art; farv ikke hendes Haar, hvis du da ikke vil føre hende lige i Helvedes Ild.« Heller ikke bade maatte Lætas Datter; nej, hun skulde rødme over sig selv og vare sig for at se sit Legeme blottet. Hendes Mad og Drikke skulde være enkel og tarvelig. For al verdslig

Musik maatte Pigen være dov. Hvilken Brug man gjorde af Fløjte, Lyre og Cither behøvede hun ikke at faa at vide. Gudelig Læsning, Bønner og Salmesang burde ene sysselsætte hende.

Askesen var Middelalderens centrale Idé. Menneske maatte vogte sig for Menneske. Alle Lidenskaber burde undertrykkes. Ægteskabet betragtedes som et nødvendigt Onde, mens Colibatet holdtes i stor Ære; og Munkenes tilbagetrængte Sanselighed udløstes i en ophidset Madonnadyrkelse. Ærgerrighedens Snarer maatte undgaas, og af den Grund findes der saa mange middelalderlige Malerier uden Kunstnerens Navnetræk. Ja, selv Fædrelandskærligheden, naar den en enkelt Gang glimtede frem i Middelalderen, var af det onde; Pave- og Munkevælde arbejdede Haand i Haand i Kampen mod alt, hvad der bærer Navn af Nationalisme. Alt gik ud paa at undertrykke Individualiteten.

I sin Reaktion mod Menneskelivets naturlige Udfoldelse vil Kloster-moralen sønderskære de Baand, der knytter Mennesket til dette Liv. Den byder ofte at krænke de helligste Pligter og paa oprørende Maade at træde al sund Følelse under Fod. I fromme Mænds og Kvinders Levnedsbeskrivelser, de saakaldte Legender, ser vi ofte, hvilken Smerte det volder at skulle overskære de Blodets Baand, der knytter dem til Slægten, og at skilles fra Venner. En Legende fortæller om en gammel Moder, som kaster sig paa Tærskelen for at forhindre sin eneste Søn i at forlade hende i Alderdommen. I en anden er det en Hustru, der tager sine Børn med sig til Kirken, for at Synet af dem skal afholde Manden fra at give Klosterløfte. I begge Tilfælde er alt forgæves: »Jeg kender eder ikke«, lyder Svaret fast besluttet. Det, der holder Liv i Munkevæset, naar dets Aag saa haardt hviler paa den enkelte, er Middelalderens faste Overbevisning om, at Livet bag Klostermuren er helligere og mere fuldkomment end det, der leves ude i Verden, fyldt med onde Lyster og Forbrydelser. Munkene er »Guds Riddere«, de Kristnes Adel. Den sande Kristi Discipel havde hverken Hjem eller Fædreland her paa Jorden.

Verden formede sig som Guddommelighedens Modsætning i Stedet for at være en Aabenbaringsform for denne. Paa Jorden fandtes der intet, der var værd at stræbe efter og arbejde for. Rigdom og Ære var blot et tomt ydre Skin; Naturens Skønhed var besmittet. Nydelsen havde ingen Berettigelse. Et Liv i Hjemmets Kærlighed blev der kun sat liden Pris paa. Kvinden stod for Middelalderen som den legemliggjorte Sanselighed, Fristerinden, mod hvis Forførelseskunst det knap

nok kunde hjælpe at bede og spæge sit Kod. Den blege Nonne i den indelukkede Klostercelle maatte staa Model til Middelalderens Madonnabilleder.

Overalt raader der et skarpt Skel: mellem Gud og Verden, Manden og Kvinden, Forældre og Børn. Det føles ogsaa i Forholdet mellem Kirken og Staten, i Stridigheder mellem Pavedømme og Kejservælde. Disse Magter hviler paa Middelalderens store Tanke, Universalismen, en Stræben efter en altomfattende Enhed. I sin mest imponerende Skikkelse træder Universalismen frem i Tanken om et Guds Rige her paa Jorden og endvidere i Korstogene.

Et Kendetegn for Middelalderens Videnskab er dens Autoritetstro. Ved Siden af Teologi studeredes romersk Retsvæsen og Oldtidens lægevidenskabelige Forfattere, Hymnedigtningen blomstrede og jævnsides denne Legender og Ridderdigte.

FØRRENÆSSANCEN I FRANKRIG OG ITALIEN

Middelalderens Kultur afblomstrede hurtigt. Korstogstankens praktiske Virkninger ophørte i det 13de Aarhundrede. Ved samme Tid havde Middelalderens Idéer om en verdslig og en gejstlig Verdensstat naaet Højdepunktet, og baade Statens og Kirkens Magt var nu i Nædgang. For Kejsertankens Vedkommende skete dette med Frederik II's Regering (1215—1250). Samtidig med at han kaldte sig Verdens Herre, var han tillige med Forkærlighed Hersker over en enkelt Stat, nemlig Sicilien. Ved den Bulle, »Unam sanctam«, som Pave Bonifacius VIII (1294—1303) havde udstedt, hævdede Pavedømmet sig som almægtigt og prædikede den pavelige Autoritets absolute Karakter. I Striden mod Albrecht I af Tyskland havde det vist sig, at han førte baade det aandelige og det verdslige Sværd. Men samme Pave maatte bukke under i Kampen mod en enkelt Magt — Frankrig, under Filip den Smukke.

Omkring samme Tidspunkt blev Renæssancens første Bølgeslag mærkbare. Ordet Renæssance betyder Genfødelse; og det man paany søgte at faa Liv i, var den antikke Kultur, der saa længe havde ligget i Dvale. Helt var denne Kultur dog aldrig gaaet til Grunde. I den tidlige Middelalder nemmede Angelsakserrigerne og Karolingerstaten noget af den antikke Lærdom, som de irske Klostre havde bevaret, og fra det byzantinske Kejserrige kunde meget mere hentes. Men det, der blev afgørende for dens videre Udbredelse, var den Kritik af Middel-

alderens Ideal, som nu ikke længere kunde holdes tilbage. Askesen formaaede ikke i Længden at undertrykke den menneskelige Natur. Midaldalerens Autoritetstro afløstes dels af en Uvilje mod Religionen, der næreredes ved Kirkens tiltagende Urenhed og verdslige Magt, dels af en Trang til dybere og renere Religiositet end den traditionelle. Korstogene gik over til at blive almindelige Krigstog, hvor det blot gjaldt om at vinde Guld og Ære. I Orienten saavel som i Spanien og Sydfrankrig fandtes der Mennesker med andre Anskuelser, med en anden Kultur og andre Idealer.

Frankrig var i Middelalderen det førende Kulturland i Europa. Man kan næppe undre sig over, at Paverne ombyttede Ruinbyen Rom med det blomstrende Avignon. I Sydfrankrig, især i Provence, flammede Frihedsbevægelserne op. De provencalske Ridderborge ombølgedes af de ridderlige Troubadourers sødtklingende Kærlighedsdigte eller bidende Satirer. Men samtidig med Livsglæden drog en Bølge af religiøst Grubleri hen over Sydfrankrig, og den brød til sidst frem hos Albigen-serne. Men to Ting havde disse to Retninger fælles, nemlig Fjendskabet mod Kirken og Kærlighed til Friheden. Albigen-ser og Troubadourer faldt Side om Side i deres frugtesløse Kamp mod de pavelige Tropper.

Rigtignok blomstrede de klassiske Studier i Frankrig, men Renæssancens Hjemland er Italien. Der trivedes Antikken kraftigere end i det øvrige Europa. Tilknytningen til Antikken var aldrig blevet ganske af-

Fig. 3. Botticelli: Pallas Athene og en Centaur. Kunstneren vil vise, hvorledes Videnskab og skøn Kunst drager Mennesket frem af Dyret.

Rigtignok blomstrede de klassiske Studier i Frankrig, men Renæssancens Hjemland er Italien. Der trivedes Antikken kraftigere end i det øvrige Europa. Tilknytningen til Antikken var aldrig blevet ganske af-

brudt, og Italien havde ingen selvstændig, helstøbt Middelalderkultur. Romernes Grammatik, Retorik og Retsvidenskab studeredes. I Klostrene toges der Afskrifter af de gamle Forfatters Værker. I det gamle Storgrækenland og paa Sicilien levede Kendskabet til det græske Sprog stadigt. Kirkens Magt havde ikke været altbeherskende i Italien, og andre Idealere end det asketiske var kommet til Orde. Det politiske Anarki fremmede den enkeltes Udvikling. Sicilien var et Brændpunkt, hvor forskellige Kulturer mødtes, den græske, den saracenske og normanniske; men fra Rom saa man med Frygt og Uvilje paa de friere Rørelser der. Gregor IX's Banbulle mod Frederik II udtaler om denne Lærling af syditaliensk Kultur: »Denne Pestkonge paastaar, at hele Verden er fort bag Lyset af tre Bedragere, Moses, Muhammed og Kristus, hvoraf de to blev ærede i Døden, men den tredje hængt paa et Kors. Desuden har han højt vovet at paastaa, at den almægtige Gud, Himlens og Jordens Skaber, ikke kan være født af en Jomfru. Dette Kætteri støtter han med den Vildfarelse, at ingen kan fødes uden en forudgaaende Forening mellem Mand og Kvinde, og at man overhovedet ikke bør tro paa noget, som ikke kan udledes af naturlige Kræfter og Aarsager«. Var dette end ubevislige Anklager, bliver dog Frederiks og senere Fyrsters Kamp med Pavestolen om deres verdslige Magt Indledning til en Kritik af al Autoritetstro.

ALMINDELIG KARAKTERISTIK AF RENÆSSANCEKULTUREN

Renæssancen løste det enkelte Individ ud af Middelalderens Lænker og skabte energiske, men ofte hensynsløse Personligheder. Italiens politiske Anarki gav disse rovbegærlige Gribbe Luft under Vingerne. Kejser Frederik II's Svingersøn Ezzelino da Romano (1194—1259) var en af de første, der søgte at grunde en Trone udelukkende paa personlig Magtudøvelse. Han tog ikke i Betænkning at anvende noget Middel, der stod til Raadighed, og ingen — end ikke Cesare Borgia — har i gruelige Forbrydelser kunnet maale sig med ham. Om ham er der opstaaet en hel Litteratur, som genspejler den grænseløse Frygt og Forfærdelse, Samtiden følte for denne brutale Personlighed.

I Ezzelinos Fodspor fulgte en hel Række af Tyranner. Lov og Ret trængedes under Fod. Herskerens Scepter tilfaldt den, der ejede Begavelse, Talent, politiske Evner, Kraft og kold Beregning. Men en Fyrste, som bygger sin Magt paa en saadan Grundvold, maa ogsaa være

parat til at vige Pladsen for den, der i disse Egenskaber overgaar ham. En Tyran maatte derfor sætte alle Kræfter ind paa at holde sig fast paa sin vaklende Trone. Selv sine nærmeste blodsbeslægtede kunde han ikke stole paa. Han ligner hin Præstekonge, der i Antikkens Tidsalder herskede i Nemi og levede med draget Sværd i Haanden, idet han ventede paa den Mand, som før eller senere skulde overfalde og dræbe ham og overtage hans Præstedømme i Kraft af den stærkeres Ret.. Tyrannens egen Individualitet, hans Udvikling baade i den gode og den daarlige Retning, fremmedes kraftigt i denne Luft. Men i de enevældigt styrede Samfund var det ikke alene Fyrstens Personlighed, der udvikledes paa alsidig Maade. Som Følge af det uhjemlede Despoti uddannedes ogsaa de enkelte Undersaatter. Ingen Hersker kunde staa helt alene. I en Tid, hvor høj Byrd og gamle Forrettigheder intet betød, men den personlige Dygtighed alt, var Fyrsten henvist til at tage de skarpe Hoveder i sin Tjeneste. I Modsætning til de samtidige, nordiske Regenter var de italienske Fyrster ikke bundne til kun at omgaas Riddere og en Adel, der ansaa sig selv for den eneste Samfundsklasse, det var værd at regne med. Tværtimod omgav de sig med Digtere og lærde, som ofte var af lav Byrd. Disse udgjorde ofte deres fortroligste Omgangskreds. En Adelsmand havde ikke anden Fortrinsret end den, hans Personlighed gav ham. Den, der bestræbte sig for at udvikle sin Personlighed, arbejdede ikke forgæves. Han vilde ikke have svært ved at finde et passende Virkefelt ved et eller andet af de mange italienske Hoffer. Men Fyrsterne forstod ogsaa hensynsløst at gøre Brug af deres Tjenere. Hvor maatte ikke Privatsekretæren, Embedsmanden eller Kondottieren (Hærføreren) opbyde alle sine Kræfter og Aandsevner, sin Hukommelse, sin Selvbeherskelsesevne, sin Beregningskunst, sin List og sit Mod. De maatte sætte hele deres Energi ind paa at udnytte paa bedste Maade og forlænge den ofte korte, altid usikre Tid, i hvilken de ejede Magt og Indflydelse.

Hvad Frygten for egen Sikkerhed, Begær efter Magt og Glans kan gøre et Menneske til, fremgaar tydeligt af Hertug Filippo Maria Visconti i Milano (1412—1447).

Han besteg Tronen, efter at hans Broder Gianmaria, Aar 1412, var bleven myrdet af en Slægtning. Gianmaria er berygtet for sine Hunde. Det var ikke Jagthunde, men Dyr, der var dresserede til at sønderrive Mennesker. I Aaret 1409 førte Landet Krig, og da det hungrende Folk paa Gaden raabte til ham: »Pace! Pace!«, d. v. s. Fred! Fred!, lod han

sine Lejetropper hugge ind paa Skaren, hvorved et Par Hundrede Mennesker blev dræbte. Fra den Tid af blev det forbudt Præsterne i Bonnen at sige »dona nobis pacem«, d. v. s. giv os Fred; dette Ord pacem, som var Fyrsten forhadet, skulde erstattes af tranqvillitatem med samme Betydning. Hans Broder og Efterfølger, Filippo Maria, opholdt sig for det meste indenfor Milanos sikre Fæstningsmure.

I flere Aar saas han ikke i sin egen By. De Diplomater og Lakajer, der skulde antages i hans Tjeneste, maatte gennemgaa en lang, indviklet Række af Prover. Fra sit Slot, hvor han levede ensomt, styrede han sine Hære, ledede diplomatiske Underhandlinger og tog Vare paa Rigets Styre med et uforligneligt skarpt Blik og en fast Haand. Ganske

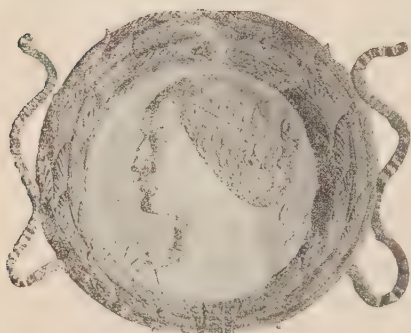

Fig. 4. Sigismondo Malatesta, Relief i Kirken San Francesco, Rimini.

vist maatte han i allerhøjeste Grad tilstaa sine betroede Folk Fuldmagt. Men hans egen Sikkerhed laa deri, at ingen viste nogen anden Fortrolighed, at Kondottiererne stod under skarp Kontrol af Spioner, og at Diplomater og højere Embedsmænd holdtes adskilte, idet de paa underfundig Maade æggedes til indbyrdes Twistigheder. Fejg, listig og blodtørstig som han var, udviklede han en djævelsk Evne til at pine sine Ofre. Ikke destomindre sværmede han for Petrarca, læste Dante og underholdt som de andre Fyrster Poeter og lærde, der i højtra-

vende Fraser priste dette Udyrs »guddommelige Dyder«. Efter ham blev det en Soldat, der bemægtigede sig Tronen. Det var Francesco Sforza, den store Kondottiere, der selv var uægte Søn af en Kondottiere, som havde slaaet sig op fra ringe Kaar, og gift med Filippo Maria Viscontis uægte Datter.

Kondottiéren, Anføreren for Lejehærerne, er en af Renæssancens mest udprægede Mennesketyper. De var selvstændige Mænd disse Kondottiérer. De samlede sig en Hær af Lejesoldater og tog Tjeneste hos den Fyrste eller Republik, der bød den højeste Lon. Krigskunst var for dem nøgtern, økonomisk Beregning i Forbindelse med Feltherredygtighed. Da de i en Maaned stod i Sold hos en Magt og i næste Maaned i Sold hos en anden, gjaldt det for dem om at spare paa deres kostbare Lejetropper. Derfor krævede de Krige, som fortes, ofte kun faa Men-

neskeliv. Det fortælles, at efter et Slag, der havde varet fra Morgen til Aften, savnedes der to Mand. Af dem var den ene blevet kvalt af sit Harnisk, og den anden kom senere uskadt tilbage. Overfor Regeringerne maatte Kondottiérerne være snu og forsigtige. Ganske vist belønnedes de ikke saa sjældent med en smuk Forlening; men i Regeringskredsene kunde de ofte have deres farligste Fjender. Hvis de kæmpede med Held, betragtedes de nemlig ofte som farlige for Staten og ryddedes af Vejen

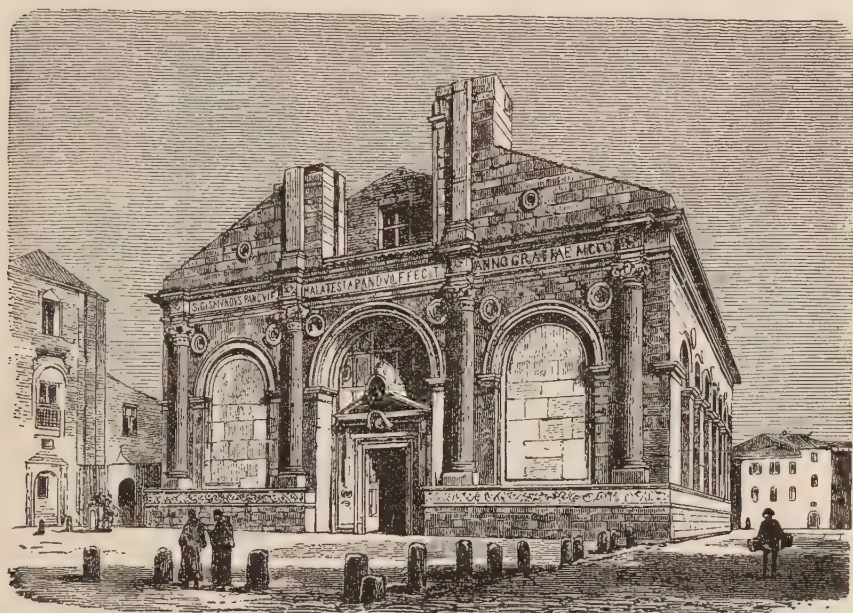

Fig. 5. Kirken San Francesco i Rimini.

netop af dem, for hvem Sejren var vundet. Mislykkedes en Kamp for dem, krævedes der Hævn over dem.

Blandt de største og navnkundigste af disse Kondottiérer var Sigismondo Malatesta, Regent i Rimini. Snart stod han i Spidsen for Florens' Tropper, snart for Neapels, Venedigs eller Sienas. Selv kaldte han sig »Byers Belejrer og ubesejret Feltherre«. Han var tapper og djærv og havde flere gode Egenskaber. Selv hans Fjende Paven maatte indrømme, at han var i Besiddelse af stor Sjæls- og Legemsstyrke, ejede Veltalenhedens Gave og militære Evner, kendte Antikkens Historie, havde betydelig Indsigt i Filosofi og syntes at være født til alt, hvad

han gav sig i Lag med«. Ved hans Hof levede lærde og Kunstnere. Dér opholdt sig Leon Battista Alberti, en af de allermærkeligste og mest alsidige Mænd, der nogensinde har eksisteret. Af Sigismondo blev der overdraget ham det Hverv at bygge Kirken S. Francesco i Rimini, et af Renæssancens ejendommeligste Bygningsværker. Det blev i hele sin Fremtræden snarere et hedensk Tempel end en kristen Kirke. Overalt støder man paa Billeder af Sigismondo og hans Elskerinde, den kloge og smukke Isotta degli Atti, som han tilbad med en aldrig svækket Kærlighed og til sidst ægtede. Paa hendes Gravmonument inde i Kirken lod han riste Ordene: »divae Isottae sacrum«, d. v. s. helliget til den guddommelige Isotta. Selv kunde han digte om blomstrende Vange og

Fig. 6. Medaille over Isotta.

skønne Møer. Det fortælles, at han aldrig forsømte Morgenmessen. Det, som gjorde ham til en Rædsel for hele Samtiden, var hans vanvittige Lidenskaber. Intet var ham for helligt. Han tog Livet af to Hustruer, den ene ved Gift, den anden ved Sværd. Nonner, foragtede Jødinder, sine egne Undersaatters unge Hustruer og Døtre skændede han. Da engang en tysk Fyrstinde ikke vilde tilfredsstille hans Begær, bed han et Stykke Kød af hendes Arm, dræbte hende og fuldførte sit skammelige Forsæt. Som en Røver og Morder for han frem blandt fredelige Købmænd og Borgere. I Kirkernes Vievandskar lod han hælde Blæk og lo overstadigt, naar han saa Mennesker dyppe Fingrene i Blækket og stænke sig sorte, uden at de anede Uraad. Paven bandlyste ham for Ugudelighed, Fadermord, Blodskam, Ægteskabsbrud og Kirkeran og lod ham 1461 brænde in effigie, d. v. s. kun hans Billede. Og under Billedet

stod skrevet: »Dette er Sigismondo Malatesta, Pandolfos Søn, Forræder, Guds og Menneskers Fjende, dømt til Baal og Brand«. Men Sigismund skal haanende have spurgt, om Mad og Vin mistede sin Smag, naar man var lyst i Band. I en Snæs Aar var han Pavens og Fyrsters Skræk. Han tugtedes dog tilsidst 1463 af den ukrigiske Pius II og maatte

Fig. 7. Statue af Bartolommeo Colleoni, af Verrocchio.

endogsaa ydmyge sig dybt ved at betale en stor Pengeydelse for at faa Lov til at beholde sin eneste By, Rimini.

Den store Kunstner Verrocchio (død 1488) har givet os et godt Billede af denne ubændige Kraft, som prægede saa mange Kondottiérer, i sin Rytterstatue af Kondottiéren Bartolommeo Colleoni (død 1475), rejst af Byen Venedig. Colleoni havde som Dreng flakket hjemløs om fra Egn til Egn, efter at hans Far var blevet myrdet af sine Slægtninge.

Saa lykkedes det ham at svinge sig op til at blive en stor Kondottiére. I sin Alderdom samlede han til sig i sin Bolig gamle Vaabenbrodre, lærde og Kunstnere og levede i Mindet om sine Bedrifter, som disse forevigele. Ikke blot for den Kreds af Embedsmænd, lærde og Kunstnere, som Fyrsterne samlede sammen ved deres Hof, fik deres Tyrannvælde Betydning; thi ogsaa til Privatlivet udstrakte det sine Virkninger. Folkets politiske Magtesløshed førte nemlig til, at man blev ligegyldig overfor Politik; og de enkeltes Interesser fik andre Maal. Da mange af Tyranstaterne var fri for ødelæggende Partikampe, fik Indbyggerne den Ro, som krævedes for at erhverve Dannelsen og Rigdom. Men ogsaa det nervøst sydende Liv, der kendetegnede de republikansk styrede Staters forskellige Partier, bød Menneskene rige Muligheder for en personlig Udvikling. I Dantes Fødeby, det republikanske Florens, rasede der vild Strid mellem Gibelliner og Guelfer, en Kamp, i hvilken Dante selv tog Del. Da hans Parti led Nederlag forvistes han fra Florens. I Arezzo, hvor Petrarca blev født, udkæmpedes der lignende Stridigheder. Paa Grund af sin Deltagelse i dem fordreves Petrarcas Fader fra Arezzo og bosatte sig 1313 i Avignon, den franske By, hvor Paven dengang opholdt sig. Her kom Petrarca til at tilbringe flere af sine Ungdomsaar. Næsten i hver italiensk Stat vrømlede det af landflygtige fra forskellige Egne, enten forviste eller saadanne, der frivilligt havde forladt deres Fædreneby, da deres politiske eller økonomiske Forhold havde syntes dem uudholdelige. Derved oplostes mange rent nationale Baand, og denne Landflygtighed fremmede i høj Grad en kosmopolitisk Udvikling.

Saaledes fødtes paany Tanken om et samlet Italien. Dante fandt et nyt Hjem i Italiens Sprog og Kultur. Ja, hans Tanker aabner sig mod en større Verden, naar han siger: »mit Fædreland er den hele vide Verden«. I Aaret 1316 besluttede man i Florens at lade alle de forviste, hvis Forvisningsdom ikke allerede forud var blevet ophævet, vende tilbage paa de Vilkaar, at de betalte en Pengesum og højtideligt modtog deres Benaadning foran Alteret i Kirken San Giovanni i Florens. Men Dante skal stolt afvisende have svaret: »Er dette den Udmærkelse, hvormed man kalder Dante Alighieri tilbage til Fædrelandet, efter at han i næsten femten Aar har foretrukket Landflygtigheden? Belønner man paa saadan Vis hans Uskyld? Paa saadan Vis den Sved og Møje, han har ofret paa de skønne Kunster? Det være fjernt fra en Mand, der er fortrolig med Filosofien, at vise et jordisksindet

Hjertes ubetænkssomme Ydmyghed, saa at han skulde taale som en æreløs at lade sig smede i Lænker! Det være fjernt fra en Mand, der forkynder Retfærdighedens Evangelium, at han, den forurettede, skulde betale Penge til dem, som har krænket ham, som om de var hans Velgørere! Det er ikke Vejen, ad hvilken jeg vil vende tilbage til mit Fædreland. Men finder man en anden Vej, der ikke kan skade Dantes Anseelse og Ære, da skal jeg ikke tove længe. Kan jeg ikke med Ære komme til Florens, saa vender jeg aldrig tilbage dertil. Og hvorfor skulde jeg! Kan jeg ikke overalt se Solens og Stjernernes Lys, kan jeg ikke overalt gruble over de ædleste Sandheder uden at skulle fremstille mig for Folket og Byen som en æreløs, ja en vanæret Mand! Og selv det daglige Brod, haaber jeg, skal ikke fattes mig«. — Og dog! Hvor inderligt længes ikke Dante efter dette Florens, hvor højt elsker han ikke »denne skønneste Plet, der findes paa Jorden«. Ogsaa Petrarca har sunget om sin Kærlighed til Tanken om et forenet Italien. Han omfattede med Sympati Cola di Rienzis Plan om i Rom at indføre den gamle romerske Republiks Regeringsform. Efter Cola di Rienzis Fald maatte han høre Bebrejdelser for at have vist sig utaknemmelig mod Familien Colonna, af hvilken han havde nydt mange Velgerninger. I et Brev til Kardinal Colonna svarer han følgende: »Intel Hus i Verden er jeg mere hengiven end Huset Colonna, men højere elsker jeg Staten, højere Rom og endnu højere Italien«.

Det 14de Aarhundrede laante ikke Petrarcas ideale Stræben Øre. Omtrent to Aarhundreder senere fremtraadte Macchiavelli og Cesare Borgia. Men end ikke da var Tiden moden til Italiens Enhed. Endnu langt frem i Tiden bar mange Italienere paa den Sorg over deres Fødelands Splittethed, som kommer til Orde i Dantes Guddommelige Komedie:

Ve dig! Italia! Trældkvind, Hus for Jammer,
Skib uden Styrismand i Storme svære,
ej Landets Dronning, men et Skøgekammer.

— — —
Men ingen levende i dine Lande
er uden Krig; hinanden søndergnave
de som bag samme Mur og Grave stande.
Søg du elendige langs med dine Have,
sku dig i Hjertet ind, om nogen Slette
du finde kan, som nyder Fredens Gavel!

— — —
Kom hid at se! Som Enken i sit Kammer
kalder dit Roma Dag og Nat og græder:
»Hvi gaar du fra mig, Cæsar, i min Jammer?«

SAMFUNDSKLASSER OG LEVEVIS

Vender vi os fra den politiske Side af Renæssancen til den sociale, til Samfundsklasser og Levevis, vil vi finde samme sydende Liv og samme Omvurdering og Omdannelse af Middelalderens Ideal.

Fig. 8. Colombina, Maleri af Bernadino Luini (død omkr. 1530).

Stor Lastefuldhed og stor Fortjeneste levede Side om Side i samme Personlighed. Interessen for Dannelse bredte sig ud over vide Kredse. Købmændenes daglige Gerning hindrede dem ikke fra at studere græske og romerske Forfattere og Filosofer; de ydede mangan en Kunstner økonomisk Støtte og spillede i det hele taget en betydelig Rolle i Renæssancens kulturelle Liv.

Endnu mærkeligere er det at se, hvorledes Kvinden nu bliver sig selv bevidst. Middelalderens Kvindeideal har faaet et smukt Udtryk i Folkeeventyret om den skønne Griseldis.

Hun var en dydig og flittig Husmandspige, der fra sin Faders usle Hytte som en Fyrstes Brud fortes til hans Palads. Hvor tunge Provelser hendes Gemal end lod komme over hende, hvilke Sorger han end beredte hende ved at røve hendes smaa Born fra hende, forblev hun dog stadig den ydmyge Tjenerinde for sin Husbond, indtil Belønnings glædelige Time oprandt for hende. Den middelalderlige Kvindes Virkekreds laa indenfor Hjemmets fire Vægge. Hun skulde her ofre sig for sin Mand, sine Børn og Husvæsenet. I Overensstemmelse med denne hendes Livsopgave var hendes Opdragelse ofte indskrænket til

det rent praktiske, mens boglige Studier var absolut fremmede for de fleste af dem.

Renæssancen flyttede Kvinden fra hendes upaaagtede Plads i Hjemmet ud i Livet. Det er betegnende nok for Renæssancetidens Damer, at de plejede at klæde sig paa foran det aabne Vindue, for at de forbipasserende kunde beundre deres nøgne Skønhed. Hvis hun var Pige fra et Rigmandshjem, fik hun omtrent samme Opdragelse som sin Broder. Litteratur, Sang og Musik, ja, endogsaa Malerkunst fik hun stundom Lov at studere.

Fig. 9. Vittoria Colonna, Maleri af Pontormo.

Mange af Datidens Kvinder beherskede baade Latin og Græsk. Vittoria Colonna, Michelangelos Veninde — en af Tidens ædlestes Kvindeskikkelser, bekendt baade for sin Skønhed og

Fromhed — og Lucrezia Borgia talte og skrev Latin som deres Modersmaal. I Selskabslivet førte Kvinderne an. De var ofte Midtpunktet i en spidsfindig og aandfuld Samtale, og Digtere, Kunstnere og lærde kappedes om at tilegne dem deres Arbejder. Nogle af dem, f. Eks. Vittoria Colonna, skrev selv smukke Digte. Ogsaa til Politikkens Omraade udstrakte Kvinderne deres Virksomhed. Katarina af Medici i Frankrig er et straalende Eksempel herpaa. Og Katarina Sforza, gift med Pavens Generalkaptajn Girolamo Riario, Søstersøn til Pave Sixtus IV (1471—1484), nyder samme Anerkendelse. Da hendes Husbond blev myrdet 1488 af Orsinipartiet, tog hun selv Befalingen over Tropperne og forsvarede Forli

Fig. 10. Katarina Sforza, Maleri af Piero di Cosimo.

for sine Børn lige til Aaret 1500, da hun maatte vige for Cesare Borgia.

Selv til Glædespigerne naaede den aandelige Kulturs Bølger. De fornemste af disse Skoger, Kurtisanerne, som Imperia, Tullia d'Aragona — uægte Datter af Kardinal Luigi d'Aragona, som nedstammede fra Kongeslægten i Neapel — og Beatrice fra Ferrara, var i Besiddelse af en omfattende litterær Dannelse. Mange kunde Petrarca og Boccaccio udenad; nogle læste Vergil, Horats, Ovid og andre klassiske Forfattere; om en fortælles det, at hun læste Salmerne paa Hebraisk. Disse let-

færdige Damer indtog ogsaa en fremskudt Plads i den fine Verden. De udfoldede en vanvittig Pragt, omgav sig med et Følge som Dronninger og havde i Kirkerne de Pladser, der var nærmest Alteret.

Imperias Skønhed har flere af Malerkunstens ypperste forevigtet, f. Eks. Rafael i »Forklarelsen«.

Renæssancens moralske Maalestok var en anden end vor Tids, og Usædeligheden var stor. Allerede i den senere Korstogstid var Moralen begyndt at forfalde. Fra næsten alle Europas Lande

Fig. 11. Detail af Rafaels »Forklarelsen«. Imperias Portræt.

strømmede der dengang Pak til Italien for at udnytte de Menneskeskarer, som i forskellige Hensigter var paa Vej gennem Norditalien. Ganske vist sporedes religiøs Vækkelse, idet nu Flagellanterne med Svobeslag begyndte at tugte deres syndige Kød. Denne Bevægelse naaede sit Højdepunkt 1260; thi dette Aar skulde en ny Tid bryde frem, og frygtelige Straffe skulde ramme Synderne, forkyndte en gammel Eneboer, der i Bodsdragt drog igennem Byer og Provinser. Mange grebes af denne Bevægelse. Jacopone da Todi hed en af dem. Han var en velstaaende Advokat, som med sin Hustru levede et lykkeligt Liv i Rigdom og Nydelse. Ved en Bryllupsfest de overværede (omkr. 1268),

brast Dansesalens Gulv sammen midt under den lystige Dans. Den eneste, der drøbtes ved Ulykken, var hans unge, smukke Hustru. Da han havde faaet hende bragt bort og klædt af, fandt han under den pragtfuldt smykkede Dragt, som hun bar for at behage sin Husbond, en bodfærdigs Haarskjorte. Jacopone blev dybt rystet, og hans paa-paafølgende Handlinger udlagdes af Folk som Bevis paa Vanvid. Han solgte alt, hvad han ejede og gav det til de fattige. Derefter levede han i ti Aar som Eneboer under stadige Bodsøvelser, indtil han traadte ind i Franciskanernes Munkeorden. Men Verden forblev lige syndig.

Renæssancen hævdede det menneskelige Berettigelse. Men man slog over i en Overvurdering af Jordelivets Skønhed og Glæde. Da Menneskene nu var frigjorte for Middelalderens Tvang, hengav de sig til de mest utøjlede Nydelser, og Tidens Livsanskuelse blev halvt hedensk. Fordærvelsen strakte sig ogsaa til Kirken og til Kardinaler og Paver.

Præsterne var uden Lærdom. Deres Prædikener prægedes ofte af raa Komik, som naar Prædikanten efterligner Dyrene i Noas Ark og gækker, brøler, gør og bræger. Prædikernes Indhold var ofte ikke andet end pirrende Folkeeventyr og Noveller, af hvilken Præsten til Slut søgte at fremdrage noget kristeligt og opbyggeligt — men ofte med et sølle Resultat. Præsternes Privatliv var ikke dadelfrit, tværtimod, og de levede i overdaadigt Vellevned.

Endnu værre var Forholdene i Klostrene, der kunde være Tumblesteder for grov Utugt. Hele Renæssancens Litteratur vælter Haan og

Fig. 12. Gammelt Billede af en Djævlaudrivelse. Det anskueliggør, hvorledes Djævelene forlader den besatte. Ældre Forfattere paastaar at disse onde Aander kan ses ved Besværgelsen, eller at de giver synlige Tegn paa deres Nærværelse. Paa gamle Billeder med religiøse Emner er Djævlauddrivelsen et yndet Motiv; her fremstilles Djævelene som bevingede Væsner, der farer ud af den besattes Mund.

Latterlighed ud over de skinhellige Munke og Nonner. Den flyder over af Beretninger om deres Usædelighed og Frækhed. Den ene Dag griber en Abbed sine Munke paa fersk Gerning, den næste Dag er det dem, der fanger ham i samme Fejltrin. De velnærede Munke tilbringer ikke deres Liv med paa bare Fodder at strejfe omkring og prædike. I pyntelige Saffianstøfler sidder de i deres smukt udstyrede Celler med Cyprespanel og folder deres fede Hænder over Maven. Naar de endelig en

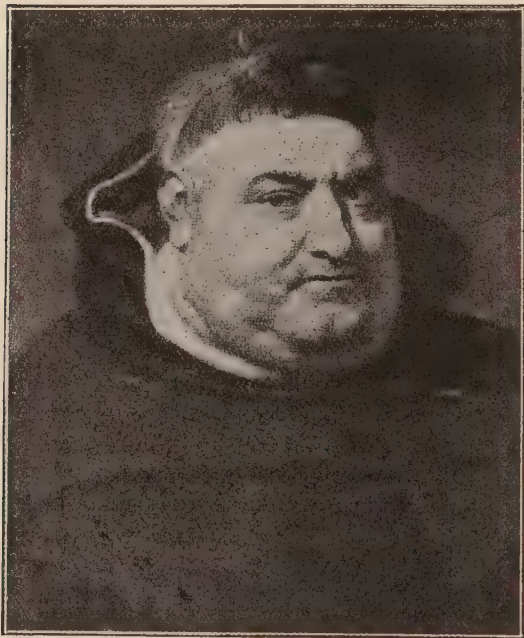

Fig. 13. En Dominikanermunk, Maleri af Rubens.
(Molktes Malerisamling, København).

enkelt Gang er tvungen til at bevæge sig fra Stedet, saa rider de mageligt — som om det var for at vederkvæge sig — omkring paa Mulæsler eller smaa fede Heste. Deres Sjæl besværer de ikke med at studere mange Bøger, for at ikke den megen Kundskab skal indgive dem Lucifers Hovmod i Stedet for deres fromme Enfold. Saaledes beskriver en af Tidens Novellister sin Samtids Munke. Ogsaa Nonnernes Liv udmales i det sorteste sorte. En Forfatter siger, at det er det samme at sende en ung Pige i Kloster som at gøre hende til prostitueret. Men hertil forsikrer Biskop

Bandello dog beroligende, at Nonnerne kun plejer Omgang med Munke. En anden Forfatter, der er grebet af den dybeste Forbitrelse, skriver: »enten foder disse Nonner smaa dejlige Munke, eller ogsaa gør de sig skyldige i Fosterfordrivelse«, og han udbryder harmfuld, »den som tvivler kan undersøge Nonneklostrenes Kloaker«. Og selv om denne Art Skildringer absolut maa læses med stor Kritik, er der Vidnesbyrd nok om, at de ikke er grebne ud af Luften.

Kristendommen blev i Hænderne paa saadanne Præster og Munke

en indbringende Jongleren med Mirakler. Mirakelmageren skaffede sig Medhjælpere, der agerede blinde eller dødssyge. Ved at berøre Munkens Kutte eller en Relikvie, han havde bragt med sig, blev de pludselig ganske raske. Om en saadan Mirakelmager fortælles det, at han tjente saa mange Penge, at han af en Kardinal kunde kobe sig et Bispedømme, hvor han og hans Medhjælpere i Ro kunde tilbringe Resten af deres Dage. Men de aabenbare Bedragerier blev altfor mange, hvorved Ærbødigheden for Religionen forsvandt.

Midt i Tidens hele Grumhed og Liderlighed lever dog Skonhedssansen og Kundskabstrangen. Og dette er vel nok Renæssancens smukkeste Side. Takket være dette har Renæssancen formaaet at skabe ufor-gængelige Værdier i Litteratur, Kunst og Videnskab.

DANTE

Den store Portalfigur til Renæssancen er Dante. Vel er han i mangt og meget et Barn af Middelalderen, og hans Liv faldt for Renæssancen, men han blev dennes Læremester. Ham har følgende Slægtled at takke for den Dragt, hvori de kunde klæde deres Tanker, det italienske Sprog, som han udviklede til kunstnerisk Lødighed. Betydningen af Dantes Digtning kan ikke overvurderes.

Petrarca har i nogle be-
gejstrede Linier tegnet en
Situation, i hvilken vi kun-
de tænke os Dante, højt
hævet over sin Samtid,
spejdende mod Himmel og
Jord, grublende over de
middelalderlige Kirkefæd-
res Skrifter. »Under mine
Fødder svævede Skyerne;
foran mig taarnede Alper-
nes sneklædte Tinder sig
op over Italiens elskede
Sletter. — — — Mens jeg

Fig. 14. Bronzebuste. Dantes Dødsmaske.

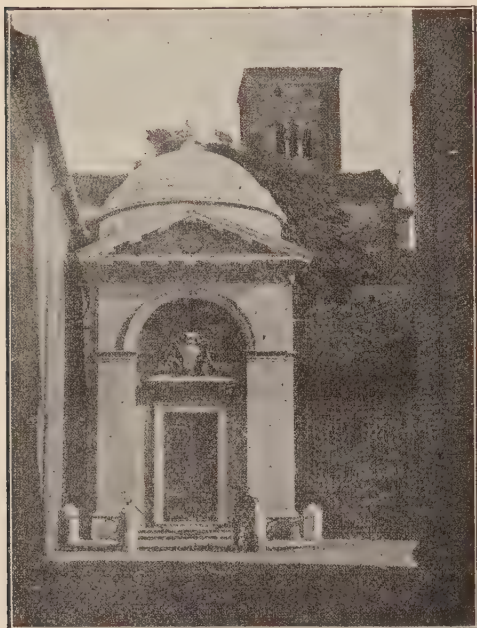

Fig. 15. Gravkapellet i Ravenna.

Da Dante Alighieri var af fornem Slægt og havde faaet en grundig Uddannelse, kom han allerede i sine unge Aar til at tage Del i det offentlige Liv i sin Fødeby, Florens. 35 Aar gammel var han en af de tolv, der ledede Byens Styre. Men to Aar efter, i Marts 1302, blev hans Parti styrtet, og han selv dømt til at brændes levende, hvis han vovede sig ind i Florens. Fjorten Aar senere ophævedes hans Dom paa visse Vilkaar. Men Dante afviste stolt en Benaadning, som syntes ham en Fornærmelse (se Side 120). Resten af sit Liv flakkede han om fra den ene Stat til den anden, indtil

saaledes betragtede Enkelthederne, idet jeg snart sænkede mit Blik mod Jorden og snart løftede Øjne og Sjæl mod Himlen, tog jeg uvilkaarligt Augustins Bekendelser frem, det er en Bog af ringe Omfang, men med et uendeligt rigt Indhold, og stødte straks paa følgende Sted: Og Menne-skene gaar ud for at undres over Bjergenes Højder og Havets skummende Bolger, Flodernes majestætiske Løb, Oceanets uendelige Flade og Stjernernes Baner — men paa sig selv giver de ikke Agt. for sig selv har de ingen Undren«.

Fig. 16. Paolo og Francesca (»Den guddommelige Komædie«, Helvede, VI Sang, af Doré (død 1883).

Fig. 17. Dante og Vergil færges over Underverdenens Flod, Maleri af Delacroix.

han fandt et Fristed hos Fyrsten i Ravenna, hvor han døde den 14. September 1321. Der ligger nu hans Rester i et Mausoleum, inde i Kirken San Francesco, hvor han først blev stedt til Hvile. Men efter hans Død har Florens paa mangfoldige Maader hædret sin landflygtige Sønns Minde.

I sin Landflygtigheds mørke Aar skrev Dante det Værk, som til alle Tider vil bevare hans Navn blandt Menneskehedens største: *Divina Commedia*, Den Guddommelige Komedie. I eet Hundrede Sange paa klangskønne, rimede Vers i sit italienske Modersmaal har han samlet hele sin omfattende Viden om den antikke Tid og Middelalderen, alt vævet sammen med Fantasiens gyldne Traade til en underskøn Helhed. Æventyr og Sagn, Filosofi og Mytologi, Fortid og Samtid har ydet Digteren et saare forskelligartet Materiale. Det er sin Færd gennem Evighedens Rige: Helvede, Skærsilden og Paradiset, som han skildrer. Ved den store romerske Digter Vergils Side gaar Dantes Vej gennem Helvedes uhyggelige Pinested, forbi gyselige Uhyrer, Djævlø og de i Evighed fordømte Sjæle, op til Skærsildens Bjerg. Angeren og Forsoningen, Kristendommens mest storladne Idéer, har forlenet Skildringen af Skærsilden med en uforgængelig Skønhed. Mens Helvede rummer Gengældelsens Straf, og Slugterne genlyder af de pintes Jammerskrig, hviler der en lysnende Vaarstemning over Skærsilden, fyldt af Fortrøstning og Haab; thi i Løbet af nogle Aar, nogle Aarhundreder, faar alle paa Skærsildens Bjerg Lov til at indgaa i det himmelske Paradis. Gennem dette føres Dante af sin Ungdoms elskede, Beatrice. Hun synes at være Symbol for det højeste, Dante kender: Kærligheden, Naaden, Troen, Kirken, som frelser Menneskene ud af Syndens Lænker og viser Vejen til den himmelske Lyksalighed. Hele Digtet er bygget op med enestaaende Symmetri i Indhold og Form. I sin Alvor og Fasthed giver *Divina Commedia* Udtryk for samme Stemning, som slaar os i Møde fra en gotisk Kirkebygning. Skolastikkens kolde Lysskær falder henover Ydermure og Taarne, men under Hvælvingerne breder Mystikken Symbolernes Slør over Tanker, Skikkelser og Billeder.

Som den ypperste Forherliger af Middelalderens Idealiser og dog pegende frem mod nye Tider, som den geniale Tænkter og Sprogkunstner, er Dante en Renæssancens Forgænger.

PETRARCA

Selv om Francesco Petrarca aldrig havde skrevet et eneste af de Vers, der har gjort ham saa berømt i Samtid og Eftertid, vilde hans Navn

alligevel have været udødeligt. Han staar i Spidsen for hele den Kulturstrømning, som havde til Maal at genoplive Antikken. Denne Renæssancebevægelse kaldes Humanismen. Den gaar ud paa at studere de antikke Forfattere, samle deres Værker og ved Kritik af Middelalderens mange falske Forestillinger at stille Antikkens Personligheder og litterære Arbejder i et sandere Lys. Humanismen var mere undersøgende og lærd end Renæssancen og mere uselvstændig i sit Forhold til Antikken. Renæssancen sugede megen Kraft til sig fra den antikke Kultur, baade dens Litteratur og Kunst, men skabte dog noget nyt og førte Udviklingen fremad.

Ligesom Dante var Petrarcas Fader blevet fordrevet fra Florens, og Petrarca selv fødtes i Arezzo 1304. Senere kom han til at opholde sig ved det pavelige Hof i Avignon. Efter sin Faders Ønske studerede han først Jura. Men hans Lyst gik i anden Retning; han studerede de klassiske Forfattere. Da ingen Formaninger frugtede, kastede hans Fader en Dag Bøgerne i Ilden. Bevæget ved Sønnens Taarer trak han, som Petrarca selv siger, »to allerede svedne Bøger ud af Ilden, rakte mig med venstre Haand Ciceros retoriske Skrifter, med højre Vergils Digte og sagde smilende: tag disse og brug dem til at højne din

Sjæl, men ikke for ofte«. Disse to Forfattere blev Petrarcas kæreste Læsning. Efter at han havde ladet sig ordinere til Præst for derved at faa en økonomisk betrygget Stilling, arbejdede han hele sit Liv igennem for at udsprede Kundskab om den antikke Litteratur og samle de klassiske Forfatters Værker. Selv opdagede han paa sine vidtstrakte Rejser to hidtil ukendte Taler af Cicero, og 1345 fandt han i Verona Ciceros Breve, der var ukendte for Middelalderen, men af os værdsættes paa Grund af deres Elegance og Livfuldhed. Sine Venner og bekendte bad han søge efter gamle Haandskrifter. En af dem sendte ham fra Byzans et Haandskrift af Homer. Petrarca kunde gan-

Fig. 18. Petrarca.

ske vist ikke Græsk, men han værnede og elskede Bogen som en Helighed. Hundrede Aar senere, da Konstantinopel erobrede af Tyrkerne 1453, blev Forbindelsen mellem Italien og Grækenland meget livligere, idet mange græske lærde flygtede til Landet paa den anden Side af Havet. Men det er Petrarca, der har banet Vejen.

Fig. 19. Boccaccio.

Vor Tid kender mest Petrarca som Digter gennem de italienske Kærlighedsdigte, han har skrevet til Laura, sin elskede, som han tilbød længe efter hendes Død, de formskønne Sonetter, og for Digtene, der blev viet hans Fædreland, hvori han besynger sin Kærlighed til Italien. Petrarcas egen Samtid, der saa op til ham med en grænseløs Beundring, skattede ham højest for de Arbejder, han har skrevet paa Latin, hans Breve og hans store Digt, Africa, som forherliger Scipio Africanus og den anden puniske Krig. I Aaret 1341 blev han bekranset med Laurbær paa Kapitolium i Rom.

Brydningen mellem Middelalder og Renæssance i Petrarcas Personlighed i Forbindelse med det omflakkende Liv, han førte, lod ham ikke faa Ro. Han var nervøs, ubeständig

og ærelysten. Han rummede en Verden af Modsætninger. Skont han udbredte sig over Verdens Forfængelighed, kastede han sig ind i de verdslige Forlystelsers Hvirvel, som han hele Livet igennem havde ondt ved at komme ud af. Og hans egen Vandel stod ikke altid i Overensstemmelse med hans Lære.

Den store Digter vendte aldrig tilbage til Florens, skont man tilbød ham et Embede ved det nygrundede Universitet. I Stedet for slog han sig 1353 ned hos Giovanni Visconti i Milano — Florens' værste Fjende. Sine sidste Aar levede han tilbagetrukket i Landsbyen Arquà, hvor han døde 1374.

BOCCACCIO

I sit Testamente efterlod Petrarca sin gamle Ven Boccaccio 50 Floriner (Guldmonter), »for at han kan købe sig en Hjemmefrakke til Vinternætterne, naar han sidder oppe og arbejder.« Men Boccaccio overlevede kun sin Ven eet Aar, thi han døde 1375.

Giovanni Boccaccio var — ligesom Dante og Petrarca — Florentiner af Slægt, selv om han var født i Paris 1313, som Frugt af en tilfældig Forbindelse. Han kom til Neapel for at stu-

dere Jura; men det gik ham som Petrarca. Han hengav sig til litterære Studier og det glade Liv, der fortes ved Neapels letfærdige Hof. Efter i Aarevis at have været trofast mod sin tilbedte, fandt han der sin Kærlighed besvaret. Den skønne var en illegitim Datter af Kong Robert af Neapel. Men hun sveg ham.

Fig. 20. Villa Schifanoia, udenfor Florens, hvortil Boccaccio har forlagt Scenerne for Decamerones Noveller.

Fig. 21. Træsnit af en Udgave af Decamerone.

I sit Hovedværk, Novellsamlingen Decamerone har han givet et Billede af hele sin Tid. I det store Pestaar 1348 boede Boccaccio i Florens, og det er den sorte Døds Hærgen, som danner Baggrunden og Rammen for disse Skildringer. I Indledningen maler han et gribende Billede af Farsottens hele Uhygge. I en Kirke i Florens traf en Dag syv unge Damer sammen med tre unge Adelsmænd og de besluttede at

Fig. 22. Allegori over den sorte Død. Freske i Campo Santo i Pisa. Fra den sidste Halvdel af det fjortende Aarhundrede. Til venstre Riddere, der forfærdes over at staa overfor de døde. I Midten Tiggere, som bøn-falder Døden — Betrikeren — der med Leen truer dem, som lever i Nydelser (til højre). Ovenil oppebjes Døden med Ro af Eneboere, og Engle og Djævlø rykkes om de dodes Sjæle.

flygte fra den pestbefængte By til Fiesole. Ude paa Landet tilbragte de ti Dage sammen ude i Naturen eller i Paladsets Sale. For at faa Tiden til at gaa paa en fornojelig Maade fortalte hver enkelt i Dagens Løb en Historie. Det blev saaledes eet Hundrede Smaafortællinger. Blandt disse findes meget forskelligartede Billeder, lige fra det groft komiske eller sanselige til det renhjertet naive og indtagende. Det er oftest Kærligheden og Ægteskabet, der skildres. Kvinderne er forslagne og letsindige, men der findes dog ogsaa nogle, der er tro som Guld. Ægtemændene spiller en ynkelig Rolle; mens de har deres private Fornøjelser, bliver de ofte bedragne af deres Hustruer. Mest ondskabsfuld er Boccaccio mod Munkene og Nonnerne. Her bliver hans Satire hvas og hans Spot grov. Der er f. Eks. Broder Cipolla, der lover nogle Bønder at vise dem en Fjer af Englen Gabriels Vinger. Imidlertid er Fjeren blevet listet ud af hans Vadsæk, og nogle Kulstykker lagt i Stedet. Da slaar Munken hastigt om og fortæller en Historie om, at det er de Kul, hvorpaa den hellige Laurentius var blevet brændt. Det morer Forfatteren at lade en eller anden Gavstrik lokke Munkene paa Glat. Disse maa næsten altid trække det korteste Straa, og deres Dumhed og Vankundighed, Frækhed og Lumskeri kommer klart frem for Dagen. Meget i Bogen overskrider Grænsen for det passende, men endda siger Boccaccio selv, at Bogen er skreven for Damer, for at de skal have noget lystigt at forjage deres Kærlighedssorger med, og for at de skal indse, hvad de bør gøre, og hvad de bør undlade. Det mærkes let, at Forfatteren finder Fornøjelse i at jage Rødmen frem paa Damernes Kinder ved en slibrig Historie, men bagved dem alle skimtes hans sunde og hæderlige Livsopfattelse.

Med Aarene blev Boccaccio alvorligere. Hans egen Hustru bedrog ham, og han gav sin Sorg og Vrede Udtryk i en harmfuld Satire over Kvindernes Arrigskab og Laster. Han grebes ogsaa af religiøse Betæneligheder, efter at en Munk en Dag 1362 havde ladet ham vide — ifølge en Aabenbaring — hvilke gyselige Straffe, der ventede ham, hvis han ikke hørte op med sit Studium af de hedenske Digtere. Petrarca trøstede sin Ven i et smukt Brev, og Boccaccio fortsatte sine Studier over Antikken til sin Død. Lyst til Studier og utrættelig Flid, Livsglæde og Naturlighed er karakteristiske Træk hos Boccaccio. Gennem Decamerone er han blevet Læremester for Litteraturen i mange Lande.

POGGIO BRACCIOLINI OG HUMANISMEN I ITALIEN

Den italienske Skonlitteratur efter Dante, Petrarca og Boccaccio var lige til Slutningen af det 15. Aarhundrede en Efterklangspoesi med de tre store Florentinere som Monstre. Men de humanistiske Studier blomstrede, og den Interesse for Antikken, som Petrarca havde vakt til Live, naaede ved denne Tid sit Højdepunkt i Italien. Utallige lærde syslede med at samle gamle Haandskrifter, afskrive og kommentere dem. Lorenzo Valla (1407—1457) udgav en latinsk Grammatik i tolv

Fig. 23. Hertug Federigo af Urbino falder paa Knæ for Videnskaben. Maleri af Melozzo da Forlì (død 1494).

hans Samtid bod paa et rigt Materiale. Men Værket var lagt alt for stort an, og han fik ikke Løjlighed til at fuldende det.

Derfor fandtes mange falske Forestillinger for disse lærde Humanister at rette. Middelalderens Folkefantasi havde taget Antikkens store Mænd i Besiddelse og gjort dem aldeles uigenkendelige. Den Vankundighed, som raadede i Folkets brede Lag, fandtes ogsaa hos mange, der gjorde Fordring paa en vis Lærdom. Saaledes kunde Forfattere i Middelalderen fortælle, at den store græske Filosof Sokrates, som le-

Bøger. Han og mange andre oversatte græske Tekster. Betydelige historiske og geografiske Værker saa Dagens Lys. Valla skrev Ferdinand af Aragoniens Historie. Piercandido Decembrio (1399—1477) skrev Filippo Maria Viscontis Historie, en objektiv og sandfærdig Skildring af hans Person og Handlinger. Enea Silvio Piccolomini, som Pave Pius II, (1405—1464) skrev Kejser Frederik III's Historie og paabegyndte 1460, da han var blevet Pave, et stort anlagt Arbejde, der skulde indeholde en Beskrivelse af hele den da kendte Verden, dens Geografi, Historie og Kultur. Hans egne vidtstrakte Rejser og grundige Studier af Antikkens Forfattere og

vede 468—399 før Kristi Fødsel, var født i Rom og gift med en Datter af Kejser Claudius, der regerede Aarene 41—54 eft. Kr. Platon gjaldt for at være en af Fortidens otte store Læger — at han var Grækenlands største Filosof, vidste man ikke. Mest omspundet af fantastiske Forestillinger var sikkert den romerske Digter Virgil. Han var Verdens største Troldmand. Blandt andet skulde han have hindret Vulkanen Vesuv i at udslynge sin Ild ved at skræmme Bjerget med at opstille en Statue af en Bueskytte, som altid stod rede til at beskyde det. Langt ind i den nyere Tid betragtedes hans Skrifter med overtroisk Ærefrygt, som var de en Orakelsamling, hvoraf man kunde hente Kundskab om Fremtiden, Kong Karl I af England søgte at udforske sin Skæbne i Virgil, og det fortælles, at Jesuiterordenens Stifter, Ignatius Loyola uddrev en ond Aand ved at fremsige et Vers af Virgil.

Poggio Bracciolini 1380—1459) hed en af denne Tids Humanister. Han fik sin Uddannelse i Florens og kom senere til Rom, hvor han fik Ansættelse i det pavelige Kancelli. I Egenskab af Pavens Sekretær — han forblev i denne Stilling i 50 Aar og tjente otte

Paver — gjorde han denne store Tjenester ved Hjælp af sin Pen. Ingen kunde som han gøre Nar af sine Modstandere, og hvis ikke andre Vaaben duede, greb han til voldsomme Skældsord og grove Løgne for at komme sine eller Pavens Uvenner til Livs. Paa saadanne Skrifter tjente

Fig. 24. Enea Silvio Piccolomini (1405—64) gik i Kirkens Tjeneste efter at have studeret i Siena og deltog især ivrigt i dens politiske Intriger. Da han en Tid traadte i Frederik III's Tjeneste som Sekretær, fik han denne over paa Pavens Side. Til Løn blev han 1447 Biskop i Triest, 1455 Kardinal og 1458 Pave under Navnet Pius II. Som yngre havde han nydt Livet i fulde Drag og erhvervet sig et anset Navn blandt Italiens Humanister som Historiker og Geograf. Efter at have forsøgt at sætte et Korstog i Gang mod Tyrkerne døde han 1464 under Forberedelserne til Toget.

Fig. 25. Kejser Frederik III af det tyskrømske Rige kroner Enea Silvio, der paa den Tid var hans Sekretær, med Digterkronen, en Laurbærkrans. Tillige med sin stigende Interesse for Antikkens Kultur genoptog Humanismen ogsaa flere af Antikkens Skikke, bl. a. Digterhyldningen med en Laurbærkrans som Tegn paa særlig Yndest. Enea Silvio har vel næppe faaet Digterkronen for sine litterære Arbejders Skyld, thi disse var ofte saa smagløse, at selv hans Venner væmmedes ved dem, men snarere paa Grund af sin Ansættelse ved Kejserhoffet. Mangen poeta laureatus — laurbærkranset Digter — hørte til Tidens bedste Brevskrivere, f. Eks. Petrarca og Boccaccio.

han lidt ekstra ved Siden af sin faste Løn. Da han saaledes baa-
de kunde skaffe sig Tid og Pen-
ge, fandt han rig Lejlighed til
at dyrke sine egne Interesser.
Han var en af Tidens største
og heldigste Haandskriftsam-
lere og opdagede mange hidtil
ukendte Skrifter. I Frankrig
fandt han ti Taler af Cicero, og
af en Kælderhule i Klostret St.
Gallen ragede han et støvet og
tilsmudset Bind frem, som inde-
holdt Quintilianus' saa berømte
Bog om Veltalenhed. Hvorledes
han kom i Besiddelse af Bo-
gerne, var han ikke saa nøje-
regnende med. Da han var pa-
velig Sekretær, kunde han jo
ganske uforstyrret faa Lov til at
rode rundt i Klosterbiblioteker-
ne. Mente han, at det var for-
maalstjenligt, »laante« han en
Bog af en eller anden højtstaa-
ende Kardinal i Rom, men
glemte gerne at give den tilbage.
Hvis han havde en Anelse om,
at man vilde gøre Vanskelighe-
der, hvis han forsøgte at laane
en Bog, tog han den uden vi-
dere, stak den under sin Kappe
og lod som ingenting. Han løn-
nede flere Afskrivere. Paa den
Maade er det lykkedes ham at

redde mange værdifulde Bøger fra Glemsel og Tilintetgørelse.

Hans Samlelyst strakte sig længere end til Bøger. Sin Villa fyldte han med Kunstværker, gamle Indskrifter og Marmorbuster, som han samlede sammen fra forskellige Kanter.

Noget af det smukkeste han har skrevet, er et Brev, der skildrer Undersøgelsen mod en Kætter og hans Dod paa Baalet, det var Hieronymus af Prag, Johan Hus' Ven og Meningsfælle. Han nærede den dybeste Beundring for den anklagedes Veltalenhed, Kundskaber og urokkelige Sindsro, baade da denne forsvarede sig under Processen, og da han besteg Baalet. I sit Brev skriver Poggio: «Med hævet Pande og lykkeligt Aasyn saa jeg ham gaa det sidste Øjeblik i Mode. Ingen Stoiker gik nogensinde i Doden med en saadan Sjælsstyrke. Da han kom til Retterstedet kastede han selv sine Klæder og bojede Knæ foran Baalet, hvortil han kort efter bandtes med gennemblødte Reb og en Lænke. Store Træstykker med Halmstraa imellem stabledes op omkring ham i Brysthøjde. Da der sattes Ild til Stablen, begyndte han at synge en Salme, indtil Røg og Ild tvang ham til at tie. Jeg skal ikke udelade en bemærkelsesværdig Omstændighed, der vidner om hans Sjælsstyrke. Da Bøddelen vilde antænde Baalet bagved ham, for at han ikke skulde se det, sagde Hieronymus: kom herom og tænd det i mit Paasyn, thi' havde jeg været ræd for det, vilde jeg aldrig være kommet til at staa paa dette Sted! Saaledes døde en Mand, efterfølgelsesværdig i alt undtagen i hans vildledte Tro. — Jeg har nu berettet en lang Historie, men jeg vilde anvende min Fritid til at nedskrive Skildringen af en Hændelse, som overgaar alt, hvad den gamle Historie kender». I dette Brev strejfer han i sin Beundring for Martyren næsten Tolerancens store Idé, der først skulde virkeliggores et Par Hundrede Aar senere.

Poggios Fordomsfrihed gav sig ogsaa Udslag i hans Privatliv. Hans overordnede ved det pavelige Hof dadlede ham for hans ulovlige Forbindelse med en Dame, som han havde fjorten Born med. Men han svarede med bidende Spot, at hvis han havde Born, saa passede det sig jo for en Lægmand, og hvis han havde dem med en Elskerinde, saa var dette jo urgammel Skik blandt Præsteskabet. 55 Aar gammel giftede han sig endelig med en attenaarig, fornem, smuk og dydig Florentinerinde. Florens, hans Ungdoms By, kaldte ham 1453 til den før-

Fig. 26. Poggio. Statue af Donatello (?). Paa Domkirken i Florens.

nemme Post som Byens Kansler. Fra alle Sider saa man op til ham og bestræbte sig for ved Gaver af forskellig Art at vinde hans Yndest. Men trods ydre Glans blev hans Alderdom glædesløs. Da han døde 1459, fik han en straalende Begravelse og hans Portræt blev ophængt i den florentinske Signorias Regeringspalads.

RENÆSSANCENS BLOMSTRING I ITALIEN

BYGNINGSKUNST

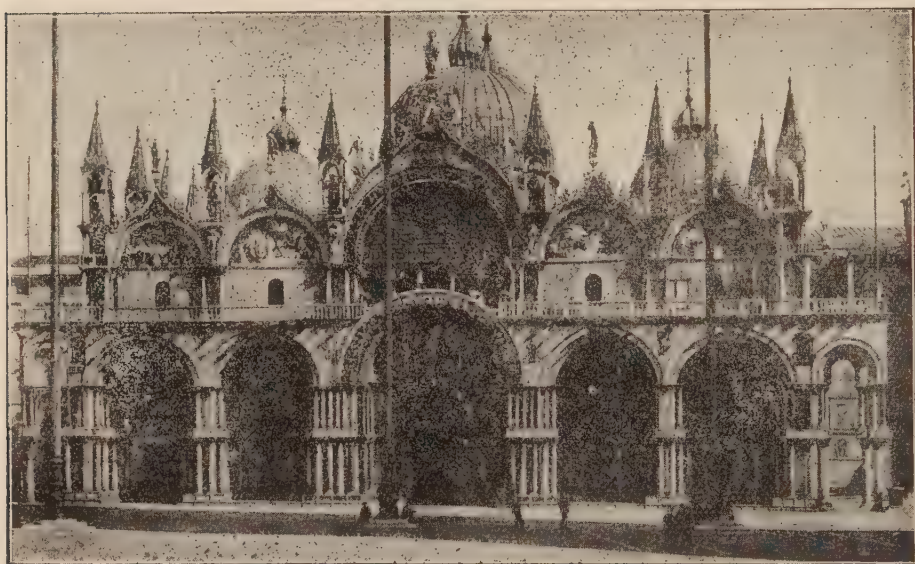

Fig. 27. Marcuskirken i Venedig.

Paa intet Omraade er det saa let at iagttage hvorledes Renæssancen vækker Antikken til Live, som indenfor Bygningskunsten. Den gotiske Stil, Spidsbuestilen, fik under Korstogstiden en Medbejler i den byzantinske Stil. Marcuskirken i Venedig, ombygget i byzantinsk Stil i det 11. Aarhundrede, viser, hvor pragtfuld denne Bygningsstil var. Den er samtidig et haandgribeligt og varigt Vidnesbyrd om den opløsende Indflydelse, Korstogstiden udøvede paa Bygningskunsten som paa saa mange andre Omraader.

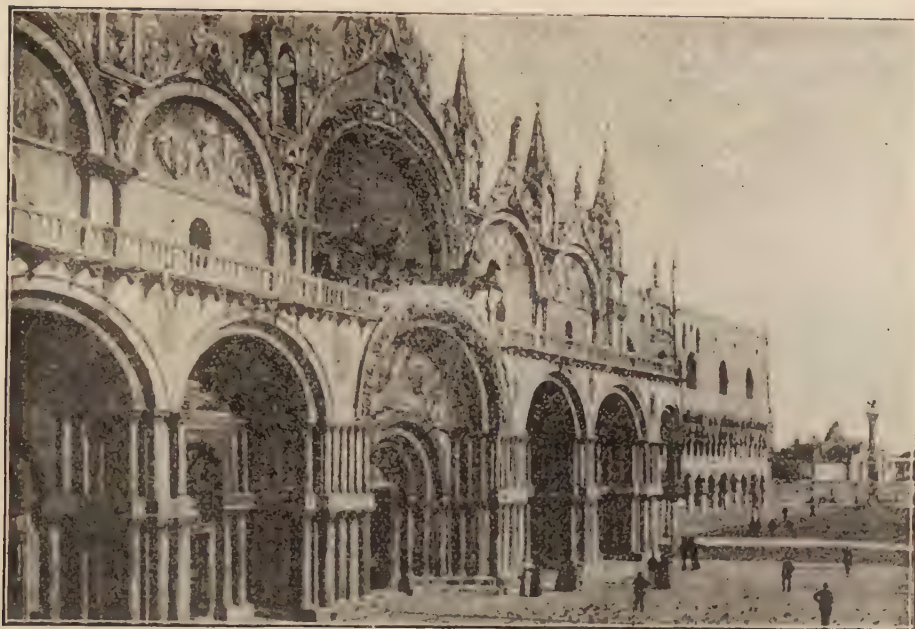

Fig. 28. Marcuskirkens Facade med de berømte fire Bronzeheste.

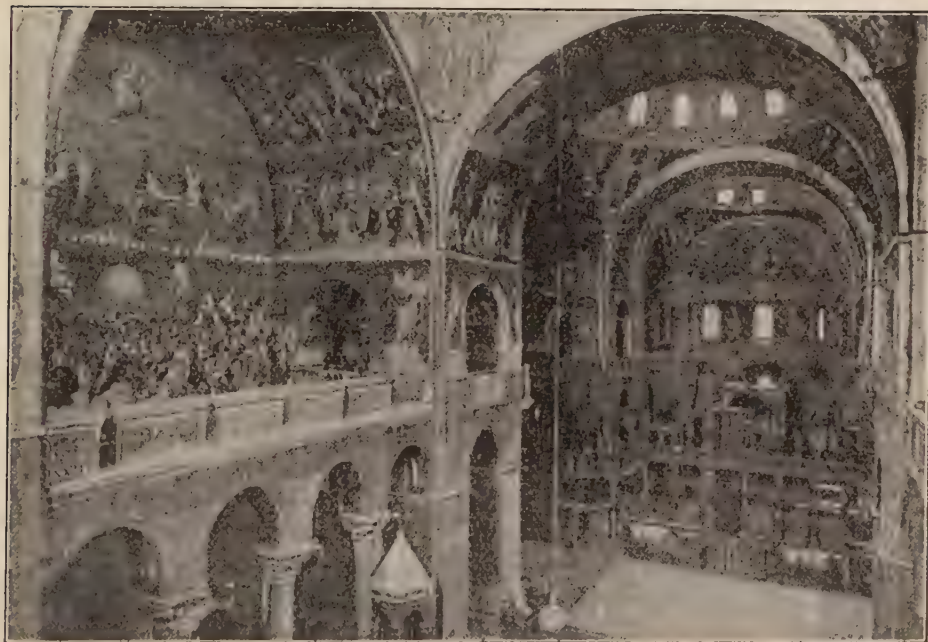

Fig. 29. Marcuskirken. Interiør.

Paa Marcuspladsens østre Side hæver Dogepaladset sig, et af Verdens berømteste Bygningsværker. Det er bygget i en vældig Firkant, der omslutter en aaben Gaard. Dets forskellige Facader viser forskellige Tiders Smag og Bygningskunst. Den søndre Facade, der vender ud mod Havet, er ligesom den vestre udført i det 14. og det 15. Aarh. i gotisk Stil, som er stærkt paavirket af den byzantinske. Den nordlige Floj viser Overgangen fra Gotik til Renæssance, og den østre, mod en smal

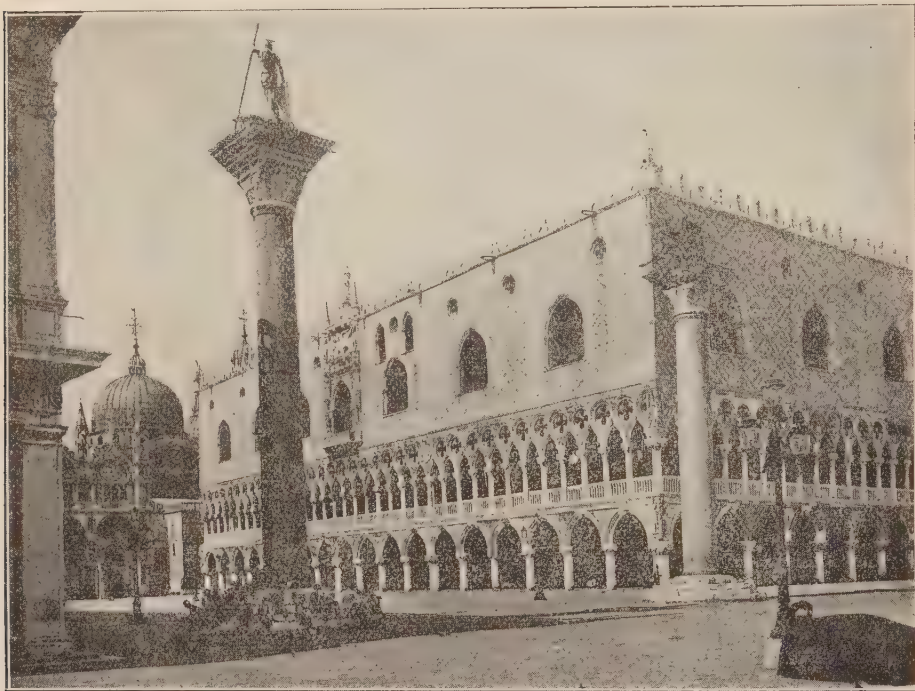

Fig. 30. Dogepaladset i Venedig; den vestre og den søndre Facade.

Kanal vendende Floj er bygget i Renæssancestil i Slutningen af det 15. og første Halvdel af det 16. Aarh.

Lige overfor Dogepaladset ligger Biblioteket i ægte Renæssancestil, med Søjler og Kapitæler.

Biblioteket repræsenterer den fuldt udviklede Renæssancestil, saadan som den forekommer i Bygninger fra det 16. Aarh.

Det er let at se, at Stilen ikke er en slavisk Efterligning af den an-

ikke. Ganske vist findes der Sojler, Rundbuer, Hvælvinger, Dekorationer og Detailler, der stærkt minder om de græske og romerske. Men derudover findes der i Renæssancestilen saa meget andet, som er laant fra Gotikken og den byzantinske Stil. Det, som Renæssancestilen har fælles med Antikkens Bygningskunst, er Sansen for de store Linjers Skonhed, for det monumentale og det harmoniske. Den store Arkitekt, Tusindkunstneren Leon Battista Alberti (1404—1472) udtrykte dette Krav om Skonhed i Bygningskunsten saaledes: »Skonheden er en Slags Samklang, Harmoni, mellem de forskellige Enkeltheder, der ikke tillader, at noget udelades eller tilføjes uden Skade for Helheden.«

Endnu i det 15. Aarh. havde de florentinske Paladser noget af den Fæstningskarakter, der findes i Palazzo Vecchio, det nuværende Raadhus, der er opført i Begyndelsen af det 14. Aarh.

Renæssancen frembragte saadanne Bygninger som Palazzo Strozzi og Palazzo Pitti, begge i Florens. De mægtige Murfladers Dekorationer var overvejende vandrette, hvorved Bygningen inddeltes i flere horizontale Flader af virkelig monumental Virkning.

Ligesom Renæssancelitteraturen udgik den nyskabende Bevægelse indenfor Bygningskunsten fra Florens. I Norditalien havde Middelalderens Kunst aldrig faaet rigtig Fodfæste. Ganske vist rejser der sig i Milano et gotisk Tempel — et af Verdens største og prægtigste — i hvidt Marmor, udvendig og indvendig smykket med Tusinder af Skulpturer. Men Norditalien var i Middelalderen Brændpunktet for saa mange forskellige Kulturstrømninger, at ingen helt kunde gøre sig gældende. Antikken levede endnu og maatte tjene som Monster. Fuldt bevidst førte Filippo Brunellesco (1377—1446) Bygningskunsten tilbage til An-

Fig. 31. Dogepaladsets østre Facade (til venstre paa Billedet) og Sukkenes Bro, opført omkr. Aar 1600, der fører over til det lige overfor liggende Statsfængsel.

tikken og blev derved Grundlæggeren af Renæssancestilen. Det er muligt, at det er ham, der har bygget Palazzo Pitti i Florenz. Men hans Størværk er den vældige Kuppel over Domkirken i Florens.

Seksogtyve Aar gammel drog Brunellesco sammen med en anden ung Florentiner, den næsten ti Aar yngre Donatello — en af Renæssancens allerstørste Kunstnere — til Rom. De tjente til Livets Ophold

Fig. 32. Paa Billedet ses fra venstre til højre et Palads, Biblioteket, Campanilen (Klokketaarnet), Marcuspladsen og Piazzettaen med sine Søjler, Dogepaladsets Sydfacade, den Kanal, over hvilken Sukkenes Bro fører, og Statsfængslet. Kuplerne bagved Dogepaladset hører til Marcuskirken.

som Guldsmedearbejdere, men fandt Tid til ogsaa at bese og undersøge de antikke Ruiner og Mindesmærker i den hellige Stad. Saadan havde mange gjort før dem. Men ingen havde gransket disse vældige Bygningværker, et Panteon, et Colosseum, ud fra et teknisk Synspunkt. Man havde beundret dem, set dem i et romantisk Skær i Stedet for at drage praktisk Lære af dem. Vel talte ogsaa Brunellesco om Bygningernes »musikalske Proportioner«, men han og hans Ledsager

glemte ikke at aftegne og opmaale Monumenterne. Sine Iagttagelser og Erfaringer fik han Lejlighed til at omsætte i Virkeligheden, da han paa 10 Aar byggede den store, frit hvælvede Kuppel over Domkirken i Florens — Verdens første i sin Art. Hele det 14. Aarh. igennem havde Florentinerne bygget paa deres Kirke; at man skulde have en Kuppel, var man ogsaa klar over; men da man vel havde Grunden til Kuplen færdig, stod man der og kunde ikke komme videre, før Brunellescos Geni løste de Vænskeligheder, som man havde troet aldrig at kunne overvinde. Michelangelo lagde sidste Haand paa Værket.

Fig. 33. San-Marco-Biblioteket i Venedig, bygget 1536 af Jacopo Sansovino.

Med Leon Battista Alberti nærmede Bygningskunsten sig endnu mere til Antikken. Det var ham, der begyndte med at inndeile Facaden lodret med Pilastre, saadan som det ses paa San Francesco Kirken i Rimini (Billede 5 paa Side 117), og han indkomponerede i Bygningsstilen Motiver fra de romerske Triumfbuer. I det 16. Aarhundrede var Rom Midtpunktet. Blandt Mængden af prægtige Renæssancepaladser mærkes Palazzo Farnese, hvis Hjørner, Gesimser og Vinduesindfatninger bestaar af Materiale, der er hentet fra Colosseum. Paladsets Bygherre var Kardinal Alessandro Farnese, den senere Pave Paul III. Villa Me-

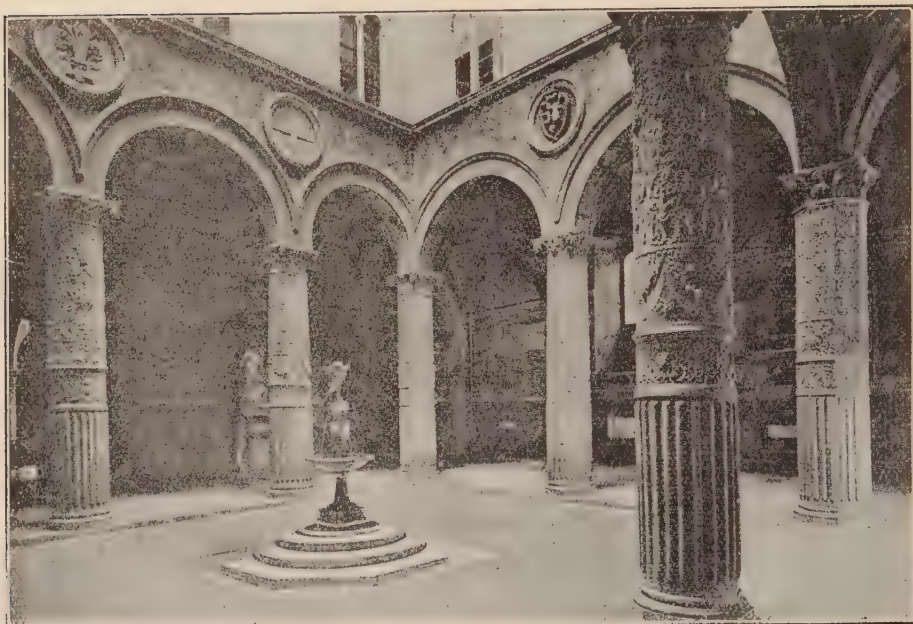

Fig 34. Palazzo Vecchio; det indre.

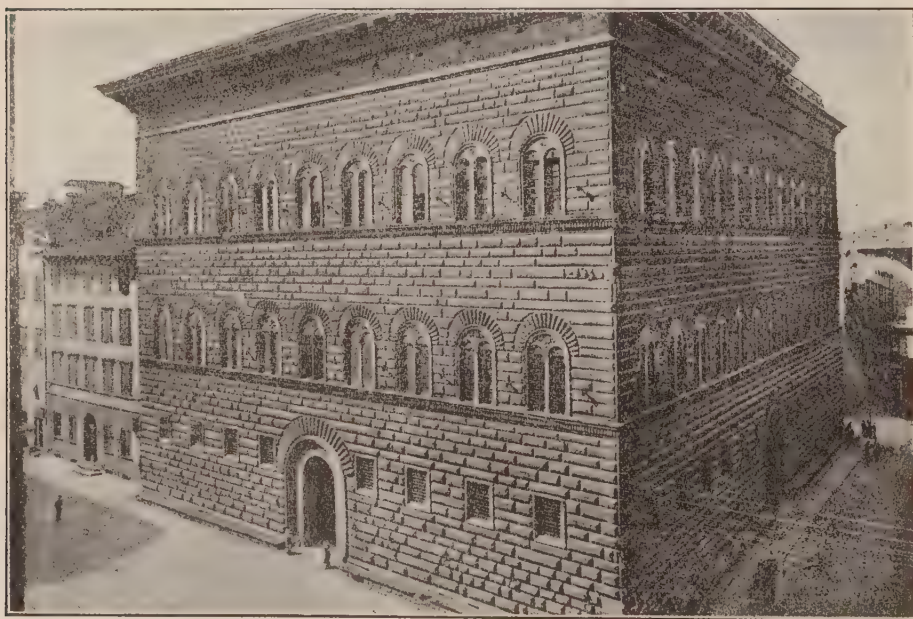

Fig. 35. Palazzo Strozzi opført 1489 af Benedetto da Majano.

Fig. 36. Palazzo Pitti, bygget i det 15. Aarhundrede, muligvis af Brunellesco.

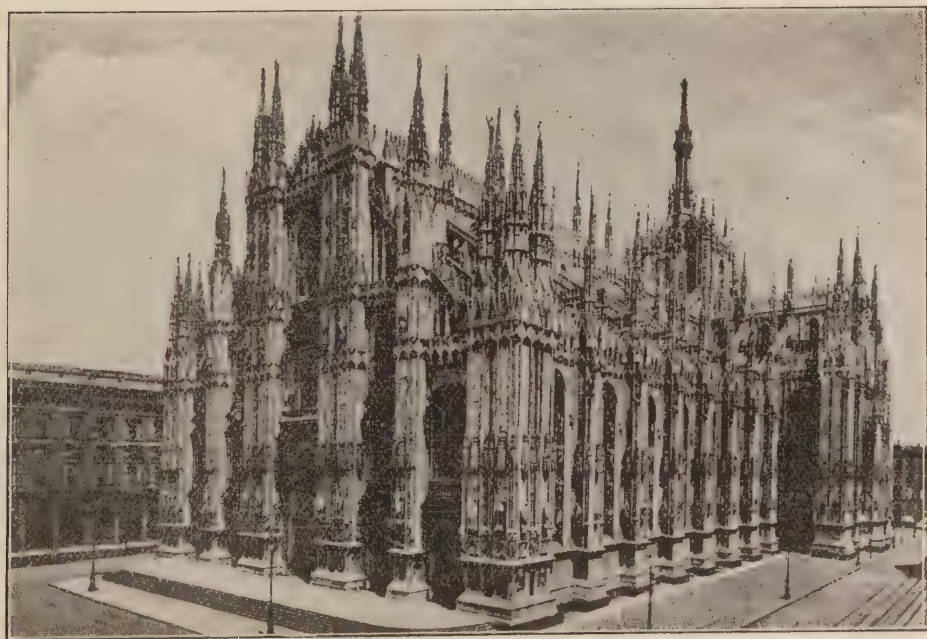

Fig. 37. Milano-Domkirken, paabegyndt 1387, indviet 1577, færdig senere.

dici paa Monte Pincio i Rom frembyder et Eksempel paa den Senrenæssance-Stil, der nærmede sig den følgende stærkt udsmykkede Stil, som kaldes Barokstilen.

Roms stateligste Bygningsværk er Peterskirken. Den ligger der, hvor tidligere Neros Cirkus laa, Stedet for saa mange Martyrers Død. Her lod Constantin den Store over Apostlen Peters Grav opføre en pragtfuld

Fig. 38. Palazzo Vecchio, Raadhuset i Florens.

Kirke. Længe havde man næret Planer om at bygge et større og endnu stateligere Tempel; men først Pave Julius II. iværksatte disse Planer, da han 1506 lod den berømte Arkitekt og Bygmester Bramante (1444—1514) paabegynde det omfattende Arbejde. Det varede et Aarhundrede inden den vældige Kirke blev færdig, og i Aarenes Løb ændredes der meget i den oprindelige Plan. Af gennemgribende Betydning blev Michelangelos Virksomhed. Efter en Konkurrence med en anden Arkitekt fik Michelangelo 1546 Hvervet overdraget af Paul III. Dette beroede til Dels paa, at Michelangelos Model kun kostede 25 scudi, medens den anden for sin tog lige 1000, og paa, at han paatog sig at udføre hele Arbejdet uden Betaling. Han var da over 70 Aar gammel, men arbejdede uegennyttigt hele Resten af sit Liv paa at fuldføre Bygningen. Hans største og mest beundrede Indsats er den majestætiske Kuppel, som Romafarerer ser allerede paa Afstand fra den hellige Stad. Set fra Peterspladsen kommer Kuplen ikke til sin Ret, da den delvis skjules af Kirkens forreste Parti, der af senere Arkitekter er gjort meget mere langstrakt, end Michelangelo havde tænkt sig det. Majestætisk, men ligesom svævende let, hæver den sig til en Højde af 132 Meter. Den, som har staaet inde i Kirken og set Lysstraalernes vidunderlige Glans fortone sig i den uhyre Højde,

Fig. 39. Palazzo Farnese, anlagt af Antonio da San Gallo, fuldendt 1589. Michelangelo har Æren af den store Hovedgesims omkring Bygningen.

Fig. 40. Peterspladsen med Peterskirken og Vatikanet (til højre).

Fig. 41. Domkirken i Florens. Bygget i det 14. Aarhundrede i gotisk Stil. Kampenilen (Klokkeetaarnet) af Giotto, død 1336. Kuplen af Brunellesco; fuldført 1434; dens Lanterne af Michelangelo.

Fig. 42. Peterskirkens Kuppel, set fra Vatikanets Haver.

er blevet grebet af Kuplens majestætiske Skønhed og har modtaget et Indtryk af Michelangelo, som han aldrig kan glemme.

BILLEDHUGGERKUNST

I nær Forbindelse med Arkitekturen stod Billedhuggerkunsten. Ikke blot de stolte Paladser og Kirker krævede en skulptural Udsmykning. De mange fremragende Personligheder i Renæssancetiden tog ogsaa Billedhuggere og Malere i deres Tjeneste, for at de skulde forevige dem i deres Kunstværker. Skulpturen søgte ligesom

Bygningskunsten sit Forbillede og sine Impulser i Antikkens Verden. Middelalderen havde forsømt Billedhuggerkunsten alt for meget, og Billedhuggere, der optraadte under Renæssancen, indsaa, hvor uendelig meget de havde at lære af de gamle Grækeres Relieffer og Statuer. Under deres Studium af disse Værker fik de tillige Øjnene op for, hvor vigtigt det var for en Kunstner ogsaa at studere Naturen, fremfor alt det menneskelige Legemes Bygning og Musklernes Spil. Ved et flittigt Naturstudium lykkedes det de fleste Kunstnere at undgaa en simpel Efterligning, af Antikken.

Ogsaa indenfor Skulpturen var det Florens, der gik i Spidsen. Lorenzo Ghiberti (1381—1455) udførte de mærkelige Dobbelt-døre til Flo-

Fig. 43. Detailbillede fra Milanodommkirkens Tag.

rens' Daabskirke. Særlig den inderste Dobbeltør, der udførtes 1425—1447 er meget berømt. Michelangelo sagde, at det kunde være »Paradisets Porte«. I ti

Fig. 44. Panteon i Rom, opført af Kejser Augustus' Feltherre Agrippa, fuldendt Aar 26 f. Kr.

Broncerelieffer, mesterlige i Skikkelsernes Udformning og Perspektivet, skildres Scener fra det gamle Testamente.

Den største italienske Billedhugger før Michelangelo er Donatello (1386—1466), Brunellescos gode Ven. Hans Statue af St. Georg, den ridderlige Tapperheds Helgen, bestil-

tes af Vaabensmedenes Lay, udførtes 1416 og opstilledes i en mod Gaden vendende Niche paa Or San Michele Kirken i Florens. Donatellos store Evne til i et Billede at afspejle et Menneskes Karaktertræk viser sig her usædvanlig klart. Ogsaa hans Portrætbuster vidner herom. Han blev den store Læremester for mange senere Billedhuggere. Andrea Verrochio (1435—1488) skabte sin berømte Rytterstatue af Kondottieren Colleoni (Billede paa Side 119) i nær Tilslutning til den, hans Forgænger Donatello havde udført over Kondottieren Gattamelata.

Fig. 45. Villa Medici i Rom, anlagt 1540.

MALERKUNST

Ogsaa Renæssancens Malerkunst udgik fra Florens. Saa rigt var Livet indenfor denne Bys Mure, at den med Rette er blevet kaldt »Renæssancens Vugge«. Blandt det 15. Aarh.s italienske Malere — undertiden kaldt Prærafaeliter — mær-

MICHELANGELO BUONARROTI.
Efter et Maleri af G. Vasari.

LEONARDO DA VINCI.
Efter Maleri i Uffizierne i Florens

kes først Masaccio (1401—1428), der i sit korte Liv naaede at udføre flere geniale Værker, som stillede ham i forreste Række blandt de store Nyskabere indenfor Malerkunsten. Renæssancens Malerier er saa forskellige fra Middelalderens, at man skulde tro, at Aarhundreders stilleUdvikling var gaaet forud for dem. Saaledes er det vel ogsaa, selv om dette er vanskeligt at iagttage. I Stedet ser det ud, som om Renæssancens overvældende rige og mangesidige Malerkunst er sprunget frem som ved et Trylleslag. Kunstnerne vendte sig til Livet og Naturen, og deres friske Indtryk fæstede de paa Lærreder og Vægge med en Skaberglæde og en Begejstring, der for Livets Evangelium fik dem til at glemme Middelalderens Askese, Verdens- og Menneskeforagt. Er det ikke karakteristisk, at en af Tidens ypperste Malere, Filippo Lippi (1406—1469), berømt for sine englelignende Madonnaer, satte sig ud over Klostermoralen og — skønt selv Munk — bortførte en smuk Nonne, der blev hans Model.

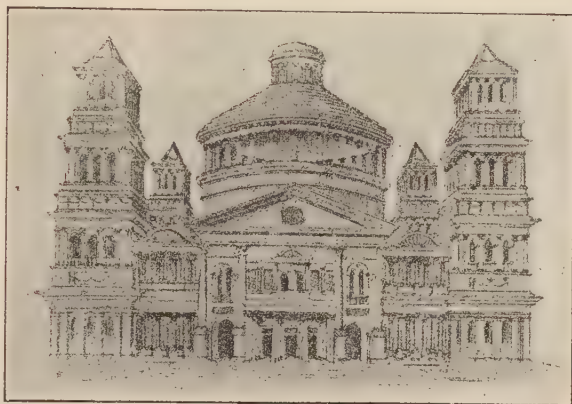

Fig. 46. Bramantes Plan til Peterskirken.

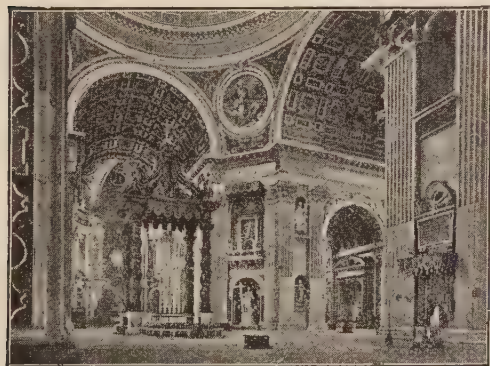

Fig. 47. Højaltret i Peterskirken. Rampen foran Alteret dækker Nedgangen til Peters Grav, og i Buen under Kuplen læses: »Tu es Petrus...« etc. (Du er Petrus, og paa denne Klippe vil jeg bygge min Menighed).

Der ligger der en drømmende veg Mystik, der fængsler ogsaa vor Tid. Blomsterne i Naturen og sine unge, kyske, ofte alvorlige Kvindefigurer har han malet i rene og klare Farver. Han var den første, der

Sandro Botticelli (1446—1510) var en Discipel af Filippo Lippi. Over hans Male-

Fig. 48. Marie tilbedende Jesusbarnet. Af Filippo Lippi. Et Maleri, der af en fremragende Kender er blevet kaldt »det smukkeste Maleri i Berlinermuseet.«

Fig. 49. Marie og Elisabet, Maleri af Ghirlandajo, udført 1491.

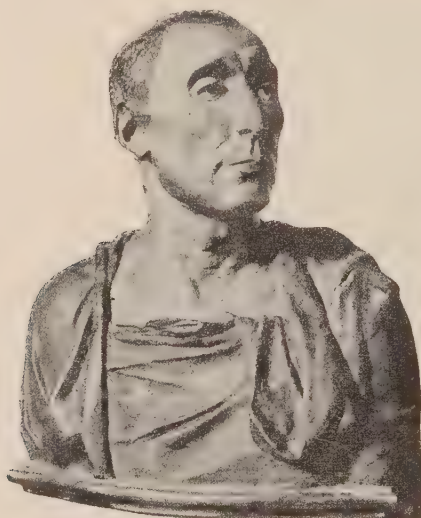

Fig. 50. Nicolo da Uzzano, af Donatello; omkr. 1440.

vovede sig til at vælge et antikt mytologisk Motiv for sin Pensel. Det var, da han mod Slutningen af 1470'erne malede Venus' Fødsel.

Indflydelsen fra Antikken mærkes, hvis man sammenligner Boticellis Maleri med den antikke Afroditestatue fra Knidos.

Fig. 51. Den anden Dobbeltjør i Baptisteriet (Daabshuset) i Florens.

Endnu mere berømt er Boticellis Maleri »Vaarens Komme« med de tre Gratier.

Boticellis Samtidige, Ghirlandajo (1449–1494) har i sine Fresko-malerier i Santa Maria Novella-Kirken i Florens ganske vist malet

Fig. 52. Afrodite fra Knidos. Efter Praxiteles. Glyptoteket i München.

Fig. 53. St. Georg, Statue af Donatello.

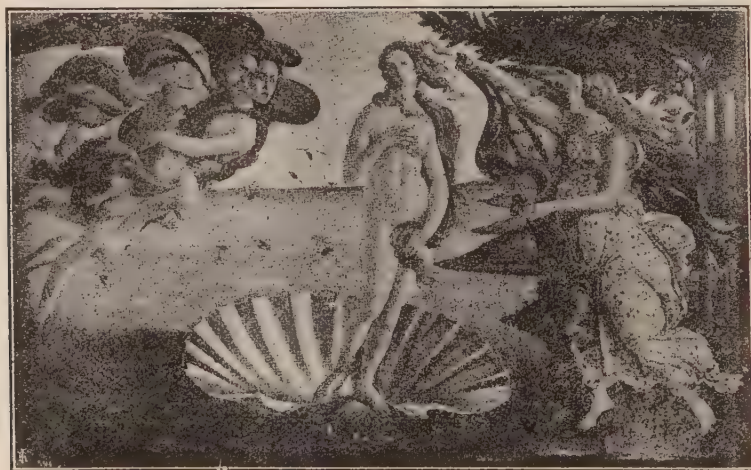

Fig. 54. Venus' Fødsel, af Botticelli.

Fig. 55. Vaarens Komme. Af Botticelli. Til venstre Merkur og de tre Gratier, i Midten Venus, klædt som en florentinsk Dame, med Amor over sit Hoved, til højre Flora, blomstersmykket, og en for Zephyr flygtende Nymfe.

Fig. 56. Johannes Døbers Fødsel. Freske af Ghirlandajo i S.ta Maria Novella i Florens.

Fig. 57. Florens' Daabshus.

Kunstnere, som prydede Paladsernes Sale med Billeder af Herskeren og hans Omgivelser.

en Række bibelske Scener, men i dem afbildet skønne og fornemme florentinske Damer i Tidens Dragter og florentinsk Milieu. Ghirlandajo var Michelangelos Lærer.

Endnu mange, mange andre Malere kunde der nævnes fra Italien i det 15. Aarhundrede. Ved de talrige smaa Fyrstehoffer levede der fremragende

DE STORE RENÆSSANCEKUNSTNERE I ITALIEN

MICHELANGELO

Den største af alle Tidens store Kunstnere er Michelangelo Buonarroti (1475—1564), som Tænker og Kunstner en af Verdens mægtigste. Hans Liv var fra Vuggen til Graven fyldt med den dybeste Tragik. Som Dreng blev han ofte mishandlet af sin Fader og sine Farbrødre, fordi han ikke vilde afstaa fra Kunsten og vie sig til noget andet, der bedre passede sig for en Mand af en saa anset Slægt, som han tilhørte. Endnu bitrere maa Michelangelo have følt det, da han, staaende i sin fulde Kraft, nødsagedes til at afbryde de vældige Arbejder, han var beskæftiget med, atter og atter tvunget dertil af andre Hverv, der blev ham overdraget, og af ugunstige Omstændigheder. Lidenskabelig, heftig, dystert, gik han ensom gennem Livet, beundret som ingen anden. Men inden i ham boede der en fortærende Skonhedslængsel, parret med den strengeste, mest ubønhørlige Selvkritik. Et Kunstværk skulde — mente han — afspejle den evige Skonhed, det over Tid, Rum og Stof hævede. Saaledes kom Michelangelos Livsførelse til at

svare til Dantes, og i sin Kunst blev han Tolk for de evige Sandheder, som Dante har givet et Udtryk for i *Divina Commedia*.

Som Dreng kom Michelangelo i Lære hos Ghirlandajo i Florens. Han arbejdede med en saadan Iver og Fremgang, at Lorenzo il Magnifico fik sin Opmærksomhed henledt paa ham. Denne viste stadig siden en levende Interesse for ham; den 15-aarige Dreng fik Lov at

Fig. 58. Gud skaber Himmeligemerne. Freske paa det Sixtinske Kapels Loft, malet af Michelangelo omkr. 1510. Guds højre Haand berører Solen, den venstre Maanen.

spise ved den mægtiges Bord og være sammen med alle de glimrende Begavelser, Lorenzo samlede omkring sig. Her fik Michelangelo Lejlighed til at studere. Antikke Kunstværker var opstillede i Paladsets Have. Dante og de store græske Filosofer læstes og diskuteredes. Savonarolas Optræden, der med eet Slag omvendte det glade Florens til en By med angerfulde Bodsøvende, og Savonarolas Død gjorde paa Michelangelo et uudsletteligt Indtryk. Den religiøse Begejstring, som

han her saa, tændte i ham en Glød, der aldrig slukkedes, men lyste frem i alle de Værker, han siden skabte.

Hans mærkelige Ungdomsarbejde, Pietà, Marie med Jesu Lig i sit Skod, er lige saa gribende ved den stærkt religiøse Stemning som ved det Billede, det giver af den dybeste menneskelige Sorg. Denne Marmorskulptur — nu i Peterskirken — fuldførte han, da han var 25 Aar

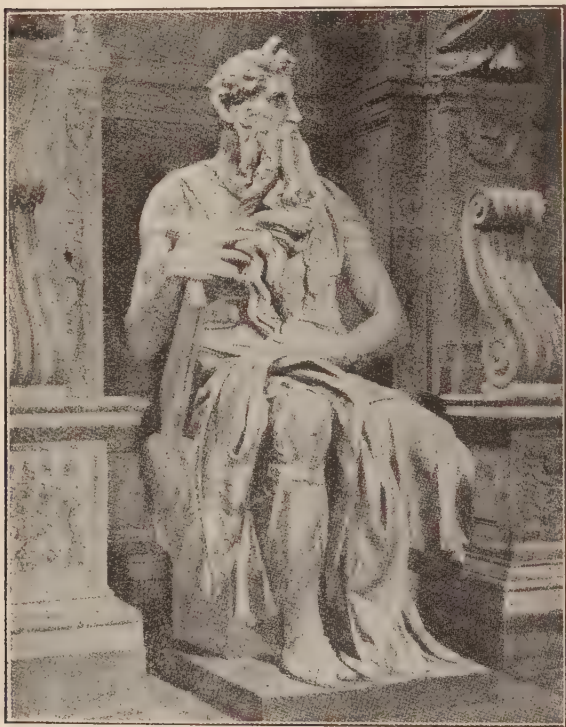

Fig. 59. Moses, af Michelangelo; en Del af Julius II's Gravmonument.

gammel. Den viser, hvorledes han allerede da formaaede at fremstille Menneskelegemet.

Fra Rom, hvor Michelangelo opholdt sig i Slutningen af 1490'erne, kom han atter til Florens ved det 16. Aarh.s Begyndelse. Paa Bestilling af Uldvæverlavet i Byen udhuggede han sin Kæmpestatue »David« af en Marmorblok, som alle ansaa for fuldstændig umulig at anvende. Den opstilledes 1504 under almindelig Begejstring foran Palazzo Vecchio. I den døde Kristusskikkelse i Pietà havde han vist, at han kunde gengive Dødens Slaphed i alle

Lemmer. Nu gav han et Billede af den ungdommelige Styrke. David staar med drejet Overkrop og hver Muskel spændt, beredt til hvilket som helst Øjeblik at bruge sin Slynge.

Aaret efter, 1505, blev Michelangelo af Pave Julius II kaldt til Rom. Dermed begyndte for Kunstneren en Tid med rastløst Arbejde paa vældige Opgaver, men ogsaa en Tid med opslidende Kamp for at hævde sin Selvstændighed. Paven var en rundhaandet Mæcen, men lige saa egenraadig og ubændig som Michelangelo. Ofte krævede Paven, at

Kunstneren skulde følge hans Anvisninger. Hvor ofte hændte det ikke, naar Michelangelo var beskæftiget med sine Loftsmalerier og laa deroppe paa Træstilladserne paa Ryggen med Farven dryppende i Ansigtet, at Paven dernede fra Gulvet gav ham Befalinger om Figurerne, deres Dragt og Farve. Det hændte, at Michelangelo i rasende Vrede nedlagde Penslerne og lod Stilladserne rive ned. Men saa begyndte det samme paany forfra.

Fig. 60. Profeten Jeremias. Freske i det Sixtinske Kapel, malet af Michelangelo, der her — i et Hjørne af Loftet — har malet sig selv.

Egentlig vilde Julius II allerede i sin Levetid sikre sig et stateligt Gravmonument af Tidens største Billedhugger. Derfor havde han kaldt Michelangelo til Rom. Med Begejstring greb denne Værket an. Hans storslaaede Udkast til Gravmonumentet blev i sin Helhed først færdig 1513, da Julius II allerede var dod. Det skulde være tre Meter højt, syv Meter langt og næsten fem Meter bredt. Deroppe skulde Pavens Sarkofag staa omgivet af fire siddende symbolske Figurer. Postamentet skulde udsmykkes med Pilastre og Nicher med fritstaaende Statuer i mere end Legemsstørrelse og Relieffer i Marmor og Bronze. Men han fik ikke Lov til uforstyrret at arbejde paa dette Gravmonument, der skulde

blive hans Livs Størverk. Allerede Julius II lod ham afbryde det paa-begyndte Arbejde for andre Opgaver; Leo X lagde Beslag paa ham til andre Gravmonumenter, som Pave Clemens VII formelig tvang Michelangelo til at søge at fuldfore, nemlig de to Gravmonumenter over Giuliano og Lorenzo af Medici. Ufuldendt, formindsket og helt forandret opstilledes Julius II's Gravmonument først 1545.

Statuen af »Moses« giver en Forestilling om, hvordan Michelangelo havde tænkt sig de fire Kæmpestatuer omkring Julius II's Sarkofag. Moses er Symbolet paa den frygtede og i sin Vrede frygtelige Julius II. Paa Sinai Bjerg har han nys af Herren modtaget Stentavlerne. Da han

Fig. 61. Adams Skabelse. Freske paa det Sixtinske Kapels Loft, malet af Michelangelo.

vender tilbage, finder han Israels Born i Dans omkring Guldkalven. Han er fremstillet siddende. I sin Vrede vil han springe op, og han griber med skælvende Haand i Skægget. Det er et Billede ikke blot af Moses i uhørt Vrede og kraftig Majestæt, ikke blot af Julius II, den vældige Pave. Det er et Billede af Michelangelo selv, af hans sydende Kraft og ukuelige Selvstændighedsfølelse.

Allerede efter et Par Aars Arbejde med Julius II's Gravmonument maatte Michelangelo afbryde det for efter Pavens Ønske at dekorere hans private Kapel i Vaticanet, det Sixtinske Kapel. Vel søgte Michelangelo at unddrage sig Hvervet ved at fremhæve for Julius II, at han var Billedhugger og slet ikke hjemme i alle Malerkunstens Hemmelig-

heder. Det hjalp ikke. I Aarene 1508 til 1512 var Michelangelo beskæftiget med at smykke Kapellets Loft. Og skont ikke Maler har Michelangelo her frembragt »alle Tiders vældigste Maleri«. Frigore sig for sine Dromme om Julius II.s Gravmonument formaaede han ikke, vilde han ikke. Hvad han havde drømt at fuldføre med Hammer og Mejsel i det hvideste Marmor, det gav han her Liv og Skikkelse med Pensel og Farver.

Fig. 62. Natten, Skulptur paa Giuliano af Medicis Grav i det ny Sakristi til San Lorenzo i Florens.

Som en Lovsang til den almægtige Skaber, som en Hymne over Frelse og Salighed er denne helstøbte og sluttede Kreds af Malerier, der pryder Kapellets Loft og Vægge. Paa det aflange Loft har Michelangelo malet de vigtigste Partier af Skabelseshistorien og Syndefaldet. Kanten af Loftet hvælver sig ned til Væggene. Paa de Flader, der saaledes er opstaaet, afbildes Profeter og Sibyller, Kristi Forfædre, men ogsaa rent dekorative Figurer, saasom nøgne Børn og Atleter.

Man har sagt: »Gud skabte Verden, men Michelangelo skabte Gud«. Et af de mægtigste Malerier er Adams Skabelse. Paa den nyskabte Jord,

Fig. 63. Det Sixtinske Kapel i Vatikanet. Loftsmalerierne og det store Vægmaleri, Dommedag, af Michelangelo.

Fig. 64. Loftsmalerierne i det Sixtinske Kapel.

der er ved at grønnes, ligger en Yngling, der vil søge at rejse sig op, udstrækkende sin venstre Arm mod Skaberen. I Baggrunden ses en blaanende Bjergkæde. Hyllet i violetgraat, gennemsigtigt Klædebon svæver Skaberen, baaren af Engle, majestætisk i sin Alvor og Mildhed. Hele Gruppen omfattes af en purpurfarvet Kappe. Meget beundret er Guds højre Arm, der rigtig anskueliggør, hvor Livets Gnist springer

Fig. 65. Lorenzo af Medicis Gravmæle med »Gry« og »Skumring«.

over fra Skaberen til det halvt-slumrende Menneske. Sin venstre Arm holder Gud omkring en skøn Kvinde — Eva eller Jomfru Marie — og berører med Haanden et Barn — maaske Kristus. Muligvis har Kunstneren villet vise ikke blot Guds Almagt, men ogsaa hans Alvisdom, da han samtidig med at han skabte Adam, ogsaa viste Vejen til Frelse udaf Syndefaldet.

Medicéernes Gravmonument blev Michelangelos næste Opgave. Pave Leo X, Lorenzo il Magnificos Son, bestilte et Gravmæle over sin Broder Giuliano og sin Brodersøn Lorenzo. Baade Samtid og Efterverden er blevet fortryllet af disse Skulpturers Skønhed. Om den Kvindefigur, »Natten«, der pryder Giulianos Grav, skrev Digteren Strozzi (med et Ordspil ital. angelo = Engel):

Her hviler Natten yndefuldt i Dvale,
af Stenen dannet ved en Engels »Bliv!«
Og da den sover, maa den eje Liv.
Væk den, hvis du har Tvivl, og den vil tale.

Michelangelo lod Natten svare i et Par Vers, der er baarne af Sorg over den republikanske Friheds Undergang i Florens og af Smerte over,

at Giuliano ikke fik Lov at fuldende det Størværk, han havde drømt om, nemlig Italiens Samling.

End mer end Søvn er Stenens Død mig kær,
saa længe Usselhed og Skændsel raader.
At se og høre intet bedst mig baader.
Ak, væk mig derfor ej! Tal sagte her!

Den vidunderligt formede Skikkelse præges af en dyb Smerte, som bar den hele Menneskehedens Vaande i sine Drømme.

Disse to Gravmonumenter fuldførtes efter mange Afbrydelser i Aarene 1521—1536.

Siden virkede Michelangelo i Rom. I det Sixtinske Kapel udførte han Kæmpemaleriet Dommedag, der blev færdig 1541. Han viede sig ogsaa til Bygningskunsten, fremfor alt ved Peterskirken.

Ensomme og mørke var hans sidste Aar. En Stribe af Glæde og Sol faldt ind i hans Liv ved Venskabet med en af Tidens ædleste Kvinder, Vittoria Colonna, Enke efter Sejrherren ved Pavia, Marquisen af Pescara. Hun var haardt prøvet af Livet. Men hun ejede en Sinds-ligevægt og en indre Fred, som ogsaa hendes Ven blev delagtig i naar de mødtes i Digtningens eller Kunstens Verden. Mange er de Digte og Tegninger, Michelangelo har sendt hende. Hun svarede paa samme Maade. Hendes Venskab var den store Mands Trøst.

Michelangelo døde i Rom den 18. Februar 1564, otteogfirsindstyve Aar gammel. Han ligger begravet i Santa Croce, det Mausoleum, der gemmer Støvet af Florens' største Mænd.

LEONARDO DA VINCI

Et af Renæssancens mangesidigste Genier og en stor Kunstner var Leonardo da Vinci (1452—1519). Han fødtes i Vinci i Toskana og var Søn af en Florentiner og en Bondepike. Sine Ungdomsaar tilbragte han i Florens, indtil han i 1480'erne flyttede til Milano, hvor han stod i høj Anseelse ved Lodovico Sforzas Hof og opholdt sig lige til 1513 — med Undtagelse af de første Aar i det ny Aarhundrede, da han opholdt sig i Florens. Fra Italien rejste han til Frankrig, hvor han afgik ved Døden 1519.

Leonardo da Vinci var en Mand efter Renæssancens Smag, en »Homo universalis«, et Menneske, der kunde alt, lige glimrende i sin

Fig. 66. Rafael, Selvportræt.

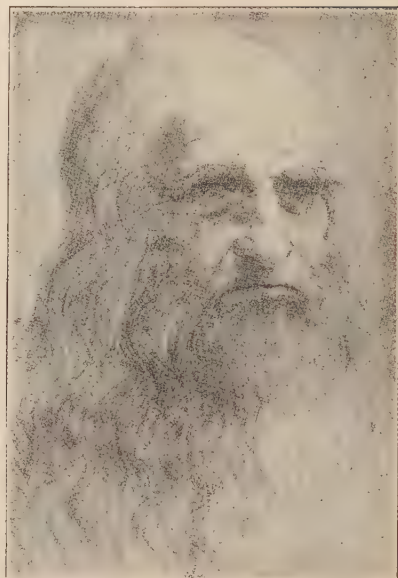

Fig. 67. Leonardo da Vinci, Selvportræt.

Begavelse og i sin Optræden, lige saa genial som fuldendt mandig, smuk og stærk. Maler, Billedhugger, Arkitekt, Digter, Musiker, Ingeniør, Tænkner og Videnskabsmand var han en Mester i legemlige Idrætter, et glimrende Selskabsmenneske og en stor Festarrangør. Det

Fig. 68. Den hellige Nadver. Vægmaleri i Refektoriet (Spisesalen) i Klostret Santa Maria delle Grazie i Milano, udført 1499.

BEATRICE CENCI.

Guido Renis berømte Maleri, der siges at forestille den unge Beatrice Cenci,
henrettet 1599 i Rom for Fadermord.

var ikke underligt, at den ridderlige og mangesidig interesserede franske Konge Frans I knyttede ham til sit Hof — han, der lavede Fugle, som blæstes op og fløj bort, han, der konstruerede den mærkelige Love, som, da Frans I holdt sit Indtog i Milano, fo'r mod Kongen, rejste sig op og rev sit Bryst op, hvorudaf der strømmede hvide Liljer — de franske Kongers Vaabenmærke — der bredte sig som et Tæppe paa Kongens Vej.

Leonardo da Vincis Arbejder blev for en stor Del ufuldendte. Side efter Side fyldte han med sindrige Studier i Anatomi, Fysik og Mekanik, Geologi, Kemi, Astronomi og Sprog. Men han sørgede ogsaa med Renæssancemenneskets

Avindsyge for, at ikke hvem som helst skulde kunne tilegne sig hans Opdagelser og Opfindelser. Først i senere Tid har man kunnet læse hans Optegnelser, der er skrevet med en Slags Spejlskrift. Med Forbavselse og Beundring har man fundet, at mange Opdagelser og Opfindelser, der i Tidens Løb er

kommet for Dagen, er blevet gjort eller i det mindste anede og paa-begyndt allerede Aarhundreder før af Leonardo da Vinci. Han, der med Hænderne kunde vride Kneblen i en Klokke til Skrueform og bøje en Hestesko sammen, forstod ogsaa som en Mester at haandtere Pennen og Penselen. Han er en af de største i Behandlingen af Farverne og den første, der har indset Lysets og Belysningens Betydning for et Maleri.

Fremfor alt er to Malerier af Leonardo da Vinci berømte, nemlig

Fig. 69. Leda's Hoved. Tegning af Leonardo da Vinci, omkr. 1498.

Nadveren og Mona Lisa. Nadveren er et stort Vægmaleri i Refektoriet i Klostret Santa Maria delle Grazie i Milano. Det viser Stemningen i det Øjeblik, da Kristus har udtalt Ordene »En af Eder skal forraade mig«, og er ved den dramatiske Spænding og den mesterlige Karakterisering af Disciplene et af Kunstens mest gribende Værker.

Fig. 70. Kriger. Tegning af Leonardo da Vinci.

Kristus ses alene midt blandt Disciplene, der grupperer sig tre og tre. Den mærkeligste Gruppe er den paa Kristi højre Side, bestaaende af Johannes, Judas — siddende, holdende i højre Haand Pengepungen med de tredive Sølvpenge — og Peter, der har rejst sig op. Desværre er Maleriet meget medtaget. Alerede 1500 beskadigedes det af en Oversvømmelse, der satte Refektoriet under Vand. Fødderne er ødelagt; Døren ved Kristi Fødder aabnedes 1652. Under Krigen i Italien ved det 18. Aarh.s Slutning anvendte Franskmændene Refektoriet snart til Hestestald, snart til Lade.

Mona Lisa er et Maleri, der forestiller Madonna Lisa Gherardini, gift med Francesco del Giocondo. Hans Navn har givet Anledning til den franske Benævnelse La Joconde. Maleriet blev malet omkring Aar 1505. Det fortælles, at Kunstneren lod udføre Musik, medens han malede Ansigtet, for at hans Model ikke skulde blive træt, men beholde sit mystisk dragende Smil, Hænderne, over hvilke der falder en Lysstraale, og de

vidunderlige Farver, har gjort Maleriet verdensberomt. Det købtes for en meget stor Sum af Frans I, og efter at have været opbevaret paa forskellige Slotte findes det nu i Paris, ophængt i Louvres anseligste Sal.

Ogsaa som Tegner var Leonardo da Vinci fremragende. Utallige er Leonardo da Vincis Tegninger i Grafit, Kul og Rodkridt. I dem beundrer man Linjernes Skonhed lige saa meget, som man beundrer Farvernes Glans over hans Malerier.

RAFAEL

Solbeskinnet og lige laa Rafaels Vej (1483—1520). Han behøvede ikke som Michelangelo at kæmpe haardt for at faa Lov til at uddanne sig til Maler. Hans Fader var Maler og gav ham den første Undervisning. Han var født i Urbino, men kom 1504 til Florens. Der modtog han stærke Indtryk af Michelangelos og Leonardo da Vincis Kunst. Pave Julius II kaldte ham 1508 til Rom, og snart bevægede Rafael sig i de højere Kredse og modtog fra forskellige Sider Opgaver af forskellig Art. Han udførte Malerier, var Arkitekt ved Peterskirken og fik 1515 af Paven den Opgave at have Overopsyn med alle de Udgravninger, der flittigt foretoges i Rom og dens Omegn. Han blev ikke gammel. Just som han lagde sidste Haand paa sit store Værk »Forklarelserne paa Bjerget« angrebes han af Feber og døde efter en kort Sygdom 1520, kun 37 Aar gammel.

Rafaels Madonnabilleder er verdensberømte. Han betoner ikke saa stærkt det religiøse, men fremhæver i Stedet den

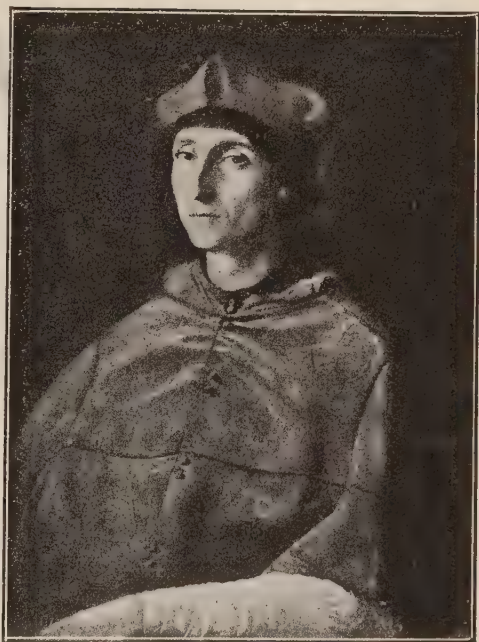

Fig. 71. Portræt af Kardinal Francesco Alidosi. Malet 1512 af Rafael.

rene og ædle Moderkærlighed. Ikke heller har han villet male Mennesker og Dragter fra Palæstina og Kristi Tid. Ligesom hos de andre

Fig. 72. Madonna del Granduca, af Rafael. Sit Navn har Maleriet faaet, fordi Storhertug (granduca) Ferdinand III (død 1824) af Toskana elskede det saa højt, at han lod det medbringe paa sine Rejser.

Renæssancekunstnere er de paa Rafaels Malerier forekommende Personer tagne fra Kunstnerens egen Samtid. Tydeligst er dette paa Madonna della Sedia. Jomfru Marie er klædt i en italiensk Bondekones farverige Dragt. Børnene paa Malerierne er almindelige Børn. Kun Glorien omkring Mariæ Hoved og det lille Kors, som den tilbedende Johannes holder, antyder Maleriets religiøse Karakter.

De Fresker, som Rafael har malet paa Væggene i nogle Værelser (Stanzer) i Vatikanet, og som sammenfattende benævnes Rafaels Stanzer, hører til de mærkeligste, Malerkunsten har frembragt. De for-

herliger forskellige Sider af det kirkelige Liv. En af de mærkeligste er Disputationen over Alterens Sakramente. Omkring Alteret med Monstransen, indeholdende Nadverbrødet, er nogle af Kirkens store Mænd

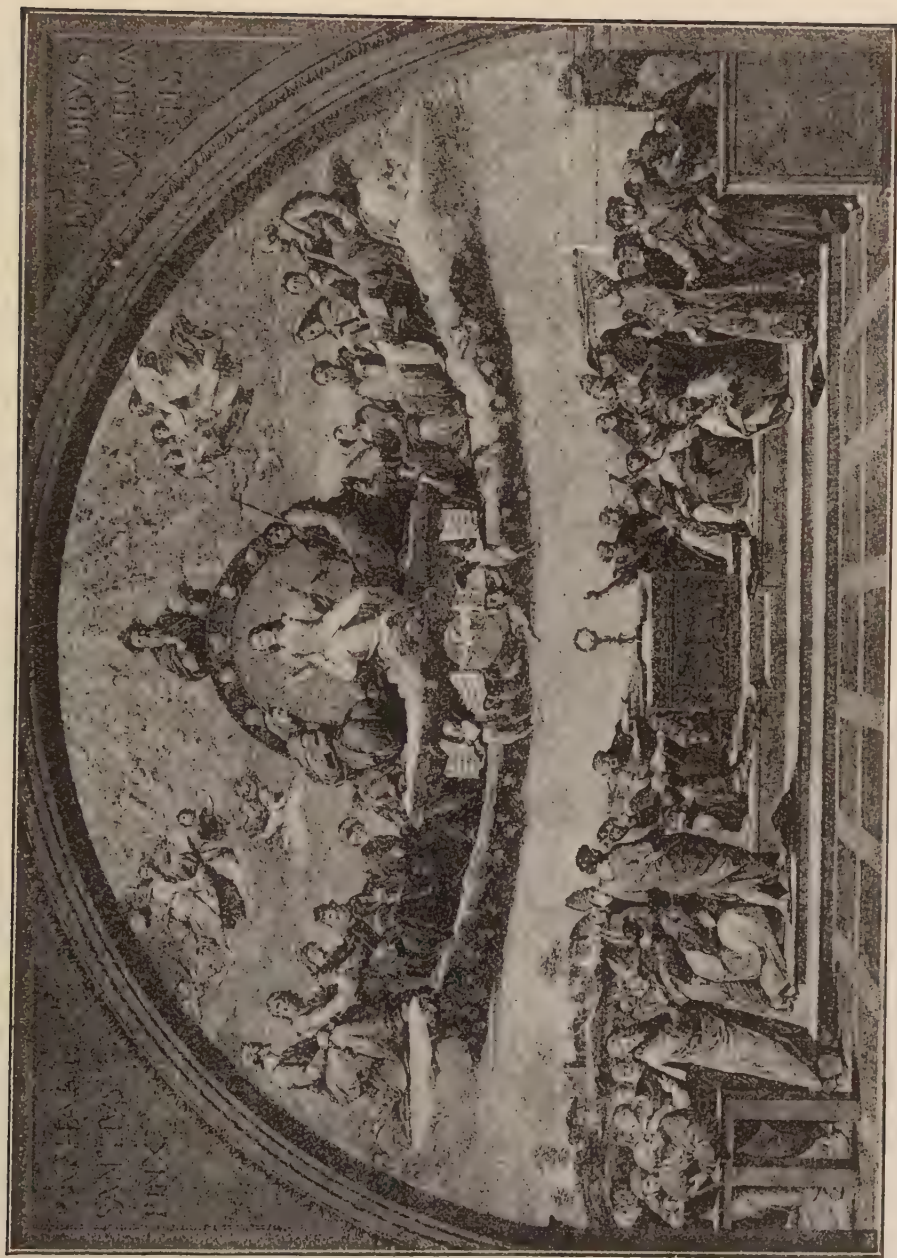

Fig. 73. Disputationen over Alterens Sakramente, Freske af Rafael.

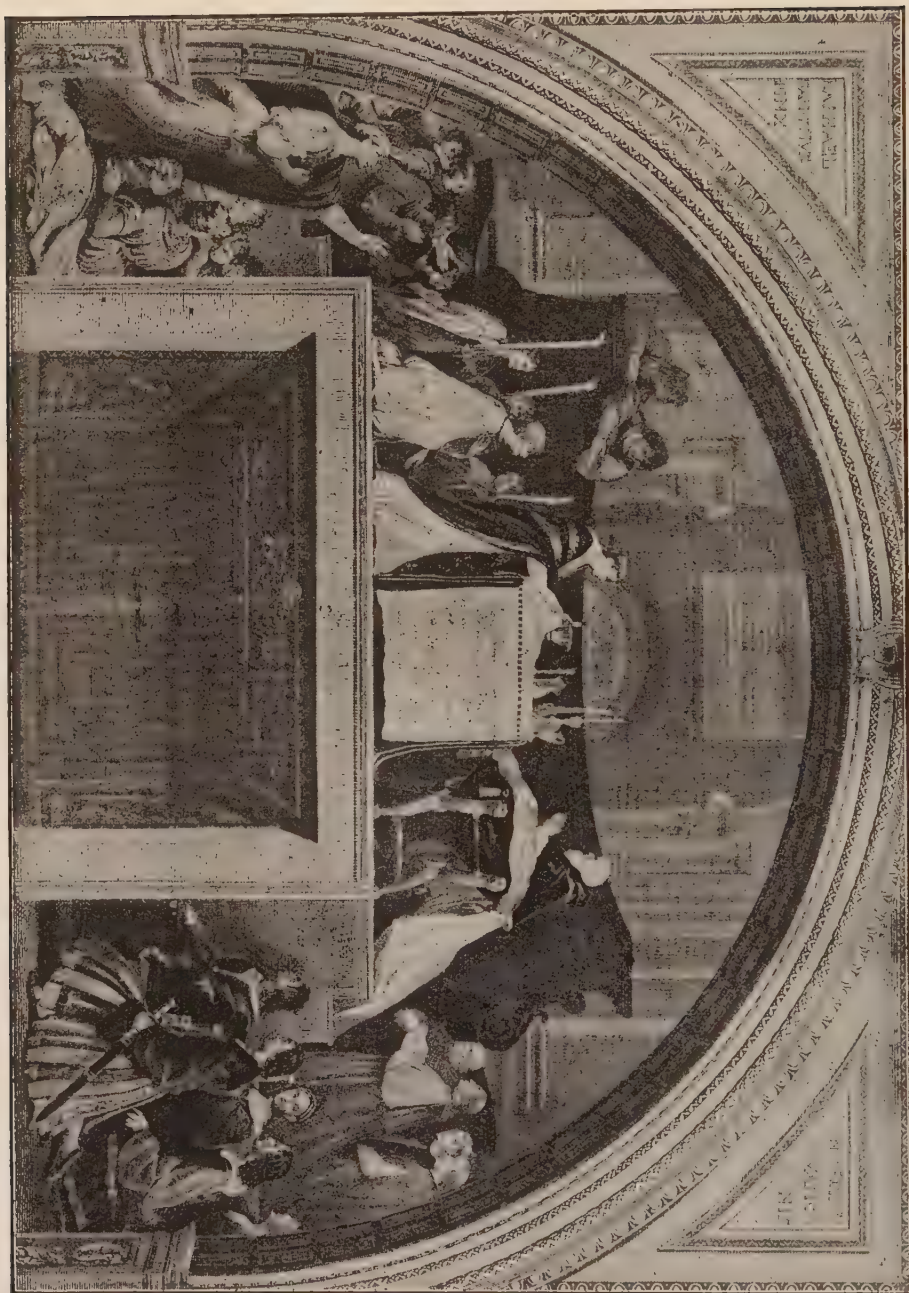

Fig. 74. Messen i Bolsena, Freske af Rafael.

grupperet. Omkring dem ses andre af Tidens ypperste, f. Eks. til højre Dantes laurbærkronede Hoved i Profil. I Himlen ses overst Gud, nedentor ham Kristus og i Skyranden Den Helligaand som en Due; omkring

Fig. 75. Madonna della Sedia, af Rafael.

Treenigheden Engle, Apostle og Martyrer. Et lignende Emne har Rafael behandlet i Fresken Messen i Bolsena. Efter Sagnet hændte det Aar 1263 i den lille By Bolsena, at en tvivlende Præst, der ikke troede paa den katolske Kirkes Lære, at Brodet og Vinen i Nadveren blev for-

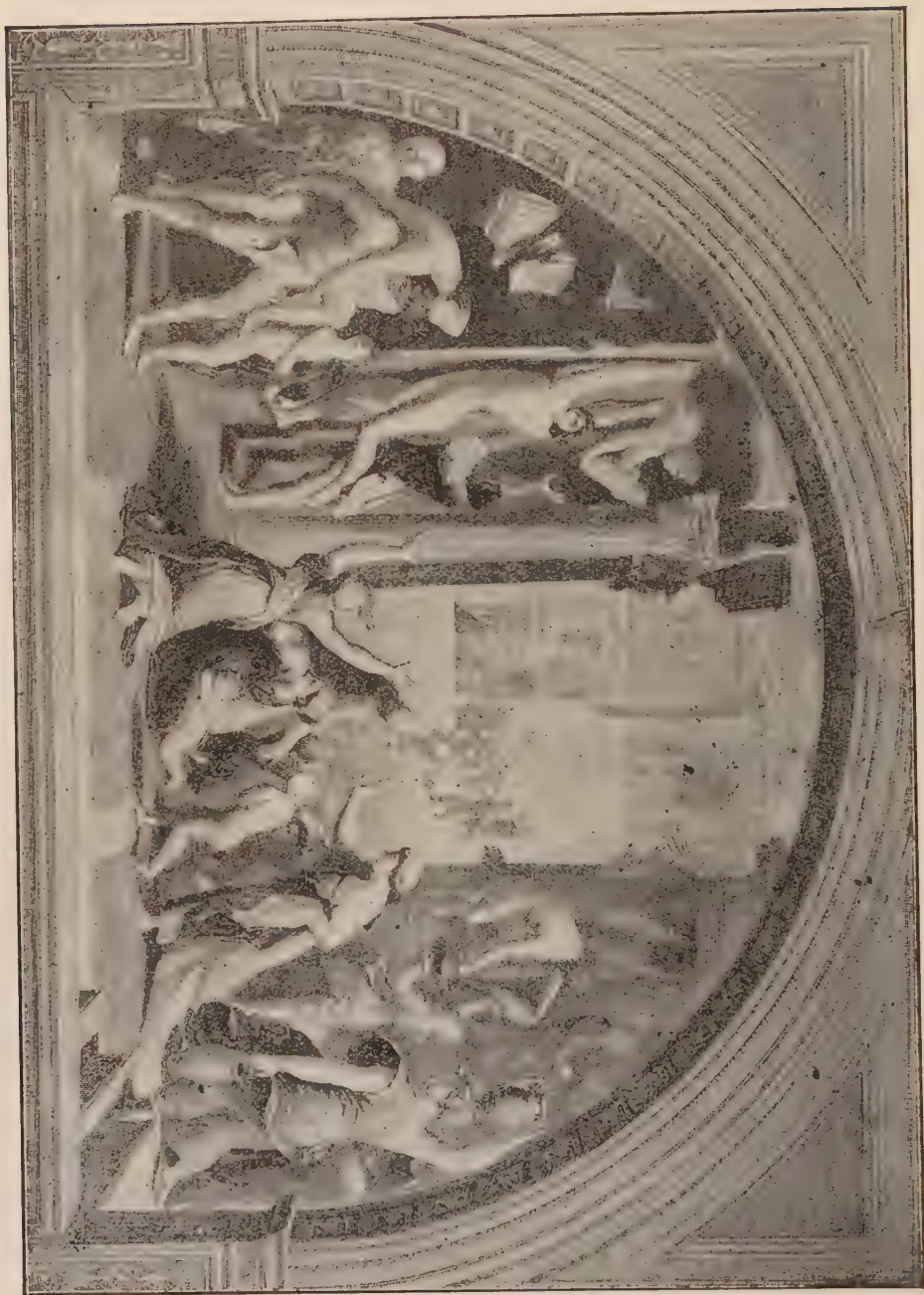

Fig. 76. Branden i Borgo, Freske af Rafael.

Fig. 77. Forklarelse, Staffelibillede af Rafael.

vandlet til Kristi Legeme og Blod, omvendtes til denne Tro, da han under Nadverhandlingen saa Hostien (Brodet) blode. Paa Rafaels Vægmaleri ses den forfærdede Præst ved Alteret med den blødende Hostie

Fig. 78. Den Sixtinske Madonna, af Rafael. Den pavelige Martyr Sixtus II og den hellige Barbara tilbeder. Madonna ses frit svævende i det høje. Maleriet findes i Dresden.

i Haanden, bagved ham Kordrenge og nedenfor Folket, der i Henrykkelse betragter Underet. I stærk Modsætning til Forfærdelsen paa Billedets venstre Side staar Roen og Trosvisheden paa Billedets højre, hvor Pave Julius II — Underet i Bolsena indtraf under en helt anden Pave, Urban IV — knæler med Kardinaler, Præster og Schweizergardesoldater fra den pavelige Garde, Pavens og Kirkens Magt forherliges ved »Branden i Borgo«. Pave Leo IV ses paa en aaben Loggia af Vatikanet med sit blotte Ord slukke Branden i Bydelen Borgo. De forskrækkede Mennesker er mesterligt fremstillede. Gruppen til venstre, Manden, der bærer sin Fader og følges af sin Son, er skabt med et antikt Motiv som Forbillede, nemlig den romerske Digter Virgils Skildring af hvor-

dan Aeneas ved Trojas Brand redder sin Fader og sin Son. Rafaels sidste Maleri er et Staffelibillede forestillende Forklarelsen. Til den knælende Kvindefigur forrest har den berømte romerske Hofdame Imperia (død 1511, 26 Aar gammel) staaet Model. Ogsaa som Portrætmaler har Rafael vundet stor Anseelse.

TIZIAN, GIORGIONE, CORREGGIO, TINTORETTO

Venedig og Norditalien var Hjemsted for andre Kunstnere. Her virkede Tizian (1477—1576), Giorgione (1476—1510), Correggio 1494—1534 og Tintoretto (1518—1594). De var alle store Farvekunstnere, hvis Lærere med deres varme, glødende Farver, straalende Lys og fortonende

Skygger gor et mægtigt Indtryk. Det er betegnende for Tizians Storhed, at Kejser Karl V, Verdens mægtigste Hersker, en Gang bojede sig ned og tog en Pensel op, som Tizian havde tabt, da han var i Færd med

Fig. 79. Tornekroningen, af Tizian omkr. 1570.

at male et Portræt af Kejseren. Tizian malede ikke blot Konger og Fyrster. Ofte har han malet sin Datter, Lavinia, straalende af Sundhed og Skonhed. Religiøse Motiver var ikke fremmede for hans Pensel.

Fig. 80. Kærlighedsbrønden, himmelsk og jordisk Kærlighed, af Tizian.

Fig. 81. Leda, af Correggio omkr. 1530. Maleriet behandler det antikke Motiv, at Zeus i Skikkelse af en Svane besøger Dronning Leda, som han elskede.

Fig. 82. Liggende Venus, af Giorgione, omkr. 1500.

Fig. 83. Mælkevejen, af Tintoretto, malet i 1540-erne.

Blandt hans sidste Malerier er Tornekroningen, gribende og uhyggelig storslaaet, malet med brede Penselstrøg og mystisk straalende Farver.

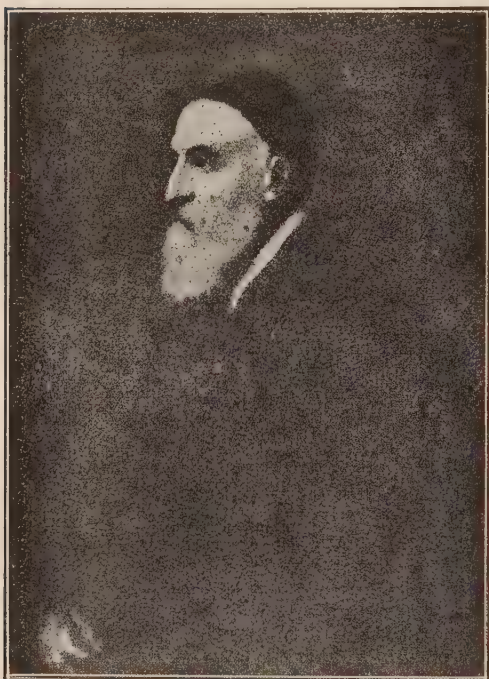

Fig. 84. Selvportræt af Tizian, malet omkr. 1570.

Imidlertid valgte Kunstneren med Forkærlighed sine Motiver fra sin egen Samtid eller malede græske Guder og Gudinder. Ofte stod fornemme Damer af høj Æt nøgen Model for Kunstnerne, der jo forevige deres Skønhed i Malerier, som ganske vist ikke bar Modellernes virkelige Navn; men i Stedet Navne fra den antikke Gudeverden. Vellystig Stemning og Sanselighed udmærker mange af Sen-Renæssansens Malerier. Typisk er Tintoretto's Maleri Mælkevejen. Efter den græske Mytologi opstod Mælkevejen takket være Zeus' Dronning, Gudinden Hera. Tintoretto's Maleri er en god Illustration til det antikke Sagn. Zeus lægger sin Søn med en jordisk Kvinde, den

spæde Herkules, til Heras fulde Bryst. Hun vrider sig for at komme bort, og Mælkedraaberne sprøjter som Stjerner ud over Himmelhvælvingen.

LITTERATUR OG VIDENSKAB I ITALIEN OG TYSKLAND

Renæssancebevægelsen fremkaldte en yderst livlig Virksomhed paa Litteraturens og Videnskabernes Omraade. Af meget stor Betydning for Litteraturens Udbredelse var det, at Forfatterne skrev mange Værker paa deres Modersmaal. Den middelalderlige Skoles Sprog var Latin, og det var Eleverne strengt forbudt i Skolen at bruge andet Sprog end

Latinen. Humanisternes Begejstring for Oldtidskulturen gjorde dem ganske vist til ivrige Latinere, ja, det beklagedes, at »Den guddommelige Komædie« ikke var digtet paa Latin; men Dante havde skabt en stor Tradition, og Trangen til Litteratur paa Modersmaalet voksede, jo stærkere de aandelige Interesser greb om sig i alle Kredse.

Til at bringe Litteraturen ud blandt Folket bidrog først og fremmest Bogtrykkerkunstens Udvikling. Vel havde man ogsaa tidligere kunnet trykke Bøger. Det gik saaledes til, at man fremstillede en Træskive for hver Side, der skulde trykkes. I denne Skive var Bogstaverne udskaaret paa samme Maade som Billederne. Det var meget tidsspildende at trykke en Bog paa denne Maade, og Bøgerne var derfor overmaade dyre i Forhold til senere Tiders Bogpriser. Det første Skridt i den følgende Udvikling blev taget, da man opdagede, at man kunde save Skiven med Bogstavstyperne i Stykker, saa

at man fik løse Typer, der kunde sammensættes efter Behag. I 1440'erne udførte Johan Gutenberg i Strasbourg Forsøg med at sætte en Tekst ved Hjælp af støbte Typer. Det kostede ham hele hans Formue. Men Opfindelsen var gjort og snart eksperimenteret til Ende, og derved kunde Bøgerne fremstilles i større Oplag og billigere end forhen. Omtrent samtidig indrettede Niccolo Niccoli (død 1437) i Florens det første offentlige Bibliotek.

Fig. 85. Lodovico Ariosto.

ARIOSTO OG TASSO

Blandt det 16de Aarhundredes italienske Forfattere skal her nævnes Lodovico Ariosto (1474—1533) og Torquato Tasso (1544—1595). Begge studerede Jura — som tidligere Petrarca og Boccaccio, — men traadte i Tjeneste hos Kardinaler og Hertuger, som de fulgte paa forskellige Rejser, og viede sig til sidst udelukkende til Litteraturen. Skønt Ariosto

ikke var Præst, havde han dog indbringende kirkelige Poster, men levede ikke desto mindre i smaa Kaar, da Krigen ofte formindskede hans Indtægter. Fem Aar før sin Død opnaaede han, hvad han ivrigt

Fig. 86. Dette Billede viser den første tyske Humanist, Doktor Albrecht von Eyb, ved sin Skrivepult med Gaasefjeren i Haanden og Blækhornet paa Siden af Pulten. Von Eyb havde studeret ved italienske Universiteter og havde erhvervet sin Doktorhat der; senere blev han den antikke Kulturs første Forkæmper Nord for Alperne. Her har han ladet sit Studerekammer afbilde paa Titelbladet af sin Bog »Sædernes Spejl«, som udkom 1511.

havde længtes efter: et lille Landgods, hvor han levede i lykkelig Ensomhed sammen med sin elskede Hustru. Ariostos største Arbejde er Orlando Furioso (Den rasende Roland). Forfatteren har paa fri Maade samlet en Mængde forskellige Fortællinger — middelalderlige Riddersagaer og antikke Æventyr — der handler om Kærlighed og ridderlige, romantiske Æventyr om den berømte Roland, en af Karl den Stores tapreste Helte.

Det andet store Ridderdigt skabte Tasso med sit Gerusalemme liberata (Det befriede Jerusalem). Hovedpersonen er Gottfred af Bouillon, og Digteren forherliger det første Kors- togs Bedrifter, Men Læserens Interesse samler sig ikke saa meget om de historiske Hændelser, men i Stedet for om de vidunderligt romantiske Kærlighedsscener, der udspilles. Tasso var Romantiker. Det fremgaar baade af hans Digtning og hans Liv. Engang kom

han i en meget slem Knibe, da han forsøgte at udforske sin Principals, en Kardinals, Statshemmeligheder; ja, han var endog paa Nippet til at blive snigmyrdet. Saa grebes han af religiøst Grubleri — muligvis som Følge af ulykkelig Kærlighed. Til sidst blev han vanvittig og holdtes indespærret i syv lange Aar, indtil han paa fornemme Personers For-

Fig. 87. Universitetsforelæsning i det 15de Aarhundrede.

bonner blev frigivet. Aaret før sin Dod blev han i Rom laurbærkranset af Pave Clemens VIII.

ERASMUS ROTTERDAMUS OG DEN TYSKE HUMANISME

Nord for Alperne antog Renæssancen et mere lærd Præg end i Italien. I det 15. Aarhundrede havde enkelte tyske lærde, som opholdt sig i Italien, derfra bragt en Interesse for antikke Studier med sig, der yderligere udvikledes og fandt Udbredelse i deres Hjemland. De tyske Humanisters Forskergerning blev af saa stor Betydning, fordi de lærte at benytte den kritiske Metode. Denne førte dem udover den middelalderlige Videnskabs snævre Grænser og rev af de falske Forestillinger omkuld, som hidtil havde holdt sig i Live ved Hjælp af Middelalderens stærke Tro paa Autoriteter. Hvad dette egentlig betød, er maaske bedst

udtrykt af den farende Ridder Ulrich von Hutten: »Videnskaberne blomstrer; Aanderne vaagner; det er en Fryd at leve!« eller »Ser I ikke, at Frihedens Vinde blæser, at Menneskene er trætte af det bestaaende og søger at skabe en ny Ordning paa Tingene.«

Ved de fleste tyske Universiteter samledes Kredse af lærde Humanister, der i det stille virkede for de nye Tankers Udbredelse. De mest

fremragende af de tyske Humanister

var Johannes

Reuchlin (1455—1522) og Erasmus Rotterdamus (1467—1536), som en beundrende Samtid kaldte »Tysklands Øjne«.

Reuchlin begyndte allerede som tyveaarig at studere Latin og Græsk ved franske og tyske Universiteter. Saa brændende var hans Lyst til disse Studier, at han syslede med dem, ja, endog holdt Forelæsninger over

Græksamtidig med sin Advokatvirksomhed og juridiske Studier. Han blev

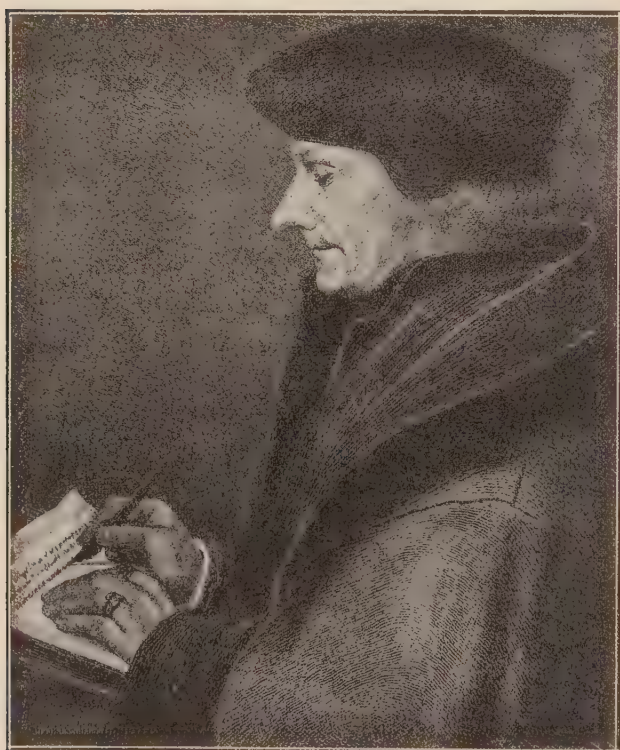

Fig. 88. Erasmus Rotterdamus, Maleri af Hans Holbein.

Doktor juris, og dette var hans sædvanlige Titel. Men hans Hovedinteresse var Sprogene. Da han 1482 kom til Rom som Privatsekretær hos Grev Eberhard af Würtemberg, vakte han Grækernes Forundring ved sine Kundskaber i Græsk. Paa sine mange Rejser, dels i høje Herrens Folge, dels som diplomatisk Sendebud, gjorde han Bekendtskab med mange fremragende Humanister. Kejser Frederik III fandt saa

stort Behag i ham, at han ophøjede ham i Adelstanden og gav ham Navn og Rang af Pfalzgreve. Hans Bekendtskab med flere lærde Joder forte ham til at studere det hebraiske Sprog og dets Litteratur. Ganske vist lod han sig forlede til mange mystiske Spekulationer, der for senere Tider synes meget barnagtige eller fantastiske, men han udgav et epokegørende Arbejde om det hebraiske Sprog, indeholdende baade dets Grammatik og dets Ordforraad. Hans største Betydning er, at han har vakt Studiet af orientalske Sprog til Live. En tysk Digter har sagt om ham: »Reuchlin tiltalte den orientalske Litteratur med det mægtige Ord: »Staa op og træd frem, du dode!« Og den dode kom saadan som hun var, indsvobt i Rabbinernes Ligklæde og med Ansigtet tilhyllet af Kabbalas Svededug. Den anden Befaling var lettere, »Los hende og lad hende gaa«. Dette er Reuchlins Efterfølgeres Fortjeneste.« Reuchlin, der var den første, som studerede Hebraisk og en af Tysklands allerstørste Kendere af Latin og Græsk, fik som lærd et vældigt Ry. Ligesaa vellidt var han som Menneske. Han stod fremmed overfor Reformationen ligesom sin samtidige Erasmus, men han kom i høj Grad til at gavne den ved sine sproglige Arbejder. Fri for al Ærgerrighed som han var, levede han sine sidste Aar den lærdes stille Liv som Professor i Græsk og Hebraisk, dels i Ingolstadt, dels i Tübingen. Humanistens kritiske Indstilling og hans Stræben efter Sandhed har Reuchlin givet et smukt Udtryk i Ordene: »Jeg elsker den hellige Hieronymus, jeg bojer mig i Ærbødighed for Nikolaus fra Lyra, men kun Sandheden vil jeg tilbede som Gud.«

Som flere andre af Renæssancetidens største Mænd var Erasmus Rotterdamus født udenfor Ægteskab og maatte gennemleve en Ungdom, der var fyldt med Bekymring og Savn. Derfor kunde han ogsaa sige i sit Livs gode Dage ligesom Leonardo da Vinci, at han var en selvlærd Mand, som havde lært meget ved egne Erfaringer. Derfor blev han ogsaa en af de store Banebrydere, Humanismens mest fremragende Talsmand.

For sine lærde Studier vilde han leve saa helt og holdent, at han ikke vilde modtage noget Emede eller træde i nogen Fyrstes Tjeneste. Han kunde dog aldrig gore sig helt uafhængig af Understøttelse fra det store og mægtige. Herved kom han til at gaa i Tjeneste hos mange. Han var meget svag paa Legemet, iagttog selv og fordrede ogsaa af sine Omgivelser al mulig Omhu. I sin Ungdom blev han sat i Kloster. Der lærte han Munkenes Liv at kende, deres Vankundighed, Raahed og

Usædelighed. De gejstlige Herrer, der havde haabet, at de af denne saa rigt begavede Yngling kunde skabe en Mand, som indvilligede i at gaa Kirkens Ærender, blev narrede. Erasmus selv sagde, at han var ved at kvæles i Klosteret. Da en Lejlighed til at komme ud tilbød sig, benyttede han sig deraf og drog først til Köln og senere til Paris. Her studerede han og blev en navnkundig lærd. De første tyve Aar af det 16de Aarhundrede tilbragte han paa omfattende Rejser i Nederlandene, Frankrig, England og Italien, indtil han 1521 bosatte sig i Basel. Beundrende Discipelskarer fra hele Europa drog dertil for at komme til at høre den berømte Mand, lykkelige hvis de blot de kunde fortjene et anerkendende Ord af hans Mund. Han boede ogsaa en Tid i Freiburg.

Erasmus, Manden med det humoristisk-satiriske Træk om Munden, den svage Stemme, de stilfærdige Bevægelser, var i sin Manddomsalder Europas Orakel, hos hvem man søgte Besked om alt. Fyrster og lærde kappedes om hans Selskab. Man raadspurgte ham saavel i politiske som i religiøse Spørgsmaal. Baade Fyrster og Oprørere vendte sig til ham. Selv de, han lod sin Vrede gaa ud over, maatte indrømme hans Magt og Indflydelse. Han var Europas Samvittighed, der kraftigt drog til Felts mod Dumhed og Fordærvelse, hvad enten den fandtes hos lave eller høje. End ikke Paven gik fri for hans bidende Haan.

Af endnu større Betydning end Erasmus' omfattende Brevveksling, der er præget af stort Vid og Elegance, er hans sprogvidenskabelige Virksomhed. Hans Storbedrift paa dette Omraade er Udgaven af Ny Testamente paa Græsk med en righoldig tekstkritisk Kommentar og latinsk Oversættelse, som udkom 1516 og senere fulgtes af nye, stadigt udvidede Oplag. Dermed gav han Reformatorerne et kraftigt Vaaben i Kampen mod den katolske Kirke. Selv brød han ikke aabenlyst med Katolicismen. Erasmus var lærd Aristokrat; Latin var hans Sprog. Folkets store Masse interesserede ham kun lidet. Han blev saaledes ved at være en Kritiker og Tvivler i Stedet for at blive nyskabende Reformatør.

ITALIENSK STATSLIV UNDER RENÆSSANCEN

Hele Middelalderen igennem var Italien ikke et samlet Rige, men delt i flere forskellige Smaastater. Tyske Kejsere havde ganske vist forsøgt at tvinge Landet ind under deres Magt, og for en Tid var det lykkedes at forene Nord- og Syditalien, men disse Planer strandede ved Midten af det 13de Aarhundrede, og siden den Tid var Landet splittet.

De to store Øer tilhørte Aragonien; Sicilien var 1282 blevet revet

fra Kongeriget Neapel, og Genua havde 1326 mistet Sardinien. Den sydlige Del af den italienske Halvø ud-

gjorde Kongeriget Neapel. Nord derfor bredte Kirkestaten sig som et Bælte tværs over Halvøen. Dens Grænser forandredes næsten stadigt. Under svage Paver gjorde snart den ene, snart den anden By sig selvstændig og dannede et lille Fyrstendømme eller Byrepublik. I det nordlige Italien laa der fire mægtige Stater. Omkring Floden Arno, der var sejlbar lige til Florens, laa Republiken Florens. Aar 1346 forenedes Parma med Milano, der 1395

Fig. 89. Kejser Karl V ved Mühlberg, af Tizian.

blev Hertugdømme. Da Byen laa næsten midt paa den frugtbare ~~lands-~~ slette, hvor mange Veje krydses, var den en af de ~~vigtigste~~ i hele Italien. ~~Indostaterne, det tyske Rige, Frankrig og Spanien kastede da ogsaa~~ ~~romerske Blikke paa~~ dette rige Hertugdømme, som senere blev Genstand for bestandige Stridigheder. Øst for Milano bredte sig Nord for Floden Po den mægtige Republik Venedig, der beherskede Storstedelen af Adriaterhavet. Syd for Milano laa langs med Genuabugtens Kyst Republikken Genua, som siden 1284 ogsaa havde været i Besiddelse af Øen Corsica.

Hverken i ydre eller indre Henseende herskede der Ro blandt de italienske Stater. Omvæltninger forekom til Stadighed. Snart blev en Stat underkuet af en mægtigere, snart frigjorde en By sig og drev en heftig Erobringspolitik. Snart dannede nogle Stater et Forbund for at kvæle en fælles Fjende eller Medbejler, snart sprængtes Unionen, og de tidligere Venner og Forbundsfæller blev de bitreste Fjender. List, Bestikkelser og Krigshære anvendtes i Flæng i Erobringspolitikken. Tjeneste. Da denne Politik ofte dreves paa meget kort Sigt for at fremme snart et, snart et andet Formaal, maa man i Reglen forgæves søge efter det storpolitiske Udsyn og en planmæssig, konsekvent Udenrigspolitik.

Udenrigspolitikken vaklende Holdning beroede for en stor Del ogsaa derpaa, at de fleste Smaastater var Hjemsteder for indre Stridigheder, der førte snart det ene, snart det andet Parti til Magten. De indflydelsesrige Mænd var til fals for Penge, og derfor skete det ikke saa sjældent, at de med forunderlig Lethed skiftede Anskuelse. Indvirkede dette paa Udenrigspolitikken, saa var det i lige saa høj Grad skæbnsvangert for Statens indre Forhold. Partispliden fremkaldte ikke blot livlige Diskussioner, hvor man ikke sparede paa Skældsord, men ogsaa blodige Gadekampe. Man veg ikke tilbage for at bruge Dolk eller Gift, og mange Mennesker, som faldt i Unaade hos det herskende Parti, bragtes ud af Verden ved uretfærdige Domme, der bragte dem til Baalet, og Galgen, eller drev dem i Landflygtighed. Dante er et Eksempel herpaa, Savonarola et andet. Disse landflygtige var imidlertid en Kilde til stadig Uro. De drog omkring og søgte ved at foregøgle Fyrster og fremmede Byer store Fordele at vinde dem til Gunst for et væbnet Angreb mod deres Fædreneby. Saa kom maaske en Dag, førend man anede det, da Tropper begyndte at belejre Byen. Hele dens Næringsliv led haardt under Belejringen, og de landflygtige Rænkesmede havde Fornojelsen at se deres Modstandere falde fra Magtens Tinder naar Byen maatte overgive

sig, eller dens Indbyggere selv tog Magten fra dem, som — efter deres Mening — havde styrtet Byen i Ulykke. Under saadanne Omstændigheder betød Lejetroppernes Anførere — Kondottiererne — uhyre meget. Ved klog Taktik kunde de blive hovedrige paa Guld og erhverve en Hertugkrone.

Fig. 90. Gruppe af Familien Medicis Medlemmer. Længst til højre Cosimo, længst til venstre hans Sønnesøn Lorenzo il Magnifico. Detail af »Kongernes Tilbedelse«, Staffelibillede af Sandro Botticelli.

Staternes Forfatning var ogsaa underkastet stadige Forandringer. I nogle Stater var Forfatningen demokratisk, i andre aristokratisk. Men ogsaa i en og samme Stat kunde Forfatningen i Lobet af nogle faa Aar undergaa en voldsom Forandring. Pendulet svingede i hastig Takt lunefuldt mellem demokratisk Republik og tyrannisk Enevælde.

At disse urolige Forhold ikke virkede aldeles lammende paa alt kulturelt og materielt Liv i Staterne grundedes paa, at de politiske Kriser ofte var af kortvarig Natur, selv om de var heftige. Staterne var smaa, og en By Midtpunktet. Dens Borgere, Haandværkere og Kobmænd led ved en Krig mindre Afbrydelse i deres Næringsveje, Handel og Industri, end en agerdyrkende Befolkning. Borgerne kunde lettere end Bonderne raade Bod paa Skaden. Efter at Urolighederne for en Tid var vel ovre, blomstrede de borgerlige Erhverv lige saa kraftigt som tidligere. Gennem Italien gik en ustandselig Strom af Orientens kostbare Varer, Krydderier, Klædestoffer og Ædelstene, der bagefter flød ud over Europa. Det gjaldt bare om at følge med den enten som Bankier, Storkøbmand eller Handelsrejsende, der vilde da altid være noget Guld at fiske. De, hvem en Krise havde forarmet, kunde altid klare sig paa den ene eller anden Maade. De andre som takket være heldige Spekulationer havde tjent store Penge, kom til at tage Byens Udvikling i deres Haand. Saaledes skabtes i Italien ved mange gunstige Omstændigheder kraftige og selvstændige Mennesker.

Den materielle Velstand blev af den allerstørste Betydning for Kulturens Udvikling. De mange Smaafyrster omgav sig med straalende Hoffer, hvortil Digtere, Kunstnere og Videnskabsmænd droges som Sommerfugle til en Blomst. Og Kobmændene fulgte Fyrsternes Eksempel. De understøttede flittigt og gavmildt de skønne Kunster og vidste ogsaa at belønne den lærde Humanist, der tilegnede dem et Arbejde, det være sig nu paa Græsk eller Latin, paa Vers eller Prosa, bestaaende af en lærd Afhandling, en fornuftig Æventyrsamling eller en satirisk Skildring af Forholdene i det daværende Italien.

FLORENS

I Løbet af Middelalderen havde Florens udviklet sig til en hel Storstad. Den var bleven næsten selvstændig og regeredes af nogle mægtige Adelsætter. Partikampe opstod, dels fremkaldte af indre Stridigheder, dels af Kampe mellem Kejser og Paver. Saaledes dannedes et ghibelinsk Adelsparti og et guelfisk Folkeparti. Dette sidste sejrede 1250, og Borgerne tiltvang sig Styret paa Adelsmændenes Bekostning. Ja, det gik endogsaa saa vidt, at man belønnede Adelsmænd ved at erklære dem for uadelige, mens det for disse var en nedværdigende Straf, om de blev adlede. Men alligevel indførte man intet demokratisk Styre. Samfundets Grundvold var Lavsvæsnet, og dette var alt

andet end demokratisk. Ligesom Mestrene var de bestemmende i Haandværkerlavet, saaledes gav den nye florentinske Forfatning kun politisk Magt til det højere Borgerskab og skænkede blot de allerfornemste og rigeste Borgere Statsembeder. I Spidsen for Statens Styrelse stod La Signoria, der bestod af seks valgte Repræsentanter for Lavene, og en Gonfaloniere di giustizia (Rettens Bannerfører).

De bitre Partikampe fortsattes imidlertid med uformindsket Styrke under nye Partinavne. »Det hvide« kæmpede mod »de sorte«. Selv om »de hvide« var Ghibellinernes, det kejserlige Partis, Arvtagere, og »de sorte« repræsenterede det pavelige Parti, Guelferne, var der i Tidens Løb blevet blandet saa mange forskellige Interesser sammen hos begge disse Partier, at deres oprindelige Partiprogram var blevet helt forandret. Mellem de mægtige Købmænd og Haandværkerne førtes en bestandig Strid. Det lavere-staaende Borgerskab vilde ogsaa skaffe sig Indflydelse. Men saa mægtige var de store Købmandsslægter, at alle saadanne Forsøg blev strengt tilbageviste.

Florens Historie i det 14de Aarhundrede er Historien om Slægten Medici. Slægten var borgerlig og kæmpede i det 13de og 14de Aarhundrede i Kampen mod Adelspartiet. Aar 1296 naaede Ar-

Fig. 91. Villa Careggi i Nærheden af Florens, tilhørte Medicéerne.

dingo af Medici Embedet som Gonfaloniere, den højeste Post i Staten. Firs Aar senere vandt en anden af Slægten Medici takket være sine Forbindelser med Folkepartiet samme Værdighed. I det 14de Aarhundrede havde Slægten samlet betydelige Rigdomme, og da Giovanni af Medici i Aaret 1421 valgtes til Gonfaloniere, var han Statens rigeste Mand. Sin Stilling som den første i Florens havde han naaet ved Folkepartiets Hjælp i en forbitret Kamp mod Adelspartiet. Han viste Folket sin Taknemmelighed ved at nedsætte Skatterne og blev derved usædvanlig populær. Men hele Slægten Medici hadedes af Adelspartiet.

Da Giovanni af Medici døde 1429, lykkedes det de adelige at faa Magten. De hævnede sig 1433 paa Giovanni's Søn, Cosimo, ved for en lang Aarrække at forvise ham og hele hans Slægt fra Florens og for

altid at fratage Slægten Retten til at bestride et Statsembede. Cosimo, som paa denne Tid var nogle og fyrrer Aar gammel og var fint dannet og vidtberejst og tillige en meget fremragende Bankier, bar sin Dom med stor Sindsligevægt. Han drog i Landflygtighed til Venedig, der modtog ham med aabne Arme og med store Æresbevisninger.

Lige netop et Aar formaaede Adelspartiet at beholde sin Magtstilling.

Fig. 92. De hellige tre Kongers Rejse. Freske af Benozzo Gozzoli (død 1497) i Medicéernes Huskapel i Palazzo Riccardi, Florens. Samilige Billeder er Portrætter fra Medicéernes Omgangskreds. Forrest, paa tredje Hest fra højre, rider Lorenzo il Magnifico.

Partiets mægtigste blev nu landsforviste, og Cosimo kaldt tilbage til Florens. Det er betegnende for Cosimos Klogskab, at han ikke straks begav sig til sit Palads, uden for hvilket Folket havde samlet sig for at hylde ham, men sammen med et Par af sine nærmeste stille gik ad en Omvej og ubemærket ankom til Raadhuset, hvor han blev hjerteligt modtaget af de fornemste i Byen.

Fig. 93. Palazzo Riccardi, Medicéernes Palads i Florens, bygget i 1430-erne af Michelozzi (død 1472).

Aar 1435, Aaret efter sin Tilbagekomst fra Landflygtigheden, blev Cosimo Gonfaloniere; men han beholdt ikke dette Embede; han foretrak nemlig at bygge paa sin personlige Indflydelse og styre Byen indirekte. Forfatningen ændredes ikke. Embedsmænd valgtes paa vanlig Vis, men alle maatte de adlyde Cosimo, endskønt han levede som Privatmand, og gaa hans Ærender. Selv Partistridighederne formaaede Cosimo at dæmpe. Det skete paa den Maade, at han lagde kolossale Skatter paa de rige og mægtige Modstandere, der herved forarmedes og saa sig nødsagede til at forlade Byen. Han skal selv have ladet de betegnende Ord falde: »En ruineret By er bedre end en tabt.« Naar han greb til Landsforvisning som Vaaben, anvendte han det med den største Grusomhed og lod de landflygtige forfølge fra By til By. Da en Gang nogle landsforviste sagde, at de var vaagende Hævnere, lod han dem hilse og sige med en barsk Spøg, at han ikke var utilbojelig til at tro, at han havde hjulpet dem med at holde Sønnen borte — saa hvileløse var hans hyrede Haandlangere i deres Jagt efter de landflygtige. Saaledes styrede Cosimo af Medici som Enevoldshersker Staten Florens med sit gode Hoved og sit Guld.

Cosimos Regering blev af Betydning i mere end een Henseende. Han var Florens' Perikles, der satte en Ære i at pryde sin By med alt det ypperste, Tiden ejede af Kunst, Litteratur og Videnskab. Han byggede Paladser og oprettede Biblioteker. Han stiftede det platoniske Akademi, som blev et sammenknyttende Baand for alle de lærde Mænd og Kunstnere af forskellig Slags, der slog sig ned i Florens. Hans eget Palads stod altid aabent for dem, og Filosofer og Bygmestre, Videnskabsmænd og Kunstnere gik her ud og ind. Brunellesco og Donatello regnedes til hans bedste Venner.

Stilfærdig og faamælt havde Cosimo altid været. Hans Familieliv var fuldt af Sorger. Da hans anden Søn, Giovanni, i hvem han saa sin Efterfølger, døde 1463, flakkede den gamle, mægtige og rige Mand trøstesløs omkring i sit Palads, »et Hus, der var for stort til saa faa Mennesker«, som han sagde. Han døde 1464, og Staten tildelte ham Hædersnavnet Pater Patriae (Fædrelandets Fader).

Cosimos Efterfølger blev hans Søn, den svage og sygelige Piero af Medici. Denne fulgtes allerede 1469 af sine Sønner Lorenzo il Magnifico (den pragtlystne) og Giuliano.

Lorenzo il Magnifico var en af de mest straalende Repræsentanter for Renæssancekulturen. Han var født 1449 og havde modtaget en særlig

omhyggelig Opdragelse. Han var gammel nok til at kunne mindes sin Farfars, Cosimos, lærde Omgangskreds, hvortil flere hørte, som ogsaa blev Lorenzos Venner. Hans fromme Moder, Lucrezia Tornabuoni, havde indpodet ham Ærefrygt for Religionen, hvad der var ganske usædvanligt for den Tid. Lorenzo var en lærd og kunstinteresseret Mand. Men i mangt og meget var han en Modsætning til sin store Farfar. Cosimo havde brillante Evner som Bankmand og forstod at

Fig. 94. Cosimo af Medici, Relief af Verrocchio (død 1488).

forvalte sin Privatformue paa en overordentlig heldig Maade. Lorenzo derimod forsømte dette i den Grad, at han stod nær ved Fallittens Rand og maatte anvende alle mulige Udveje for at skaffe de Penge, som han luksuriøse, daglige Liv krævede. Han undsaa sig ikke for at gribe temmelig dybt i Statskassen for egen Regning, og han skaanede ikke engang de Pengemidler, han havde faaet at administrere, selv om de var indsamlede til et Formaal, der var aldrig saa meget værd at lægge sig paa Hjerte. Som Politiker forstod han at opretholde sin Magt. Men mens hans Farfar forsigtigt og tilbagetrukket havde lagt Vægt paa at præ-

sentere sig saa lidt som vel muligt, optraadte Lorenzo som en Fyrste. Han levede efter det Princip, som han har givet et prangende Udtryk i Ordene: »Kongen og den vise staar over Stjernerne.« Sin Pragtsyge og sit Magtbegær kunde han ikke skjule under den Titel, han selv yndede at anvende, »florentinsk Borger«. Hans Undersaatter tiltalte ham mere rigtigt »Deres Herlighed«.

Paa Grund af sin overmodige og ukloge Optræden fik Lorenzo mange Modstandere. Endnu inden 10 Aar var gaaet af Lorenzos Regeringstid, brød Misfornøjelsen løs med Pazzi-Sammensværgelsen,

hvori Florens' fornemste Borger, Ærkebiskop Salviati, ja selv Paven, var indviklede. Man havde aftalt, at det skulde bryde los en Sondag under Højmassen i det Øjeblik, da Præsten foran Højalteret i Florens' Domkirke hævdede Montransen, hvori Nadverbrødet opbevaredes, og at Lorenzo og hans Broder Giuliano straks skulde dræbes. Alt gik til en Begyndelse efter Beregning. De sammensvorne kastede sig paa et givet Tegn over begge Brodrene. Giuliano sank død om paa Kirkegulvet, gen-

Fig. 95. Lorenzo il Magnifico, af Giorgio Vasari.

nemboret af flere Dolke, men Lorenzo styrtede ind i Sakristiet, fulgt af sin trofaste Ven, Digteren Poliziano, der stængede Bronzedøren og skød den tunge Jernslaa for. At de kom bort med Livet skyldtes, at de Præster, hvem det var blevet overdraget at dræbe Lorenzo, ikke besad tilstrækkelig Færdighed i at haandtere deres Vaaben. Inde i Kirken opstod en rasende Kamp, som bredte sig rundt om paa Gaderne i Byen. Folkeskarerne raabte paa Frihed fra Medicéernes Undertrykkelse. Men disse havde for mange Tilhængere, og Kampen faldt ud til Fordel for Lorenzo. Anstifterne af Sam-

mensværgelsen blev grebne. Hen paa Aftenen kunde man se Ærkebiskpen i fuld Ornat og Francesco Pazzi, krampagtigt dinglende mod hinanden, hænge ned fra Palazzo Vecchios Vindue. Pøbelen fortsatte Blodbadet paa Gaderne. Først da 300 Mennesker havde sat Livet til, var Giulianos Død hævnnet og Lorenzos Magt befæstet. Han ændrede Florens' Forfatning, idet alle vigtige Spørgsmaal for Fremtiden skulde afgøres af et Nævn med halvfjers Medlemmer. 1480 sprængte han det

Forbund imod Florens, der var indgaaet mellem Paven og Neapel. Lorenzo var nu Florens ukronede Enevoldshersker.

Selv var han Digter og Filosof og havde fin Forstaaelse for Kunst og Videnkab. Om ham samledes lærde og Købmænd, Kunstnere og Diplomater. Blandt de forreste i Lorenzo il Magnificos aandfulde Omgangskreds var den stilfærdige Filosof Marsilio Ficino, der var en varm Kristen og en stor Beundrer af Platon. Der var Grev Pico della Mirandola, som udmærkede sig ved sin Skønhed, Lærdom, Genialitet og Byrd og var kendt for tusinde glade Ungdomsæventyr, senere

Fig. 96. Pico della Mirandola.

Fig. 97. Angelo Poliziano og Lorenzos Søn Giuliano. Freske af Ghirlandajo i Kirken S. Trinita, Florens.

som en stor Filosof. Der var endvidere Digteren Angelo Poliziano, Lærer for en af Lorenzos Sonner og Lorenzos trofaste Ven. I sin Ungdom havde han udgivet en latinsk Oversættelse af Homer. Ligesom Lorenzo digtede han folkelige Sange paa Italiensk. Endelig var der Maleren Botticelli, der med sin Pensel forevige de samme Motiver fra Lorenzos Hof, som Poliziano besang i sine Digte.

Det var et rigt og yppigt Liv, der paa denne Tid udfoldedes i Florens. Den ene Dag tager Lorenzo il Magnifico med blændende Pragt imod en eller anden udenlandsk Fyrste, som gæster ham

med et Følge paa maaske nogle Tusinde Personer. Den næste Dag giver han til Ære for sin Tilbedte, Lucrezia Donati, en straalende Turnering, i hvilken han optræder i Halvpanser, i rødt og hvidt Silke, oversaaet med Rubiner og Diamanter — ja, selv hans Hest er prydet med store Perler. Ofte forlyster han sig sammen med sine Venner ved Jagter i

Fig. 98. Savonarola. Portræt af Munken Bartolomeo (død 1517), i San-Marcoklosteret i Florens.

Byens Omegn, eller tilbringer i filosofisk Samtale sin Tid paa en eller anden af sine Villaer, der er virkelige Mønsterjordbrug. Men ved Majfesten og naar Karnevalstiden kommer, blander han sig med sit Folk i Gadevrirmlen, danser og synger med unge og gamle de Sange, han selv har digtet, og som enten gik paa kendte Melodier eller blev sat i Musik af hans Privatkomponist.

Men efter Karnevalets brogede, lystigkaade Dage følger Fasten, den dystre Bodgørelsens Tid. Den kom ogsaa for Florens. I Aaret 1491 prædikede Dominikanermunken Savonarola for første Gang i Florens' Domkirke. Snart gennemrystes hele Byen af hans frygtindgydende Prædikener om de Straffe, der skulde knuse

de elendige. Lorenzo, Paven, Kongen af Neapel skulde dø i Løbet af kort Tid. Lorenzo blev ogsaa syg og kaldte Savonarola til sin Dødsseng, men vendte sig bort fra ham, da han bad om, at Lorenzo vilde gengive Florentinerne deres Frihed. Med ubrudt Scepter gik Lorenzo il Magnifico i Graven Aar 1492.

Da alle Savonarolas Profetier i Løbet af kort Tid gik i Opfyldelse,

blev Folket opskræmt, og han fik stadig mere Magt over Sindene. »Dine Synder, Florens, dine Synder, Italien, raaber mod Himlen;« I sin Prædiken (i Fasten 1494 om Syndfloden) rystede han sin Menighed i Sjælen, da han med skarp og ejendommelig Betoning raabte: »Se jeg lader Vandene strømme ud over Jorden!« og forkyndte, at den franske

Fig. 99. Savonarolas Død. Samtidigt Billede. Længst til venstre ses en Del af Domkirkens Kuppel. Processionen udgaar fra Florens' Raadhus Palazzo Vecchio.

Konge skulde drage ind i Italien. Pico della Mirandola har fortalt, at han i den Grad blev rystet ved Savonarolas Prædiken, at hele hans Legeme skælvede, og Haarene rejste sig paa hans Hoved.

Samme Aar stod Karl VIII, Konge af Frankrig, med en Hær i Italien, indkaldt af Milanos Hertug, som snart bitterligt maatte angre sin Handling, da han mistede sit Land.

I Florens styrede Lorenzo il Magnificos Søn Piero, men han forjoges, og man erklærede Florens for Republik 1494. Savonarola overtog

nu Byens Styre. Karl VIII drog til Florens og krævede store Rettigheder; Savonarola søgte forgæves at rejse Modstand mod ham. Men da Kongen i Palazzo Vecchio overgav de ledende Mænd en krænkende Traktat til Underskrivelse, fik han Respekt for Florens. En af de nærværende Florentinere rev Dokumentet i Stumper og Stykker for Kongens Øjne. Truende sagde Karl VIII, at han vilde lade sin Trompeter blæse Stormsignal, hvortil den florentinske Borger svarede: »Da lader vi Klokkerne klemte!«

Aar 1497 havde Savonarolas Indflydelse naaet sit Højdepunkt. Det Florens, hvor private Fester gjordes til en Folkeforlystelse paa Gader og Torve og var saa kostbare, at en eneste Fest kunde sluge en Million Kroner, var nu blevet en Bodsstad, hvor Indbyggerne gik klædt i Sæk og Aske. Ynglinge og Børn gennemsøgte Husene i Byen, samlede alle de Boger, Malerier, Statuer og Kunstværker sammen, som de kunde overkomme, slæbte det en Dag hen paa Torvet foran Raadhuset, hvor det hele brændtes paa et mægtigt Baal. Men længere kunde Florentinerne ikke følge Savonarola, hvis Spaadomme om Florens' Sejr over sine Fjender heller ikke gik i Opfyldelse, og da Pave Alexander VI, som Savonarola skarpt havde dadlet, indledede Kætterproces mod ham, svigtede Folket ham. 1498 blev Dominikanermunken brændt paa samme Plads, hvor Aaret forud det store Baal med al Florens' verdslige Forfængelighed havde flammt, og hans Aske strøedes ud i Arnofloden.

Medicéernes Magt i Florens genoprettedes 1512, og de beholdt Styret med vekslende Held. Under Cosimo den Yngre (født 1519, død 1574), en prægtig Renæssancefyrste og en udmærket Regent, omdannedes Florens i Aaret 1569 til Storhertugdømmet Toscana.

MACHIARELLI OG PIETRO ARETINO

Da Medicéerne 1512 atter kom til Magten i Florens, blev Niccolo Machiavelli (1469—1527) afsat fra det Embede, han beklædte i den florentinske Republiks Kancelli. En Tid maatte han endog tilbringe i Fængsel, og han fik aldrig mere Lejlighed til virksomt at gribe ind i Florens' offentlige Liv. I sin Ensomhed ude paa en lille Gaard greb han til Pennen for at gøre sin ensformige Tilværelse noget mere udholdelig og for paa Papiret at fæstne de Tanker, som han ikke formaaede at omsætte i Handling. Hvilke Storbedrifter denne magtlystne og energiske Mand kunde have udført i Statens Tjeneste, kan man ikke

gøre sig nogen Forestilling om, men sikkert er det, at han har skabt Udødelighed om sit Navn netop ved sin litterære Virksomhed.

Machiavelli er Renæssancens første moderne Historieskriver. Allerede med Mussato (1261—1330) begyndte en ny Tid for Historieskrivningen. Mussato begrænsede sit Emne stærkt. Han begyndte ikke sin Historie med at gøre Rede for Verdens Skabelse, men fortalte udelukkende om Begivenheder, han selv havde oplevet eller deltaget i. Historieskrivningen blomstrede ved de italienske Smaahoffer. Hver Fyrste vilde gerne, at en eller anden lærd Mand skulde forevige hans Navn og Bedrifter — mod rundelig Betaling. Det skete, at disse Historieskrivere, der i højeste Grad var under Embedstvang, maatte ledsage Fyrsten selv i Felten for at de rigtig kunde sætte sig ind i de Storbedrifter, han øvede. Men der fandtes ogsaa saadanne Historieskrivere, som ikke vilde overlevere Efterverdenen et ved usande Oplysninger og Smiger forvrænget Billede af en Fyrste, hvis Handlinger de ikke kunde prise. Ganske vist nedlod de sig undertiden til at udarbejde hele Skønmalerier, som de viste den, der havde paalagt dem Hvervet. Men de var kloge nok til, saa snart de vel havde faaet deres rundhaandede Betaling, nu og da at lade Pennen hvile, saa at Bogen ikke blev færdig i Fyrstens Levetid. Efter dennes Død kunde man jo altid omarbejde Bogen, slette de værste Løgne og udgive

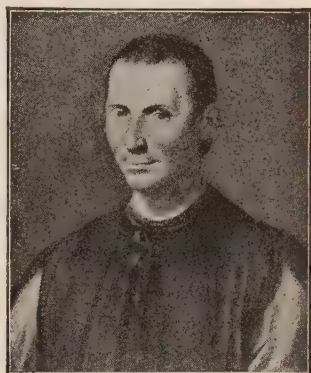

Fig. 100. Niccolò Machiavelli.

den. Saaledes søgte man at forene Kravet om Sandhed og sit eget personlige Bedste. Ved hele sin tidligere Virksomhed, i Kancelliet og ved sine diplomatiske Hverv, havde Machiavelli lært sin egen Samtids Historie at kende. Nu begyndte han ogsaa at studere de forudgaaende Tider. Hertil kom hans epokegørende Arbejde om Florens' Historie. Det er ganske vist et Sammenskrivningsarbejde med Materiale hentet fra forskellige Steder og for saa vidt uselvstændigt, men Machiavelli er nøgtern og strængt kritisk og søger at udrede Begivenhedernes Aarsager saavel som deres Forløb og vover et Forsøg paa at belyse de indre Bevæggrunde til de store, ledende Mænds Politik.

Ikke blot det forbigangne, men ogsaa det indeværende og Fremtiden ydede Machiavelli Stof. Hans Bog »Il Principe«, »Fyrsten« er

maaske det mærkeligste, som nogensinde er blevet skrevet om Politik, en Bog, hvis Indhold Aarhundreder igennem indtil den Dag i Dag be-

Fig. 101. Pietro Aretino, Maleri af Tizian.

standig har været aktuelt og i lige høj Grad indbragt sin Forfatter Forhaanelser og Lovord.

Machiavelli var Fædrelandsven, skont hans Skrifter i Almindelig-

hed savner den glødende Kærlighed til Fødelandet. Den Fyrste, der har inspireret ham til hans Skildring, var Lorenzo il Magnificos Søn Giuliano (død 1516), kendt for sin Plan om at skabe et stort, italiensk Rige. Bogen er tilegnet Lorenzo den Yngre af Medici (død 1519). Den saa Dagens Lys i en fortvivlet Tid for Italien. Allerede i en Snes Aar havde Landet været et Bytte for fremmede Herrer. Den Fædrelandsfølelse og det Fremmedhad, som nu og da lidenskabeligt flammede op, strandede paa manglende Evne til i Fællesskab at arbejde for hele Landets Frelse. I Bogens afsluttende Bemærkninger fremhæver Machiavelli, at det for at vække den italienske Aands hele Kraft var nødvendigt, at vise, i hvilken Fornedrelsestilstand Italien var geraadet. »Kan I høre, hvorledes Folket bonfalder Gud om, at han vil sende en eller anden, som kunde befri det fra Fremmedherredømmets Aag og Vanære«.

Saaledes havde mange Digtere før Machiavelli klaget. Men som en virkelig Realpolitiker kommer Machiavelli med reelle Forslag.

Han var ingen Nyskaber indenfor Politikken Omraade, men en konsekvent Tænkter. De Grundsætninger for Politikken, som han saa klart fremsætter i sin Bog, var praktiserede af mange Fyrster. Selv havde Michiavelli lært Cesare Borgia at kende, den maalbevidste og hensynsløse Michiavelli sætter sit Haab til, at en Fyrste skal befri og samle Italien. Denne maatte skabe en national Hær, ikke benytte en Lejehær, hvis Soldater kun tænker paa deres egne Fordele og aldrig vil kunne kæmpe med samme Mod, Fædrelandskærlighed og Lydighed som en Hær af Landets Borgere. En helt ny Ordning var nødvendig, nye Love og nye Mennesker. Men det vækker Forundring, at Michiavelli, der var Republikkens Tilhænger og Embedsmand, lægger den store Op-gave over paa en Fyrstes Skuldre. Der er meget, siger han, der kræves af en Regent, for at han kan grundfæste sin Magt: han skal ikke holde sit Ord, saa snart det vil blive til Skade for ham, men hvis han bryder det, skal han bevare Skinnet af Ærlighed; han maa ikke vige tilbage for at hykle, og tale om Sandhed, Dyd og Ret, selv om han ogsaa tramper dens Grundsætninger under Fodder; Mennesket vil dømme ham efter det Resultat, han har naaet, og slet ikke tænke paa hvilke Midler, han har anvendt — derfor er alle Midler tilladte, »thi den Krig er retfærdig, som er nødvendig, de Vaaben er hellige, der er det eneste og sidste Haab«. Det er disse forfærdelig pessimistiske og brutale Sætninger, som Eftertiden har stemplet med Navnet »Machiavellisme«.

Der fandtes ogsaa et andet Fyrsteideal, der forkyndtes i det 16de og 17de Aarhundrede. Petrarca havde i et Brev, som til Stadighed blev trykt og udspreddes i mange Oplag, tegnet et mere idealistisk Billede: »Du skal være ikke dine Undersaatters Herre, men dit Fædrelands Fader, og du maa elske Folket som dine Born, ja, som dig selv, og du bør vinde deres Kærlighed, ikke indgyde dem Frygt; thi Frygt avler Had. Vaaben, Drabanter og hyrede Landsknægte maa du anvende mod dine Fjender; mod Landets Borgere formaar du intet med en Livvagt, men kun ved Velvilje kan du udrette noget«. Endvidere skal Fyrsten optræde selvstændigt overfor Hofkredsen, herske med Maadehold og Mildhed, sørge for Kirker, offentlige Bygninger, udtørre Sumpe, uddele Embeder paa retfærdig Vis og efter enhvers Fortjeneste, understøtte nødlidende og syge og endelig tage fremragende lærde under sin Beskyttelse.

Renæssancens Fyrster var imidlertid ingen Ideal fyrster efter Petrarcas Monster. De havde større Lighed med Machiavellis Fyrstetype, og dette forklarer delvis Pietro Aretinos Optræden (1492—1556).

»Jeg er blevet Sandhedens Orakel og Verdens Sekretær«, siger Aretino om sig selv. En, som har skrevet et Brev til ham, siger deri, at Aretino er »Guds Son, thi Gud er den højeste Sandhed i Himlen, og I er Sandheden paa Jorden«. Trods sine mange Fortjenester og gode Egenskaber, var Aretino ingen Sandsiger, men nærmest Skandaleskriver og Pengeudpresser i stort Format. Han bærer derfor med Rette et andet Navn: »Fyrstiernes Svøbe«.

Han maatte forlade Rom, da han blev altfor nærgaaende mod Paven. Efter 1527 opholdt han sig i Venedig, hvor han residerede i et af de pragtfuldeste Paladser. Han var en statelig og pragtelskende Mand og interesserede sig varmt for de skønne Kunster, hvorved han vandt sig mange virkelige Venner, f. Eks. den berømte Maler Tizian og Arkitekten Sansovino, der har bygget San Marcobiblioteket i Venedig. Han var trofast i sit Venskab, elskede sine Døtre højt og var gavmild og rundhaandet mod de fattige.

I hans Palads flokkedes de forskelligste Personer for at gøre ham deres Opvartning. Der bevægede sig Kongers og Fyrsters Sendebud mellem Digtere og Kunstnere, adelige Damer og Venedigs Kurtisaner. Han modtog fra alle Sider krybende og smigrende Breve, Penge, Klæder, Vin og Gaver af alle mulige andre Slags. Det hændte ikke saa sjældent, at han selv foreskrev Gavens Størrelse og Beskaffenhed. Det synes ufat-

teligt, men er ikke desto mindre sandt, at næsten al den Hyldest, han overvældedes med, var fremkaldt af Frygt eller Fortvivlelse. Han gjorde sig til af, at han arbejdede »i sin Pens Sved«. Heri ligger Forklaringen paa hans Magt. Han udsprede nemlig Breve og Smædeskrifter over Land og Rige. Ingen skaanede han; Sandhed og Løgn vævede han sammen til en uadskillelig Enhed, og de frække Paastande, der fremførtes med den mest uforskammede Sikkerhed, blev gladeligt troede. Han forstod Bagtalesens og det trykte Ords Magt og vidste at benytte sig deraf. Dyrt maatte Kejser Karl V betale Aretino, for at han skulde holde sig i Ro; og de Digtene, som ikke sang hans Pris til fuld Tilfredshed, rantes af hans Haan. Uden Skaansel og med Løgn og Bagvaskelse til Hjælp for han frem mod dem, der ikke var ham tilpas, uden at gøre nogen Forskel mellem høj og lav, Fyrste og Købmand, Mand og Kvinde. Der er noget vanvittigt over hans brutale Fremfærd. Det er mærkværdigt, at han selv kunde bevare Livet i denne Hensynsloshedens Tidsalder; men han kendte sin Stilling og bar altid Harnisk under de prægtige Klæder. Ikke desto mindre var hans Krop oversaaet med Ar efter Dolkestik, som vidnede om de frugtesløse Forsøg, der stadig blev gjort for at udrydde den frygtede af Verden.

ROM OG PAVERNE

Kirkestaten var Italiens Hjerte. Gennem Tiderne havde man mærket dens Pulsslag ude i Landet, ja, over en stor Del af Verden. Under Pavernes Ophold i Avignon faldt deres verdslige Magt fuldstændigt sammen, og Rom sank ned til at blive en ussel By, imod hvad den tidligere havde været. Dens Indbyggerantal var knapt 20,000. Under de Kampe, som evig og altid rasede mellem de mægtige Adelsætter Colonna og Orsini, lagdes en stor Del af Bygningerne i Ruiner, medens andre — som Colossæum — forvandlede til Fæstninger. Kirkerne stod tomme og forfaldt; og det kunde endogsaa ske, at Faar holdt til omkring Altrene. »Den evige Stad ligner en Røverrede og ikke et Bosted for hæderlige Mennesker«, skrev en Romer 1347. Dette Aar var Cola di Rienzis store Aar, da han, der var en Skriver af ringe Byrd, vilde skabe et samlet Rige, Italien, og i sine ærgerrige Drømme saa sig som dets Kejser. Men kun nogle korte Maaneder flammede paa Italiens politiske Himmel de Lyn, som var blevet tændt af Renæssancens nyvakte Begejstring for Antikken og den fordum saa stolte Romervælde. Efter en fejs Flugt fra Rom 1347 flakkede Cola di Rienzi omkring næsten som landflyg-

tig — indtil han blev sat i Fængsel i Avignon. Da han siden løslodes for at genoprette Pavens Magt i Rom, dræbtes han 1354.

Da Paverne i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede atter blev Her-
rer i Kirkestaten, rummede denne en Mængde Smaariger, der i Vir-
keligheden var fuldstændig uafhængige af Paven og havde eget Styre.
Renæssancebevægelsen i de øvrige italienske Stater bredte sig ogsaa til
Kirkestaten og Rom.

Fig. 102. Pius II's Ankomst til Ancona, Freske af
Pinturicchio i Domkirken i Siena.

I Avignon havde Pa-
verne udvidet deres Hof
betydeligt med et Utal
af nye Embeder og Po-
ster af delvis ganske
verdslig Art. Da de var
vendt tilbage til Rom,
udøvede Pavehoffet med
sine mange fede Embe-
der og rige Mæcener en
stærk Tiltrækningskraft.
Herhen strømmede hele
Renæssancetiden igen-
nem Lykkejægere af for-
skellige Slags, fra talent-
fulde Æventyrere til
lærde og Kunstnere.

Saa rig var Florens'
Indsats i Renæssancen,
at det kan siges at være
denne Bys Fortjeneste, at
Renæssancen holdt sit
Indtog i Rom. Det skete
med Pave Nikolaus V

(1447—1455), tidligere en ubetydelig Præst og Skolelærer i Florens. Som
Pave blev han en af Renæssancens allerstørste Mæcener. Han smyk-
kede Rom med Bygninger — men tog hensynsløst Byggemateriale fra
gamle, romerske Ruiner. Han grundlagde Vatikanets Bibliotek, inter-
esserede sig for gamle Haandskrifter og spenderede store Pengesummer
paa Oversættelser fra Græsk. Pius II (1458—1464) var selv en vidtberejst
Mand og en berømt Humanist. (Se Side 137). I sin Ungdom var han

lige interesseret i klassiske Studier og et lystigt Liv, fuldt af brogede Æventyr, og som Pave blev han Kristenhedens Forkæmper mod Tyrkerne og døde, da han i Ancona vilde gaa ombord i den Flaade, han havde samlet for at kæmpe mod de vantro.

De sidste tre Aartier i det 15de Aarhundrede sad der paa Petrus' Stol Paver, hvis skamlose Optræden og rædselsfulde Misgerninger i den Grad har optaget Sam- og Eftertid, at man næsten helt har glemt deres Fortjenester paa Kunstens Omraade. Den første i denne uhyggelige Række er Sixtus IV (1471—1484), som, efter at have naaet sin Stilling ved Bestikkelser, uddelte Kirkens høje Embeder og rige Indtægter til sine Slægtninge.

En af dem, Pietro Riario, blev Kardinal, titulær Patriark af Konstantinopel og Ærkebiskop af Florens, men levede et saa udsvævende Liv, at han døde 28 Aar gammel. En anden, han ogsaa udnævnedes til Kardinal, førte et mere virksomt Liv og blev omsider Pave under Navnet Julius II. Innocentius VIII

Fig. 103. Sixtus IV og hans Søstersøn, Kardinal Pietro Riario, Freske i Vatikanet.

(1484—1492) bragte hele Rom i Usikkerhedstilstand ved uden noget Hensyn at beskytte rene Forbrydere, samtidig med at han uden Dom og Undersøgelse hængte snart en, snart en anden af sine undergivne. Han var den første af disse Paver, der aabenlyst vedkendte sig sine Børn og skænkede dem Embeder, som indbragte Millioner. En Son bortgiftede han med Lorenzo il Magnificos Datter Magdalena. Til Gengæld maatte han ophøje Lorenzos Son Giovanni, der kun var 14 Aar gammel, til Kardinal. Denne blev senere Pave under Navnet Leo X. Alexander VI (1492—1503) af den spanske Familie Borgia var den af disse Paver, der i sædelig Henseende var mest fordærvet. Han var 62 Aar gammel, da det ved Hjælp af Bestikkelser lykkedes ham at blive valgt til Pave. Sine Kærlighedsforbindelser gjorde han ingen Hemme-

lighed af. Sin Elskerinde Giulia Farnese, kaldet »la Bella« (den smukke), tog han med sig til Vatikanet, og hele Italien talte om hende som »Kristi Brud«. Da hun 1494 faldt i Fransk mændenes Hænder, blev Paven helt ude af sig selv. Han sparede hverken paa Anstrengelser eller Penge for at loskobe hende, og da hun holdt sit Indtog i Rom, gik hans Hellighed selv hende galant imøde, klædt i guldbroderet spansk Dragt, med Kaarde og Flojlsbaret. En svag Forestilling om Livet ved Pavehoffet giver den pavelige Ceremonimesters Skildring: halvtreds Kurtisaner var indbudt til Souper i det pavelige Palads, og efter Maden

maatte de danse for Paven, hans Søn Cesare og hans Datter Lucrezia, først med Klæderne paa, siden nøgne; derefter maatte de, gaaende paa alle fire, opsamle Kastanier, som var strøet paa Gulvet mellem Lysestager, og sluttelig vise endnu andre Prøver paa deres Kunstfærdighed.

Fig. 104. Cesare Borgia.

Cesare Borgia og Lucrezia var Alexander VI's Born med en anden Elskerinde end Giulia Farnese. Lucrezias Ungdom var fyldt med Uro, og hun stod ikke fremmed for de blodige Skændselsgerninger, hendes Fader og Broder begik. Til sidst indgik hun et lykkeligt Ægteskab med Hertugen af Ferrara og vandt som Hertuginde alles Kærlighed og Beundring.

Cesare Borgia blev sin Faders højre Haand i hans ærgerrige og hensynsløse Politik. Han var født 1475, blev tidligt Kardinal, men ombyttede Kardinalshatten mod en Hertugkrone, som han fik af den franske Konge. Med rigelig Pengeunderstøttelse fra den pavelige Kasse arbejdede han for at skaffe Paven og sig selv verdslig Magt i Italien, underkuede Mellemitaliens mange Smaafyrster og gjorde Staten Romagna til Pavens Lydland og sit eget Hertugdømme. I sin Kamp mod Fyrsterne anvendte han Kondottierer. Til sidst blev Misfornøjelsen med Pavens og Cesare Borgias blodige Fremfærd saa stor, at Kondottiererne sammensvor sig og begyndte at angribe Cesare Borgia. Efter Frankrigs Mægling indstillede de Fjendtlighederne og

vendte en efter en tilbage til Hertugens Tjeneste. Saa indbød han dem til en stor Fest i Sinigaglia. De kom, blev fængslede, og de fleste henhængtes samme Dag. Derefter herskede Cesare Borgia i Ro, saa længe hans Fader levede og kunde yde ham sin mægtige Støtte. Sit nye Rige styrede han godt, bragte Orden tilveje, domte efter Lov og Ret og vandt sit Folks Hengivenhed.

Støttet til Cesare Borgia gik Paven stadig længere i sin Hensynsløshed. Rundt omkring ham mejede Døden Kardinaler og høje Prælater bort, og Paven blev sine Ofres Arvtager. Da Alexander VI ganske uventet døde, var det en udbredt Mening, at han var faldet som Offer for de uhyggelige Midler, han selv havde plejet at anvende, og man talte om, at baade Paven og Cesare Borgia var kommet til at indtage den Gift, der var beregnet paa nogle Kardinaler. Julius II, som blev Pave 1503, var Modstander af hele Slægten Borgia og Cesare maatte flygte. Efter et æventyrligt Liv blev

Fig. 105. Julius II, Maleri af Rafael, som ofte malede hans Træk, selv naar han skulde fremstille andre Paver.

han fængslet i Neapel og førtes til Spanien. I Aaret 1506 slap han løs fra sit Fængsel og traadte i Tjeneste hos sin Svoger, Kongen af Navarra. Aaret efter faldt han under Belejringen af Viana 1507.

Julius II (1503—1513), en af Renæssancens mægtigste Personligheder, kom til at høste Gevinsten af Cesare Borgias politiske Bestræbelser. Ved at slutte Forbund med snart den ene, snart den anden Magt, lykkedes det ham — om end kun delvis — at befri Italien fra

Indblanding af fremmede Stater, Frankrig, Spanien og den tyske Kejser. En samtidig har sagt om ham, at han var »ingen viis Pave, men en kraftig Imperator«, og man har kaldt ham »Papa terribile« (den frygtede Pave). Han var lige dygtig til at udklække politiske Planer og føre en Krig. Midt om Vinteren 1511 ilede han, skønt næsten halvfjerds Aar gammel til Fæstningen Mirandola og ledede Belejringsarbejdet i Kugleregnet og Snestorme, indtil han med Sværdet i Haand, i Spidsen for sine Soldater, trængte ind gennem Brechen. Medens Interessen for Kunst rundt om i Italien slukkedes eller sygnede hen som Følge af de politiske Uroligheder, skænkede han mange af Renæssancens allerbetydeligste Kunstnere et Fristed i Rom, hvor Bramante, Rafael og Michelangelo kom til at udføre deres storslaaede Arbejder.

Leo X (1513—1521) var Søn af Lorenzo il Magnifico og var vokset op ved Medicéernes muntre og kunstelskende Hof til et Nydelsesmenneske, der var varmt interesseret for Kunst og Videnskab. At han blev Pave — 37 Aar gammel — havde han sin Ungdomsven Kardinal Bibbiena at takke for. Denne fik ved Hjælp af en rundelig Pengesum en Læge til at erklære, at Pavekandidatens Helbred var saa svagt, at han ikke vilde være i Stand til at leve mere end seks Maaneder. I Haab om, at de i Løbet af denne Tid kunde styrke deres egen Stilling ved et snart forestaaende Pavevalg, lod Kardinalerne sig forlede til at give den af Lægen dødsdomte Giovanni af Medici deres Stemmer. Ved Leo X's Indtog i Rom læstes paa en Triumfbue: »Under Alexander regerede Venus (Kærlighedens Gudinde), under Julius Mars (Krigens Gud); nu er den guddommelige Pallas Athene (Visdommens og de skønne Kunsters Gudinde) steget ned til os.« Pavehoffet fremtraadte med en blændende Luksus. De næsten utallige Kardinaler var straalende, verdslige Herrer, som bortødslede Formuer paa pragtfulde Fester. Leo X var en lærd Humanist, en Elsker af Skønhed, men ogsaa af groteske Løjer. Han kunde spille sine Kardinaler det Puds at byde dem Retter, der saa lækre ud, men aabenbarede sig som Abekød eller anden modbydelig Føde. Hans Hjorte- og Vildsvinejagter var berømte. Et straalende Følge samledes da omkring Paven — til Tider talte man indtil 3,000 Heste. Leo X, der af sin Læge var ordineret til at doje lidt Bevægelse for at modvirke en uformelig Fedme, deltog iført Jagtdragt og Støvler — en i manges Øjne uværdig Dragt for en Pave. Men han forholdt sig mest i Ro og fulgte Jagtens Forløb fra en nærliggende Høj. Den religiøse Side af Pavehoffets Liv faar en skarp Belysning i det

Brev, som den smukke og kloge Markise af Mantua, Isabella af Este, skrev hjem til sin Skatmester: »Eftersom vi er saa optagne af det daglige Samvær med disse ærværdige Kardinaler, at vi ikke kan forrette Messen, er det vor Vilje at du gaar til den fromme Moder i S.ta Paola og bringer hende tre Dukater og beder hende forrette den for os, mens vi er borte.« Kardinalerne havde nok at gøre, med at omsværme Markisen og hendes smukke Hofdamer, om hvis Forhold til de høje Herrer Sladderer havde meget at fortælle. Leo X selv var nærmest Guds-fornægter. Som Hersker interesserede han sig mest for Storpolitikken og søgte at manøvrere mellem de stridende Stater og virkede ivrigt for Medicislægtens Fremgang. Men Reformationen formaaede han ikke at standse.

Sit blændende Hofliv havde Leo X formaaet at opretholde ved Hjælp af store Laan fra Roms rige Bankierhuse. Da han døde var Fattigdommen saa stor, at man ikke havde Raad til at tænde nye Vokslys, men maatte brænde dem, som tidligere havde staaet tændte ved en Kardinals Baare.

Nogle Aar senere — 1527 — gik den straalende Sol ned for Rom. Da indtog nemlig de kejserlige Tropper Byen. Den frygteligste Ødelæggelse blev baade Byens og dens Indbyggerses Skæbne. Som en ynkelig Fange sad Pave Clemens VII indespærret i Borgen S. Angelo, hvorhen det var lykkedes ham at redde sig. Kardinaler, Ærkebisper og Abbeder uden Fodtøj, i pjaltede, blodplettede Klæder, med afhugne Øren og afstumpet Næse, blev tvungne til at forrette Staldkarles, Vandbæreres eller Opvaskeres Bestilling. Landsknægte, der havde klædt sig ud i silkestukne Messeklæder med Ædelstene og gyldne Kæder — Bytte fra Palads og Peterskirke — forte et liderligt Levned, og ødelagde saa meget, som de kunde overkomme, Bøger, Malerier, Billedstøtter, medens deres Hærfører holdt til i Vatikanet, hvor han havde indlojeret sine Heste i det Sixtinske Kapel.

DE STORE, GEOGRAFISKE OPDAGELSER

INDLEDNING

De antikke Kulturfolks geografiske Viden var længe begrænset til Middelhavslandene. Disse dannede den egentlige »Jordkreds«. Følelsen af deres mægtige kulturelle Overlegenhed isolerede Middelhavsfolkene

fra de omboende Barbarfolk og betog dem Lysten til at lære disse nærmere at kende. Man var endvidere hovedsagelig henvist til Havet, og Skibsfartens ringe Udvikling fristede i Almindelighed ikke til dristigere Foretagender. Erhvervslysten førte dog tidlig Fønikerne, Antikkens mest udprægede Handelsfolk, udenfor Herkulesstøtterne og helt op til Cornwall, hvor de hentede Tin, og til den frisiske Kyst, hvor Rav var at finde. Fønikerne skal endogsaa paa Foranledning af Farao Neko have omsejlet Afrika. Deres Arvtagere, Kartagerne, lærte omkring 450, under Ledelse af Hanno, Afrikas Vestkyst at kende lige til Sierra Leone. — Den første mere bemærkelsesværdige Opdagelsesrejse foretoges af Massalieten Pytheas (fra Massalia, det nuv. Marseille), som var samtidig med Aleksander den Store. Han var en foretagsom Købmand og besøgte i denne Egenskab hidtil ukendte Egne af det vestlige og nordlige Europa. I Nordsoen iagttog han Tidevandsfænomenet og kom tilsidst saa langt mod Nord, at han med Forbavselse blev Vidne til, at Midnats-solen kun berørte Horisonten uden at sænke sig under denne. Hvor det Thule, som betegner det nordligste Punkt, hvortil han naaede, var beliggende, ved man ikke med Sikkerhed. — Aleksander den Stores Krig udvidede i høj Grad den geografiske Horisont og medførte en mægtig Kulturspredning, der bragte græsk Kultur lige til Indiens Grænse. — Det af denne Fyrste grundlagte Aleksandria blev et Midtpunkt for den geografiske Forskning, og herfra udgik Ekspeditioner, som bragte europæiske Folk i Berøring med Østasiens fjerne Lande. Under den romerske Kejser Antoninus Pius trak det endogsaa engang op til Krig med Kina. Hans Navn lever endnu i den kinesiske Historiskrivning under Formen An-Tu-nu. Her i Aleksandria virkede ogsaa Claudius Ptolemæus, som grundede det Verdenssystem, der blev det herskende, indtil det 1400 Aar senere afløstes af det kopernikanske. Ptolemæus hævede ogsaa Jordbeskrivelsen til en virkelig Videnskab; ogsaa her betragtedes han som den ufejlbarlige Autoritet, indtil de store geografiske Opdagelser ved den nye Tids Begyndelse kulkastede de gamle Forestillinger. — I samme Retning som det makedoniske blev det romerske Verdensrige af Betydning for Geografien. Erobringstog gjorde Skotland og Tyskland kendte, men for videnskabelige Rejser havde Romerne ringe Sans. Ved Overgangen til Middelalderen blev Irland lagt under Kirken, og i det hele medførte Missionsrejser og Korstog adskillig Oplysning om fjerne Lande. Ved disse kom Europæerne i Berøring med Araberne, hvis Kultur i mange Retninger var den europæiske overlegen og ved sin store

Udbredelse befordrede Kendskabet til nye Omraader. Araberne stotede sig ogsaa paa den græske geografiske Videnskab og naaede selv nye Resultater. Naar Marokkaneren Ibn Batula i sine Skrifter talte om Jakuterne ved Jenissej, eller om Floden Senegal, støttede han sig paa, hvad han med egne Øjne havde iagttaget. — Allerede flere Aarhundreder før havde Nordmændene styret deres Drageskiibe over det

aabne Hav og var landet paa Island (sidste Halvdel af det niende Aarhundrede), senere slog de sig endogsaa ned paa Grønland og kom om-sider, 500 Aar før Columbus, til det amerikanske Fastland. Uden egentlig Forsøg paa

Kolonisation forsvandt de igen og efterlod sig intet Spor. Vinland kaldte de det nyopdagede Land,

som snart gik i For-glemmelse. — Hen-imod Middelalderens Slutning begyndte de europæiske Folk at faa mere og mere Kendskab til de frem-

mede Verdensdele. Paa denne Tid opstod ogsaa Legenden om et stort kristent Rige, styret af Presbyteren Johannes, hvilket man i Almindelighed mente burde søges i Hjertet af Asien. Senere blev det forlagt til Afrika og identificeret med Abessinien. Enkelte Udsendinge naaede frem til Storkanens Hof i Karakorum. Dschingis Kans Efterfølgere var i Almindelighed venlig stemt mod fremmede og ønskede gerne at lære europæiske Forhold at kende. For de italienske Handelsrepublikker var det især af Vigtighed at komme i Forbindelse med de mongolske Fyrster. Middelalderens berømteste Opdagelsesrejsende, Marco Polo, var

Fig. 106. Verdenskort af Aar 1417. Det danner Be-gyndelsesbogstavet (stort O) i et Haandskrift af den rømerske Geograf Pomponius Mela. Man genkender let Middelhavet og det Røde Hav. I Overensstemmelse med Middelalderens Forestillinger er Jerusalem (her antydnet ved et Taarn) anbragt i Verdens Midtpunkt.

Venizianer. Han fulgte 1271 sine Farbrødre Niccolo og Maffeo Polo paa deres Rejse til Kinas Hersker, den vise Kublai Kan, der residerede i Cambalu (Peking). Vejen gik over Konstantinopel til Trapezunt ved

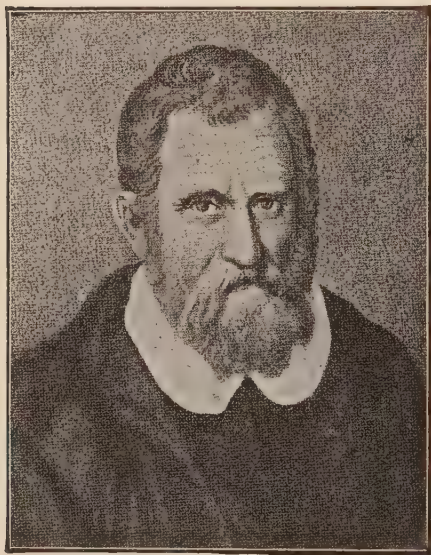

Fig. 107. Marco Polo (1256—1323), den berømte Venezianer, som var en af de første Europæere, der besøgte Kina, hvor han tilbragte 24 Aar.

Sortehavet og videre til Basra og Ormus. Man overskred Pamirs Højslette og fandt den kinesiske »Silkevej« gennem Tarimbækkenet. Det var den store Alfarvej mellem Østen og Vesten, som Handelen havde fulgt fra de ældste Tider. At Østasien ikke blev uberørt af kulturel Paavirkning fra Europa, og at en modgaaende Strømning ligeledes har gjort sig gældende, har den seneste Tid klarlagt ikke mindst ved Sven Hedins Forskninger i disse Egne. De rejsende blev over 20 Aar i Kina. Marco Polo, som kunde glæde sig ved Kejserens særlige Bevaagenhed, gennemstrejfedes i dennes Selskab det vældige Rige i alle Retninger og lærte Land og Folk at kende. Da Hjemfærden endelig

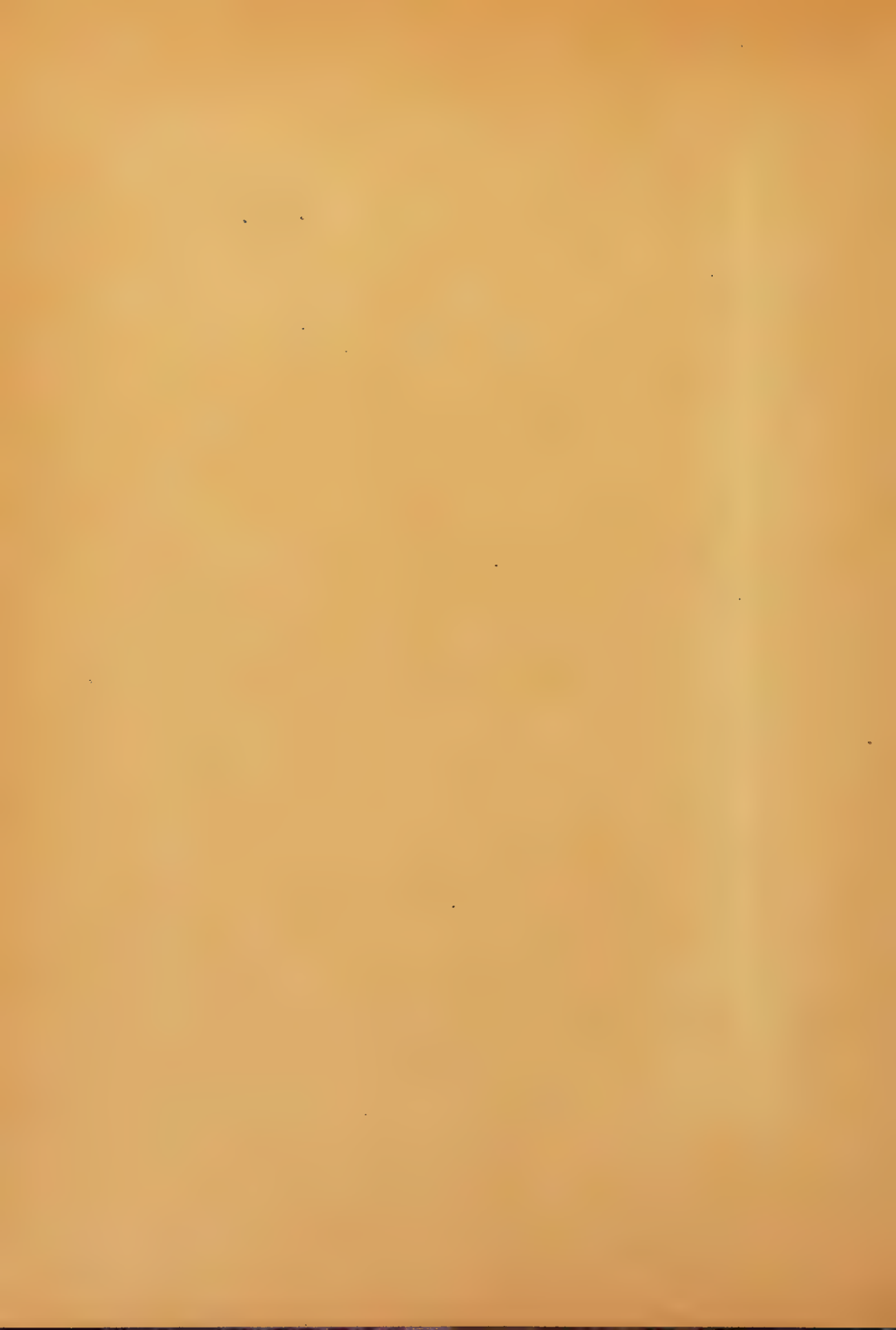
blev tiltraadt, gik den overste til Ormus, hvorpaa man fulgte den sædvanlige Karavanevej for Østens Varer over Tebris til Trapezunt. Nogen Tid efter Hjemkomsten forfattede Marco Polo en Beskrivelse af sin Rejse. De følgende Kartografer benyttede sig snart af de Iagttagelser, Polo havde gjort. Dette er tydeligst paa Middelalderens udførligste Verdenskort, det saakaldte katalanske Verdenskort. Selv for Amerikas Opdager Columbus, var, som vi skal se, Polos Rejsebeskrivelse af stor Betydning.

OPDAGELSEN AF SØVEJEN TIL INDIEN

Overgangen til den nye Tid kendetegnes fremfor noget af Bestræbelserne for at finde en direkte Søvej til Indien og »Kryddererne« (Molukkerne). Herfra forsynedes Europa bl. a. med Krydderier (især Kanel,

ISABELLA DEN KATOLSKE.

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document. The text is written on aged, slightly discolored paper. The handwriting is fluid and characteristic of the 18th or 19th century. The text is arranged in several lines, with some words appearing to be underlined or emphasized. The overall tone of the document appears to be formal or official.

BREV FRA COLUMBUS AF 22. OKTOBER 1501.

Anmodning til Skatmester Alonzo de Morales om et Laan paa 100 Guldstykker.

Peber og Kryddernelliker), og der var paa denne Tid en stadig voksende Efterspørgsel efter disse Varer (man elskede stærkt krydrede Retter), som i høj Grad fordyredes ved de mange Mellemhænder og de høje Toldsatser i Transitlandene. Handelen var nemlig i Hænderne paa orientalske Købmænd, der opkøbte Varerne paa Frembringelsesstedet og derfra førte dem paa Karavaner til Konstantinopel og Levantens øvrige Stabelpladser (en meget benyttet Karavanevej var den oven omtalte mellem Ormus og Trapezunt, en anden forbandt den sidstnævnte By med Basra), men de gamle Forbindelser truedes ved Tyrkernes Fremtrængen, og nu (fra Midten af det 15de Aarhundrede) fandt Tilførslen fortrinsvis Sted gennem det Røde Hav og over Aleksandria. Denne Handel var paa Grund af den høje Transittold særlig indbringende for Mameluksultanen. I Aleksandria tilbyttede Venezianerne sig Varerne mod europæiske Produkter og førte dem til Venedig, der blev Midtpunktet for Europas Handel med Krydderier, et Forhold, som følte mere og mere trykkende, jo længere det varede.

Meget Guld strømmede paa denne Maade bort fra Europa og skabte, sammen med andre Aar-

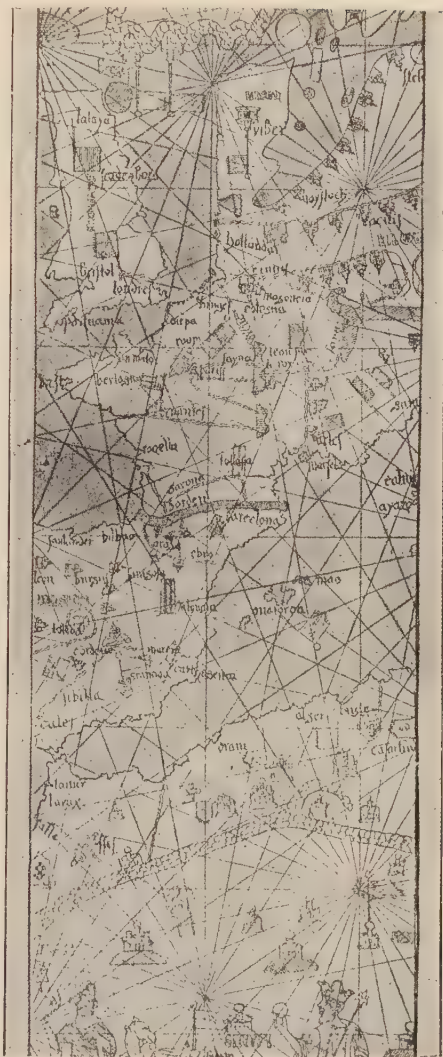

Fig. 108. Kort fra Middelalderen. Fragment af det saakaldte katalanske Verdenskort, udfærdiget 1374. Tegneren har med overraskende Korrekthed gengivet Kystlinjerne af Marokko, Algérie, Spanien og Frankrig. Længst nede til højre ses den mytiske Præstekonge Johannes, Herskeren i Ætiopien.

sager, som de lange og hærgende Krige, en almindelig Pengeknaphed.

Fra den pyrenæiske Halvø udgik den Bevægelse, hvis Resultat blev Opdagelsen og Koloniseringen ved Europæere af nye Lande hinsides Havene, og som maa ses i Sammenhæng med den ved Rennæssancen nyvakte Interesse for Videnskab og Forskning. Tiden var gunstig stemt for Rejser og Foretagender ad nye Veje, thi de vantro, der nu kom til at beherske det østlige Middelhav, Tyrkerne, var foreløbig uovervinde-

Fig. 109. Et veneziansk Gesandtskab modtages i Kairo.

lige, og noget af den gamle Korstogsbegejstring og mere af den nye økonomiske Foretagsomhed maatte søge Udlob ad de store Have.

Portugal gik her i Spidsen og var allerede rensat for Maurere, ja Portugiserne var endogsaa gaaet over til Afrika og havde erobret Fæstningen Ceuta. Ved denne Vaabenbedrift udmærkede sig for første Gang en Mand som var udset til at vise sit Folk en ny Vej til Ære og Vinding. — Dom Enrique, i Historien kendt som Prins Henrik Søfarer, blev født 1394 som tredje Søn af Johan I af Portugal. Den Tapperhed, han saa tidligt havde lagt for Dagen, skaffede ham Stillingen som Stormester for Kristusordenen, hvorved hans Livsmaal blev Bekæmpelse af Muhamedanismen. Den Plan, han i dette Øjemed udkastede, fulgte han

med urokkelig Konsekvens i Løbet af 45 Aar. Han vilde nemlig indkredse det mauriske Rige i Afrika fra Vest og Syd og havde hermed til Hensigt at lede den overordentlig indbringende Handel paa Indien bort fra dens hidtidige Vej over de islamitiske Lande, herved tilføje disse et stort Tab og i samme Grad sikre Portugiserne en Fordel. Ledet af saadanne Bevæggrunde gik han langsomt og planmæssigt til Værks. Den Forestilling, man dengang gjorde sig om Afrikas ydre Form, syntes at gøre Opgaven forholdsvis let. Man troede nemlig, at Kysten straks syd for Ørkenbæltet sluttede af i østlig Retning og saaledes gav Ver-

Fig. 110. Prins Henrik Søfarer.

Fig. 111. Handelsfartøj af Karaveltypen, med høj Overbygning.

densdelen en overvejende vest-østlig Udstrækning i Stedet for en nord-sydlig. Ad denne Vej maatte man søge at naa Indien. Prins Henrik udsendte gentagne Gange Ekspeditioner, men man trængte kun langsomt frem, og en anden videnskabelig Teori kom nu til at virke afskrækkende: Afrikas Fastland bredte sig over hele den sydlige Del af Kloden og der var ingen Passage mellem det atlantiske og det indiske Ocean. Blandt søfarende herskede desuden endnu den Antagelse, at intet levende Væsen kunde opholde sig i den hede Zone, og man tabte heller ikke gerne Kysten af Sigte. Skibs-

bygningskunsten havde dog allerede gjort store Fremskridt. Araberne havde opfundet Karavellen, d. v. s. et tomret Fartøj, hvor Bordlægningsplankerne laa Kant paa Kant (jævnfor vort »kravelbygget«) i Stedet for det tidligere og endnu den Dag i Dag til mindre Fartøjer anvendte System at fastnagle Skibsplankernes Sidekanter trappevis over hverandre (Klinkbordlægning). Navigationen var ogsaa blevet sikrere ved Forbedring af Kompasset, hvis Anvendelse havde været kendt fra det 12te Aarhundrede.*) Paa denne Tid begyndte ogsaa »Jakobsstaven«

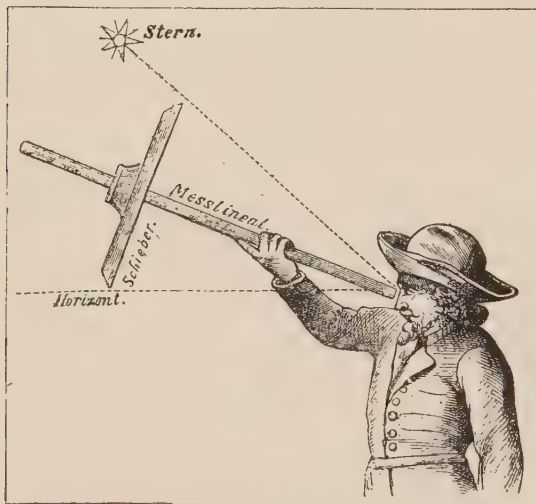

Fig. 112. Stedbestemmelse ved Brug af Jakobsstav.

at komme i Brug, et Instrument ved Hjælp af hvilket man bestemte Stedets geografiske Beliggenhed.

I Begyndelsen søgte man, følgende Afrikas Kyst, at komme saa langt Syd paa som muligt. Kap Bojador kunde man længe ikke komme forbi, da en stærk Strøm der er herskende, og man desuden frygtede det derværende »sorte Vand«. Med dette har det ogsaa sin Rigtighed, thi idet det klare Polarvand,

som her stiger op fra de nedre Lag, blander sig med det varme Overfladevand, opstaar der en tæt Taage, som det af de østlige Vinde medførte Ørkensand gør endnu mere uigennemtrængelig. Tilsidst lykkedes det dog at omsejle dette Kap, og 1441 naaede man lige til Kap Branco (eller Blanco). Fire Aar efter opdagede Diniz Dias det grønne Forbjerg, hvis yppige Vegetation for bestandig gendrev Legenden om den »forbrændte« Zone. Nu gjorde man ogsaa Forsøg paa at trænge ind i det Indre. Man tog Negre til Fange og hjemførte dem til Portugal, hvor de tjente som Sproglærere for portugisiske Spejdere, der senere ud-

*) Forbedringen bestod bl. a. deri, at man anbragte en Vindrose under Magnetnaalen.

sendtes til de »sortes« Verden. En af disse var Juan Fernandes, der efter et syvaarigt Ophold blandt Beduinerne i Sahara, vendte tilbage med vigtige Iagttagelser. Han stødte paa en delvis gammel Kultur, og var den første egentlige Afrikaforsker i moderne Betydning.

Efter at Alvaro Fernandes næsten var naaet frem til Sierra Leone, sejlede Diego Gomes 1457 op ad den allerede tidligere kendte Flod Gambia lige til

Handelsbyen »Cantor«, som underholdt en livlig Forbindelse med Middelhavskysten. Den sidste store Opdagelsesrejse, som udførtes i Prins Henriks Levetid, gik til Kap Verde-Øerne, hvis Opdagelse tilskrives Italieneren Cadamosto.

Aar 1460 døde Prins Henrik i den lykkelige Bevidsthed, at nu intet mere kunde standse Foretagendets videre Udvikling. Man

fortsatte ogsaa ufortrødent i den Retning, man engang var slaaet ind paa. Vi forbigaar her de mange Etaper paa den lange Vej. Uophorlig skuffedes Forventningerne om at finde Fastlandets Sydspids. Endelig lykkedes det for Portugiseren Bartolomeus Dias. Som Forberedelse her-til havde Kong Johan II ladet sammenkalde en astronomisk Kommission, som ved Udarbejdelsen af forbedrede Soltabeller skulde muliggøre en sikrere Navigering paa de sydlige Breddegrader. Det mest betydende

Fig. 113. Astrolabium. (Instrument til Maaling af Stjerner-nes Afstand fra Zenit). Efter Originalen af 1468 i det germanske Musæum i Nürnberg.

Medlem af denne Kommission var Tyskeren Martin Behaim, der senere konstruerede den første virkelige Jordglobus. Johan II paabød ogsaa, at hver portugisisk Skibsfører skulde medføre Stenstøtter (Padroner), paa hvilke Rigsvaabnet var indhugget, og som skulde opstilles paa dertil egnede Punkter af Kysten til Tegn paa, at den var taget i Besiddelse. — Aar 1486 styrede Bartolomeus Dias forbi Walfish Bay (paa Sydafrikas Vestkyst) og omsejlede — uden at faa det at vide før paa Tilbagevejen — »Stormenes Kap« (Cabo tormentoso), et Navn, som paa Forslag

af Kongen ændredes til Det gode Haabs Forbjerg (cabo da boa esperanza).

I Virkeligheden havde man nu Vished for, at der var fundet en Søvej til Indien, rundt om Afrika. Det var dog forbeholdt en anden at omsætte Forventningerne til Virkelighed. — Foreløbig udvikledes Handelen paa de hidtil anlagte Kolonier, særlig langs Guineakysten, der frembragte Peber, som i Kvalitet dog ikke kunde maale sig med det indiske.

Aar 1495 døde Johan II og efterfulgtes af Sønnen Emanuel, med Tilnavnet den Lykkelige, der var en klartseende, maalbevidst og handlekraftig Regent. Columbus' store Resultater, som i Mellemtiden havde

Fig. 114. Vasco da Gama, Opdageren af Søvejen til Indien. Efter et Kobberstik.

slaaet Verden med Forbavselse, og den Energi, hvormed Spanierne drev deres Opdagelsesrejser, æggede til de største Anstrengelser. Med Iver paaskyndedes Forberedelserne, og i Vasco da Gama, en omkring 1469 født Adelsmand fra Provinsen Alemtejo, fandt Kongen den Mand, som skulde føre det for lang Tid siden paabegyndte Værk til en lykkelig Fuldendelse. Til Underbefalingsmænd fik denne Broderen Paolo da Gama og Nicolao Coelho. Den 8. Juli 1497 lob den af fire Fartøjer bestaaende Flotille ud af Tejos Munding.

Den adspredtes snart af en heftig Storm, men samledes atter ved Kap Verde-Øerne, hvorpaa Gama dristigt satte Kursen lige over Atlanten mod Sydafrikas Vestkyst. Denne naaedes den 4. November ved St. Helenabugten, hvor det kom til en lille Skærmydelse med Hottentotterne, men først efter en længere Kamp med Modvinde lykkedes Omsejlingen af »Kap«. Den 16. December passeredes den sidste af de af Dias opstillede Vaabenstøtter. Gentagne Gange blev den lille Flotille slaaet tilbage af Modvinde og den kraftige Strøm, der i nord-sydlig Retning presses gennem Mosambikkanalen.

Først Juledag lykkedes det at naa ét af ingen Europæer betraadt Punkt paa Kysten, der opkaldtes efter denne Dag (paa Latin: Dies natalis Domini; Natal). Under den fortsatte Fart stiftedes der Bekendtskab med indfødte af den forholdsvis højtstaaende Bantunegerstamme, som viste sig i

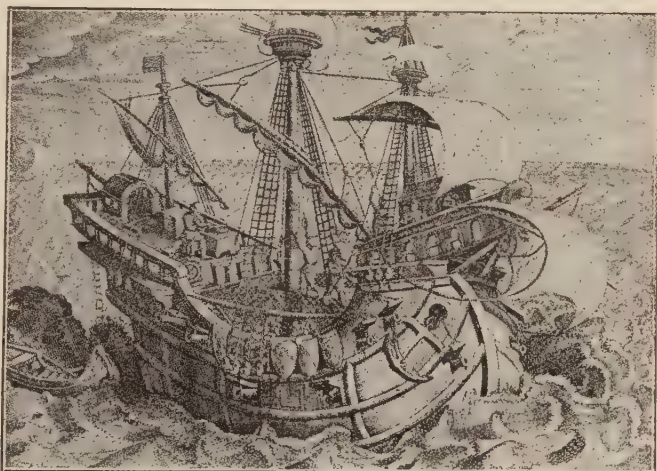

Fig. 115. Stedbestemmelse til Søs i ældre Tid. Manden paa Agterdækket sysler med Sekstanten. Billede af den 1520 afdøde Kunstner J. Galle.

Besiddelse af Vaaben, forfærdigede af Jern. Den 22. Januar naaedes Sambesiflodens Munding. Herefter kom man indenfor Arabernes Magtomraade, og disse optraadte ofte saa afvisende og fjendtligt overfor de fremmede, at man blev nødt til at gøre Brug af sine Bombarder for at skaffe sig Respekt. I Melinde (i den nuværende Kenya-Koloni) blev de dog venligt modtaget og fik endogsaa Lodser til Overfarten til Indien. Begunstigede af den paa denne Aarstid herskende Sydvestmonsun kunde Portugiserne den 20. Maj kaste Anker udenfor Byen Kalikut paa Malabarkysten, med hvis Fyrste Gama traadte i Underhandlinger. Denne, kaldet Samorim, optraadte i det hele taget ret tvetydigt

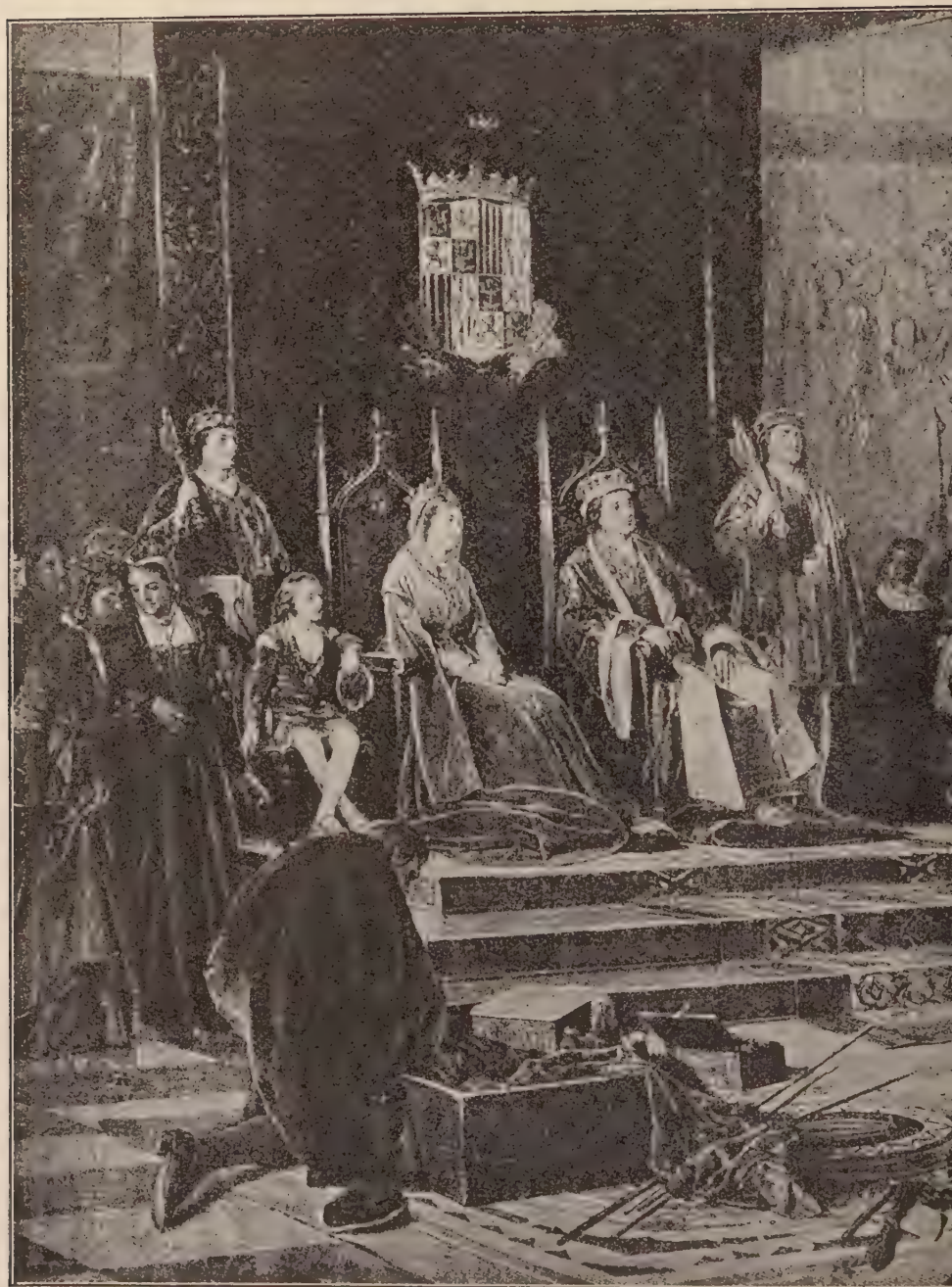

Fig. 116. Columbus fremstiller sig for det spanske Kongerige.

Hjemkomsten fra den første Rejse (Midten af April 1493).

og paavirkedes af de i Byen bosatte arabiske Købmænd, der i de fremmede saa uvelkomne Konkurrenter. Der rettedes flere Anslag mod Portugiserne, hvorved det endogsaa kom til Blodsudgydelse, men Gama kunde dog tilsidst forlade Kalikuts Havn med en rig Ladning. Medens de endnu opholdt sig i de indiske Farvande, maatte Portugiserne kæmpe med fjendtlige Skibe, der udsendtes baade fra Kalikut og Goa. Den sidstnævnte Bys Behersker søgte tilsidst at faa dem i sin Vold ved List. Han gjorde dem særlig fordelagtige Tilbud og indbød dem til at slaa sig ned i Landet. Overbringeren af denne Hilsen forekom imidlertid ved sin overdrevne Veltalenhed Gama saa mistænkelig, at han lod ham fængsle. Det viste sig at være en Jøde fra Posen, som efter en Mængde Eventyr var havnet i Indien og tilsidst havde opnaaet en høj Stilling i Goa. Han reddede sig nu ved at gaa over til Kristendommen og tage Døbenavnet Gaspar da Gama og træde i Portugisernes Tjeneste. Han fulgte dem paa flere af de følgende Rejser til Indien og blev dem til stor Nytte paa Grund af sit Kendskab til Landets politiske Forhold m. m.

Den endelige Hjemfart tiltraadtes paa et meget uheldigt Tidspunkt, idet man nu havde Sydvestmonsunen imod sig, og først efter tre Maaneders Sejlads naaede man atter Melinde (den 7. Januar 1499). Paa Turen langs Afrikas Kyst maatte et af Fartøjerne, der var sprunget læk, ofres til Luerne. Derefter blev de øvrige Fartøjer skilt fra hverandre, saa Coelho blev den første, der naaede Lissabon (den 10. Juli 1499). Vasco da Gama, som havde efterladt sit Admiralskib ved Kap Verde-Øerne, blev en Tid paa Azorerne, hvor Broderen Paolo bukkede under som Følge af Anstrengelserne paa den toaarige Fart. I September indtraf han i Lissabon. Kun en Tredjedel af Mandskabet gensaa Hjemlandet.

Men den store og vanskelige Opgave var løst 84 Aar efter, at Henrik Søfarer havde sendt sine første Pionerer ud for at bringe Lys over det afrikanske »Mørkehav«. Vejen til Indien laa aaben, og Portugal overtog nu hele Handelen med Krydderier. Det havde direkte Adgang til Frembringelsesstederne, hentede Peber fra Indien, Kanel fra Ceylon, Kryddernelliker fra Molukkerne og fragtede Varerne uden Omladning paa egne Fartøjer til Europa og kunde saaledes sælge dem langt billigere end Venezianerne og dog indhøste en umaadelig Fortjeneste. Efter kort Tids Forløb gik f. Eks. Prisen paa Peber ned til en Tredjedel. Det er let at forstaa, at Venezianerne, af hvis Skibe Handelen med

Krydderier hidtil næsten udelukkende havde betjent sig, saa med mindst talt ugunstige Øjne paa den portugisiske Konkurrence og søgte at berede den alle mulige Vanskeligheder. Venedigs Konsul i Lissabon, som havde til Opgave at holde sig underrettet om Indførslen af Krydderier, blev fra nu af betragtet som Spion. I Virkeligheden skriver den store Handelsrepubliks kommercielle og politiske Tilbagegang sig fra denne Tid.

De udførte Bedrifter fyldte det lille, hidtil ubetydelige Folk med stærk Selvfølelse, der fik en veltalende Tolk i Nationaldigteren Camões, som i et Heltedigt Lusiaderne (Lusitania var Antikens Navn for Portugal) har besunget Portugiserens Bedrifter i Indien og opstillet sine Landsmænd som Forbillede for andre Nationer.

PORTUGALS KOLONIMAGT I INDIEN

Portugiserne havde til Hensigt at drage den størst mulige Fordel af de gjorte Opdagelser uden at spørge om den indfødte Befolknings Interesser. Kolonisation og Udnyttelse var nu Programmet. Anlæggelsen af faste Støttepunkter paa Kysten blev nu det nærmeste Maal, men dette kunde ikke gennemføres uden haard Kamp. Araberne, som hidtil havde været ene om Handelen paa Indien, og som fra Portugiserens første Tilsynekomst havde lagt et fjendtiligt Sindelag for Dagen, ophidsede nu Fyrster og Folk imod dem.

Krigerske Bedrifter udmærkede ogsaa den følgende Tid, medens Handelen udvikledes og gav et stedse rigere Udbytte. Det tog lang Tid, inden Samorim af Kalikut blev betvunget. Denne By var den vigtigste Stabelplads i Indien, og det var derfor af stor Betydning for Portugiserne at sikre deres Indflydelse her. Ret langt ind i Landet strakte denne sig aldrig, og man nøjedes med et Antal stærkt befæstede Oplagspladser, af hvilke nogle endnu i vore Dage er forblevet i Portugals Besiddelse.

Allerede Aar 1500 afsendtes en ny Ekspedition, men det var da ikke længere Vasco da Gama, der stod i Spidsen for den. Mistænksomhed og Frygt for Magtmisbrug var nemlig Ophavet til den for portugisisk og senere ogsaa for spansk Kolonialpolitik saa karakteristiske Regel, aldrig at lade samme Mand staa i Spidsen for to paa hinanden følgende koloniale Foretagender. Lederen var denne Gang Cabral.

Cabrals Ekspedition er mindeværdig derved, at han af Stormen blev forslaaet til Brasilien, der fik dette Navn paa Grund af den rige Forekomst af Farvetræ (Portugisisk: Brazil), man der havde Lejlighed til at konstatere. Landet horte ganske vist til den af Spanierne opdagede Verdensdel, men Portugiserne gjorde, henholdende sig til Forliget i Tordesillas (se Side 242), deres Krav gældende og fik efterhaanden fast Fod i Landet. De indfodte, som de her traf sammen med, var mørkebrune og næsten nogne og bar røde Papegojer paa Haanden, ganske paa samme Maade, som de samtidige Adelsmænd i Europa bar deres Jagtfalke. Disse Naturmennesker savnede Vaaben af Metal og havde for Vane at sove i Hængekojer (hamacs), flettede af tynde Bomulds-snore.

De Resultater, Cabral opnaaede i Indien, var imidlertid ret ubetydelige, og Vasco da Gama udsendtes endnu engang. Der var nu ikke længere Tale om et fredeligt Handelsforetagende, men snarere om at grundlægge et portugisisk Magtomraade i det rige Land. Man optraadte denne Gang med anseelige Hjælpemidler, en Flaade paa 20 Skibe bemannet med 800 Soldater. Paa Vejen til Indien tvang han den arabiske Hersker i Kiloa (Kilwa) i Østafrika til at stille sig under portugisisk Højhed; derefter opfordrede han de indiske Fyrster til at afbryde enhver Forbindelse med det Røde Hav, beskød Kalikut og oprettede et befæstet Faktori i Kananor. I sine Bestræbelser for at tilintetgøre den arabisk-indiske Handel for Gama undertiden frem med unødig Haardhed, ja barbarisk Grusomhed, som da han en Gang lod et med Mekkapilgrimme overfyldt Skib opbrænde. — De indiske Fyrster vendte sig nu til Ægypten med Bøn om Hjælp, og Mameluksultanen var mere end villig til at lytte til deres Bonner. Han saa den indbringende Transithandel alvorlig truet, og i sin Knibe søgte han — ejendommeligt nok — at faa Paven til at indvirke afskrækkende paa Kong Emanuel.

Virkningen blev naturligvis den stik modsatte, og Kongen besluttede nu, for at opnaa en mere afgjort Fremgang, varigt at lægge de indiske Anliggender i én Haand og udsaa 1505 Francisco d'Almeida til Vicekonge af Indien. Denne besejrede i et stort Søslog ved Diu (1509) Ægypterne og deres Forbundsfæller fra Kalikut og Gudscherat og betog for bestandig de første Lysten til at blande sig i de indiske Forhold. — Den, der skaffede den portugisiske Magt i Indien størst Fremgang var imidlertid Affonso (Alfonso) d'Albuquerque, af sine

Landsmænd kaldet »den Store« og uden Tvivl en usædvanlig Kraftnatur. Der fortælles ogsaa, at han var en ædel og trofast Karakter, der fremfor alt pristest for sin ubestikkelige Retfærdighed, men historisk set synes han at have været en hensynsløs Voldsmand af samme Støbning som Gama, der med frygtelig Haardhed forfulgte sine Maal og ikke taalte Modsigelser. Saaledes berovede hans tyranniske Væsen Portugal en af dets bedste Mænd, Feerdinand Magellan, som vi senere vil faa Lejlighed til at beskæftige os udførligere med. Han vovede i et Krigsraad at robe Betæneligheder ved en Beslutning, som Generalkaptajnen ønskede at føre igennem, og blev derfor tvunget til at forlade sin Tjeneste. Han kæmpede en Tid i Afrika, hvor han blev haardt saaret, og da han af de styrende i Portugal blev behandlet med oprørende Utaknemmelighed, forlod han sit Fædreland og tilbød Spanien, hvor han fik en velvillig Modtagelse, sine Tjenester.

Ved den antydede Lejlighed drejede det sig om at storme den stærke Fæstning Goa, der ogsaa kort efter faldt (1510), men først efter et frygteligt Mandefald. Portugiserne havde allerede tidligere skaffet sig et fast Punkt paa Malabarkysten (Kochin), men Goa blev nu Hovedsædet for deres Magt i Forindien, en Stilling det har bevaret til vore Dage, selv om de portugisiske Besiddelser dér er svundet ind til nogle faa Pladser. Som et løkkende Bytte frembød sig endvidere det rige Malakka, (der havde en Rolle som vor Tids Singapore), hvis talrige malajiske Befolkning styredes af en Sultan. Med en Flaade paa 19 Skibe udrustet med 1709 Mand, hvoraf kun 800 var Portugisere, mødte d'Albuquerque op foran denne By, der forsvaredes

Fig. 117. Alfonso d'Albuquerque.

af 30,000 Mand med Kanoner i hundredvis. Sultanen havde ogsaa et stort Antal Krigsefanter til sin Raadighed, og disse skræmmede i Begyndelsen Portugiserne, ligesom fordum Pyrrhus' Kolosser bragte Romerne ud af Fatning. Portugiserne forstod imidlertid med Virkning at bruge deres Lanser, og med disse fastgjorte i deres Sider og forvildede af Smerte tog Elefanterne Flugten og anstillede stor Ødelæggelse i deres egne Rækker. Mange Portugisere faldt dog for de javanske Krigeres Bambuspile eller »Kris« (en Slags Dolke med slangebugtet Klinge). Al Modstand var dog forgæves. Efter flere Dages forbitret Kamp var Byen

Fig. 118. Marked i Goa, Hovedstaden i portugisisk Ostindien.

helt i de hvides Magt, og et umaadeligt Bytte faldt i Sejrherrenes Hænder. Dette var Portugisernes mest glimrende militære Bedrift i Indien. D'Albuquerque traadte i venskabelig Forbindelse med de i Byen bosatte Siamesere og Kinesere, for hvem Sultanens Magt havde været meget trykkende. Selv Samorim i Kalikut blev nu tvunget til at tillade Opførelsen af et Fort i Nærheden af denne By. Samtidig naaede man omsider frem til de eftertragtede Molukker, hvor de attraaværdige Kryddernelliker var at faa. Et Angreb paa Aden mislykkedes derimod trods al opofrende Dødsforagt fra Portugisernes Side.

Derpaa vendte d'Albuquerque sine Vaaben mod den rige Østad Ormus ved Mundingen af den persiske Bugt, der hidtil ikke havde kun-

net endelig betvinges. Et Angreb paa den i Aaret 1507 havde haft til Følge, at Byen modvillig paatog sig at betale en Tribut til Portugal, men da den paa enhver Maade søgte at unddrage sig denne Skyldighed, viste d'Albuquerque sig 1515 for anden Gang udenfor Byen, skræmmede den straks til Underkastelse uden selv at miste en eneste Mand og lod med orientalsk Lumskhed den aldrende Herskers Vesir nedstøde. Bekendt er den Maade, hvorpaa han ved denne Lejlighed affærdigede nogle persiske Sendebud, som var kommet for at afkræve Portugiserne Tribut. Ormuds blev nemlig anset for at staa under Schahens Overhøjhed. D'Albuquerque lod fra Skibene hente en Bunke Kanonkugler, og pegende paa dem sagde han til Sendebudene: »Se her den Tribut, Portugiserne plejer at betale«. De stolte Ord, udtalte af den statelige Mand med det bølgende, hvide Skæg, forfejlede sikkert ikke at gøre et dybt Indtryk paa de forskrækkede Persere. Men d'Albuquerque var nu en gammel Mand, og hans Dage var talte. Allerede samme Aar bukkede han under for de uafbrudte Anstrengelser. Paa Dødssengen naaede det Budskab ham, at Kongen endelig havde lyttet til hans Uvenners Bagtalelser og frataget ham Overbefalingen. Han havde nemlig paadraget sig manges Fjendskab ved den Strenghed, hvormed han optraadte mod Selvraadigheden hos sine undergivne.

Endnu en Tid lykkedes det Portugiserne at beholde, ja endogsa yderligere at udvide deres Magt. Deres Indflydelse udstraktes for en kort Tid endog til Kina, hvor Halvøen Macao omsider forblev i deres Hænder. Aar 1538 tilkæmpede de sig en glimrende Sejr over Tyrkerne ved Diu, der sikrede dem Besiddelsen af denne By. Men dermed var Højdepunktet ogsaa naaet. Aar 1580 erobredes Portugal af Spanierne, og fra den Tid gik det stadig ned ad Bakke. Kolonierne blev overladt til sig selv. Portugal blev indblandet i Striden mellem Spanien og Nederlandene og tabte til de sidste Malakka og Ceylon. — I omtrent 100 Aar bestod Portugals Magtstilling i Indien. Det var et Handelsherredømme, men støttet paa Indehavelsen af faste Pladser, og for sin Bestaaen krævede det Opretholdelsen af en stærk Sømagt til Beskyttelse af Handelsvejene. Under Johan III regnede man ogsaa med ialt 300 Krigsfartøjer. Dette var en Byrde, som det lille folkefattige Land ikke i Længden kunde bære til Trods for de umaadelige Summer, Handelen indbragte. (Vigtige Indtægtskilder udgjorde ogsaa de Tributer, som Vasalstaterne maatte udrede og de Toldafgifter, som Portugiserne i deres indiske Havnepladser afkrævede de indenlandske Fartøjer.) Hele den portugisiske Han-

del samledes i Lissabon, der ved Siden af Antwerpen maaske var Verdens største Stabelplads. — Ved deres Begærlighed og deres ukloge, hensynsløse Omvendelsesiver fremkaldte Portugiserne tilsidst de indfødtes Had, som gav sig Udslag i bestandige Opror, der kun med Møje kunde holdes nede. Af denne Stemning forstod Hollænderne og Englænderne, da de optraadte paa Skuepladsen, med Dygtighed at benytte sig.

COLUMBUS OG OPDAGELSEN AF DEN NYE VERDEN

Portugiserne forsøgte at trænge frem til Indien ved at sejle rundt om Afrika. Herved fik de efterhaanden en rigtig Opfattelse af denne Verdensdels store Udstrækning fra Nord til Syd. Dette fremkaldte Betænkkelighed hos mange Mennesker. Skulde det ikke være muligt at naa Indien ad en kortere Vej, og burde man derfor ikke sejle i vestlig Ret-

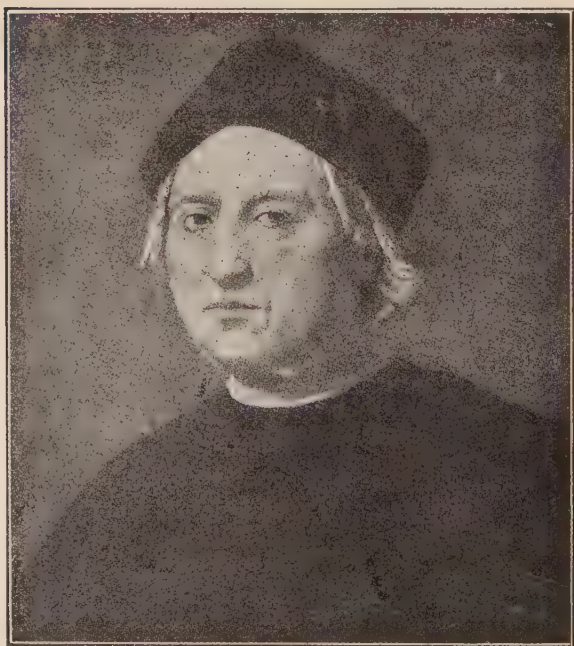

Fig. 119. Kristoffer Columbus. Dette anonyme Portræt fremstiller Columbus som gammel. Blikket er let sløret, og omkring Munden svæver et bittert Træk.

ning? Det er ikke let at sige, hos hvem denne Tanke først opstod. Blandt de lærde var man paa denne Tid vidende om Jordens Kugleform. Denne Overbevisning havde ogsaa været gældende i Oldtiden, men var gaaet tabt under Middelalderen. Ogsaa om Jordklodens Omfang var man saa nogenlunde underrettet, men ikke om den rigtige Fordeling af Vand og Land, idet man tænkte sig Østasien (»Cathay«) med Japan (»Zipangu«) udstrakt meget længere Øst paa, end Tilfældet er. Marco Polos overdrevne Opgivelser af de

CHRISTOFFER COLUMBUS' DØD.

Vejstrækninger han havde tilbagelagt, virkede vildledende. Fejltagelsen blev dog for saa vidt til Gavn, som den gav de modigste Tro paa Muligheden af at sejle over det Ocean, man tænkte sig fyldte hele Rummet mellem Østasien og Vesteuropa. En enkelt Mand skulde med ukuelig Tro og Energi sætte Planen i Værk.

Denne Mand var Genueseren Christoforo Colombo (latiniseret: Columbus). Han fødtes 1446 i Genua som Søn af en Væver. Om hans tidligste Aar ved man ikke meget med Vished, uagtet baade hans egen

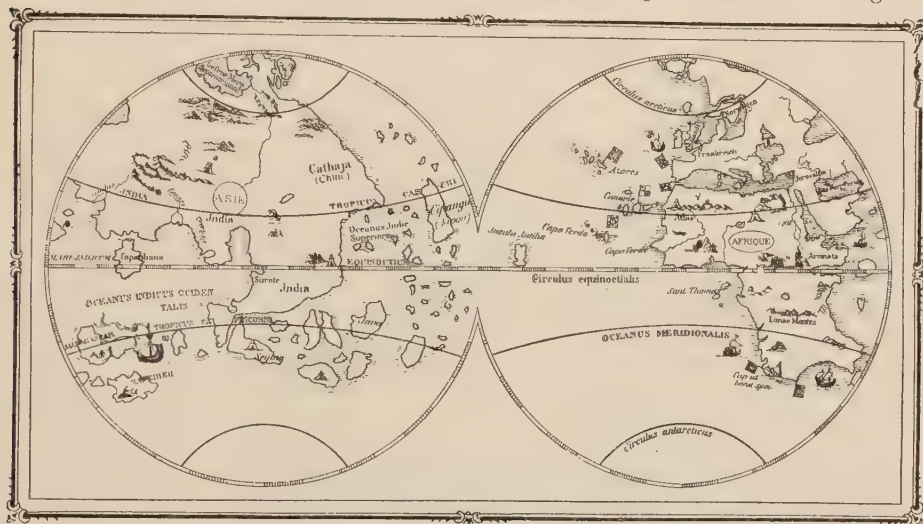

Fig. 120. Martin Behaims Jordglobus. Den ældste kendte Jordglobus, udført 1492, viser, hvor langt mod Øst Geograferne lod Asien strække sig. Zipangu (Japan) optager Kaliforniens Plads. Denne Fejltagelse var Forudsætningen for Columbus' Rejse.

Stortalenhed og senere Sagn har udsmykket dem stærkt. Han kom tidligt til Søs og fik sikkert et grundigt Kendskab til Datidens Sømandskab og Navigation. Han skal en Tid have gjort Tjeneste paa engelske Fartøjer og derved faaet Lejlighed til blandt andre Steder at besøge Island.

Columbus var en Drømmernatur med Hang til Mysticisme. Nogen egentlig lærd Dannelse havde han ikke, men han læste med Iver de Bøger, han kunde faa fat i, især saadanne, hvori han kunde finde Oplysning om den da kendte Verden. Højest skattede han Kardinal d'Aillys *Imago Mundi*, der forøvrigt frembyder et ret godt Overblik over den kosmografiske Videnskabs Standpunkt i Slutningen af Middelalderen,

men ogsaa Marco Polos Skildringer af Østasiens Rigdomme havde han flittigt studeret.

Hans Skæbne førte ham til Portugal just som Afrikaforskningen her tog nyt Opsving. Ved sit Ægteskab med en adelig Dame forbedrede han sine Forhold, og da hans Hustrus Familie ejede Godser paa Porto Santo (en Ø i Madeiragruppen), kom han til at opholde sig her og fik Lejlighed til at lytte til de dunkle Sagn om et Land i Vester. Paa

Fig. 121. Model af Santa Maria, Columbus' Flagskib paa den første Rejse. Den maalte fra for til agter 23 m og førte fem Sejl.

de endnu længere Vest paa beliggende Azorer havde disse Anelser taget fastere Form. Ogsaa her havde Portugisere slaaet sig ned og ved flere Lejligheder fundet hidtil ukendte Naturprodukter og selv ved Menneskehaand forarbejdede Genstande, ja to Lig af ukendt Race, skyllet op paa Strandbredden, et Forhold, som havde lokket flere sofarende til Forsøg paa at opsøge Oprindelseslandet, men uden Held. — Alt dette gav Columbus' Drømme en bestemt Retning, og ved Aar 1484 forelagde han den portugisiske Regering sin Plan om en Opdagelsesfart vesterud, men kunde ikke faa den fremmet. Han vendte sig nu til Spanien og

fremlagde sin Plan for dettes Kongepar, Ferdinand af Aragonien og Isabella den Katolske af Kastilien, men til at begynde med ogsaa her uden Held. Spanien var dengang indviklet i de sidste afgørende Kampe med Maurerne og havde hverken Penge eller Interesse tilovers for et Foretagende af denne Rækkevidde. Efter flere Aars fejlslagne Forhaabninger stod Columbus just i Begreb med at forlade Spanien for at vende sig til Frankrig, da der indtraf et Omslag. Sammen med sin spæde Son Diégo havde han begivet sig til Palos i Andalusien for at indskibe sig. Hans Midler var saa godt som udtomte, og i ynkelig Forfatning søgte han Herberge hos Franciskanermunkene i Klostret Maria de la Rabida udenfor Byen. Prioren blev i høj Grad betaget af den mærkelige fremmede, og da denne begyndte at tale om sine dristige Planer, sendte han Bud efter den i Palos bosatte og for sin kosmografiske Indsigt skattede Læge, Garcia Hernandes. Under den følgende lange Samtale, i hvilken ogsaa Pater Juan de Marchena, en med geografiske Studier syslende Munk, deltog, lykkedes det Columbus helt at vinde begge disse Mænd for sine Ideer. Marchena, der var vel anskrevet ved Hove, sendte et Ilbud afsted og besvor ved dette Suverænerne ikke at bortstøde en Mand, som utvivlsomt af Forsynet var udset til at fuldbyrde et Værk, der vilde bringe baade Ære og Vinding. Manden ankom i et heldigt Øjeblik. Granada, Maurernes sidste Besiddelse i Spanien var saa godt som indtaget og faldt kort efter (i Januar 1492). Dronningen, Isabella, som lige fra Begyndelsen havde vist sig interesseret for Columbus' Plan, var nu villig til at yde den sin kraftige Støtte. Det lykkedes ham nu ogsaa at gennemføre de ingenlunde beskedne Forordringer, han havde fremsat i Tilfælde af et heldigt Udfald. Heri indgik bl. a. økonomiske Fordele, Admiralstitel og Guvernørværdighed over alle de Øer og Fastlande, han maatte opdage. Endnu var der mange Vanskeligheder at overvinde, men takket være Tilskud ogsaa fra private — i velforstaaet Haab om rigt Udbytte — kunde en lille Flotille paa tre Karaveller, i Slutningen af Juli 1492 samles i Palos' Havn, nemlig: S.ta Maria (Admiralskib), Pinta (»den maledede«) og Niña (»den lille Pige«). Til Befalingsmænd paa de to sidste blev Brodrene Martin Alonso og Vincente Yañes Pinzon udset. Hvor farligt Foretagendet almindeligt ansaas for at være, viste sig, da det gjaldt om at hverve Besætninger til de efter vore Begreber meget smaa Fartøjer. For at faa det nødvendige Antal skaffet til Veje, saa man sig endogsaa henvist til den fortvivlede Udvej at aabne Fængslerne og love Fangerne Straf-

frihed i Tilfælde af, at de sluttede sig til Ekspeditionen. Den samlede Bemanding talte tilsidst 120 Hoveder. Den 3. August forlod Eskadren Palos, og den 6. September, efter et længere Ophold ved de kanariske Øer, for at reparere m. m. styrede man ud mod det uvisse. Kursen sat-

Fig. 122. Columbus lander paa Guanahani.
Efter en samtidig Afbildning.

tes efterhaanden stik Vest og fulgte i Hovedsagen den 26de nordlige Breddegrad.

Man ved, at Admiralen maatte kæmpe med Trods, maaske ligefremt Mytteri, fra sine underordnedes Side, og man maa i Sandhed regne ham det til stor Fortjeneste, at han desuagtet kunde have et aabent Øje for den nye Natur, han mødte, og gøre betydningsfulde Iagttagelser. Saaledes noterede han de klimatiske Forandringer, som den uafbrudte Fremskriden mod Vest medførte. Han opdagede den magnetiske Misvisning, som han rigtignok søgte at forklare paa en højst ejendommelig Maade, og beskrev Sargassohavets Tangmasser. Han medførte en Kopi af den samtidige italienske Geograf Toscanellis Kort, som han an-

vendte som Søkort og ofte raadspurgte. Det stadige Syn af den endeløse Havflade virkede nedtrykkende paa Mandskabet, og Columbus maatte gribe til alle Midler, ogsaa List, for at holde Modet oppe hos Folkene. Der blev udlovet en Belønning til den, der først opdagede Land og Længslen efter det attraaede Syn gjorde, at Besætningen blev Offer for alle Slags Øjenforblindelser. En Skybanke, der dukkede op over Synskredsen, fremkaldte vild Jubel, indtil den spændte

Forventning opløstes i dyb Skuffelse. Dette gentog sig flere Gange.

Endelig, Natten til den 12. Oktober, fik en Matros paa Pinta, der tilfældigvis sejlede forrest, en lav, af Maanen belyst Strandbred i Sigte. Denne Gang var det ikke falsk Alarm. Ved et Hagelbosseskud meddeltes den glædelige Nyhed til de andre Skibe, og alle istemte med taknemmelige Hjerter en Lovsang til Gud. Da Dagen brød frem, kastede man Anker ved en lille Ø, og Columbus tog den i højtidelig Besiddelse i den kastilianske Krones Navn. Af de indfødte, der samlede sig paa Strandbredden, troede han at kunne forstaa, at Øens Navn var Guanahani. Selv kaldte han den San Salvador. Den tilhørte Bahama-gruppen. Saa meget er sikkert, men den nøjagtige Identificering er uvis. Nogen mundtlig Overlevering er ikke bevaret, da disse Øer allerede 19 Aar efter Columbus' Ankomst var affolkede. Man har imidlertid med ret stor Sandsynlighed gættet paa den nuværende Watlingø. Opholdet blev ikke af lang Varighed, man besøgte flere af de nærliggende Øer og styrede saa mod Syd. Snart hævdede sig Omridsene af et større Land. Dette maatte være Zipangu, mente Columbus. Vi maa erindre, at han havde begivet sig ud for at finde Indien og den asiatiske Øverden og stadig sogte Vejledning paa Toscanellis Kort. I Virkeligheden var han kommet til Kuba. Han fulgte Øens nordlige Kyst i vestlig Retning; den syntes at have en uendelig Udstrækning, og Columbus kom nu til den Overbevisning, at han havde naaet det asiatiske Fastland.

De skikkelige indfødte paa Bahamaerne havde røbet deres Frygt for »Kaniberne« (d. v. s. de menneskeædende Karibere; sammenlign »Kannibaler«), som plejede at komme Syd fra og hjemsoge dem med Mord og Rov. I disse »Kaniber« saa Columbus Storkanens Undersaatter. Han udsendte en Ekspedition for om muligt at opsøge denne og overbringe en Skrivelse fra Kong Ferdinand. Den vendte efter nogle Dages Forløb tilbage med uforrettet Sag, men medførende — Tobak, hvormed Europæerne nu for første Gang stiftede Bekendtskab. Intetsteds var Spor af højere Kultur at opdage. Guld kunde man tiltuske sig i smaa Partier hos de indfødte, men Kryddervækster ledte man forgæves efter. Columbus vendte nu om, styrede mod Sydvest og kom til Hæiti, af ham kaldet Hispaniola. Her forulykkede Admiralskibet, og Columbus flyttede over paa Niña, medens Pinta (M. A. Pinzon), brød Disciplinen og gav sig ud paa egen Haand. Den ceremonielle Tagen i Besiddelse gentoges, et Kors oprejstes paa Strandbredden, og af løsrevet

Materiale fra det strandede Chefskib opførtes et Blokhús, der blev armeret med nogle Kanoner. Som Besætning efterlodtes det nu overtallige Mandskab fra S.ta Maria. Disse var de første spanske Nybyggere i den nye Verden. Nybygden kaldtes La Navidad (paa Spansk = Jul).

Nu tiltraadtes Hjemrejsen, der skulde stille baade Fartøj og Besætning paa haarde Prover. Den lille Noddeskal slyngedes omkring paa det af Storme oprørte Hav, og alle var beredt paa det værste. Med den visse Undergang for Øje indesluttede Columbus i en vandtæt Beholder en Beretning om sine Opdagelser og betroede det hele til Bolgerne. Det maatte saaledes bero paa et Tilfælde, om Europa skulde faa Kendskab om hans Daad. Dog, Lykken var ham gunstig, og velbeholdne, men med skamslaaet Fartøj, lob de dristige Somænd ind i Palos' Havn, den 15. Marts 1493, hvortil ogsaa Pinta senere paa Dagen indtraf. Hoffet opholdt sig i Barcelona og Columbus begav sig dertil. Hans Rejse gennem Landet formede sig som et Triumftog. Han aflagde Beretning om sin Fart for Kongeparret og fremviste Prover paa det nye Lands Naturprodukter. Selv nogle fjerprydede »Indianere« (Columbus kaldte af let forstaaelige Grunde Indbyggerne for Indios) var medbragte og vakte Beundring ved deres smukke, men svage Legemsbygning. Det var under Opholdet i Barcelona ved et til Ære for ham givet Gæstebud, at Historien om »Ægget« skal have tildraget sig.

Portugiserne, der ved at sejle rundt om Afrika sogte at finde Vejen til Indien og Krydderoerne (Molukkerne), begyndte nu at blive bange for, at Spanierne skulde komme dem i Forkøbet. De gjorde for egen Regning Krav paa disse Omraader, og forstod at vinde Pavens (Aleksander VI) mægtige Støtte. Efter langvarige Forhandlinger mellem begge Parter kom det berømte Forlig i Tordesillas (1494) i Stand, ved hvilket Jordkloden blev delt i to Halvdele (Forestillingen om et gennemskaaret Æble melder sig). Der blev optrukket en Demarkationslinie, der omtrent svarer til den 46de vestlige Meridian og dens Modpart paa den anden Side af Kloden eller 134 Gr. østlig Længde.

I den østenfor denne Linie beliggende Verdenshalvdel skulde Portugiserne have frie Hænder, medens Spanierne skulde have det samme i den vestlige. En direkte Folge af denne Inndeling blev, at der endnu i vore Dage tales Portugisisk i Brasilien, medens Spansk er det herskende Sprog i det øvrige Syd- og Mellemamerika. — Columbus foretog endnu tre Rejser til den nye Verden. Da han anden Gang kom til Hispaniola (Haiti), fandt han det under det første Besøg anlagte Blokhús odelagt,

og dets Besætning dræbt. Han traf nu kraftige Foranstaltninger til Sikring af Øens varige Besiddelse. — Kendskabet til den hidtil ukendte Verden udvidedes stadigt. Paa den tredje Rejse naaede han det syd-amerikanske Fastland ved Orinocoflodens Munding. De vældige Vandmasser, som Floden her vælter ud i Havet, vakte hans Forbavselse og fik ham til at gribe til en meget fantasifuld Forklaring, som her fortjener at anføres. Jordens Kugleform var ikke fuldstændig. Paa ét Sted havde den en mere udtrukket Form (det hele kunde passende sammenlignes med en Pære). Fra denne »Top« udstrommede de fire Paradisfloder, og det var en af disse, han nu var truffet paa.

Columbus understøttedes imidlertid ikke mere saa beredvilligt som i Begyndelsen, Interessen afslappedes, da Udbyttet af de gjorte Opdagelser ikke blev saa rigt, som man havde haabet. Han havde ogsaa Misundere, som aabent eller i Hemmelighed modarbejdede ham. — Columbus havde, da han anden Gang tiltraadte Hjemreisen, indsat Broderen Bartolomeo som sin Stedfortræder. En Del af de spanske Kolonister, som var misfornøjede med »de fremmedes« (vi husker, at Columbus var af italiensk Afstamning) altfor store Magt, rejste sig imod ham. Bartolomeo fik Oprørsbevægelsen dæmpet. En kongelig Kommissær udsendtes imidlertid fra Spanien med Fuldmagt til at undersøge Forholdene. Denne stillede sig straks paa de misfornøjedes Side, og da Columbus en Tid opholdt sig paa Hispaniola, blev han forræderisk lokket til San Domingo (Øens Hovedstad) og fængslet. Dette indtraf paa den tredje Rejse. I Lænker førtes han over Havet for at retfærdiggøre sig overfor de spanske Majestæter. Disse tog ganske vist Afstand fra deres ukloge Tillidsmand og lod Lænkerne aftage, og den skændige Behandling, som den store Mand havde været udsat for, vakte almindelig Harm. Men han maatte dog kort efter opleve, at en anden blev udset til Vicekonge over de nyopdagede Omraader. Den dybt krænkede Mand følte Trang til Oprejsning og rustede sig nu til et Foretagende, som langt skulde overstraale de tidligere.

Paa denne Tid havde Vasco da Gama fuldendt sin Fart til Indien (1499). Columbus æggedes af dennes Fremgang til Forsøg paa at fuldføre sin oprindelige Plan: fra den modsatte Side at naa frem til Indien. Aar 1502 tiltraadte han denne Rejse, der skulde blive hans sidste.

Han fulgte denne Gang Kubas sydlige Kyst, som han vedblivende ansaa for at være en Del af det asiatiske Fastland, kom efterhaanden denne Ø af Sigte og styrede mod Syd. Det mellemamerikanske Fast-

land traadte ham snart i Møde. Han befandt sig nu udfor Kysten af Honduras og stiftede her et flygtigt Bekendtskab med den egenartede Kultur hos det højststaaende Mayafolk fra Yucatan. Dette Møde satte Liv i hans gamle Forventninger. Følgende Kysten søgte han at genfinde de Landskaber, som han var fortrolig med fra Læsningen af Maro Polo og Enea Silvio. Især forekom Veragua (Distrikt i Panama; Columbus' Efterkommere har været Grever af Veragua) ham rigt paa Guld, og hans dristige Fantasi formede deraf straks den gyldne Halvø (= Malakkahalvøen), hvorom allerede Grækerne havde haft Kundskab, og som det kun gjaldt at omsejle, for derefter at befinde sig i det indiske Ocean. Paa Grund af Skibenes daarlige Forfatning maatte han imidlertid vende i Darienbugten, uden at have fundet den længselsfuldt ventede Gennemsejling. Paa Jamaica, hvorhen han nu styrede, og som han tidligere havde besøgt, maatte han endogsaa sætte Skibene paa Land, og her maatte han forblive næsten et Aar, til nogle dristige Mænd af hans Mandskab, der i Baade havde vovet sig over til San Domingo, havde udvirket Udsendelsen af en Hjælpeekspedition.

Som en skibbruden kom han denne Gang tilbage til Spanien. Hans Rolle var nu udspillet. Hans Beskytterinde, Dronning Isabella, døde kort efter, og hos Kong Ferdinand, der kun modvillig var gaaet med til de vovelige Foretagender, kunde han intet udvirke. Den 21. Maj. 1506 naaede Døden ham.

Selv hans Støv har sin Historie, Det var, som om hans Livs Uro fulgte ham i Graven. Han havde selv udset Hispaniola til sit sidste Hvilested, og i San Domingos Domkirke kunde man ogsaa i lange Tider forevise hans Sarkofag, indtil et Jordskælv ødelagte Domkirken og Byen. Det, som man herefter antog for at være hans Levninger, førtes senere til Kuba, for, da denne Ø, »Antillernes Perle«, 1898 var gaaet tabt for Spanierne, at tilbagegives til Spanien.

Columbus hørte til den Slags store Mænd, der som med Trolddomsmagt helt og holdent beherskes af en mægtig Ide. Hans Patos var beslægtet med den, som besjæler mange sociale og religiøse Reformatorer. Han delte mange af sin Tids Fordomme og overtroiske Forestillinger. Det er ogsaa karakteristisk, at han, et Barn af en intolerant (ufordragelig) Tid, ikke veg tilbage for med Vold at ville paatvinge andre sin Opfattelse. Da han paa sin anden Rejse besøgte Kuba, tvang han saaledes sine Rejseledsagere til at aflægge Ed paa, at man herfra, tværs igennem det asiatiske Fastland, kunde komme landværts til Spanien.

Den nye Verdensdel blev ikke opkaldt efter Columbus. Dermed hængte det saaledes sammen. Udenfor Spanien synes hans Bedrifter ikke at have vakt Samtidens almindelige Opmærksomhed. Selv fastholdt han til det sidste den Opfattelse, at det var Østasien, han var kommet til, og den første, der klart udtalte den Tanke, at man var naaet til et helt nyt Land, var Venezianeren Amerigo Vespucci (latiniseret: Americus Vesputius). Denne var med paa flere Ekspeditioner til Sydamerika og skrev herom en samlet Beretning, som han sendte til den yngre Lorenzo de Medici og hvori han, samtidig med loyalt at fremhæve Columbus' Fortjenester, paaviste hans Vildfarelse. Denne noget pralende Beretning blev oversat til Latin og Fransk. Navnet Amerika »lanceredes« derefter af en tysk lærd, Martin Waldseemüller, der 1507 udgav en Kosmografi, hvori han, vejledet af Vespuccis Skrift, gjorde Rede for de nye Opdagelser. Dette Navn blev snart almindelig antaget, og Columbus berøvedes saaledes en Udmærkelse, om med Rette havde tilkommet ham.

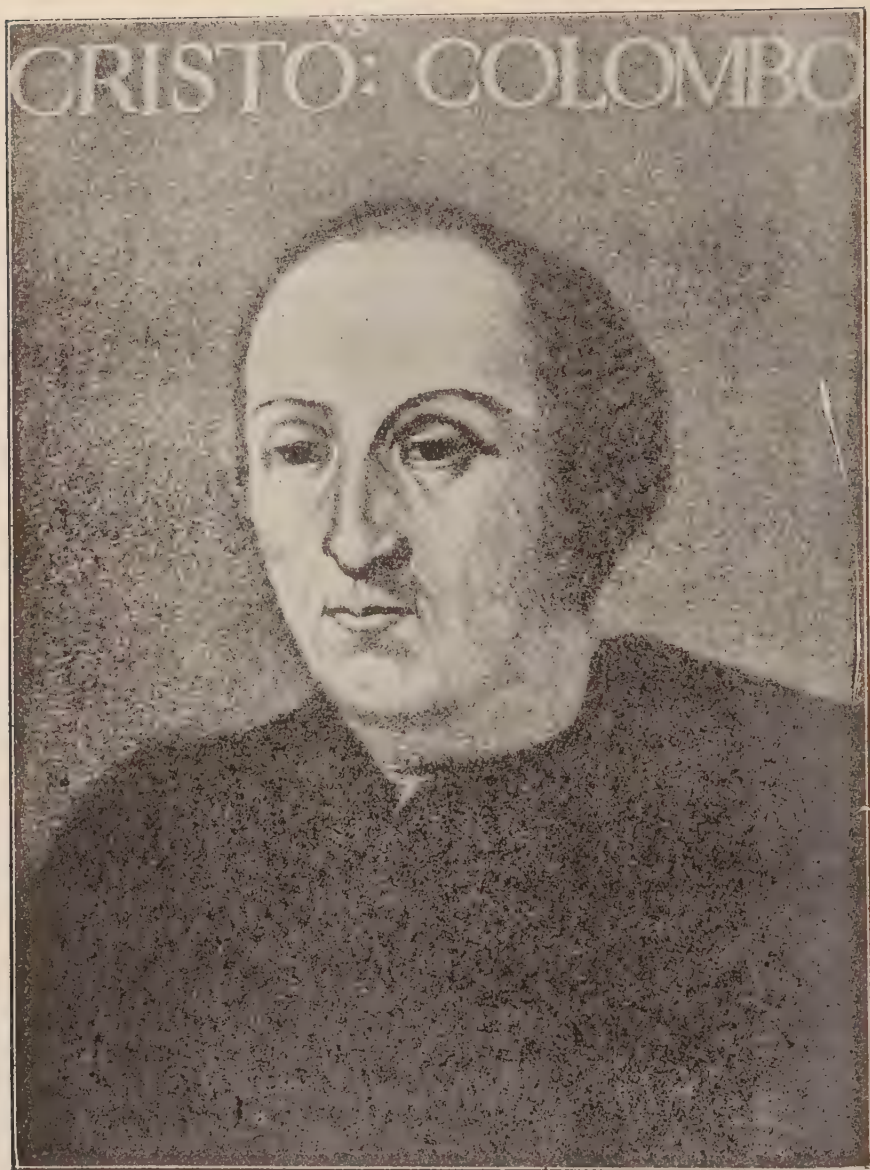

Fig. 123. Portræt, der angives at forestille Kristoffer Columbus. Portrættet, et af de bedste eksisterende, er en Kopi efter en tabt Original og befinder sig i Ufficierne i Florens.

DE SAAKALDTE SMAA OPDAGELSER

Guldtorst, Ærelyst og, i det mindste delvis, ogsaa religios Omvendelsesiver havde været Drivfjødrene i »Conquistadorernes« (Erobrernes) Foretagsomhed. De ofte overdrevne Skildringer af de nye Landes Rigdomme udovede en uimodstaaelig Tiltrækningskraft paa en Mængde Mennesker af forskellig Stand og Vilkaar. Man drømte om et Guldland, et el Dorado, som sogtes overalt og alle Vegne. Aar 1495 havde

Fig. 124. Illustration til Anekdoten om »Columbus' Æg«. Fra Americæ partes, Frankfurt a. M. 1590.

den spanske Regering givet alle Spaniere Ret til at foretage Rejser til den nye Verden, og heraf benyttede mange eventyrlystne Mænd sig. I Spidsen for Ekspeditioner, som de selv udrustede, undersøgte de i Enkelthederne de af Columbus i Hovedtrækkene afslørede Omraader og udstrakte ikke sjældent deres Undersøgelser til Egne, hvortil denne ikke var naaet. Man plejer at sammenfatte disse Columbus' nærmeste Efterfølgere under Benævnelsen: de smaa Opdagere.

Vi maa her fatte os i største Korthed med Forbigaaelse af mange fortjente Mænd. Den unge Ridder Alonso de Hojeda begav sig i 1499 ud paa en Fart, der førte ham til det nuværende Surinam (hollandsk Guinea). Han fulgtes af den lærde Juan de la Cosa, fra hvis Haand det ældste Kort over Amerika hidrører, og den allerede nævnte Amerigo Vespucci. Over Orinocoflodens Munding kom man til Venezuela (lille

Fig. 125. Columbus gøres til Statsfange. Fra Americæ partes.
Frankfurt a. M. 1590.

Venedig), som Vespucci gav dette Navn til Minde om den store italienske Lagunestad. Langs hele Kyststrækningen forefandt man nemlig talrige Pælebygninger, som Indianerne havde anlagt for at beskytte sig mod fjendtlige Angreb. Inden Hojeda vendte hjem til Spanien, omsejlede han Kuba og fastslog saaledes dets Ønatur. Han foretog yderligere tre Rejser og døde tilsidst paa Kuba. Omtrent samtidigt besøgte, som vi allerede har antydnet, Pinzon Brasilien, hvor han opdagede Amazonflodens Mun-

ding. Det betydningsfuldeste af alle disse Foretagender var imidlertid det, som førte til Opdagelsen af »Sydhavet«. Æren herfor tilkommer Balboa, en Adelsmand fra Estremadura, hvem Eventyrlysten drev ud til Kolonierne. Paa Grund af mislykkede Opdykningsforsøg paadrog han sig en stor Gæld, og for at blive sine Kreditorer kvit, sluttede han sig til en Ekspedition til Darienbugten. Paa egen Haand lod han Sol-

Fig. 126. Brasilianske indfødte. Efter et gammelt Træsnit. Billedet fremstiller ikke virkelige vilde, men et Tableau, der opførtes i Anledning af Katarina af Medicis Indtog i Paris. De store Opdagelser havde bragt de vilde paa Moden.

daterne udraabe sig til Statholder i den Koloni, som her grundlagdes (Santa Maria el Antigua). Han horte her de indfødte tale om det store Hav paa den anden Side af Tangen, ligesom de ogsaa vidste at fortælle om et umaadeligt rigt Guldland i Syd. Dette var formodentlig den første Antydning om Peru, som Europæerne her horte. Saadanne Fortællinger var velegnede til at vække Spaniernes Begærlighed, og Balboa greb med Iver Lejligheden til ved en glimrende Bedrift at dække over den Insubordination, han nylig havde gjort sig skyldig i. Ved et Tilfælde kom hans Udgangspunkt til at ligge paa den smalleste Del af den

centralamerikanske Tange, nemlig der, hvor St. Miguelbugten Vest fra skærer sig dybt ind i Landet. Deres Fremtrængen hindredes i høj Grad af den mægtig rige Vegetation, gennem hvilken man kun kunde bane sig Vej ved Hjælp af Okser. Indianerne optraadte ogsaa fjendtligt, og Spanierne maatte med Vaaben i Haand tilkæmpe sig Overgangen over den mellemliggende, forholdsvis lave Bjergkæde. Her anvendtes tillige

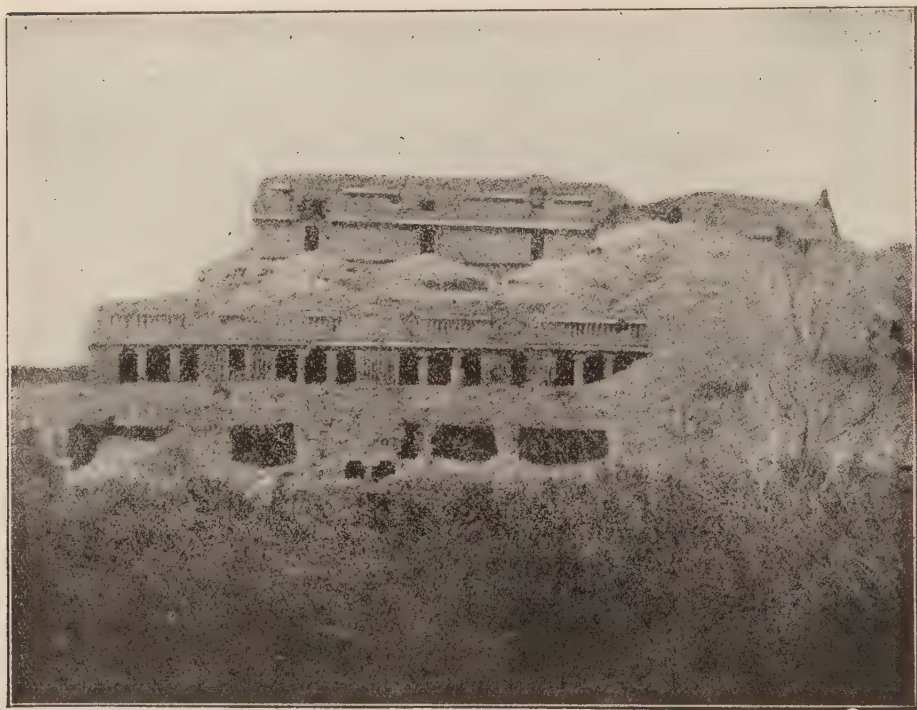

Fig. 127. Yucatan, Paladset i Zayr. Velbevaret Eksempel paa de Monumentalbygninger med terrasseformige Afsatser, der er saa almindelige i Maya-Arkitekturen. Bygningen indeholdt 85 Værelser. Den øverste Etage bæres af Søjler, der hver er udhugget af en eneste Blok.

Blodhunde, som Spanierne hidsede mod de nogle Indianere. Navnene paa adskillige af disse Dyr er bevarede i »Conquistaens« Historie, et Bevis paa den værdifulde Bistand, de i flere Tilfælde maa have ydet. Da man nærmede sig Maalet, forlod Balboa sine Folk og skyndte sig i Forvejen op paa en Høj for at være den første, der skuede ud over det ukendte Hav. Da de var naaet frem, udbredte den umaadelige Flade

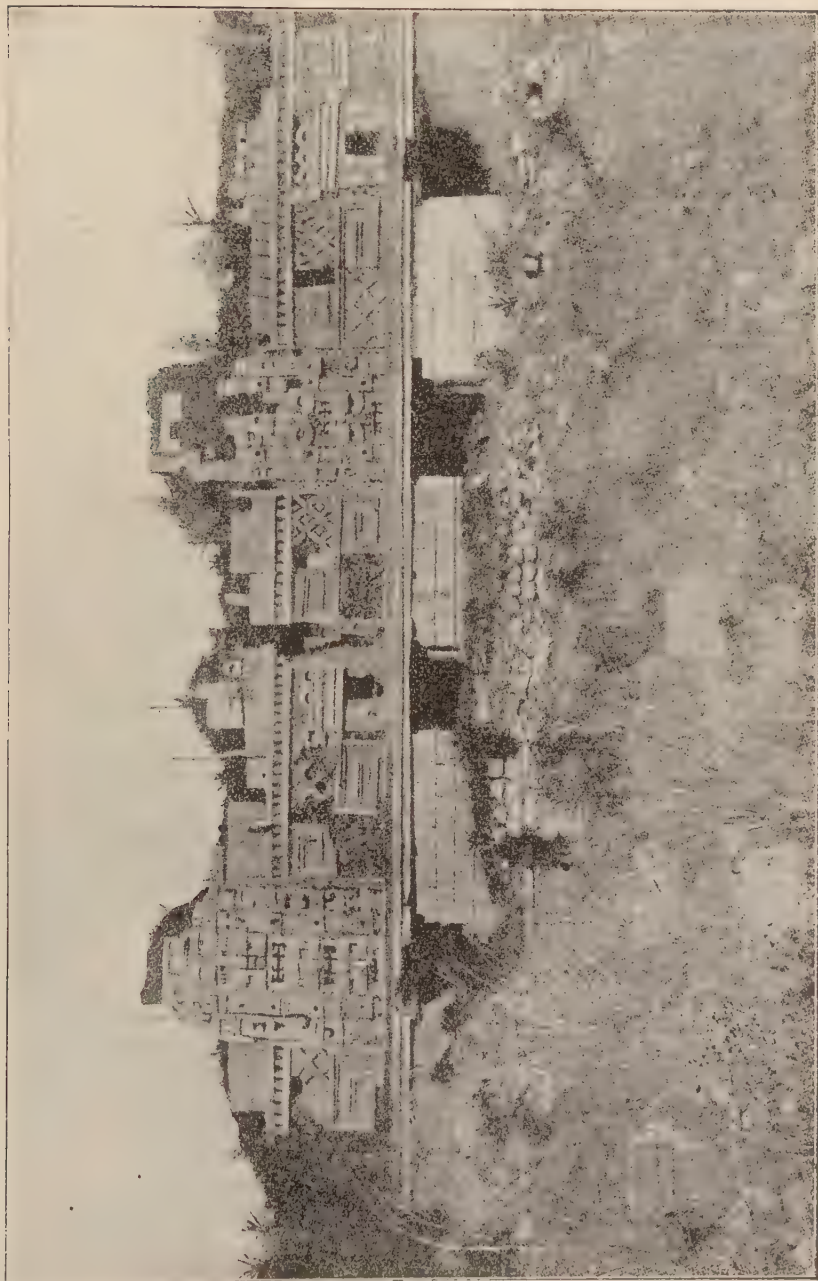

Fig. 128. Yukatan, Klostret i Chichen—Itza. Ruinerne af et Kloster, hvori opdragedes unge Piger, der var bestemte til at ofres til Solguden. Man stødte dem ned i en af de for Landet karakteristiske Brønde, der kaldtes »cenote».

sig for de begejstrede Spaniere. Balboa greb en Fane og sprang i fuld Rustning ud i det grunde Vand og erklærede hele Kysten »fra Pol til Pol« for at være spansk Ejendom (1513). Balboa blev snart et Offer for sine Fjenders Rænkespil og blev halshugget efter Tilskyndelse af sin egen Svigerfader, som var blevet udset til Statholder over Kolonien Santa Maria el Antigua.

Aar 1511 erobredes Kuba af Diego Velasques, som med Kraft haand-

Fig. 129. Offer af Menneskeblod til Yukatan-Guden Kukulcan. Gudens kongelige Værdighed symboliseres ved Herskerstaven og Fjederprydelserne. Den knælende Præst gnider sin Tunge til Blods paa et med Pigge forsynet Tov og lader Blodet dryppe ned i Offerskaalen. Relief fra Yukatan i British Museum.

hævede det spanske Herredømme over den rige Ø. Herfra udgik ogsaa flere Ekspeditioner til Fastlandet i Vest. Saaledes landede Francisko de Cordova 1517 paa Kysten af Yukatan og kunde hjembringe ret udførlige Underretninger om det mærkelige Mayafolk, med hvilket allerede Columbus havde haft tilfældig Berøring. Spanierne troede her for første Gang at møde den »østerlandske Civilisation og betragtede med Forundring de ejendommeligt formede Taarne og høje pyramideformige Templer, som rejste sig paa Kysten. Strækningen langs denne var frugtbar og rigt dyrkede Marker vekslede med blomstrende Byer. Med de stridbare indfødte, som var klædte i Dragter af fint vævede Bomuldstøjer og paa Hovedet bar høje, metalglinsende Fjerprydelser, havde Spanierne blodige Sammenstød, der tvang dem til at ven-

de tilbage til Kuba, uden at have været i Stand til at trænge længere ind i det mærkelige Land. Mere betydelige Resultater opnaaedes af Cordovas Efterfølger, Juan de Grijalva, der udstrakte Færden lige til den meksikanske Kyst, som han undersøgte i dens hele Udstrækning. Allerede nu kaldtes dette Land det nye Spanien. Spanierne lærte her for første Gang Aztekernes afskyelige Menneskeofringer at kende. — Til

de smaa Opdagere bør ogsaa henregnes Ponce de Leon, der opdagede Florida. De vilde Seminoler tvang ham dog til at opgive Forsøget paa at vinde Fodfæste der. — Hele Kyststrækningen langs den mexikanske Golf og det karibiske Hav blev efterhaanden kendt, uden at det lykkedes at finde den ønskede Gennemfart til Indien, som allerede Columbus havde søgt efter i Mellemamerika. Balboas Opdagelse af Stillehavet, der bekræftede Anelserne om et Hav paa den anden Side af det nye Fastland, satte ny Fart i disse Anstrengelser. Imidlertid optoges Forsøg i denne Retning paa en helt anden Kant, nemlig langs Sydamerikas Kyst, og her med bedre Fremgang. Paa Tilskyndelse af Vespucci, som havde fæstet sin Opmærksomhed paa Muligheden af at sejle syd om dette Fastland, brød 1515 Juan Diaz de Solis op og fandt La Plataflodens Munding, som han, undskyldeligt nok, ansaa for en Havarm. Han blev imidlertid ved en Landstigning ihjelslaaet og opædt af de vilde, og hans skrækslagne Rejseledsagere vendte om.

En Portugiser i spansk Tjeneste paatog sig nu at løse Opgaven. Det var den allerede omtalte Ferdinand Magellan (port. Fernão del Magalhães, udt. Magaljaings), som trods sit uanselige Ydre var beslutsom og uforfærdet og født til at befale.

DEN FØRSTE VERDENSOMSEJLING

Den 20. September 1519 forlod Magellan Guadalquivirs Udløb med fem Skibe, der forøvrigt allesammen var i en temmelig mangelfuld Forfatning. Besætningen udgjorde ialt 280 Mand, for største Delen Spaniere, men den talte ogsaa adskillige Portugisere, Italienerne og Fransk-mænd. Som nautisk Leder, »Pilot«, tjenstgjorde Italieneren Antonio Pigafetta, og det er fra dennes udforlige Dagbog, at de fleste Underretninger om den første Verdensomsejling er hentede. Magellan var af Kongen, Karl I (i Tyskland Kejser Karl V) blevet udrustet med uindskrænket Magt over sine undergivne, en Foranstaltning, som viste sig velbeføjet. Allerede fra Begyndelsen viste der sig stærk Gnidningsmodstand mellem »den fremmede« Magellan og hans spanske Underbefalingsmænd. Der var her Tale om en Opposition af samme Art, en altfor ømfindtlig Nationalisme, som den, der for Columbus havde haft saa skæbnesvangre Følger. — At Portugiserne saa med unilde Øjne paa dette Foretagende, var kun naturligt. Med Henblik paa det angivne Maal frygtede de nemlig en Krænkelser af Forliget i Tordesillas, i Fald

Spanierne kom til Molukkerne, som de regnede, laa indenfor den portugisiske Jordhalvdel. Man kunde derfor befrygte, at Portugiserne vilde søge at forhindre Ekspeditionen. Magellan undgik dog lykkeligt alle Baghold fra den Kant. — La Plataflodens Munding vakte hos ham, som hos Forgængerer de Solis, Forhaabninger, der ved nærmere Eftersyn viste sig at være falske, og da man heller ikke længere mod Syd traf paa noget Sund, maatte man i Marts 1520 beslutte sig til at overvinde. Dette skete i St. Julianbugten i Patagonien paa 49 Gr. sydlig Bredde. Det delvis snedækkede Landskab var vildt og øde, og Kulden, i Forbindelse med Nødvendigheden af at mindske de daglige Rationer, fik den længe med Møje undertrykte Misfornøjelse til at bryde ud i aabent Mytteri. Magellan var dog Situationen voksen, fik ved Vold og List bemægtiget sig Oprørets Ledere, af hvilke én blev halshugget, medens de øvrige landsattes paa den øde Kyst og her af den bortsejlende Flaade overlodes til deres Skæbne. Det forforte Mandskab bevægede han mere ved Mildhed end ved Strenghed til Lydighed. I fem Maaneder varede Opholdet i St. Julianbugten, og da man saa brød op for at fortsætte Farten, strandede et af Fartøjerne og maatte lades i Stikken. Med de øvrige naaede Magellan den 21. Oktober 1520 Indsejlingen til det farlige Stræde, der er blevet opkaldt efter ham. Sejladsen gennem den slyngede Passage, som er omkring ved 600 km lang, tog flere Uger. Paa begge Sider rejste sig skyhoje, mørke Stenmasser, hvis sneklædte Toppe for det meste var indhyllede i Skyer, medens deres blaaligtskinrende Gletschere naaede helt ned til Randen af det blæksorte Hav. De indfødte saa man ikke meget til, men om Natten glimtede utallige Baal paa den høje, sydlige Bred, et Forhold, som gav Anledning til Navnet Ildlandet (Tierra del Fuego). Ogsaa senere rejsende har iagttaget disse Baal, som Indbyggerne vedligeholder for det raa Klimas Skyld. Under Gennemsejlingen mistede Magellan endnu et Fartøj, der var udsendt til Undersøgelse af en Bugt, der skar sig ind i sydlig Retning. Thi da han medens denne Undersøgelse stod paa, uforsigtig forlod sin Ankerplads, fandt det tilbagevendende Skib ham ikke og styrede hjem. Han ventede endnu nogle Dage, og i Mellemtiden ledte en stor Skibsbaad sig frem til Strædets vestlige Udløb og vendte tilbage med den glædelige Meddelelse, at Maalet var naaet. Farvandet blev snævrere og snævrere, og Sejladsen maatte foregaa med den største Forsigtighed, men den 28. November aabnede Vejen ud til det stille Ocean sig for de tre tiloversblevne Skibe. Om Spanierne havde Forstaaelse af, at dette nye Hav var

identisk med det »Sydhav«, ud over hvilket Balbao allerede 1513 skuede, lader sig ikke afgøre. Til at begynde med fulgte man den chilenske Kyst, men siden sattes vestlig Kurs, og man tabte snart Landet af Sigte. Vejret var hele Tiden gunstigt og det vældige Hav saa roligt, at Magellan ufortjent kaldte det det Stille (egentlig det fredelige, el Pacifico). Provianten begyndte imidlertid at svinde, og de ombordværende led forfærdelig af Sult og Tørst. Man søgte at stille Sulten paa Læderstumper opblodte i Vand og derefter ristede over Ild, og for en Rotte betaltes der en høj Pris. Mærkværdigt nok sejlede Magellan gennem hele Polynesiens og Melanesiens Øvrimmel uden at faa Øje paa mere end to smaa, forovrigt ubeboede Øer. Kursen lagdes efterhaanden om og tog mere og mere nordvestlig Retning, hvorved Ækvator blev overskredet. Magellan vidste nok, at Molukkerne, hans nærmeste Maal, maatte søges under Ækvator, men han haabede længere Nord paa at finde Øer eller Fastland, som var uberørt af de portugisiske Medbejlere, og hvor han uforstyrret kunde proviantere og reparere sine Skibe. — Endelig, den 6. Marts 1521, fik de en større Øgruppe i Sigte. At Øerne var beboede, viste de raske Sejlbaade, der pilsnart for afsted gennem Vandet og snart omsværmede de spanske Fartøjer. De lagde til ved de spanske Skibe, som hurtig fyldtes af indfodte, der uden Spor af Ængstelse nærgaaende undersøgte alt. Tillidsfuldheden udartede til Frækhed, og ugenert stak de til sig, hvad de kunde faa fat paa. Da de gik saa vidt, at de forsøgte at tilvende sig en større Baad, afstraffede Kaptajnen dem ved at afbrænde en Boplads paa Kysten. Øgruppen fik det betegnende Navn Ladroneerne (Tyveøerne), som den beholdt til vore Dage ved Siden af det mere hæderfulde Navn Marianerne, saaledes kaldet efter en senere spansk Dronning. Tre Dage var tilstrækkelige til at istandsætte den lille Eskadre, og snart fik man Filippinerne, af Magellan kaldet San Lazaro-Arkipelaget, i Sigte og landede paa Sumarøen mellem Luzon og Mindanao. Man blev snart klar over at man nu befandt sig indenfor et helt nyt Kulturomraade, nemlig det arabisk-malajiske, og at man nærmede sig de portugisiske Besiddelser. De fremmede blev imidlertid venligt modtaget af de indfodte. De syge kunde nu føres i Land og komme under en omhyggelig Pleje, og de udstaaede Genvordigheder var hurtigt glemt. Særlig beredvilligt tog Indbyggerne paa Zebu sig af de udmattede Sofolk, og deres Fyrste lod sig endog overtale til at modtage Daaben og aflægge Troskabsed til den spanske Konge. En derværende arabisk Købmand søgte rigtignok

at mistænkeliggøre de fremmede, eftersom de tilhorte samme Nation, som havde erobret Kalikut og Malakka, men Magellan forsikrede, at den spanske Konge var Fjende med den portugisiske og meget mægtigere end denne og vilde tage dem i sin Beskyttelse. Magellan vilde hjælpe Fyrsten af Zebu til Magten over de nærmeste Øer og derved skabe et større Vasalrige under Spanien. Med et ubetydeligt Antal Spaniere og uden at ænse de Hjælpetropper, som Fyrsten af Zebu tilbød ham, satte han derfor over til den lige Vest for denne beliggende Ø Mactan, hvis Hersker havde nægtet Underkastelse. Det kom til en blodig Kamp, i hvilken de faatallige Spaniere bukkede under for en knusende Overmagt. De, som ikke reddede sig tilbage til Baadene, i hvilke Overfarten havde fundet Sted, blev paa Pladsen, og blandt disse var ogsaa Magellan, der efter en heltetmodig Kamp faldt, bedækket med Saar.

Det blev ham saaledes ikke engang forundt at naa det første Maal, Molukkerne; men over Halvvejen var dog tilbagelagt, og det var et uforgængeligt Størværk, som den første at have befaret det vældige Hav, om hvis Tilværelse man tidligere knapt havde haft nogen Anelse. Det vidner tilstrækkeligt om Mandens Genialitet og beundringsværdige Udholdenhed at have udkastet Planen til den første Verdensomsejling, og i Gerning, trods al Slags Modgang, at have bevist dens Gennemførlighed ved den største Somandsdaad, Verdenshistorien kender.

Det paalaa nu andre at fuldende Opgaven. Den nærmeste Følge af Nederlaget paa Mactan blev, at Fyrsten af Zebu brød sin Troskabsed til den spanske Krone. Han lokkede svigagtigt begge de til Magellans Efterfølgere udsete Befalingsmænd til sig; den ene blev straks nedhugget, og den anden blev holdt tilbage i Fangenskab.

De øvrige turde ikke tøve paa Stedet, men sejlede afsted, efter at have opbrændt det ene af Skibene. Der var nemlig ikke længere tilstrækkelig Bemanning til tre. Under Befaling af Lopez de Carvalho og Gonzalo d'Espinosa satte »Trinidad« og »Victoria« Kursen mod Borneo og anløb den betydelige Havn Brunei. Da de alligevel, trods den venlige og glimrende Modtagelse, ikke troede sig sikre her, vendte de tilbage til Mindanao, og herfra kom de tilsidst, ved en Malajs Hjælp, til Tidor, en af Molukkerne, og først her kunde de aande ud. Farer truede dog fra det nærliggende Ternate, hvor Portugisere havde slaaet sig ned, og som allerede havde faaet Ordre fra Lissabon til at forsøge paa at bemægtige sig Magellans Skibe. Den portugisiske Guvernør lod det dog ikke komme til det yderste. Kun et af Fartøjerne var imidlertid om-

sider i Stand til at tiltræde Hjemrejsen, efter at have indtaget en rig Ladning af Krydderier. »Trinaded« sprang læk, og dets Besætning blev tilbageholdt af Portugiserne. De fleste bukkede under i Fangenskabet, og kun nogle faa Stykker af dem gensaa Hjemlandet. I December 1521 forlod »Victoria« under Sebastian d'Elcanos Befaling Tidor. I Maj, det følgende Aar, befandt man sig udfor Afrikas Kyst ved Udløbet af den store Fiskeflod. Ved Kap Verde-Øerne gjorde man et nødtvungent Ophold, uagtet man vidste, at Portugiserne her var Herrer. Spanierne søgte at undgaa alle Fjendtligheder ved at opgive, at Skibet kom fra Amerika. Portugiserne optraadte dog saa truende, at d'Elcano ansaa det for raadeligst hurtigst muligt at forlade det farlige Naboskab. Spanierne gjorde forovrigt her den overraskende Opdagelse, at de var en hel Dag bagud for den europæiske Tid, skønt Pigafetta kunde forsikre, at der ikke fandtes noget Spring i hans Journal. Ved Sammenligning med andre Lærdes Iagttagelser indsaa han senere, at det ikke kunde forholde sig paa anden Maade, og at man ved en Rejse rundt om Jorden i vestlig Retning taber en Dag, ligesom man naar Rejsen gaar i modsat Retning, vinder een. Den 6. September 1522 ankom »Victoria« til San Lucar ved Guadalquivirs Udløb. Af de 280 Mennesker, der 3 Aar tidligere sammen med Magellan afsejlede fra samme Havn, var kun 13 tilbage. Beretningen om den eventyrlige Rejse vakte umaadelig Opsigt, og d'Elcano og hans Mænd blev med Rette hyldet som Helte og gavmildt belønnet af Kongen. D'Elcano fik et nyt Vaaben med en Hjelmprydelse i Form af en Jordglobus, omkring hvilken der løb et Baand med Paaskriften: *primus circumdedisti me* (du er den første, som har omsejlet mig). Værdien af den hjemførte Ladning, der beløb sig til 100,000 Dukater, dækkede mere end rigeligt alle Omkostninger ved Ekspeditionen. — Den første Verdensomsejling var fuldbgyrdet, Jordens virkelige Storrelse blevet kendt, og de af Columbus opdagede Lande afsløret som en ny Verdensdel.

MEKSIKOS EROBRING

Samtidigt med Magellans Verdensomsejling fik Spanierne fast Fodfæste paa det mellemamerikanske Fastland. De af Cordova og Grijalva gjorde Iagttagelser bestyrkede Antagelsen af, at man her var stødt paa et mægtigt Rige, som kun ventede paa en kraftig Arm for at aabne sine Skatte for de begærlige Europæere. Udgangspunktet for Udforskningen af det mellemamerikanske Kystland havde været Kuba, og

herfra udgik nu en Ekspedition, hvortil man knyttede særlig store Forventninger. Maalet var Eventyrlandet Meksiko, og til at lede dette Foretagende udsaa Kubas Guvernør, Velasquez, Ferdinand Cortez. Denne er uden al Tvivl den mest tiltalende af de spanske Conquistadorer. Født 1485 var han, efter Afslutningen af sine Studier ved Salamancas Universitet, i Tyveaarsalderen kommet til den nye Verden, hvor han med Udmærkelse deltog i Kubas Erobring. Hans Dannelse, der i hvert Fald var tilstrækkelig til at hæve ham højt over den store Mængde af spanske Eventyrere, forskaffede ham Velasquez' Bevaagenhed og et af de største Embeder i den spanske Koloni. Han var en Mand af usædvanlige Legemskræfter, men særlig Indtryk gjorde han ved sin Væremaade og ved sin Tale. Hans Bestemthed og selvstændige Væsen synes dog at have indgivet Velasquez visse Betæneligheder, og han fortrød hurtig sit Valg. Imidlertid samlede Cortez i Havanna den lille Hærafdeling, i Spidsen for hvilken han tænkte at naa det planlagte Maal; han raadede tilsidst over 400 Mand Fodfolk, af hvilke 13 var bevæbnede med Hagebøsser og 32 med Armbrøster. Hertil kom 200 Indianere, 16 Ryttere og 14 Kanoner.

Det var nu Velasquez' Mening at lade en anden træde i Cortez' Sted, men denne kom ham i Forkøbet. Inden Guvernøren havde naaet at tage sine Forholdsregler til Hindring af Afrejsen, var Cortez stukket til Sos med hele sin Styrke. Af »Piloten« Alaminos fortæller denne over til den yukatanske Kyst. Den første Kamp udspandt sig om Byen Tabasco, ved hvis Erobring Cortez som en Del af sit Bytte fik en indiansk Slaveinde, der skulde komme til at udøve en stor og velgørende Indflydelse paa ham. Donna Marina, som hun kaldtes efter at have modtaget Daaben, blev ogsaa uvurderlig som Tolk. Den 21. Marts 1519 landede man ved en gunstigt beliggende Plads paa den mexikanske Kyst, og her byggede Cortez et Fort, omkring hvilket Byen Villa rica de la Vera Cruz (det sande Kors' rige Stad) snart voksede op. I vore Dage er Veracruz Republikken Meksikos livligste Havnestad.

Om den Stat, hvem Krigstoget gjaldt, vidste man i den spanske Lejr meget lidt. Paa den indre Højslette Anahuac, mod hvilken Kystlandet terrasseformigt stiger op, levede i den tidlige Middelalder Stammer af Mayafolket. Det var et fredeligt, agerbrugsdrivende Folk, der forstod kunsthærdigt at bearbejde Metaller, og som udviklede en højest original Bygningskunst. Deres Gudstjeneste bestod i højtidelige Processioner og Danse samt oftest ublodige Ofre.

Efter Forlobet af flere Aarhundreder forsvandt dette Folk; sandsynligvis drog det mod Syd, hvor dets Kultur kan spores i Yukatan og Honduras.

Som eneste Aarsag til deres Forsvinding har man ment at se Tilstedekomsten af nye, krigeriske Stammer, der, kommende fra Nord, har fortrængt de oprindelige Indbyggere. Den mærkeligste af disse Stammer var Aztekerne (Folket fra Aztlan, d. v. s. den hvide Hejres Land).

Omkring Aar 1300 paabegyndte disse Opførelsen af Lagunestaden Tenochtitlan, eller Meksiko, i Hjertet af det meksikanske Højland, og lidt efter lidt lagde de det ene Omraade efter det andet ind under deres Herredomme, til dette strakte sig lige ned til Guatemala. Visse Omraader forstod dog at hævde deres Selvtændighed, hvilket f. Eks. var Tilfældet med Tezcuco ved Meksikosoens østlige Bred, der stod i Forbund med Tenochtitlan. Aztekerne var et særlig stridbart Folk, for hvem Krigen var en Religionssag. De, som faldt paa Slagmarken, kunde gøre Regning paa det aztekiske Paradis som deres sikre Belønning. Paa deres Krigstog sogte de fremfor alt at gøre Fanger, da disse blev anvendt som Offer til deres Guder. Den fornemste af disse var Krigsguden Huitzilopochtli (Guden med Kolibrien) eller Mexitl, som han ogsaa kaldtes (deraf Navnet Meksiko). Denne krævede de fleste Blodofre. Blandt de øvrige Guder kan nævnes Quetzalcoatl, egentlig Luftens Herre. Denne havde været Mayarernes mytiske Reformator og blev beskrevet som en Mand lys af Lød, skægget og sorthaaret. Om ham vidste man forøvrigt at fortælle, at han for længe siden var draget bort østerud over Havet for en Gang at komme tilbage og paany tage sit Rige i Besiddelse. Paa den Tid, da Spanierne optraadte, sluttede man af mange Tegn, at denne Begivenhed var nær forestaaende. Denne Overbevisning beredte Jordbunden for de fremmede, idet Beskrivelsen af Quetzacoatl og hans Mænd syntes at passe paa dem. — Det var kun ved Hjælp af sin veluddannede, strengt disciplinerede Krigshær, at Aztekerne kunde opretholde Magten over de undertvungne Stammer. I Spidsen for denne Hær, og for hele det meksikanske Statslegeme, stod en med despotisk Magt udrustet Krigsoverste. Han skulde tilhøre en bestemt Slægt, og med denne eneste Indskrænkning valgtes han af de fire fornemste Adelsmænd. Der bestod nemlig i Meksiko en Slags Klanforfatning. Nærmest under sig havde Krigsoversten den krigerske Adel samt et mægtigt og talrigt Præsteskab.

Man kan ikke frakende Aztekerne en høj Grad af ydre Kultur. Hus-

dyr savnedes aldeles — med Undtagelse af Kalkunen —, men Jordbruget stod desuagtet meget højt, og de frugtbare, veldyrkede, delvis ved Kunst vandede Marker oppe paa Højsletten gav en rig Høst af Majs, Kakaobønner og Bomuld. De af Bomuld vævede Tøjer udmærkede sig ved deres Finhed. Fugleverdenens brogede Fjerbeklædning kom paa forskellig Maade til Anvendelse som Prydelser. Heraf forfærdigede, pragtfulde Kaaber tjente de højtstaaende som Udmærkelsetegn. Man dyrkede ogsaa Agaven, af hvis Saft man tilberedte en berusende Drik (Pulque). Guldsmedekunsten og Pottemageriet kendetegnedes ved Formrigdom og Fantasi. Jern kendtes ikke. Det gamle Meksiko stod paa Broncealderstadiet, og Hærens Vaaben tilvirkedes af Bronze, eller den overalt forekommende, glasagtige Obsidianlava, som bibragte frygtelige Saar. — Uden Jern byggede Aztekerne ogsaa mægtige Templer og udstrakte Paladser af Sten. Af de første ejede hver By et stort Antal; de var af Kæmpe-Størrelse og hævede sig pyramideformigt, oftest i fire eller flere Afsatser. Det hele kronedes af et taarnagtigt Kapel indeholdende Gudebillede, Offersten og Alter.

Paa de religiøse Højtidsdage

Fig. 130. Aztekisk Offersten; i Nationalmuseet i Meksiko.

vrimlede en utallig Menneskamasse ved Templets Fod, og opad Pyramidens Trapper skred Præsterne, ledsagede af de blomstersmykkede Menneskeofre. Naar Processionen havde naaet den øverte Platform, blev den ulykkelige grebet, og medens han ved Arme og Ben fastholdtes over Offerstenen, aabnede en af Præsterne med et kraftigt Hug af Flintedolken hans Bryst og udrev Hjertet, som han, endnu varmt og skælvende, stak i Gudebilledets aabne Mund, eller brændte i et gyldent Bækken. Kroppen slyngedes ud over Pyramidens Sider og opfangedes af den nedenfor forsamlede Menighed, som heraf tilberedte et kannibalsk Maaltid. Denne blodige Skik krævede et hvert Aar stigende Antal Ofre, Ved

Indvielsen af den store Teocallin (egentl. Gudehus) i Tenochtitlan skal 70,000 Mennesker have lidt Døden.

Ved Siden af saadanne, om en uhyggelig Raahed vidnende Træk, forekommer andre, som tyder paa, at Aztekerne ingenlunde savnede Anlæg for en højere Kulturredvikling, hvor de dog aabenbart gik i Maya-folkets Spor. Saaledes var deres Tidsregning mærkværdig velordnet.

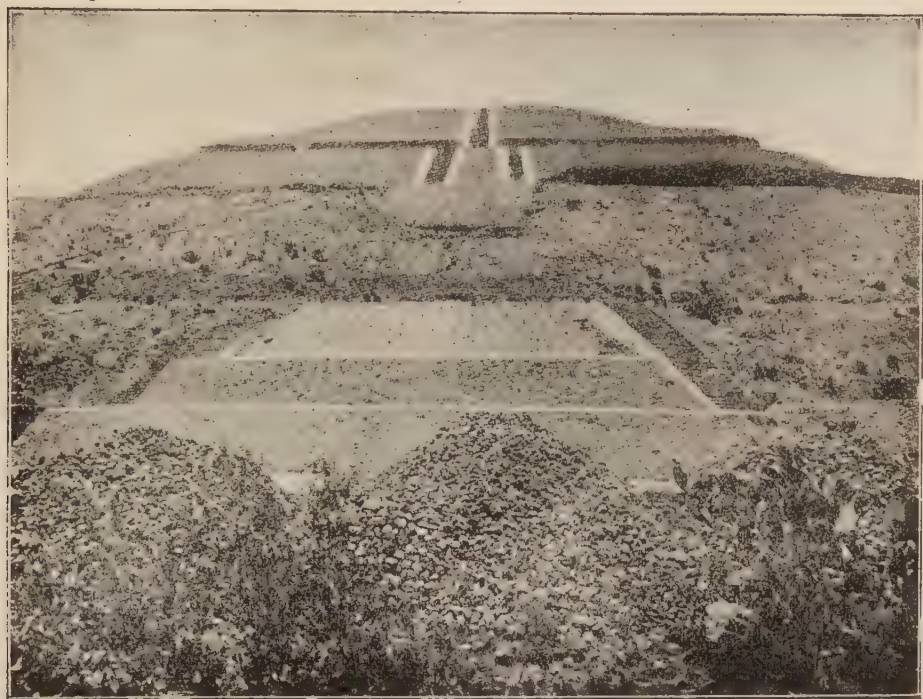

Fig. 131. Solgudens Pyramide i Teotihuacan. Pyramiden hæver sig terrasseformigt og afsluttes med en Platform, paa hvilken en kolossal Stue af Guden og en Offersten befandt sig.

Deres, paa en nøjagtig Beregning grundede Inddeling af Aaret, vakte Spaniernes Beundring. De ejede ogsaa en udviklet Billedskrift (Hieroglyffer) og var dygtige Tegnere, der gengav det set med Naturtroskab og et skarpt Blik for det karakteristiske. Om Aztekernes kunstneriske Begavelse bærer ogsaa Paladsvæggens Stukrelieffer Vidne. -- Det var dette Rige, en Haandfuld Lykkejægere var kommet for at erobre.

Tidspunktet var vel valgt, thi Aztekernes tilsyneladende saa glim-

rende Magt var moralsk ormstukket, og blandt de underkuede Folk, der tyngedes med haarde Skatter, groede Hadet mod Undertrykkerne. Riget var allerede dødsdomt, og dets Modstandskraft lammedes yderligere ved den ovennævnte Profeti. Selv Herskeren, som paa denne Tid hed Montezuma II, tvivlede ikke om, at de fremmede var udsendt af Quetzalcoatl for at forberede hans Komme. Takket være det fortrinlige aztekiske

Fig. 132. Indgangen til den store Teokallin i Meksiko. Rekonstruktion.

»Postvæsen« fik Herskeren i Lobet af utrolig kort Tid Underretning om Spaniernes Landstigning. Riget var nemlig overspundet af et rigt forgrenet System af udmærkede Veje, og Budskab mellem Hovedstaden og Rigets mest afsides beliggende Dele vedligeholdtes af Hurtigløbere.

Cortez lod Rytterne og Artilleriet udføre en Skinfægtning, og for at tydeliggøre deres Ord medførte Budbringerne Tegninger af »Lynets og Tordenens Herrer«, hvilket altsammen gjorde et dybt Indtryk paa Herskeren og hans Omgivelser. Sendebud indfandt sig snart med rige Gaver

fra Herskeren og indtrængende Opfordringer til Cortez om at afstaa fra sit Forsæt om at trænge frem til Tenochtitlan, Men de kostbare Beviser paa Landets Rigdom forhojede kun Spaniernes Begær. Cortes tovede ikke længe. Han havde jo trodset Velasquez og handlede ikke længere efter hans Anvisning, og ved Anlæggelsen af Kolonien Veracruz var Soldaterne paa en vis Maade blevet forvandlet til en civil Samling Mennesker, af hvilke han lod sig vælge til Generalkaptajn. Han knyttede

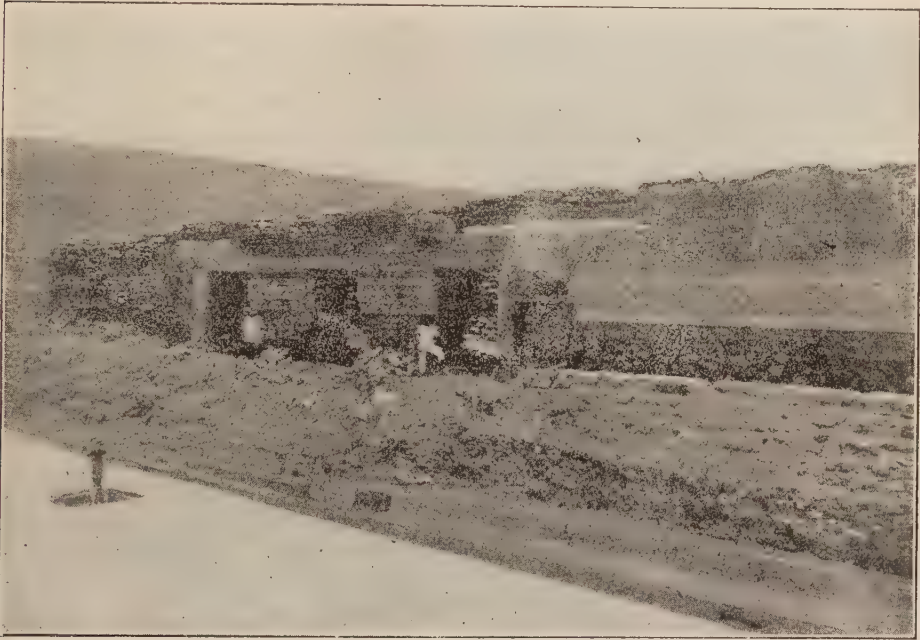

Fig. 133. Paladsruiner i Mitla (i Meksiko). De tre Indgange leder til et lavere liggende Rum, der har Formen af et Kors.

herved sine Tilhængere nærmere til sig og gjorde dem medskyldige i Lydighedsbruddet. Alle Skibene paa et nær lod han bore i Sænk for Soldaternes Øjne, for at tilintetgøre den sidste Rest af Betænkelighed fra deres Side. — Efterladende en mindre Styrke i Veracruz brød Cortez den 15. August 1519 op herfra og tog Vejen gennem det hede, usunde Kystbælte op mod Højlandet. Den Vej, han var slaaet ind paa, førte ham nær ind til Byen Tlascala, som fuld af stolt Frihedsfølelse aldrig havde villet underkaste sig Aztekernes Herredomme og heller ikke uden Modstand vilde overgive sig til Spanierne.

Dels ved sine Vaabens Overlegenhed, som blev lagt for Dagen i en fire Timers blodig Træfning, dels ved klog Diplomati forstod Cortez dog at vinde Tlascaltekerne ikke blot for Freden, men ogsaa som Vaabenfælle mod den fælles Fjende.

Underretningen om disse Begivenheder bestyrkede Montezuma i Overbevisningen om de fremmedes Uovervindelighed; han faldt nu til Føje og indbød dem til at besøge Hovedstaden. Vejen burde lægges om ad Cholula, hvor alt var beredt til deres Modtagelse. Forstærkede med en fortrinlig tlascaltekisk Hjelpestyrke holdt de ogsaa deres festlige Indtog i denne tempelrige By. Snart viste der sig imidlertid Tegn paa For-

Fig. 134. Aztetisk Halcudarium, i Nationalmuseet i Meksiko.

ræderi — uvist om paa Montezumas Tilskyndelse —, men takket være den trofaste Donna Maria fik Cortez i Tide Kundskab om Indianernes Planer. Europæerne skulde ved Bortdragelsen tilintetgøres i de snævre Gader, men Cortez kom Anslaget i Forkøbet ved at lade de Høvdinger nedhugge, som havde indfundet sig i den spanske Lejr — en stor Tempelgaard i Byens Indre — for at tage Afsked, hvorpaa han prisdav Byen til Plyndring. Flere

tusinde Mennesker satte Livet til ved denne Lejlighed. Ved denne Strengthed opnaaedes imidlertid det Resultat, at de omliggende Egne straks underkastede sig. Man drog nu videre ad den korteste Vej til Byen Meksiko uden at møde nogen Fjendtligheder og besteg under store Anstrengelser Bjergpasset mellem de sneklædte Vulkankegler Iztaccihuatl og Popocatepetl. Herfra nød de Synet af den meksikanske Højslettes fortrylende Skønhed. Der laa for deres Øjne i en Krans af skinnende hvide Snebjerge et blomstrende Landskab, opfyldt af mørke Skove, grønne Haver og rige Marker med utallige hvidtglimtende Landsbyer og Købstæder; midt i det Hele glitrede de store Soers Vandspejle, og op af den største hævede sig Tenochtitlan med sine statelige Taarne og Paladser. Montezuma skiftede nu atter Sind og søgte ved Sendebud Gang paa Gang at bevæge de fremmede til at vende om. Hans

Foræringer blev kostbarere og kostbarere, men saa nær Maalet kunde intet længere standse Spanierne. Cortez erklærede ogsaa at have modtaget udtrykkelig Befaling fra sin Konge til personlig at fremføre denes Hilsen for Montezuma. I Ilmarch rykkede Spanierne frem ad den store Hærvej til Soens sydlige Bred. Det sælsomme Eventyr fik et Præg af Uvirkelighed, som gjorde Indtryk paa selv de mest raa Soldatersind. De troede, det maatte være en Drøm, naar de betragtede den vidunderlige Civilisation, der omgav dem paa alle Kanter. Til Byen, som laa paa en Ø midt i Søen, førte flere af tilhugne Sten konstruerede Dæmninger, her og der gennembrudte for at give Passage for Baadene fra én Del af Søen til en anden. Forbindelsen over disse Aabninger dannedes af Vindebroer. Uden at møde nogen Hindring betraadte Cortez med Rytteriet først den sydligste Dæmning. De indfødte strømmede ud af Byen og omgav dem under Marchen i tætte Skarer, medens andre havde taget Plads paa Husenes flade Tage, eller i utallige Kanoer langs begge Sider af Dæmningen. Alle var ivrige efter at betragte de underlige fremmede paa saa nært Hold, som muligt. Paa Byens Hovedgade kom Montezuma, baaret i en pragtfuld Bærestol og omgivet af en Skare Adelsmænd, dem i Møde. Alle var barfodede, undtagen Herskeren selv. Til Fods nærmede Cortez sig denne, der paa sin Side forlod Bærestolen, da han fik Øje paa den fremmede. Hvor han skred frem, stod Undersatterne med sænkede Hoveder uden at turde vove at løfte Blikket til Herskeren. Det var en omtrent fyrretyveaarig, statelig Mand af Middelhøjde med paafaldende lys Ansigtssfarve, sort Haar og Indianernes sparsomme Skægvekst. Legemsbygningen var harmonisk, Holdningen ærefrygtindgydende og Ansigtstudtrykket paa samme Tid venligt og alvorligt. Stumme Hilsener udveksledes, og Cortez hængte

Fig. 135. Ferdinand Cortez. Portræt af en ukendt Mester, men dets karakteristiske Grimhed synes at borge for dets Paalidelighed. Ansigtet og hele Holdningen afspejler Conquistadorens Handlekraft og Beslutsomhed.

en Kæde af Krystalperler om Herskerens Hals. Da han derpaa vilde omfavne denne, afværgede det fornemme Følge denne Krænkelser af Herskerens hellige Person. Denne trak sig derefter tilbage, efterladende sig kostbare Gaver. Cortez og hans Folk fik anvist Kvarter i et stort, af høje Mure omgivet Palads i umiddelbar Nærhed af den store Teocallin. — Deres Stilling var dog meget farlig, en lille Skare paa 400 Mand — den indianske Hjælpetrop ikke iberegnet — i Hjertet af en stor By, hvis Befolkning paa den Tid skal have talt over 100,000 Mennesker, og omgivet af Vand paa alle Sider. De eneste Tilbagetogsveje forte over

Fig. 136. Montezuma. Efter et Portræt, der ifølge Traditionen er udført paa Bestilling af Ferdinand Cortez.

de ovennævnte Dæmninger, som desuden var lette at angribe. De havde ikke ladet sig narre af den tilsyneladende venlige Modtagelse. Naar som helst kunde de vente at blive angrebet af en mange Gange overlegen Fjende, og selv om det lykkedes at tilbageslaa de første Angreb, maatte de i det lange Løb bukke under i den ulige Kamp. Under disse Omstændigheder kom Cortez paa den Tanke at sikre sig Kongens Person, for derigennem at faa et Pant paa Fredens Opretholdelse. Dels med det onde, og dels med det gode, fik man Montezuma til at slaa sig ned mellem Spanierne, hvor han fik Lov til at omgive sig med sin sædvanlige Hofstat og blev behandlet med alt det Hen-

syn, der tilkom hans Rang. For sit Folk kundgjorde han, at han aldeles frivillig havde taget dette Skridt, og at hans Magt ikke havde lidt nogen Indskrænkning. Trods Undersatternes dumpe Misfornøjelse var Spaniernes Overtag maaske blevet befæstet, dersom der ikke var indtruffet en Begivenhed, som fik de førstes Taalmodighed til at bryde. Forhistorien var i Korthed denne. Velasquez, som var misundelig over Cortez' Fremgang og ikke med det gode kunde faa stoppet hans Sejersløb, besluttede saa at bruge Magt og afsendte sin Underbefalingsmand, Narvaez med en fortrinlig Hær, for at tage den ulydige til Fange og i han Sted stille sig i Spidsen for Foretagendet. Cortez blev imidlertid advaret, drog imod sin nye Fjende og overfaldt, beskyttet af Mørket hans Lejr. Narvaez faldt haardt saaret i Fangenskab, og

hans Soldater gik ufortovet over til Sejrhæren. I Spidsen for 1300 Mand drog denne nu paany ind i Meksiko, hvor i Mellemtiden en skæbnesvanger Hændelse havde tildraget sig. Hans opfarende Stedfortræder Alvarado havde paa ren Mistanke ladet anstille et frygteligt Blodbad paa Hovedstadens Befolkning og Cortez fandt sine Folk i en meget betænkelig Stilling. Mængden, der befandt sig i vild Ophidselse, indsluttede det spanske Kvarter. Hans Forhaabning, at Herskeren skulde kunne indvirke beroligende paa Folket, viste sig aldeles bedragerisk, thi da denne traadte frem og begyndte at foreholde dem deres

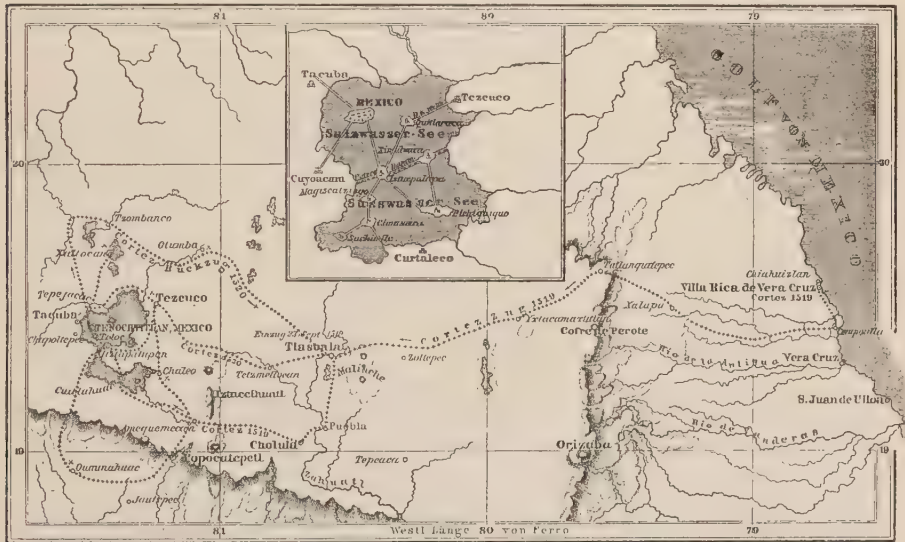

Fig. 137. Kort over Cortez' Erobringstog i Meksiko.

Opførsel, udlagde de dette som Fejghed og besvarede hans Ord med Hyl og Skældsord og overøste ham med en Regn af Pile og Stenkast. Han fik flere Saar og maatte føres tilbage til sine Gemakker; af Græmmelse over det passerede modsatte han sig at faa sine Saar tilset og døde nogle Dage efter. Nu holdt intet mere Aztekerne tilbage, og de gentog deres Angreb saa ofte og med et saadant Raseri, at Cortez tilsidst indsaa, at den eneste Redning var at søge i en skyndsom Flugt. Da den for Opbrudet bestemte Nat (mellem den 1. og 2. Juli 1520) brød frem, raadede Dødsstilhed i Byen. Uden at forulempes lykkedes det Spanierne at naa den vestlige Dæmning, men pludselig lod Signal-

trommen fra Huitzilopochtli's Tempel, og paa en Gang styrtede Aztekerne frem for at slukke deres Hævnthirst. Angrebet skete fra alle Sider; selv paa Vandet, paa begge Sider af Dæmningen, viste der sig en Mængde Baade, besatte med væbnede Krigere. Sammenpressede paa den smalle Vej hindredes mange af Spanierne i Brugen af deres Vaaben, hvortil yderligere bidrog det Bytte, hvormed Spanierne havde været ukloge nok til at belæse sig. Cortez vidste, at Vindebroerne over Dæmningsbrudene var ødelagte, og havde derfor medført en

Fig. 138. To meksikanske Guder; til venstre Talok, Regnguden; til højre Quetzalcoatl, Luftens Herre.

transportabel Træbro, ved hvis Hjælp det lykkedes at passere den første Gennemskæring. Enten det nu var fordi denne Træbro paa Grund af Sammenstimlingen

af Mennesker, Heste og Køretøjer ikke kunde gøres fri, men maatte lades tilbage, eller den ved Anbringelsen over den næste Grav faldt i Vandet — derom foreligger der forskellige Angivelser — nok er det, under Aztekernes stedse hid-

sigere Angreb opstod der en Panik, hvorunder de forreste Rækker trængtes ned i Graven, der snart fyldtes af Menneske- og Dyrekroppe, over hvilke de flygtende Skarer banede sig Vej. Mange faldt for Indianernes Pile, og de, som styrtede i Vandet og vilde redde sig ved Svømning, blev enten dræbte eller led en endnu grusommere Lod ved at falde levende i Aztekernes Hænder for senere at blive slagtet paa Krigsgudens Alter. De overlevende samledes lidt efter lidt paa Søens vestlige Bred, og da Cortez næste Morgen mønstrede sin Styrke, var det af 1300 Spaniere kun lykkedes 440 Mand at undkomme, og disse var alle

MUMIER FRA PERU.

saarede og udmattede til Doden. Af de tlascaltekiske Hjælpetropper var største Parten blevet paa Valpladsen eller taget til Fange, tabt var ogsaa alle Kanoner og Haandskydevaaben og næsten alle Hestene. Under Benævnelsen Sorgenatten (*la Noche triste*) lever endnu Mindet om denne Katastrofe i Spansk-Meksikos Historie. Cortez lagde nu Vejen Nord om Søen, og ved Otumba lykkedes det ham at sprænge en mægtig aztekisk Hær, der var udsendt for at afskære ham Tilbagetoget. Ved denne Lejlighed udmærkede sig særlig den unge Ridder Juan Salamanca, som dræbte den aztekiske Feltherre og bemægtigede sig Rigsbanneret, hvorved Indianerne ganske tabte Modet og opløstes i vild Flugt. Uden videre Eventyr naaede man Tlascala, der var forblevet tro, og hvor Spanierne nød en tiltrængt Hvile. Cortez begyndte imidlertid straks at forberede Genoptagelsen af Felttoget og trække Forstærkninger til sig, der i Mellemtiden var ankommet fra Kuba. Velasquez levede nemlig i den Tro, at Narvaez var Herre i Landet. 13 lette Fartøjer (Brigantiner) blev bygget i Tlascala for adskilte at føres til Meksik Søen og der paany sammensættes. Uden disse kunde han ikke haabe paa at afskære Fjenden fra Forbindelsen med Land. I Begyndelsen af Aaret 1521 drog Cortez i Spidsen for 600 Spaniere og 100,000 indianske Forbundsfæller mod Tenochtitlan. Han erobrede den ene efter den anden af de Smaabyer, der laa omkring Søen, og afskær derved Hovedstaden. Den lille Flaade havde snart tilintetgjort eller forjaget Indianernes Baade, og ad Dæmningerne, hvis Huller nu udfyldtes, trængte Spanierne under forbitrede Kampe ind i Byen. Forsvaret, der var vel organiseret, lededes af den unge, tapre Guatimozin, som havde efterfulgt Montezuma. Hvert Hus var forvandlet til en Fæstning og maatte nedrives, inden Modstanden kunde brydes. Tættere og tættere indkredsedes de belejrede, der led frygtelig af Hungersnød, men intet syntes at kunne nedslaa deres stolte Kampmod. Flere Angreb blev blodigt tilbageslaaede, og en tyve, tredive Spaniere faldt som Fanger i Aztekerne Hænder. I Højlandets klare Luft, der tillod en at skelne Genstande selv paa ret stor Afstand, kunde de skrækslagne Soldater, ude af Stand til at hjælpe, se deres stakkels Kammerater blive ofret paa Toppen af den store Teocallin. Endelig lykkedes det et af de transportable Fartøjer at indhente Herskeren, der i en Baad søgte at flygte over Søen, og dennes Tilfangetagelse blev for de øvrige Signalet til Underkastelse. I de 75 Dage, Belejringen stod paa, skal over 100,000 Meksikanere have fundet Døden. Byttet svarede imidlertid ikke til Forventningerne, og Cortez

satte en Plet paa sin Ære, da han ved Tortur søgte at afpresse den fangne Guatimozin Tilstaaelse om formodede skjulte Skatte. Med stolt Mod, uden at ytre et Ord, udstod denne Pinslerne.

Erobringen af Landet var nu fuldbyrdet. Den 15. Oktober 1522 ud-

Fig. 139. Spanierne i Meksiko 1530. Aztekisk Fremstilling fra Lienzo de Tlascala, et 6 Alen langt og $2\frac{1}{2}$ Alen bredt Maleri med 86 forskellige Situationer, udført med Vandfarve paa Lærred omkring 1550 og ødelagt under Revolutionen efter Kejser Maximilians Fald (1867). Efter en bevaret Kopi. Paa Billedet fremstilles Tlascaltekernes og Spanien Guzmans Tog 1530 mod Michuacan, Fiskernes Land, hvis Hieroglyf forefindes øverst til højre. Angrebet understøttes af de frygtelige Krigshunde, af hvilke een ses til højre. Den hængte Mand betyder, at Indianernes Forræderi gav Anledning til Kampen. Den sønderhuggede Kriger i Forgrunden antyder, at Michuacans Indianere blev overvundet. Her forherliges et af de Røvertog, som den grusomme Guzman foranstaltede under Cortez' Fraværelse.

nævnte Karl V den sejrende Feltherre til Statholder over Ny-spanien. Det paalaa nu denne at befæste det spanske Herredømme i det ham betroede Land. Dette gennemførte han med Energi og stor administrativ Dygtighed, idet han undgik al unyttig Kiv med de indfødte. Han sørgede ogsaa for den økonomiske Udvikling ved at indføre Dyrkningen af europæiske Kulturplanter og ved Opdagelsen og Bearbejdelsen af nye Malmbrud. Omvendelsesvirksomheden blandt Hedningerne blev inden lang Tids Forløb overtaget af Franciskanerne, der i det store og hele gik frem med Klogskab og Maadehold. Det

rige Land trak en Mængde Indvandrere til sig, og allerede 1524 beregnedes den spanske Befolkning i Meksiko at være gaaet op til 2000 Familier. — Cortez drev ogsaa ivrigt paa den videre Udforskning af Landet. Vejledet af Aztekernes ved Vævning fremstillede, efter Datidens

Begreber særdelse fortrinlige Kort, udkastede han en Plan, hvorefter hans Underbefalingsmænd skulde gennemstrejfe Landet i alle Retninger. Til at begynde med optog han de tidligere omtalte Forsøg paa at finde en Vandvej tværs igennem Mellemamerika. De i dette Øjemed baade mod Nord og Syd udsendte Ekspeditioner vendte naturligvis alle tilbage med uforrettet Sag. Derimod fik Spanierne fast Fodfæste selv i temmelig afsides beliggende Landsdele. Mayariget Guatemala, der siden 1500 var ret loselig forbundet med Meksiko, blev Alvarados Bytte. Selv gennemstrefede og undertvang Cortez 1524—26 Yukatan og Honduras. — Det var en Selvfølge, at der i Madrid og Havanna fremdeles skulde smedes Rænker mod den sejrkrone Mand. For at uskadeliggøre disse saa han sig 1527 nødsaget til at begive sig til Spanien, hvor han i Toledo blev modtaget af Karl V med alle Tegn paa Velvillie og Erkendtlighed. Kongen frygtede imidlertid hans voksende Indflydelse, men lod ham dog beholde Overbefalingen over Tropperne i Nyspanien, medens han overdrog Civilforvaltningen til Antonio de Mendoza. Dybt krænkert vendte Cortez tilbage til Meksiko, hvor han slog sig ned paa sine Gødser i Oaxaca. Hans Interesse koncentrerede sig nu om Opdagelsesrejser. Ekspeditioner af ham udrustede opdagede den kaliforniske Halvø (Nedre Kalifornien) og besejlede den kaliforniske Havbugt. Uenighed med Statholderen angaaende Nyttens af disse Foretagender skadede yderligere Forstaaelsen mellem de to Indhavere af Magten, og da den første vilde forbyde alle Ekspeditioner, begav Cortez sig (1540) for anden Gang til Spanien. Ved Kejserens Side deltog han i Krigstoget til Algier, men vedrørende selve Stridsspørgsmaalet afspistes han med tomme Løfter og lønneses saaledes med samme Utaknemmelighed, som for ham Columbus havde været udsat for. Næsten glemt af sin Samtid, tog han Afsked med Livet den 2. December 1547.

PERUS EROBRING

Medens Spanierne havde ringe Fremgang i deres Kolonisationsforsøg paa den nordlige Kyst af Sydamerika — her var forøvrigt ogsaa Tyskere en Tid virksomme — satte de sig derimod tidlig fast i den sydligste Del af Mellemamerika. Her grundlagdes, som tidligere nævnt, af Balbao Kolonien Santa Maria el Antigua i Darienomraadet og nogle Aar efter Balboas Død anlagdes Byen Panama ved Stillehavet. Imod Nord udstrakte Darienspanierne deres Undersøgelser og Erobringen af den mellemamerikanske Landtange til Egnen omkring Nicaragua-Soen,

hvor de traf sammen med deres fra modsat Side, fra Meksiko, kommende Landsmænd. Panama blev Udgangspunktet for Fremstød mod det sagnomspundne Guldland Peru, hvilke tilsidst kronedes med dets Indoptagelse i det spanske Koloniomraade. Nogle Eventyrere, der herfra foretog Strejftog mod Syd, horte dette Navn — egentlig Biru — første Gang 1522, hvorved oprindeligt sigtedes til en Bestanddel af det nuvæ-

Fig. 140. Minedrift i Peru. Det var Perus Rigdom paa ædle Metaller, der vakte Spaniernes Begær. Guld og fremfor alt Sølv, som de hentede derfra, strømmede til Spanien, men fandt ikke der sit blivende Sted. I vore Dage indtager Peru den fjerde Plads blandt Verdens sølvproducerende Lande.

rende Columbia. De nærmere Underretninger, man her indhentede om det store og mægtige Inka-Rige, foranledigede Udsendelsen af nye Ekspeditioner i samme Retning. Hvert nyt Omraade, som saaledes opda- gedes, betegnede i al Almindelighed med Navnet Peru. For europæisk Forestilling faldt dette tilsidst sammen med Inka-Riget i hele dettes vældige Udstrækning, omfattende, som det gjorde, praktisk talt næsten hele det vestlige Sydamerika — med Undtagelse af Columbia — mellem Havet og Andes' østlige Bjergkæder.

Dette Rige, som befolkedes af flere forskellige Stammer, var lidt efter

lidt under bestandige Krige vokset til dette Omfang. Kort før Spaniernes Ankomst havde denne Udvikling naaet sit Højdepunkt ved Indlemelsen af Quitos Højslette i Nord. Rigets Midtpunkt udgjordes af Højsletten omkring den henved 4000 m over Havet beliggende Titicaca-So. Ved dennes Bredder boede Aymaraerne, hvilken Stamme sikkert har haft samme Betydning for den peruanske Kultur, som Mayaerne for den

Fig. 141. Totaludsigt over Cuzco, Inkaernes gamle Residens.

meksikanske. Den nationale Helligdom laa derfor ogsaa paa en Ø i denne Sø. Herskerfamilien tilhørte derimod en anden Stamme, nemlig Quichua (eller Quechua), som boede længere Nord paa, i og omkring Cuzco, der ogsaa var Rigets Hovedstad. Disse to Folk synes imidlertid tidligt at være sammensmeltet til eet. Fyrsterne førte Titlen Inka, og som Dynastiets Grundlægger anses Mango Capac (den mægtige Konge). Som Inkaer regnedes ogsaa de talrige Medlemmer af Herskerens Familie. Det synes forøvrigt, som om dette Navn oprindeligt har betegnet en særlig Stamme.

Inka-Staten hvilede paa en teokratisk Grundvold, idet Inkaen betragtedes som en Inkarnation af Solen, og i sin Egenskab af »Solens Son« var Genstand for guddommelig Dyrkelse. Han var Ypperstepræst, højeste Befalingsmand for Hæren, Rettens eneste Fortolker og den eneste retmæssige Indehaver af alt Land. Efter Døden balsameredes hans Løgene og opbevarede, siddende i en gylden Stol, i Soltemplet i Cuzco. I sin Kultus, hovedsagelig Sol- og Stjernedyrkelse, stod den peruanske Kultur højt over den mexikanske; Masseslagtingerne med

Fig. 142. Pizarro tager Atahualpa til Fange.

Kanibalisme kendte den ikke, selv om den ikke var aldeles fremmed for Menneskeofring. Peruanerne troede paa et Liv efter Døden, og dermed sammenhænger den for dem ejendommelige Gravskik. Den til Mumie forvandlede døde anbragtes paa Hug, med Knæene trukket op under Hagen og blev derefter indesluttet i et Hylster af brogede Tojer. Mumien blev i Graven omgivet af Husgeraad og andre Genstande, som den døde havde haft Anvendelse for i Livet. De i den senere Tid med Flid drevne Udgravninger paa den store Gravplads ved Ancon, og de derved gjorte Fund, har kastet et i mange Henseender klart Lys over Peruanernes daglige Liv. Overfor Præstestanden, hvortil ogsaa bor henregnes de om de romerske Vestalinder mindende Soljomfruer, og Adelen, der dan-

nede en Krigerkaste, stod Folkets store Masse, som savnede enhver Antydning af social Forskel eller Lagdeling. Det var en ensartet Bondebefolkning, som af Staten fik anvist Jord til Dyrkning. Fra de kongelige Forraadskamre fik hver Familie tillige udleveret et vist Kvantum Spindemateriale, særlig Lamauld (Lamahjordene tilhorte Staten), hvoraf de ved Vævning fremstillede smukt monstrede Tojer. Guld og Solv var fælles Ejendom og tjente næsten udelukkende til Udsmykning af Templer og Paladser. Det hele giver saaledes Indtryk af en gennemført socialistisk Statsordning. Folket var dog aldeles ufrit og maatte ved sit Arbejde underholde Inkaerne, Præsterne og Adelen. Jordbruget stod

Fig. 143. Krigere fra gammel Tid. Maleri paa en inkaperuansk Vase. Billedet fremstiller 5 Krigere, af hvilke den midterste er Anføreren, betegnet som saadan ved Næseringen. Den Nakken beskyttende Dug er hos ham længere, end hos de øvrige, og til Adskillelse fra disse savner han ogsaa Taske. Saadanne Tasker er ofte fundet i Gravene. Tre af Figurerne har som et særligt Udmærkelsestegn Baand paa venstre Skulder. Det er uvist, om Vaabnene skal opfattes som flade, stavformede Lanser, eller som morgenstjernelignende Knipler, eller som en Kombination af begge. Samtlige Figurers Ansigter, Arme og Ben er bemalede.

meget højt, hvilket dels maa tilskrives kunstig Vanding, dels den maa-bevidste Anvendelse af Guano som Godning. Foruden Majs, den nye Verdens karakteristiske Kornsort, dyrkedes ogsaa Kartofflen, der har sin Oprindelse herfra. Peruanerne holdt ogsaa Amerikas største, indfødte Husdyr, Lamaen, der anvendtes som Lastdyr, og hvis Uld var et værdifuldt Stof. De var ogsaa dygtige Haandværkere og fortjener Beundring som Bygmestre. De opførte deres Templer og Paladser af groft tilhugne, uligeformede Blokke, uden Bindemiddel (kyklopisk Bygningsmaade), men de forstod at hvælve Buer, hvilket Aztekerne ikke var i Stand til. Betegnende er ogsaa den næsten fuldstændige Mangel paa Udsmykning

af Facaden og de trapezformede Vindues- og Dørfatninger. Det mest udmærkede, de paa dette Omraade har frembragt, er maaske Anlægelsen af de med Stenfliser belagte Veje, der i alle Retninger snorlige gennemløb de kuperede Landskaber, overvindende Højdeforskellen ved Hjælp af Trappetrin, hvilket ikke kunde hindre Samfærdselen, da man ikke brugte Vogne. Den længste af disse Veje var 1700 km lang og forbandt i lige Linie Cuzco med Quito. Det udstrakte Rige med dets minuttøse, strengt centraliserede Forvaltning forudsatte vidtløftigt Tilsyn og Kontrol, og Hurtigløbere overbragte Herskerens Befalinger i Løbet af meget kort Tid, selv til de mest afsides Egne. Udover den mundtlige Meddelelse tjente ogsaa de saakaldte Quipos til Underretning. Peruanerne havde nemlig ingen egentlig Skrift, men forstod nødtorftigt at hjælpe sig med en Art »Knudeskrift«. En saadan Tekst bestod af flere eller færre Bomuldssnore af uensartet Længde og Farve og forbundne med hverandre paa forskellig Maade. Snorenes Længde og Styrke, Knudernes Beskaffenhed og Farvernes Sammensætning havde en vedtagen Betydning, hvilket muliggjorde Aflæsningen af selv saa indviklede Sager som Skatteregistre og Soldaterlister. Saadanne Quipo-Bundter kunde ofte have en anselig Vægt. — Det var uden al Tvivl en forholdsvis fredelig Kulturstat, paa hvilken de byttebegærlige Spaniere nu gik løs. Ved disses Ankomst var Rigets Kræfter imidlertid splittede af en Broderstrid. Quitos Erobrer, Inkaen Huayna Capac, havde ved sin Død 1525 indsat sin ældste Søn, Huascar som Hersker i Cuzco, medens en anden Søn, Atahualpa, som han havde med den sidste Dronning af Quito, efterfulgte ham i dette Rige. Atahualpa, der var den kraftigste af Brødrene, stræbte efter at blive Enehersker, og det lykkedes ham at vinde en Del af Adelen og Tropperne paa sin Side. Han sejrede, og Broderen Huascar faldt i Hænderne paa ham, men det lovlydige Folks Følelser saaredes ved Fjernelsen af den retmæssige, ukrænkelige Inka, og Atahualpa tabte derved Modet til at optræde med tilbørlig Kraft mod de fremmede Erobrere. Situationen lignede den i Meksiko ved Cortez' Indmarch.

Tre Mænd havde slaaet sig sammen med Erobringen af Peru for Øje. Det var Francisco Pizarro, en Conquistador af den raa og hensynsløse Slags, Diego Almagro, en Mand af samme Surdejg, og en rig gejstlig, Hernando de Luque, som skulde finansiere Foretagendet. Det var imidlertid vanskeligt at hverve Folk og vinde Interesse for Udførelsen af Planer, der forekom de fleste meget vovelige. Særlig afskrækkende

virkede den lange Afstand fra Operationsbasen Panama. De første af Pizarro og Almagro i Rekognosceringsojemed ledede Ekspeditioner og de dermed forbundne Forsøg syntes ogsaa at give de forsagte Ret. Da Guvernøren i Panama tilsidst bestemt satte sig imod deres Forehavende, begav Pizarro sig til Spanien, hvor han hos Kongen for egen Regning fik udvirket vidtrækkende Beføjelser. Han udnævntes til Generalkapitajn og Statholder i den paatænkte Koloni, der officielt skulde kaldes Ny-Kastilien. De Rettigheder, som tilkendtes Almagro, var mindre betydende, og heri laa Spiren til kommende Konflikter mellem de to Kompagnoner. Luque fik Lofte om et Bispedømme i det nye Land. Videre strakte Kronens Part i Sagen sig ikke. Kommet tilbage til Panama, indskibede Pizarro sig sammen med sine tre Brødre og Almagro paa tre Fartøjer, som med Nød og neppe var skaffet til Veje. Til sin Disposition havde han endvidere 180 Mand, hvoraf 37 Ryttere samt nogle Kanoner. Foraaret 1532 landede han paa den peruanske Kyst ved Tumbez, og her til indtraf snart Underretningen om den med Huarcars Tilfangetagelse endte Broderstrid. Atahualpa befandt sig nu paa March Nord ud, og ved Caxamalca (Cajamarca) stødte han sammen med de fra Tumbez fremrykkende Spaniere. Modet sank paa mangan en Spanier ved Synet af den talrige og velordnede Inkahær, og Pizarro vovede ikke at sætte alt paa Spil i aaben Kamp. Han besluttede at følge Cortez' Eksempel og ved et rask Kup bemægtige sig Inkaens Person, for derigennem at lamslaa Modstanden. Inkaen blev indbudt til at besøge den spanske Lejr i Caxamalca. Han indfandt sig ogsaa med et stort og glimrende Følge. Den formentlig krænkende Gestus, hvormed han afviste en spansk Munks taktløse Omvendelsesiver, blev af Spanierne brugt som Paaskud til at anrette et frygteligt Blodbad blandt de intet ondt anende Peruanere. Atahualpa blev taget til Fange og tilbød en umaadelig stor Løsesum for sin Frigivelse. I Løbet af kort Tid indsamledes Masser af Guldgenstande, hovedsagelig Tempelprydelser, fra alle Rigets Dele, hvormed et 7 m. langt og 5 m. bredt Rum fyldtes i over Mandshøjde. Værdien af denne Skat beløb sig til $4\frac{1}{2}$ Million Dukater. En Femtedel heraf udgjorde i Henhold til Overenskomsten den spanske Konges Part. Skont Betingelserne nu var opfyldte, vovede Pizarro alligevel ikke at slippe den farlige, dybt krænkede Mand løs, og efter en Rettergang, som var den rene Parodi, hvorunder han bl. a. anklagedes for at have ladet Huascar rydde af Vejen — hvilket iøvrigt var overensstemmende med Virkeligheden — og for at være en Fjende af Kejseren og Paven, blev han taget af Dage.

Dette blev Signalet til en almindelig Opløsning. Her og der satte Peruanerne sig fortvivlet til Mødværge. Forstærkninger strømmede imidlertid til, og med 500 Mand kunde Pizarro holde sit Indtog i Hovedstaden med den nye Inka, Manco Capac ved sin Side, efter at denne havde udbedt sig hans Stotte. Her fandt Inkaens Kroning Sted, men han kom kun til at fore en Skyggetilværelse, idet Pizarro som den virkelige Hersker herefter styrede Peru som en spansk Provins. Hovedstadens Beliggenhed langt inde i Landet rummede imidlertid en stor Risiko for den spanske Besætning, og Pizarro flyttede snart Residensen til det nogle faa Kilometer fra Kysten nyanlagte Lima, hvorfra Forbindelsen med Panama og Møderlandet lettere kunde opretholdes. Denne Foranstaltning vidnede om stor Forudseenhed. I Cuzco efterlod Pizarro sine Brodre, der her efter nogen Tids Forlob maatte udstaa en langvarig Belejring, der lededes af Inkaen, som ikke længere vilde finde sig i at være et viljelost Redskab i Spaniernes Hænder. Her faldt Juan Pizarro under et Udfald, men da Noden var paa sit højeste, bragte Almagro Undsætning og besejrede Inkaen fuldstændigt, saa han med Resterne af sin Hær tog sin Tilflugt til utilgængelige Bjergegne. Almagro befandt sig paa Tilbagevejen fra et Strejftog Syd paa, da han horte om Cuzcos Belejring og skyndte sig til Hjælp. For denne Ekspedition skal her i Korthed gores Rede. Som nævnt havde Almagro Grund til at anse sig forfordelt ved Fastsættelsen af Kompagnonernes Rettigheder og Magtomraader. Selv angaaende Fordelingen af Byttet opstod der Meningsforskel, og snart var Bruddet mellem dem uhjælpeligt. Opgørelsen blev imidlertid udsat, da Almagro, som af Kongen havde faaet tildelt Statholderskabet over de endnu uopdagede Omraader Syd for Titicaca-Soen, 1535 brod op for at tage dette Land, det som guldrigt ansete Chile, i Besiddelse. Under frygtelige Strabadser og svære Tab overskred han Kordillerernes isklædte Højder og steg ned til Kystlandet, hvor han trængte frem til Coquimbofloden, medens en af hans Befalingsmænd undersøgte den chilenske Kyst lige til Rio Maule paa Grænsen af Araukanien. Da han imidlertid ikke fandt de Skatte, man havde drømt om, vendte Almagro om og tog — for at undgaa Højfjeldet — Vejen langs Kysten, gennem den brændende Sandørken Atacama og ankom Foraaret 1537 fuldstændig udmattet til Arequipa i Peru, tidnok til paa den nylig beskrevne Maade at gribe ind i Krigsbegivenhederne der paa Stedet. Dette Almagros lige saa dristige som resultatlose Tog er imidlertid et af de mest glimrende Beviser paa den enestaaende Ihærdighed, som Spanierne saa ofte lagde for Dagen paa Conquistaens Tid. Nu kom den

længe ventede Opgørelse mellem Pizarro og Almagro, hvorunder ikke blot begge Hovedmændene, men ogsaa flere af deres nærmeste, fandt en blodig Død, en Strid, som de indfødte saa paa med uforstilt Glæde, som egnet til at forberede deres Befrielse. Der indtraadte nu en Tilstand af fuldstændigt Anarki og Lovløshed, hvorunder Landets fredelige Udvikling naturligvis tog betydelig Skade. Efter flere forgæves Forsøg paa at gøre en Ende paa de odelæggende Kampe, tildelte Karl V Præsten Pedro de la Gasca diktatorisk Myndighed. Selv mod denne rejste Gonzala Pizarro, den sidste tiloversblevne af Brodrene, Oprørsfanen, men da Krigslykken sveg ham i Slaget ved Cuzco den 9. April 1548, maatte han bestige Skafottet. Gascas Forvaltning røbede stor Indsigt, og da han 1550 vendte tilbage til Spanien, var Vicekongedømmet Ny-Kastilien nyordnet og befæstet. — Fra Peru udgik Ekspeditioner i forskellige Retninger, den ovennævnte Gonzala Pizarro drog saaledes, i sin Egenskab af Quitos Guvernør, ud paa et Tog mod Columbia for at opsøge Landet El Dorado. (Dette Fantom — Ordet betyder egentlig den forgyldte Mand —, som endnu i lange Tider vedblev at spøge i Folks Hjerner, har Alexander Humboldt slaaende sammenstillet med en blandt Chibcha-Stammerne raadende Sædvane, i Følge hvilken den Kazik, (Høvding), der tiltraadte Magten, fik hele Kroppen indsmurt med Fedt og bestroet med Guldstøv for sindbilledlig at anskueliggøre hans formentlige Afstamning fra Solen). Pizarro var kommet ind i Urskoven paa den anden Side Andeshjergene og blev tvunget til at gøre Ophold ved Rio Napo, da Provianten var sluppet op. For at skaffe ny Forsyning udsendtes Ridderen Orellana med nogle Mænd paa et i Hast sammementømt Fartøj. Af den stærke Strøm blev han imidlertid tvungen til at fortsætte og drev lidt efter lidt ud til Havet. Det var den mægtige Amazonflod, han havde befaret. Den kaldtes saaledes, fordi de Byer, som han havde forefundet ved dens Bredder (Tillobet af den nuværende Rio Negro til Amazonfloden), efter hans Sigende var beboet udelukkende af Kvinder. Da Orellana ikke vendte tilbage, maatte Pizarro, uden at afvente denne, tiltræde Hjemmarchen, der tilendebragtes under ubeskrivelige Lidelser. Kort forinden var Quesada, med større Fremgang, Nord fra trængt frem til disse Egne og havde paa Bogotas Hojslette grundlagt Kolonien Ny Granada. — I Chile gjorde Pedro de Valdivia omtrent samtidig et Fremstød, der bragte ham i Berøring med de stridbare Araukanere. Denne om Zuluerne i visse Henseender mindende Indianerstamme vakte ved sit resolutte Mod endogsaa Spaniernes Beundring og har trods alle Anstrengelser for at bringe dem til Underkastelse

langt ned i vor Tid til en vis Grad bevaret deres Selvtændighed. Disse Indianere overfaldt og tilintetgjorde de spanske Kolonister, hvorved ogsaa Valdivia satte Livet til, en af de faa spanske Conquistadorer, som er faldet for de indfødtes Vaaben. — I den første Halvdel af det 16de Aarhundrede fortsattes saaledes, med forskellige Udgangspunkter, Undersøgelsen af det sydamerikanske Fastland. Ved Slutningen af denne Periode er ogsaa Opdagelsernes og Erobringernes Tid forbi, og et nyt Tidsafsnit, Koloniseringens, begynder.

Som en af de store geografiske Opdagelsers mest haandgribelige Følger fremgaar Italiens nødtvungne Afstaaelse af Førerskabet i social-økonomisk Henseende. De gamle Handelsveje, der havde betinget Genuas og Venedigs Rigdom og Magt, blev opgivet, da Opnaaelsen af den direkte Sovej til Indien nedbragte de tidligere yderst trykkende Fragtomkostninger. Tyngdepunktet i den gamle Verden, som i 2000 Aar havde været at søge ved Middelhavet, blev nu forskudt til det atlantiske Oceans Kyster. Store europæiske Kolonialriger grundlagdes paa den anden Side Havet, og i Sammenhæng hermed staar Opkomsten af en Række stærke Somagter. Den følgende Tid bliver Vidne til en med voksende Maalbevidsthed ført Kamp om Herredømmet paa Havet og over Verdenshandelen. Den stærkt tiltagende Tilførsel af ædle Metaller foraarsagede en økonomisk Omvæltning, hvis Virkninger føltes hele Europa over. Pengeværdien sank, og i samme Forhold steg Omkostningerne til Livsopholdet, hvilket blev særlig føleligt for dem, der uden tilsvarende »Lønforhøjelser«, ernærede sig ved deres Hænders Arbejde. De arbejdende Klasser kom i stor Nød, og et Ekko af den i mange Henseender trøstesløse Tilstand kan fornemmes i saadanne Foreteelser som de tyske Bondeoprør. — Udvidelsen af den geografiske Horisont betød ogsaa en overordentlig Udvidelse af den intellektuelle Synskreds, og det øgede Kundskabsstof kom den aandelige Kultur i sin Helhed til gode samtidigt med, at de geografiske og overhovedet de naturvidenskabelige Studier paa Grund af deres mangfoldige praktiske Anvendelse nu pludselig fik en Betydning, som de ikke hidtil havde haft. Middelalderens Verdensbillede var udslettet for bestandig, og undergravet var tillige Troen paa Fortidens Autoritet i alt det, som angik Jorden som saadan og de hertil knyttede Fænomener.

MIDDELALDERENS SLUTNING

REFORMATIONEN OG
TREDIVEAARSKRIGEN

Liv og haarde Tugt skræmmede ham og bibragte ham en Angst, der aldrig lod ham i Ro. I Skolen sparede man dengang ikke paa Riset. Luther omtaler, at han en Dag i Skolen fik fem Gange Ris for Middag. Straf og Frygt var det Minde, som Skolen efterlod hos Luther. Det varede længe og kostede ham mange Kampe, før han kunde rive sig

løs fra den Forestilling, at hele Livet var en Skole, i hvilken Gud var den hellige og retfærdige Dommer, der straffede Menneskene for deres Synder.

I Eisenach, i hvis lærde Skole han sattes som femtenaarig, fandt den fattige Skoledreng, der efter Tidens Skik bidrog til sit Ophold ved at synge for de riges Døre, et venligt Hjem hos Fru Ursula Cotta. Aar 1501 kom han til Universitetet i Erfurt, hvor han gennemgik det filosofiske Fakultet og siden efter Faderens Ønske begyndte at studere Jura. Hans religiøse Gruble-
rier tog dog stadig til.
En Vens pludselige Død

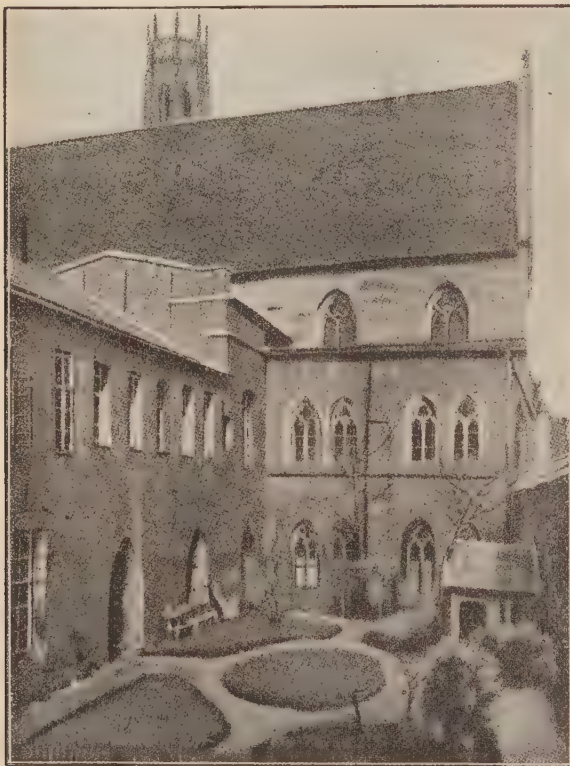

Fig. 3. Augustinerklosteret i Erfurt.

rystede ham dybt. Da Lynet ikke længe efter slog ned ved Siden af ham, da han fra sit Hjem i Mansfeld var paa Vej til Erfurt, gik han 1505 mod sin Faders Vilje i Kloster.

Klosteret i Erfurt tilhørte Augustinerne, en af de strengeste Tiggermunkeordener. Grebet af Syndsbevidsthed og Frygt for kommende timelige og evige Straffe, søgte han her at vinde Frelse ved at paalægge sig de strengeste Bodsovelser. Men intet af de Midler, som stod til Klo-

MARTIN LUTHER.

Maleri af Lucas Cranach, en Ven af Luther.

sterets Raadighed, kunde hjælpe ham. Gud var og blev den strenge Dommer for den fortvivlede Munk. Dog gennem et ivrigt Bibelstudium og vejledet af sin Ordensgeneral, den milde og menneskekyndige Humanist Staupitz, fik han efterhaanden Klarhed over Evangeliets Indhold, og Gud blev for ham en mild og kærligt forladende Fader. Troen paa Guds frelsende Naade blev hans bærende Tanke. Den Kraft, som løfter Mennesker op over Synden, er Troen — ikke Kødets Spægelse, ikke Fæste, ikke gode Gerninger alene, men Troen paa Guds frelsende Naade i Jesus Kristus. Pauli Ord: »Den retfærdige lever af sin Tro«, blev Luthers Valgsprog. Dermed havde Luther fundet et Forhold mellem Gud og Mennesker, der var aldeles fremmed for den katolske Opfattelse. Mellem Gud og Mennesker stod det katolske Præsteskab med Paven i Spidsen — saaledes var den katolske Kirkes Lære —, kun med Præsterne og Helgene som Midlere kunde Mennesker naa op til Gud. Luthers store Tanke er den, at Gud er en kærlig Fader, og Menneskene hans Børn, der gennem Bønnen kan naa frem til ham: »Ak, om Mennesker kunde bede, som Hunden beder om Brødsmulen«, da, mente Luther, kunde de være sikre paa Bønhørelse.

Staupitz var ogsaa medvirkende til, at hans unge Ven sendtes ud i Livet. Han forflyttedes til et Augustinerkloster i Wittenberg og dyrkede Teologien ved det Universitet, som Kurfyrsten af Sachsen, Frederik den Vise, nylig havde oprettet der. I Klosters ærinde kom Luther (1511) ogsaa til at gøre en Rejse til Rom. Her blomstrede Renæssancen, men det var de hellige Steder og Kirkerne, som Luther besøgte, og skønt han endnu var den andægtige Pilgrim, blev Romerrejsen dog senere afgørende for Luthers Opfattelse af Pavedømmet. Dette beviser denne Udtalelse: »Rom har været en hellig Stad, men nu er den blevet det værste paa Jorden. Ikke for hundrede Tusinde Gylden vilde jeg have min Romerrejse ugjort. Ellers maatte jeg bestandig have troet, at jeg gjorde Paven Uret«.

Efter sin Hjemkomst fra Rom blev Luther 1512 Doctor theologiæ og holdt Forelæsninger i Teologi og forklarede Bibelen for Studenterne. Derved blev han drevet til grundigt at trænge ind i Skriftens Ord. Samtidigt blev han Prædikant i Wittenberg, og Folk strømmede til i store Skarer for at høre ham.

Ydre Hjem søgelser, Uaar, Kirkens og Adelsens stadigt stigende Skatte tryk af Bønderne, økonomisk og social Nød drev ved Middelalderens Slutning den religiøse Angstfølelse op til en stærk Spænding. Dette var

særlig Tilfæktet i Tyskland. Mange ventede Antikrist og Dommedag. For at frelse sin Sjæl gjorde man flittigt Brug af de Midler, som den katolske Kirke gav Anvisning paa: Kodets Spægelse, Valfarter, Gaver til Kirken og Dyrkelsen af Relikvier.

Samtidig naaede Afladshandelen sit Højdepunkt. Under Middelalderen var den Lære blevet udformet, at Kirken — repræsenteret af Paven — raadede over et Fond af hellige Mænds og Kvinders overflødige gode Gerninger, og at Paven havde Magt til at anvende dette Overskud til syndige Menneskers Frelse fra Straf, saavel her paa Jorden, som i Skærsilden efter Døden. I Regelen krævede Kirken, naar den meddelte et angrende Menneske Syndernes Forladelse, at denne Anger skulde vise sig i Form af gode Gerninger. Derfor paalagde Kirken Synderen en efter Syndens Art tillempet Bod, som f. Eks. Almisser, Valfarter, Relikviedyrkelse eller Bonner. Den, som havde deltaget i Korstogene, lovede Kirken fuld Aflad (Befrielse) fra Syndens Straf baade i Jordelivet og i Skærsilden. Deltagere i Pilgrimsfarter til Rom under de store Jubelaar nød samme Begunstigelse. Først i en senere Tid fremskød Afladshandelen med Salg af Afladsbreve. Dette tilsikrede Indehaveren Ret til at skrifte for en hvilken som helst Præst og forpligtede denne til at meddele Syndsforladelse for de Synder, der nævntes i Afladsbrevet.

Aar 1517 gik Afladshandelen særlig livligt. Pave Leo X behøvede altid Penge og særlig nu for at kunne bygge Peterskirken. Tyskland oversvømmes af Afladskræmmere. De blev overalt modtaget med stor Højtidelighed. Naar en saadan holdt sit Indtog i en By, blev Pavens Afladsbulle baaret foran ham paa en Fløjelspude. I højtidelig Procession med Faner og Vokslys gik Indbyggerne ham i Mode. Han førtes til Kirken, hvor Handelen derefter tog sin Begyndelse. Ved sin Side havde han to Kister; i den ene laa Afladsbrevene, i den anden ophobedes Folkets Penge — Syndernes Losepenge, som dette ansaa dem for. Prisen var forskellig efter Brevets Art; nogle rensede for alle begaaede Synder, andre udfriede afdøde Slægtninges og Venners Sjæle fra deres Pine i Skærsilden. Der fandtes ogsaa Afladsbreve for særlige Synder: Afladskræmmeren Tetzel, der kom til Sachsen, tog 4 Dukater for Mened, 8 Dukater for Mord o. s. v.

Frederik den Vise af Sachsen vilde ikke lade Afladskræmmeren slippe ind i sit Land. Han syntes, det var unødvendigt, at hans Undersaatter skulde give deres Penge til en fremmed, der siden tog dem med

sig til Rom. Til Wittenberg Slotskirke havde han som god Katolik ladet anskaffe mange Relikvier, saaledes en Splint af Arons Stav, et af Jomfru Marias Hovedhaar og en Mælkedraabe fra hendes Bryst. Bedre at Folkets Penge blev i Landet, tænkte han. Men da Tetzels opslog sin Bod ved Grænsen, strømmede dog mange Wittenbergere derud og slog en Handel af med ham. Nogle af disse kom bagefter til Luther og krævede, med Afladsbrevet i Haand, at faa tildelt Syndsforladelse. In-

Venerabilis dilectissimi patris litteras inspecturus **Paulinus** Chayre Confessor Ambasciator et paterfamilias generalis Sere- nissimi Regis Cypri in hac pte salutem in dno Cui Sacratissim' Typo p' et dno n' dno Nicolai b'ia p'adicta, papa o', afflicti p' re- gni Cypri misericorditer p'p'at' contra p'bidissos auct' xpi hostes. Theucos et Sarcenos gratis cōcessit omib' xpi fidelib' volubere dñiens ipso p' aspersionem sanguis dñi n'bi xpi pie exhouado qui infra trinitat' prima die Octai dñi dñi Occellii indigendum p' defensionē catholice fidei et h'ign' p'p'eti de facultatib' suis magis vel min' p'p'out ipso' o'bedit' scientiis p'p'olib' vel qñens Sub- stantia pie erogauit et Confessores p'doni secularis et regularis et ipso' eligendi p'ssonib' eoz auditis. p' p'missis etiā Sedi aplice referuatis excessib' atq' delectis quānticūq' grauib' p'ona' dñe tān' debita' absoluit et impedire p' penitentiā salutari inuigere s'ecund' sit d'buillere p'petuis ipso' a quibuscūq' excoicationū suspensionū et Interdicti aliusq' sententiis cōfusus p' penis ecclēsi- sticis a Jure vel ab hōie p'mulgatis quib' forsā immodat' existit absoluerit. Inuicta p' modo culpe penitentiā salutari vel aliis que de Jure fuerint inuigenda de eis o'ere penitentiā et confessio' vel si forsā propter amissionem loquēte p'fiteri non poterint signa rati- onis ostendendo p'ssimā oim p'p'ri' s'icū de quib' ore p'ssili et corde tui fuerit Inuigētiā ac p'scātā remissionē semel in vita et sel in mortis articulo ipso' auct' aplice decedere valeāt. Satisfacere p' eos facta si sup'p'uerint aut p' eoz heredes si nunc exstiterint Sic- t'is post indultū cōcessum p' vnu annū singulis sexis s'ecis vel quadā alia die ieiunēt. legiū impedimēto ecclēsi p'cepto Regulari observatiā. p'nia inuicta voto vel alias non obfati. Et ipso' impeditis in dicto anno uel eius p'p'ri' anno sequenti uel alias quam- p'almū poterint ieiunabunt. Et si aliquo anno' vel eoz p'p'ate dictū ieiunium cōmōde abimplere nequiverint Confessor ad id electus in alia d'mutare poterit casitatis op'ea que ipi facere etiā teneāt Quomodo tñ ex cōfidentia rēssionis h'mōi quod ablit peccate non p'sumant Alioqui dicta concessio quo ad plenā remissionē in mortis articulo et remissio quo ad p'la ex cōfidentia p' p'mittit cōmissa nullū sunt robore uel mōmēt Et quia deuotus n'p'p'ri' **Fredericus** Scholēn aliusq' certis s'it **Sebaldo** Juxta dictū indultum de facultatibus suis pie erogauit. merito huiusmodi indulgentiis gaudere debet In uocitatis testimo- nium Sigillum ad hoc ordinatum p'sentib' litteris testimonialib' est appensum Datum **Wauernib'ge** Anno dñi **Occelbo** die uero **Vassifapra** **Odenis** **Chayre**

Forma plenissime absolutionis et remissionis in uita

Miseretur tui in dno n' ihesus xps p' sua scilicet et p'ssimā mīa; te absoluit Et auct' ipso' beatorūq' petri et pauli ap'lor' ei' auct' aplice michi cōmissa et tibi cōcessa Ego te absoluo ab omib' p'ccis tuis p'p'riis p'ssili et obliis Et ab omib' casti- b' excessib' criminib' atq' delectis quānticūq' grauib' Sedi aplice referuatis s'ecund' a quibuscūq' excoicationū suspensionū et Interdicti aliusq' sententiis cōfusus p' penis ecclēsticis a Jure vel ab hōie p'mulgatis si quas inuictis dādo tibi p'ssimā oim p'ccoz uoy h'mōi a gentiā et remissionē In quānti claus' sancte matris ecclē in hac pte te extendit. In nomine patris et filii et spiritus sancti amen.

Forma plenarie remissionis in mortis articulo

Miseretur tui in dno n' ihesus xps p' sua scilicet et p'ssimā mīa; te absoluit Et auct' ipso' beatorūq' petri et pauli ap'lor' ei' auct' aplice michi cōmissa et tibi cōcessa Ego te absoluo ab omib' p'ccis tuis p'p'riis p'ssili et obliis Et ab omib' casti- b' excessib' criminib' atq' delectis quānticūq' grauib' Sedi aplice referuatis s'ecund' a quibuscūq' excoicationū suspensionū et Interdicti aliusq' sententiis cōfusus p' penis ecclēsticis a Jure vel ab hōie p'mulgatis si quas inuictis dādo tibi p'ssimā oim p'ccoz uoy h'mōi a gentiā et remissionē In quānti claus' sancte matris ecclē in hac pte te extendit. In nomine patris et filii et spiritus sancti amen.

Notandum de p'p'riis p'ccis et h'mōi. Datum.

Ad uocitatis p'p'riis et h'mōi. Notum est.

Fig. 4. Samtidigt Flyveblad om Tetzels Afladshandel.

gen tænkte længere paa, at dertil fordredes ogsaa Bod og Anger. Saa- ledes afslørede Afladshandelens Skamløshed sig for Luthers Øjne, og han besluttede at gribe ind overfor de Former, under hvilke den blev drevet. Sandelig, Menneskene blev ikke retfærdiggjorte for Gud paa denne Maadel!

Det var Skik, at Universitetets Lærere fremsatte Teses (Paastande) til offentlig Forsvar. Det var altsaa en Udfordring til de lærde Mænd

af Kirken, men intet Brud med den katolske Kirke, da Luther Allehelgensdag den 31. Oktober 1517 før Gudstjenesten paa Indgangsdøren til Wittenberg Slotskirke opslog sine fem og halvfemsindstyve Teses paa Latin med Overskrift »Doctor Luthers Disputation om Aflad«. Kærnen i disse Teses var den Paastand, at kun Gud kan forlade Synder, medens Paven med sin Aflad kun bekræfter Guds Tilgivelse, og at der af Mennesker kræves oprigtig Anger og Omvendelse.

I Løbet af kort Tid spredtes Luthers dristige Teses ud over hele Europa, i Afskrift og paa Tryk, paa Latin og paa Tysk. Ingen tog mod Udfordringen, men overalt i det tyske Rige vandt Luthers Tanker Genklang. Han havde vovet at sige Sandheden om Afladen, der var ilde set af mange, og han havde slaaet paa de nationale Streng, da han udtalte, at tyske Penge indsamledes for Roms Regning. Disse Teses gav Afladshandelen i det tyske Rige Dødsstødet.

Luther var selv forskrækket over den Opsigt, han vakte. Men han førtes stadig videre. Han kaldtes til Rom, men blev paa Kurfyrstens Befaling i Wittenberg. Aar 1519 tog Luther et endnu dristigere Skridt, da han ved en Disputation i Leipzig, dreven af sine Modstanderes spidsfindige og underfundige Spørgsmaal, underkendte Pavens guddommelige Autoritet og erklærede, at et Kirkemøde ikke var ufejlbart. En Kristen burde bygge sin Tro paa Evangeliet og sin Samvittighed. Derfor kaldes den nye Lære den evangeliske.

I Skrifter og Prædikener gik Luther videre. Da indtraf Bandstraalen fra Rom. Luthers Læresætninger erklæredes for kætterske. Dersom han ikke tilbagekaldte dem inden tresindstyve Dage, skulde han lyses i Band. Myndighederne skulde gribe ham og føre ham til Rom, for at han der kunde blive afstraffet. Frederik den Vise vilde ikke vide af nogen Bandbulle i sit Land, førend Luther paa ærlig Vis var blevet hørt og dømt, og Universitetet i Wittenberg vilde ikke offentliggøre den.

Da skete Luthers Brud med Paven og den katolske Kirke. I Nærvarelse af Doctorer og Magistre samt en stor Menneskemasse opbrændte Luther den 10. December 1520 paa et Baal udenfor Byporten i Wittenberg den katolske Kirkes Lovbøger. Med Bandbulle i Haand fremtraadte Luther og kastede den paa Baalet med de Ord: »Siden du har bedrøvet Guds hellige Aand, saa fortære dig i Dag denne hellige Ild!« Studenterne istemte Lovsangen »Te deum« (O Gud, vi love dig!) Fra denne Dag tilhører Luthers Gerning Verdenshistorien.

Flittigt virkede Luther nu i Skrift og Tale. Hans Udtryksmaade

Fig. 5. Luther brænder Pavens Bandbulle den 10. December 1520.

var kraftig og folkelig; ofte anvendte han i sin Tale drastiske Billeder, hentede fra Bondernes Liv, og Folket forstod ham. Efter sin modige Optræden paa Rigsdagen i Worms 1521 — hvorom senere skal fortælles — var han hele det tyske Riges Helt, og Landets Befolkning var rede til Affald fra Rom, men Stillingen som Folkefører tabte han, da han under det forfærdelige Bondeoprør 1525 tog Fyrsternes Parti mod Bønderne.

Luther var en kraftig Natur. Fra en bly, næsten forskræmt Munk

Fig. 6. Luthers Værelse paa Slottet Wartburg.

udviklede han sig til en helstøbt Personlighed. Allerede hans Ydre viser denne Forvandling. Den udmarvede, blege Munk med de drømmende Øjne og den ydmyge Holdning, som Cranach har afbildet i et Træsnit, blev med Aarene en korpulent Mand med en fast, respektindgydende Mine, med Øjne, der lyste af Godhed og Humor, og Hænder, der paa en Gang forraadte Fasthed og Mildhed, som Cranachs Billeder af Luther paa de ældre Dage viser. Utrættelig Arbejdsiver og varm Begejstring præger hele Luthers Gerning. Ganske vist kunde han af og til synes grov baade i Ord og Handlinger, men hans gode Hjerte og store Gavnildhed skaffede ham mange Venner. Luthers Væsen ud-

foldede sig maaske allersmukkest i hans Hjemliv. Han levede i et lykkeligt Ægteskab med en smuk og viljestærk Adelsdame, Katarina von Bora, der var rømt fra et Kloster, hvortil hun mod sin Vilje var blevet fort. Luther gav hende mange spogefulde Kælenavne: »Ærkekogekonen«, »Hr. Käte« eller »Wittenbergs Morgenstjerne«; det sidste sigtede til hendes Morgenduelighed. Sine Born elskede han omt, og han var lige saa glad, naar han legede med dem, spillede paa Lut eller fortalte morsomme Historier for dem, som taalmodigt opofrende, naar han sad ved deres Sygeleje.

Luther var en vældig Prædikant og en Mester i at skrive Salmer, der er storslaaet majestætiske i deres faste Fortrosthed til Gud, men ogsaa gribende ved deres blide Fromhed. Alle fænder »Vor Gud han er saa fast en Borg«. Salmesangen var efter Luthers Mening hele Kirkemenighedens Sag — og ikke alene et velindovet Kirkekors Bestilling. Den lutherske Kirke gav Salmesangen, Bønnen og Prækenen paa Modersmaalet en fremskudt Plads. Ad den Vej kunde den Kristne selv naa frem til Gud. Dette var det store Maal. Allerede Bornene skulde undervises med dette for Øje. Derfor skrev Luther sin lille Katekismus, der indeholder Evangeliets Grundsandheder. Hvor forkættet Bogen end er blevet, kan dens Betydning dog ikke overvurderes. Den ligner en god Violin: naar Mesteren spiller, aflukker han den vidunderlige Toner, naar en Fuser faar den i sin Haand, frembringer den kun skurrende Lyd. I fire Hundrede Aar har den været Grundlaget for al protestantisk Undervisning. Blandt Luthers mange Værker maa yderligere fremhæves Flyveskrifterne »Til den kristne Adel af den tyske Nation«, »Kirkens babyloniske Fangenskab«, »Om et kristent Menneskes Frihed« samt Oversættelsen af det Nye Testamente til Tysk. Luther døde den 18. Februar 1546 i sin Fødeby Eisleben. Hans sidste Gerning var et Fredens Værk, hans sidste Ord en Bekendelse af sin evangeliske Tro.

ULRIK ZWINGLI

Zwingli var født 1484 som Son af en schweizisk Storbonde. Han fik en lærd Opdragelse og fulgte de schweiziske Krigsskarer paa flere af deres Felttog. Som Prædikant i Zürich (1519) brod han, delvis paa-virket af Luther, med Katolicismen. Han afveg fra Luther deri, at

Fig. 7. Luther paa Rigsdag

Maleri af Anton von Werner.

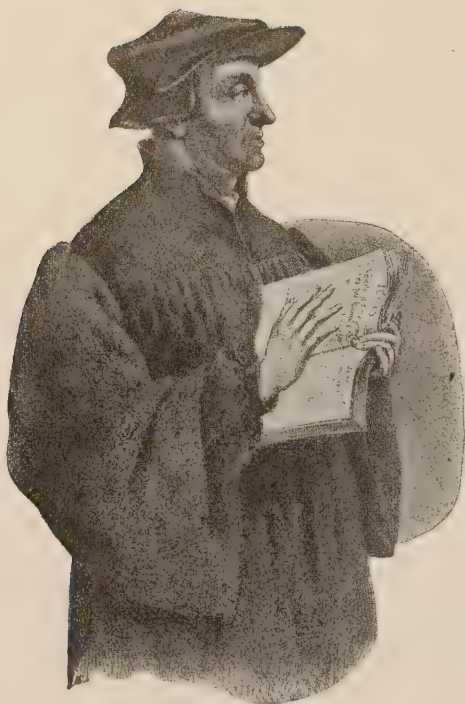

Fig. 8. Ulrik Zwingli.

han gennemførte en meget enkel, næsten fattig Gudstjeneste, uden Alter, uden Orgel og uden Prædikant i Præstedragt. De havde ogsaa forskellige Meninger om Nadveren. Medens Luther først og fremmest tænkte paa den enkelte, havde Zwingli kun Henblik paa hele Menigheden, Samfundet. Reformationen skulde ogsaa omfatte det politiske Liv, Zwinglis Lære udbredtes til de større Byer i Schweiz, men Bønderne i de mere afsides beliggende Kantoner holdt fast ved Katolicismen. En Strid opstod, Zwinglis Tilhængere led et Nederlag, og han selv faldt med Sværdet i Haand i Slaget ved Kappel 1531.

JOHAN KALVIN

Af endnu større Betydning for den reformerte Kirke blev Calvin. Han fødtes 1509 i det nordlige Frankrig. Han drev lærde juridiske og humanistiske Studier, men blev snart grebet af den protestantiske Bevægelse i Frankrig. I dette Land blev Reformationen holdt nede med Magt. Frans I selv var, om ikke i Liv, saa dog i Lære, en ivrig Katolik og deltog selv barhovedet, barfodet og med brændende Vokslæs i Hænderne i Autodaféernes Processioner. Syv og tyve Aar gammel skrev Calvin sin berømte Bog »Kristelig Troslære«, en skarpsindig og klar Fremstilling.

Paa denne Tid var Zwinglis Lære naaet til Genève. Da Byens Overherre, Hertugen af Savoyen, vilde udrydde Kætteri, fik Genève Hjælp fra det reformerte Bern, og det lykkedes Byen at gøre sig uafhængig. Med den politiske Frigørelse fulgte ogsaa den religiøse. De katolske Kirker stormedes af rasende Folkehobe, der ødelagde alt, hvad de kunde

overkomme: Altere, Madonnabilleder, Relikvier og Krucifikser. Men det blev snart til én Forvirring. Der fandtes ingen Forer, som var kraftig nok til at dæmme op for de private Interesser. En gudløs Fordærvelse af Sæderne og et skamlost Forlystelsesliv florerede og truede med at at kvæle Reformationens spirende Plante.

Da kom Calvin (1536). Han ansattes som Prædikant, og Livet i Byen blev et andet. Strengt og hensynsløst afstraffende gik han frem mod alle gamle Uvaner. I to Aar holdt han Stand; men en Helligdag, da han prædikede, blev han overdøvet af en larmende Hob med Knipler og Spyd; saa maatte han forlade Byen (1538).

Tre Aar varede hans Landflygtighed; da kunde Genève ikke længere undvære ham. Aar 1541 holdt han sit Indtog i Byen som en Sejrvinder, genindkaldt af Befolkningen. I Spidsen for Byens Styrelse satte Calvin et Kirkeraad eller Konsistorium, bestaaende af tolv ældste,

Presbyttere, udvalgt blandt Byens fromme Borgere, samt seks af Præsterne. Religionen skulde beherske Menneskenes hele Liv. Det var ikke nok med at gøre gode Gerninger, gaa i Kirke eller deltage i de Kristnes Forsamlinger. Calvin strakte sin Reformation endnu videre. Genève, som før havde været en Livsglædens By, blev under hans Ledelse og Presbyternes strenge Opsigt en By i Bod. Klædedragt, Fester og Maaltider, alt skulde gøres enkelt og tarveligt. Overtrædelse af Bestemmelserne straffedes strengt. Paa fire Aar lod Calvin henved 900 af

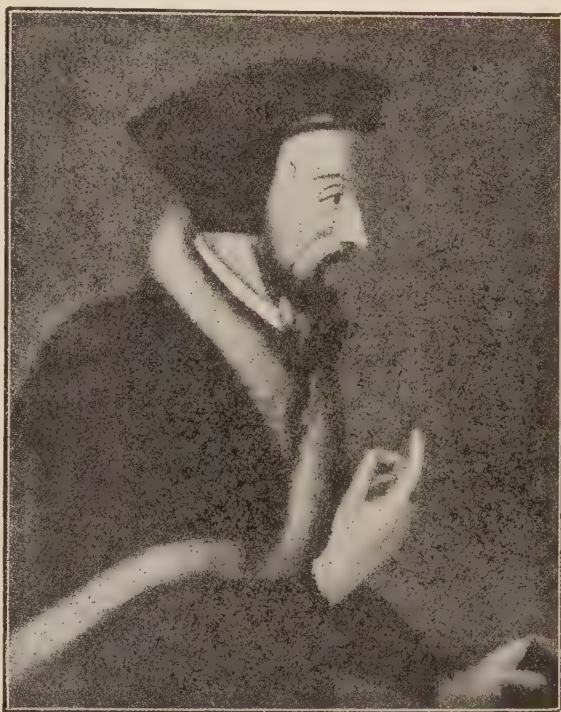

Fig. 9. Johan Calvin.

Byens (15,000) Indbyggere fængsle, 76 dømtes til Landsforvisning og 58 blev henrettede. Men kun den sejgeste Kamp kunde opretholde Kalvins Magt til hans Død Aar 1564.

Kalvins Lære kaldtes den reformerte, eftersom den gik videre i Reformeren end Luthers, eller den presbyterianske efter Kirkens Ledere, Presbyterne, Af Lære og Gudstjeneste udrensede Calvin alt, hvad der ikke stemte med Evangeliet. Luther havde nøjedes med at fjerne det, som direkte stred mod Evangeliet. Kirkerne mistede alle Prydelser; Væggene overkalkedes, og i Stedet for Alter satte man et simpelt Træbord ved Siden af Prækestolen. Særlig karakteristisk for Kalvins Lære er den alvorlige »Prædestinationslære«, Læren om Forudbestemmelsen, d. v. s., at hvert Menneske af Guds Naade forudbestemmes til evig Salighed eller evig Fordømmelse.

Kalvin vandt mange Tilhængere ogsaa udenfor Genève. Han sendte Prædikanter ud over hele den vestlige Del af Europa. I Frankrig blev den reformerte Forkyndelse holdt nede af Præsterne og det stærkt katolske Hof. Mange søgte derfor til Genève; Aar 1550 indvandrede der til 100 Personer og Aar 1559 ikke mindre end 1700, de fleste fra Frankrig. Trods Forfølgelserne udbredtes den reformerte Lære i det Stille, og snart skulde den, i Hugenotkrigen, slaa ud i lys Lue.

KEJSER KARL V OG EUROPA

DEN HABSBURGSKE STORMAGTS TILBLIVELSE

Mod Slutningen af Middelalderen mærkes hos de fleste europæiske Fyrster en tydelig Stræben efter at danne ensartede, fast organiserede Stater. En saadan Nydannelse kunde ikke gennemføres uden at de mange Vasaller, der i Middelalderen havde hersket næsten uindskrænket over hver sit lille Omraade, maatte miste deres Herskermagt. Det var derfor utænkeligt, at den skulde kunne forløbe uden Strid mellem Fyrster og Vasaller.

I det 15de Aarhundrede havde Kongemagten faaet flere gode Kort paa Haanden til Bekæmpelse af Adelsvælden. Anvendelsen af Krudt og Kanoner begyndte at blive almindelig. Tidligere havde Adelsens taarnkronede Borge med tykke Mure og dybe Voldgrave været dens

sikre Tillflugt under Stridigheder med Lensherren. Overfor det nye, grove Belejringsskyts frembød de gamle Mure ingen Beskyttelse, og en Belejring, der for kunde trække ud i flere Maaneder, tvang nu i forholdsvis kort Tid en adelig Borg til Kapitulation. De fleste Fyrster lærte efterhaanden paa en eller anden Maade at skaffe sig store Indkomster. Som oftest skete dette ved Forøgelse af Skatterne, men næsten ligesaa hyppigt udpressedes rundelige Pengesummer af en tilfældig Modstander eller personlig Fjende. En betydelig Del af disse Indkomster anvendtes til Lønning af Lejesoldater. Disse staaende Hære traadte i den adelige Rusttjenestes Sted, og da Lejetroppernes egne Erhvervsinteresser som oftest var nær forbundet med Fyrstens, tjente de ham med større Iver og var ham til mere Nytte, end de gamle Ridderhære havde været. Kanoner, Penge og den staaende Hær kan siges at være Grundvolden for Fyrsternes tiltagende Magt. I mange Tilfælde forstod Fyrsterne til Fremme af deres Formaål at benytte sig af den sociale Splid mellem Riddere, Borgere og Bønder.

Denne Udvikling af Fyrstemagten, som her i korte Træk er antydet, fremtræder i den sidste Del af Middelalderen klarest i Frankrigs Historie. I den nye Tids første Aarhundrede stræber man i de fleste af Europas Riger at løse den stærke Fyrstemagts Problem. Men dette Problem er saa nær forbundet med et andet, nemlig det religiøse, at det af og til overskygges eller træder helt i Baggrunden.

Det tyske Rige var fra gammel Tid inddelt i et Utal af Smaastater. Der fandtes een Konge (den böhmiske), desuden Hertuger, Grever, Rigsriddere — med uindskrænket Magt over deres Borg og et lille tilgrænsende Omraade —, frie Rigsstæder, hvis Borgmestre og Raad repræsenterede den højeste verdslige Magt efter Kejseren, samt gejstlige Magtomraader af forskellig Slags som Ærkebisper- og Bispedømmer og Klostre med omliggende Gods, hvert af disse styret af en Abbed.

Over dette udstykkede tyske Rige stod den tysk-romerske Kejser, valgt af de syv »Kurfyrster« (Kongen af Böhmen, Hertugen af Sachsen og Markgreven af Brandenburg, Greven af Pfalz, Ærkebisperne af Mainz, Trier og Köln). Lige siden 1438 var det bleven Skik at vælge Kejseren af Huset Habsburg. Kejserens Magt ahang af hans Personlighed, og hans Indflydelse paa Styrelsen af de forskellige Stater bestemtes saa godt som helt og holdent af den Vægt, han kunde give sine Ord. Overbevist om dette Faktum, havde Habsburgerne systematisk arbejdet paa at udvide det Landomraade, hvorover de herskede

umiddelbart, nemlig de habsburgske Arvelande. Kærnen i disse udgjordes af de ostrigske Arvelande, der i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede bestod af Østrig, Steiermark, Kärnten, Krain og Tyrol samt de habsburgske Stamgodser i Schwaben. Ved Giftermaalet med Maria af Burgund, Karl den Dristiges Datter, fik Maximilian — den senere Kejser Maximilian I — Arveret til de burgundiske Arvelande, nemlig Flandern, Artois, Nederlandene og Franche-Comté. Maximilians Son,

Fig. 10. Karl V's Fader, Filip den Smukke. Om Halsen bærer han den fornemme Gyldne Skinds Orden.

Filip den Smukke, indgik Ægteskab med den spanske Prinsesse Johanna, en Datter af Ferdinand den Katolske og Isabella, der herskede over det store spanske Monarki. Dette indbefattede de nylig forenede Riger Kastilien og Aragonien med de italienske Bilande Sardinien, Sicilien og Neapel samt de vældige ny erhvervede Kolonier.

De Planer om at skabe Europas største Imperium, som laa bag ved Habsburgernes Giftermaalspolitik, gik i Opfyldelse med Karl V. Hans Fader, Filip den Smukke, døde allerede 1506 og efterlod sin Søn de rige burgundiske Arvelande. Hans Moder, Johanna af Spanien, levede lige til 1555, men var efter Mandens Død blevet angrebet af en sjælelig Lidelse, der gjorde hende uskikket til Regent. Karl var født i Gent i Nederlandene Aar 1500. Femten Aar gammel blev han allerede erklæret for myndig. Han valgte sine Raadgivere i Nederlandene, der endnu var hans eneste Rige. Et Aar senere (1516) døde Kong Ferdinand af Spanien; hans Gemalinde Isabella var allerede afgaaet ved Døden 1504. Nærmest til at overtage Arven efter Ferdinand var hans Datter Johanna, men hendes Sindssygdом foranledigede, at hendes sekstenaarige Søn Karl maatte overtage det spanske Scepter. Næsten to Aar var forløbet efter Kong Ferdinands Død, da hans Dattersøn — som Spaniens Konge Karl I — efter en stormfuld Rejse 1517 steg i Land i Villaviciosa paa Spaniens Nordkyst. Allerede

nu viste han sig i Besiddelse af Handlekraft. Han tog selv Magten i sin Haand og afskedigede den gamle Ærkebiskop af Toledo, Kardinal Ximenez, der hidtil havde ført Regeringen. Han paalagde tunge Skatter uden at afvente de spanske Rigsstænders — kaldet Cortez — Indvilligelse og omgav sig vedblivende med nederlandske Raadgivere. Alt dette vakte hos Spanierne en stærk Misfornøjelse, der kom til Udbrud paa flere Rigsmøder. Rigsstænderne, der i Spanien indtog en meget selvstændig Stilling, tvang Kongen til at aflægge Ed paa den spanske Forfatning og nægtede at bevilge de Skatter, som Kongen forlangte. Medens det gærede rundt omkring i Landet, modtog Karl Meddelelse om, at hans Farfader, Kejser Maximilian I, var død (1519), og han derfor tillige var Hersker over de østrigske Arvelande. Nogle Maaneder efter kom en anden endnu mærkeligere Efterretning. Det tyske Riges Kurfyrster havde enstemmigt kaaret ham til tysk Kejser den 28. Juni 1519.

Fig. 11. Karl V's Moder, Johanna.

Længe havde man svævet i Uvished om, hvorledes Valget skulde falde ud. Allerede i sin Levetid havde Kejser Maximilian I arbejdet for Karls Valg, og endnu fra sin Sygeseng havde han ført Underhandlinger derom med Kurfyrsterne. Ligesaa ivrigt kæmpede Frankrigs unge, ærgerrige Konge, Frans I, og søgte med Guld og fagre Løfter at vinde den tyske Kejserkrone. Allerede en Maaned efter Farfaderens Dod havde Karl til de forskellige Kurfyrster udsendt Sendebud, der skulde arbejde for hans Sag. Men selv om største Parten af de tyske Stænder var stemte for hans Valg, havde han en Modstander i Paven, som ønskede, at Valget skulde falde paa Kurfyrsten af Sachsen, Frederik den Vise, eller paa Kurfyrsten af Brandenburg, Joakim I, eller dog paa den franske Konge Frans I. Det er at formode, at det var det tyske Folks Ønske, der afgjorde Valget til Karls Fordel. Som tysk Kejser fik han Navnet Karl V.

RIGSDAGEN I WORMS 1521

Omstændighederne tillod ikke, at den nyvalgte Kejser blev længere i Spanien, skont Uroen i Landet krævede hans Nærværelse. Som Regent over Spanien under sin Fraværelse indsatte han sin tidligere Lærer, Kardinal Hadrians af Utrecht — den senere Pave Hadrian VI — og besatte de fornemste Poster indenfor Regeringen med Nederlændere, hvilket vakte de stolte og til Selvstyre vante Spanieres Forbitrelse. I Maj 1520 gik Karl V om Bord paa et Fartøj, der forte ham tilbage til Nederlandene.

Den nye Kejser vilde ikke tove med at sammenkalde det tyske Riges Stænder til en Rigsdag. Forholdene indenfor Riget var i mange Henseender meget utilfredsstillende. Det tyske Rige var nærmest kun et lost sammenfojet Statsforbund. Bindeleddene mellem de forskellige Stater var Kejseren, Rigsdagen og Rigskammerretten. Rigsdagen var ikke en Forsamling af Folkets kaarne Mænd. Det var en Kongres, der sammenkaldtes af Kejseren og bestod af de forskellige Staters Styrere, d. v. s. alle umiddelbare Vasaller, som Fyrster, Rigsriddere og Udsendinge fra de frie Rigsstæder samt de høje Prælater, der repræsenterede de gejstlige Fyrstendømmer. Rigskammerretten var en Domstol, der blev oprettet 1495 for ad fredelig Vej at bilægge Stridigheder mellem de forskellige tyske Stater. Den fungerede ikke saa godt, som den burde, og trængte til at blive omorganiseret. Da Karl V Efteraaret

PAVE LEO X.
Maleri af Rafael i Palazzo Pitti, Florens.

1520 blev kronet til tysk Kejser i Aachen, var han blevet tvunget til at indgaa paa mange Betingelser. Han havde maattet love ikke at trække fremmede Tropper til Riget, at værne om den katolske Kirke og desuden at oprette en Rigsstyrelse, d. v. s. et Raad, som skulde være ham behjælpelig med at styre det tyske Rige. Ude i Landet var der Uro blandt Befolkningen, dels paa Grund af Adelsens haarde Tryk, dels fordi Luthers Lære begyndte at faa én for mange højst urovækkende

Fig. 12. Torvet i Nürnberg i det 16de Aarhundrede.

Udbredelse. Desuden var Rigets Forhold til fremmede Magter meget spændt, og Kejseren trængte i den Anledning til Støtte.

Den 28. Januar 1521 aabnede Kejseren Rigsdagen i Worms, en fri Rigsstad ved Rhinen. Selv var han indtruffet Nord fra ad Flodvejen. Rigsstænder fra hele det tyske Rige var ankommet til Byen, og selv Paven havde sendt Legater, som skulde vaage over den katolske Kirkes Interesser.

De første Maaneder optoges af politiske og økonomiske Spørgsmaal. Man vedtog, at »Rigsregimentet« skulde oprettes og have Sæde i Nürn-

berg. Det skulde bestaa af en kejserlig Statholder og 22 Raadsherrer. Det lykkedes dog Karl at bevare saa meget af sin Magt, at Raadet kun skulde træde i Virksomhed, naar han selv var fraværende fra det tyske Rige. Til Statholder udpegede han sin yngre Broder Ferdinand. Rigs-kammerretten blev rekonstrueret, og ogsaa den fik sit Sæde i Nürnberg. Stænderne bevilgede tillige Kejseren Understøttelse til Krigen mod Frankrig.

Men den Begivenhed, som Verdenshistorien optegner, den, som har gjort Rigsdagen i Worms evigt mindeværdig, er en simpel Munks djærve Optræden, ensom, som han var, midt i denne glimrende Forsamling.

Martin Luthers Læresætninger havde vakt en uhørt Opsigt i hele det tyske Rige. Selv det verdslige Pavehof havde faaet Øjet op for den dristige Munk fra Wittenberg, der talte saa skarpt mod Aflad og Peterspenge. Pave Leo X var ganske vist selv nærmest Gudsforuægter, men paa sit Embedes Vegne var han dog nødt til at protestere, og blandt hans Omgivelser fandtes mange, som nedlagde Paastand om streng Indgriben. Saaledes blev Udfaldet det, at Luther skulde kaldes til Rom for der at staa til Ansvar for sine Paastande. Det var Kejserens Opgave at paagribe og udlevere ham. Men Kejseren indsaa meget godt, at dette ikke kunde lade sig gøre. Det var ikke alene den herskende Folkestemning, som forbød en saadan Fremgangsmaade. Paa Raad af Erasmus fra Rotterdam krævede Kurfyrsten af Sachsen, Frederik den Vise, Luthers Beskytter, at Luther skulde stilles for en upartisk Domstol indenfor det tyske Rige. Kejseren var gaaet med til dette og havde den 28. November 1520 befalet Kurfyrsten at føre Luther til Rigsdagen i Worms. Men fjorten Dage efter havde Luther højtidelig opbrændt Bandbullen, og i Vrede herover tog Kejseren sin Befaling tilbage — thi med en saadan Kætter lod der sig ikke underhandle. Men Karls Klogskab gjorde Udslaget. Han behøvede Pavens Venskab i Krigen mod Frankrig. Det vilde ogsaa være uforsigtigt at støde en stor Del af det tyske Riges Fyrster og Befolkning fra sig, da mange allerede var Luthers Tilhængere. Resultatet af disse Overvejelser blev, at Stænderne gav deres Bifald til, at Luther overfor Rigsdagen skulde faa Lov til at afgive sine Forklaringer og forsvare sin Lære. Der afsendtes en Herold til Wittenberg, medførende et kejserligt Brev, der tilsagde Luther frit Lejde paa Rejsen til og fra Worms.

En Uge efter Modtagelsen af denne Kaldelse var Luther paa Vejen

til Worms. Hans Beslutning om at rejse stod fast, skønt mange af hans Venner raadede ham derfra. Til een af disse havde han skrevet: »Dersom jeg bliver kaldet, skal jeg komme, selv om jeg skulde være syg og ikke kan komme rask. Thi man maa ikke tvivle om, at Gud kalder mig, dersom Kejseren kalder mig. Om de vil bruge Vold imod mig — som rimeligt er — befaler jeg min Sag i Guds Haand. Dersom han ikke vil redde mig, hvad betyder da mit Hoved i Sammenligning med Kristus. . . . Jeg vil ikke fly, endnu mindre vil jeg tilbagekalde mine Læresætninger.« I en Vogn, som Raadet i Wittenberg havde skænket ham, korte Luther bort med nogle Venner. Hans Rejse var et Triumftog. Da han kom til Erfurt blev han modtaget ved Bygrænsen af Universitetets Rektor i Spidsen for fyrretyve Ryttere og omgivet af en tallos Folkeskare. Da han havde tilbagelagt over Halvvejen, fik han at vide, at Kejseren havde udstedt et Edikt, der befalede, at hans Skrifter skulde brændes. Kurfyrst Frederik bad ham vende om; Luther kunde blive brændt, ligesom Hus før ham. Men Luther svarede: »Om end Hus er brændt, er Sandheden ikke brændt. Jeg kommer, om der end er ligesaa mange Djævlø, der vil mig til Løvs, som der er Tagstene paa Tagene i Worms«. Ved Middagstid den 16. April forkyndte Hornsignaler hans Ankomst til Worms. Man styrtede afsted for at se den dristige Mand. Tilskuerne kunde tælles i Tusindvis. Der sad han i den aabne Vogn iført sin Munkekutte. Foran Vognen red den kejserlige Herold med Vaabenfrakken med Rigsørnen over Skuldrene, og Vognen efterfulgtes af mange beredne. Den pavelige Legat indberettede til Rom, at den store Kætter havde holdt sit Indtog i Byen med et Følge paa over hundrede Ryttere. Hele Aftenen og langt ud paa Natten modtog han besøgende i sin Bolig.

Allerede den næste Dag skulde Luther indfinde sig for Rigsdagen, som var forsamlet i Biskopens Palads. Trængslen var saa stor, at han maatte lægge Vejen dertil om ad Haver og Sidegader. Træt og nedtrykt traadte Luther frem for den glimrende Forsamling, Kejseren omgivet af Fyrster og Prælater, spanske Grander og Krigsoverster. Den brogede Pragt og Synet af de høje Herrer gjorde Luther forsagt. Kejseren lod oplæse Titlerne paa de af Luther udgivne Skrifter og lod spørge, om han havde skrevet dem og vedkendte sig dem. Luther svarede bejaende. Det andet Spørgsmaal, der rettedes til ham, var dette, om han vilde tilbagekalde de kætterske Meninger, som han havde fremsat i disse Skrifter. Med svag, knapt hørlig Stemme, udbad Luther sig Be-

tænkningstid. Man tilstod ham en Frist paa 24 Timer. De høje Herrergjorde sig lystige over den kejtede Munk, og Kejseren gjorde den ringeagtede Bemærkning: »Mig gør den Munk da ikke til Kætter.«

Næste Dag henimod Aften, da Faklerne spredte et uroligt flakkende Skær over Salen, stod Luther der igen. Aftenen forud havde han tilbragt under brændende Bøn. Nu stod han frimodig og fattet og talte med fast Stemme. Da han pany tilspurgtes, om han vilde tilbagekalde sine Læresætninger, svarede han først paa Latin og derefter paa Tysk med at redegøre for Indholdet af sine Skrifter. Frimodigt forklarede han, at der ikke fandtes noget i dem, som han vilde tage tilbage, og at han var beredt til at forsvare sine Paastande. Han blev da i en streng Tone oplyst om, at det her ikke drejede sig om en Disputation, men om et klart og tydeligt Svar paa, hvorvidt han bojede sig for de paa Kirkesmoderne udtalte Meninger. Da genmælte Luther: »Vel, naar man forlanger et kort og enkelt Svar af mig, saa vil jeg give et, som hverken har Horn eller Tænder: »Dersom jeg ikke med den Hellige Skrifts egne Ord — thi jeg tror hverken paa Paven eller Kirkemoderne alene — kan overbevises om Vranglærer, saa kan og vil jeg intet tilbagekalde. Min Samvittighed er bundet ved Guds Ord, og det er farligt at handle mod sin Samvittighed«. Kejser Karl blev opbragt og gav Tegn til, at Mødet var hævet for den Dag. Under Opbrudets Bulder og Larm hørtes Luthers Rost: »Her staar jeg. Jeg kan ikke andet! Gud hjælpe mig! Amen.«

Næste Morgen den 19. April kaldte Kejseren Fyrsterne til sig og oplæste for dem en Skrivelse, som han Aftenen forud efter Afslutningen af Rigsdagens stormende Møde havde forfattet: »I ved alle, at jeg nedstammer fra de kristelige Kejsere af den tyske Nation og fra de katolske Konger af Spanien, der alle har været den katolske Kirkes trofaste Sønner og den katolske Tros Forsvarere til Guds Ære og deres Sjæles Frelse. Da nu en enkelt Munk træder op og stiller sig imod hele Kristenhedens Tro, som om vi alle var faret vild, saa har Vi besluttet at fare frem mod den nævnte Munk, som mod en overbevist Kætter, og Vi vil i denne Sag sætte Land og Rige, Liv og Blod i Pant, og opfordre eder heri, som gode Kristne at beslutte«. Kejseren havde heri handlet mod sine Raadgiveres Ønske, og Fyrsterne udbad sig Betænkningstid. Nogle opfordrede Kejseren til at bryde det Lejde, han havde givet Luther, men Karl svarede højsindet: »Om Tro og Ære ikke findes andetsteds i denne Verden, skal de i det mindste findes hos Kejseren«.

En Uge efter rejste Luther fra Worms, beskyttet af en stærk, kejserlig Troppeafdeling, som først forlod ham ved Grænsen af Hessen. Under Rejsen gennem Thüringen blev Luther overfaldet af en Skare bevæbnede Ryttere, der pludselig brød frem af Skoven. Luther blev revet ud af Vognen og maatte til Fods følge med Rytterne, der snart forsvandt af Syne. Hans Rejsekammerater var bedrovede, men kunde uforstyrret fortsætte Vejen. Rygtet om Luthers Bortførelse bredte sig hurtigt. Hans Venner ansaa ham for død. Kun den kloge, pavelige Legat anede, at »den sachsiske Ræv havde taget ham i Forvaring«. Kurfyrst Frederik, der ikke vilde have, at Luther skulde blive sat fast, efter at Lejdet var udlobet, eller at han skulde blive opsnappet af de pavelige, havde ladet ham føre i Sikkerhed..

Rigsdagen var nu i Opøsning — den havde jo varet flere Maaneder — og Luthers Venner blandt Fyrsterne var draget bort. Da fremlagde Karl V uformodet et Edikt (Forordning), hvorved Luther og hans Tilhængere erklæredes i Rigets Akt, d. v. s. fredløse. Fyrsterne vovede ikke at nægte deres Samtykke. Saaledes var Luther ved Pavens Bandbulle og Kejserens Edikt udstødt baade af det kirkelige og af det verdslige Samfund.

KEJSERENS FORDRAGELIGE KIRKEPOLITIK

Luther tilbragte de nærmest følgende ti Maaneder paa Slottet Wartburg. Her boede han, forklædt som Ridder og under det paatagne Navn »Junker Georg«. Han fik her Lejlighed til i uforstyrret Ro at arbejde for sit store Maal. I denne Tid oversatte han det Nye Testamente til Tysk, hvilket Værk blev af den allerstørste Betydning først og fremmest for Udbredelsen af Reformationen, men desuden for Udviklingen af det tyske Sprog, som Luther behandlede med en saadan Kraft og Dygtighed, at han blev Grundlæggeren af det nyere tyske Skriftsprog. Efterhaanden modtog hans Venner Breve fra ham — spøgende dateret »Luftens Hjemsted« eller »Fuglenes Himmelstrog«, for at hans Smuthul ikke skulde røbes. Stridsskrifter underrettede hans Modstandere om, at han endnu var i Live.

Medens Luther opholdt sig paa Wartburg, blussede Reformationsbevægelsen voldsomt op. Uden Fører begik mange Forkyndere slemme Overdrivelser, og Folket, som blev forledt af disse Sværmere, blev grebet af en forfærdende Reformiver. Man nedrev Helgenbilleder og øde-

lagde og plyndrede Kirkerne. Da kunde Luther ikke længere forblive udeltagende paa Wartburg; det var hans Pligt at gribe ind. Trods Frederik den Vises Indvendinger forlod Luther Slottet og begav sig til Wittenberg, hvor han snart fik bragt Orden til Veje blandt sine Tilhængere. Ingen tænkte paa at bringe Rigets Akt til Anvendelse. Baade Luther og hans Tilhængere fik Lov til at være i Fred. Men Grunden hertil var den, at Kejseren var optaget af store politiske Planer, der krævede hele hans Opmærksomhed.

Ikke engang Fyrsterne rettede sig efter Rigsdagens Beslutning.

Fig. 13. Ridderen, Døden og Djæveln af Dürer.

Tværtimod, mange af dem indførte Reformationen i deres Lande. Hele den nordlige Del af det tyske Rige gik tabt for den katolske Kirke: Kurfyrstendømmerne Sachsen og Brandenburg, Landgrevskabet Hessen, Hertugdømmet Pommern samt flere Rigsstæder som Magdeburg, Stralsund, Lübeck, Hamburg og Bremen.

Det var ikke alene Reformationen, som satte Sindene i Bevægelse. Haand i Haand med den religiøse Omvæltning gik Forsøg paa at reformere de politiske og sociale Forhold. I mange Kredse havde man længe ventet, at Kejseren skulde gøre sig til Herre over hele Riget. Lige saa ivrigt ønskede mange, at han vilde indskrænke Fyrsternes selvstændige Magt og i

Særdeleshed, at han vilde tage sig af dem, der indehavde gejstlige Len og altfor ofte gik Pavens Ærinde i Stedet for at tænke paa det tyske Riges Bedste.

Aar 1522 gjorde mange Riddere Oprør under Anforsel af Frans von Sickingen og Ulrich von Hutten. Men denne Adelsrejsning blev undertrykket allerede næste Aar og efterlod sig næsten intet Spor. Af større Betydning blev det Bondeoprør, som udbrød i Begyndelsen af Aaret 1525. Bønderne var blevet saa grebne af Luthers Lære om den aandelige

Frihed, at de forestillede sig, at denne Lære ogsaa maatte kunne anvendes paa andre Forhold i Mennesklivet end de religiøse. De trykkedes haardt af de adelige Godsejere og sogte nu at afkaste deres Aag. En stor Kræftskade paa Samfundslivet var fremfor alt Gældsforpligtelserne til de store Bankhuse med deres ublu Renter. Særlig trykkende blev disse Forpligtelser i det sekstende Aarhundrede, da Pengene sank i Værdi. Dette havde nogen Sammenhæng med, at meget Guld og Solv strømmede ind over Europa fra de nyhervrede Lande i Amerika.

Dyrtiden var ikke lige haard i alle Lande. Men den virkede saaledes, at Aar 1600 var alting dobbelt saa dyrt som hundrede Aar før. De Bønder, som havde Varer at sælge, fik disse godt betalt. Naar de skulde betale Skatter og Afgifter til Godsejerne i Penge, trykkede det dem ikke saa haardt, som naar de skulde betale med Naturalydelser. Men de fleste betalte netop med Landbrugsprodukter. Dette betød, at deres Afgifter pludselig, uden egen Skyld, steg til en Sum, der var dobbelt saa stor som tidligere. Som sædvanlig steg Arbejdslønnen ikke i Forhold til Dyrtiden, men blev længe uforandret. Arbejderen og Daglejeren kunde for deres Indkomster kun købe henved en

Fig. 14. Tyske Bønder paa Vej til Torvet. Kobberstik af Dürer.

Tredjedel af, hvad de tidligere havde kunnet faa for dem. Dette forvoldte megen Nød og Uro. De lavere Klassers Stilling forringedes betydeligt i det 16. Aarhundrede. Ogsaa de politiske Forhold var utilfredsstillende. Bønderne nærede et stærkt Ønske om en virkelig Rigsenhed med ensartet Styrelse og saa gerne megen Magt samlet i Kejserens Haand. Paa den anden Side vilde de selv have Indflydelse paa Statens og Samfundets Forvaltning og ønskede derfor en demokratisk Forfatningsform. Bondeoprøret bredte sig hurtigt over de sydlige og mellemste Dele af det tyske Rige. Oprørsskarerne for frem med Grusomhed og frygtelige Hærgninger. Klostre brændtes i Hundredevis; Byer, som ikke vilde stille sig paa Oprørernes Side, blev indtaget, og Adelsgodserne plyndredes. Mest berygtet er Bøndernes Indtagelse af

Slottet Weinsberg, der indehavdes af Grev Ludvig af Helberstein, gift med en uægte Datter af Maximilian I. Greven, der ventede Hjælp, skød paa de Herolder, som opfordrede ham til at overgive Borgen. Rasende stormede Bønderne den, og baade den og Byen faldt i deres Hænder; Bønderne havde svoret, at de vilde dræbe alle, som bar Stovler og Sporer. De skaanede ingen, ikke engang dem, der havde søgt Tilflugt i Kirken. Under Dansemusik, der udførtes af Grevens egen Spillemand, blev Greven og hans Mænd ført uden for Byen for at dræbes. Forgæves bød han Bøndernes Fører en Løsesum paa 30,000 Gylden, forgæves kastede

Fig. 15. Kæmpende Bønder. Træsnit efter Holbein d. Y.

Grevinden sig for Bondehøvdingens Fodder; intet kunde ændre Bøndernes Beslutning. Greven og hans Følgesvende faldt for Spydstik, og deres Legemer mishandlede. I den nordlige Del af Landet var Fyrsternes Magt større. Bønderne, der en Tid havde sejret, maatte trække sig tilbage. Fyrsternes Kanoner skød deres Vognborge son-

der og sammen, og

Rytteriet sprængte deres Rækker. Inden Aarets Slutning var Oprøret kvalt (1525). Bønderne blev grusomt afstraffede og Livegenskabet blev endnu haardere end før. Man regner, at den ubesindige Krig skal have kostet 100,000 Bønder Liv og Ejendom.

Baade Adels- og Bondeoprøret var blevet kvalt af det tyske Riges Fyrster, ikke af den tyske Kejser eller det tyske Rige som saadant. Deres Magt tiltog, da Kejseren ikke var i Stand til at tage de frigjorte Kræfter i sin Tjeneste for at fuldfore de Planer, som han nærede, om en ensartet Styrelse og en stærk Kejsermagt.

Luther, der ved Begyndelsen af denne Strid til en vis Grad havde staaet paa Bondernes Side, stillede sig nu paa Fyrsternes og raadede den verdslige Myndighed til uden Skaansel at bruge de skarpeste Vaaben. Paa Grund af denne Optræden mistede han al Sympati hos Bonderne. Men Luther bestyrkedes end mere i den Overbevisning, at Reformationen var Fyrsternes, ikke Folkets Sag. »Æslet maa have Prygl,

Fig. 16. Rigsdagen i Augsburg 1530.

og Pobelen maa regeres med Magt; det vidste Gud, og derfor gav han Øvrigheden, ikke en Harefod, men et Sværd i Haanden». Derfor blev Resultatet af den lutherske Reformation en Fyrstekirke, medens den kalvinske Reformation skabte en Folkekirke.

Hindret af sin Udenrigspolitik maatte Karl V paa en Rigsdag i Speier 1526 indromme, at Rigsstænderne — d. v. s. Fyrsterne og de frie Rigsstæder — skulde i kirkelige Anliggender indtil videre forbeholde sig saaledes, som de kunde forsvare for Gud, Kejseren og Riget. Karl vilde ganske vist gerne have undgaaet en religiøs Splittelse i sit Land, men

han var klog nok til at indse, at en mod Reformationen fjendtlig Politik vilde have berøvet ham de lutherske Fyrsters Stotte, som han havde haardt Brug for. Fyrsterne greb nu Lejligheden og indførte Reformationen i deres Lande. Derved blev de Overhoveder for Kirken og kunde inddrage de rige Kirkegodser under Kronen.

Da imidlertid det tyske Riges Grænser var blevet sikrede, og Faren for saavel en fransk som en tyrkisk Invasion for en Tid var drevet over, optog Kejseren sin Kamp mod Reformationen. Kun nødig vilde han gribe til Magtmidler. Derfor lod han 1529 en ny Rigsdag i Speier vedtage, at Reformationen ikke maatte udbredes videre. Mod denne Beslutning afgav de evangelisk sindede Rigsstænder en Protest, idet de hævdede, at Rigsdagen ikke havde Magt til at tvinge Samvittigheden, og at Religionen var en Sag, der ikke kunde afgøres ved Flertalsbeslutninger. Saaledes opstod Navnet Protestanter. For at sikre sig sluttede Kursachsen og Hessen i Hemmelighed et Forbund til gensidig Bistand.

Kejseren ændrede nu sine Planer. I Stedet for at undertrykke Protestanterne vilde han søge at vinde dem og Katolikkerne for en Reform af den katolske Kirke, som kunde tilfredsstille begge Parter. Dersom dette lykkedes, vilde den religiøse Splittelse ophøre, og den katolske Kirke igen være eneraadende. Selv indenfor den katolske Kirke havde man rejst Kravet om en Reformation, og mange Katolikker nærrede Anskuelse, der ikke var altfor afvigende fra de lutherske, skønt de ikke vilde tage Skridtet helt ud og gaa over til Protestanterne. Karl kunde derfor nære Forhaabninger om, at Katolikkerne vilde vise sig imodekommende. Paven gik ind paa at sammenkalde et Kirkemode, som skulde søge at udligne Meningsforskellen mellem Katolikker og Protestanter.

Paa Rigsdagen i Augsburg 1530 led Kejseren et stort Nederlag overfor Protestanterne. Disse stillede sig allerede nu afvisende over for et Kompromis mellem den lutherske og den katolske Kirke. En af Melankton forfattet Fremstilling af Lærens Hovedpunkter blev afgivet. Dette var den augsburgske Bekendelse. Lutheranerne erklærede, at de vilde fastholde denne Bekendelse, og dermed havde de vundet en fast Stilling. Rigsdagen erklærede rigtignok, at Protestanterne inden en vis Frist skulde forene sig med den katolske Kirke, og at Kejseren havde Ret til at tugte de Rigsstænder, som ikke vilde genindføre den gamle Kirkeordning. Dette fik ikke nogen Betydning, da Karl V snart paany blev optaget af en Krig mod Tyrkerne. Det tidligere mellem Kur-Sachen og

Hessen indgaaede Forbund udvidedes, da flere evangeliske Fyrster og Stæder i Schmalkalden (Thüringen) sluttede et Forbund for, om saa forlangtes, med Magt at forsvare deres Tro. Endnu i femten Aar lod Kejseren Protestanterne i Fred, dels var han hindret af Krige, dels haabede han fremdeles paa, at Forsøg paa en Udjævning mellem Protestanter og Katolikker skulde bære Frugt.

HABSBURGERNES KAMP MOD TYRKERNE

Til det tyske Rige horte ogsaa Kongeriget Bohmen. Dette omfattede tillige Markgrevs-kabet Mähren og Hertugdømmet Schlesien. I disse tre Lande boede der en Befolkning, der ikke dannede nogen Enhed. Mellem Tyskere og Tjekker raadede der stor Uenighed. Den tjekkiske Adel var meget mægtig, og ogsaa Byerne var meget selvstændige. Lige siden Hussiterkrigen var Befolkningen delt i to Lejre, en katolsk og en, der onskede en kirkelig Reformation. Bohmen, Mähren og Schlesien var ganske vist forenede under samme Regent; men nogen national Enhed fandtes der ikke. De tre Landsdele havde hver sin særlige Rigsforsamling og sin særlige Styrelse.

Siden Aaret 1490 var Bohmen forenet med Ungarn under Kong Vladislav II af det polske Jagellonske Dynasti. I Ungarn fandtes hverken politisk eller national Enhed. Siebenbürgen var saa godt som selvstændigt. Landet beherskedes fuldstændig af den madjariske Adel, der bestod af saavel hovedrige Godsejere som ubetydelige og fattige Adelsmænd. Adelen dannede Hæren og Adelsmændene stod for hele Styrelsen. Bønderne var livegne.

Da Vladislav døde 1516, modtog hans Søn Ludvig II Bohmens og Ungarns Kroner. Han giftede sig 1521 med Karl V.s Søster, Prinsesse Maria. Hans Søster, Prinsesse Anna, var gift med Kejser Karl V.s Broder Ferdinand, der forvaltede de østrigske Arvelande. Saaledes havde den habsburgske Giftermaalspolitik ogsaa strakt sig mod Øst. Men da Ludvig II stod i sin blomstrende Ungdom, og der kun sikredes Habsburgerne Arveret, hvis den ungarske Gren af Jagellonerne uddøde, var der ingen Forhaabninger om, at disse Lande saa snart skulde forenes med det vældige habsburgske Monarki.

Siden Konstantinopel Aar 1453 var faldet for Tyrkerne, gik deres Vej stadig længere og længere vestpaa ind i Europa. Hele Balkanhalvøen Syd for Donau og dens Biflod Sava var erobret inden Aar

1500. Nord for Donau var Valakiet kommet under tyrkisk Overhøjhed, og i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede maatte Moldau dele Valakiets Skæbne. Nu kom Turen til Siebenbürgen og Ungarn.

Den mægtigste Mand i Siebenbürgen i denne Tid var Zápolya. Han ejede over halvfjerds Slotte og Borge og styrede desuden Siebenbürgen. I Bevidstheden om sin fornemme Stilling, havde han vovet at fri

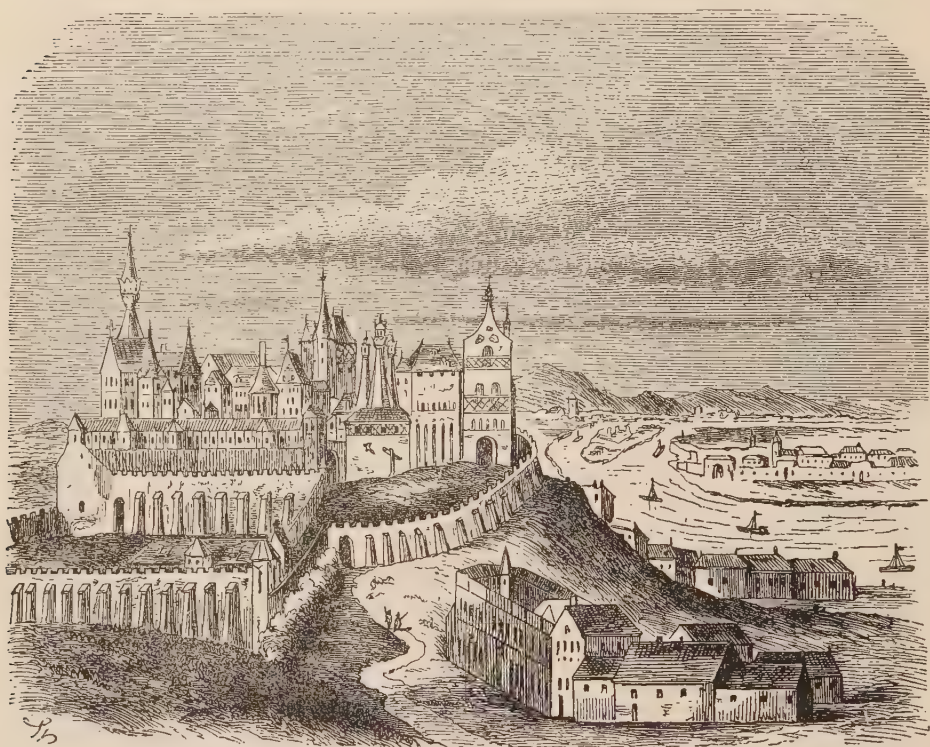

Fig. 17. Borgen i Budapest.

til sin Konges, Ludvig II.s Søster, Prinsesse Anna, der til hans Harme blev formælet med Ærkehertug Ferdinand af Østrig. Drevet af umaaelig Ærgerrighed drømte han om at erhverve sig Ungarns Krone.

Aar 1526 brød Tyrkernes kraftige Sultan Suleiman II (1520—1566) ind i Ungarn med en Hær paa over 200,000 Mand. I sorgløs Ro havde den unge Konge af Böhmen tilbragt sin Tid. De ungarske Magnater sad trygge paa deres Godser eller deltog i Hoffets Forlystelser. Efterret-

ningen om Sultanens Indfald kom som et Lyn fra en klar Himmel. Ludvig II sendte Ilbud ud over sit Rige for at samle den adelige Hær, og efter gammel Skik sendtes »det blodige Sværd« rundt i Landet, som det plejede naar en stor Ulykke truede. Ved Ungarns Hovedstad Budapest samledes imidlertid knapt 3000 Mand omkring Kongen. Med disse drog han ud mod de fremrykkende Tyrkere, og medens Marchen stod paa, strømmede der Forstærkninger til, saa at Ludvig II.s Hær beløb sig til 20,000 Mand, da han modte den tyrkiske Hær paa Sletten ved Mohács paa Donaus højre Bred. Men den mægtigste Vasal Zápolya med sine Tropper var ikke kommet, og heller ikke Hjælpetropperne fra Böhmen.

Saa fortvivlet ansaa man Stillingen for at være, at ingen vilde bære Ansaret for Overkommandoen over den ungarske Hær. Til sidst formaaede den unge Konge Ærkebispens af Kalosca, den stridbare Paul Tomory, til at overtage Kommandoen. Den tyrkiske Hærs Centrum bestod af Fodfolk; foran dette stod 300 Kanoner, men disse dækkedes for Ungarerne af omsværmende tyrkiske Rytterskarer. Bagved Højene skjultes store Afdelinger af den tyrkiske Hærs Rytteri. Uden at have recognosceret begyndte Ungarerne at lade deres Kanoner spille; men det forvovne adelige Rytteri kunde ikke holde sig stille, men stormede i fuld Karriere frem mod de forreste tyrkiske Rytterskarer, der straks dreves paa Flugt. Nu var der frit Spillerum for de tyrkiske Kanoner, og disse udspyrede en saa morderisk Ild, at det ungarske Kavalleri blev slaaet tilbage i vild Flugt. Ærkebiskoppen, der var Øverstbefalende, faldt. Kong Ludvig reves med mellem de flygtende og druknede i en Sump.

Sultanen drog videre. Hovedstaden Budapest aabnede sine Porte for ham. Han for frem med blodig Grusomhed. Massedrab og Hærgninger betegnede hans Vej. Imidlertid var han tilfreds med den vundne Sejr og trak sig tilbage til Konstantinopel uden at efterlade nogen Tropper til fuldstændigt at underkue Ungarn. Zápolya brød han sig ikke om.

To Maaneder efter Slaget ved Mohács traadte Stænderne sammen i Budapest for at vælge Konge. Habsburgernes Arvekrav afvistes, men Ærkehertug Ferdinand af Østrig, Kejser Karl V.s Broder, valgtes til Konge. Han var jo gift med Ludvig II.s Sister. Aar 1527 kronedes han højtideligt i Prag til Böhmens Konge.

Forholdene i Ungarn var mere udviklede. Den stærke Spænding, der raadede mellem paa den ene Side det nationalt sindede madjariske Adelsparti med Zápolya i Spidsen og paa den anden Side Hofpartiet,

støttet paa Tyskerne og Habsburgerne, udlostes i en heftig Strid om Kongekronen. Ved samme Tid som Ferdinand valgtes til Bøhmens Konge, var Zápolya med et glimrende Folge af ubesejrede Soldater draget ind i Budapest. Paa en Rigsdag i Stuhlweissenburg var han blevet valgt og kronet med Ungarns Stefans-Krone, allerede i Aaret 1526. Men en Modrigsdag valgte Kong Ferdinand af Bøhmen til Ungarns Konge. I Sommeren 1527 drog Ferdinand over den ungarske Grænse med næsten 20,000 Mand tyske Soldater. De

vankelmødige ungarske Magnater faldt fra Zápolya. Ved Efteraarstid blev denne grundigt slaaet. Som en hjemløs Flygtning maatte han skjule sig oppe i Karpathernes Bjerge. En Maaned senere — den 3. November 1527 — kronedes Ferdinand til Konge af Ungarn.

Imidlertid havde Zápolya ikke opgivet Haabet om at genvinde Ungarn. Allerede 1528 var det lykkedes en af hans tro Feltherrer at besejre Ferdinands Tropper. Men Zápolya indsaa, at han behøvede en mægtigere Støtte, og vendte sig derfor til Sultanen. I Begyndelsen af Maj 1529 forlod Sultanen Konstantinopel og drog med sin Hær mod Wien. Da Hæren var naaet til Mohacs, indfandt Zápolya sig

Fig. 18. Ferdinand I.

med et stort Folge af ungarske Magnater og blev modtaget af Sultanen. »Hvorfor kommer du til mig«, spurgte Sultanen, »du, Son af en vantro, til Profetens Bekender?« — »Sultanen er hele Verdens Tilflugt, utallige er hans Tjenere, Muselmænd lige saa vel som vantro«, svarede Zápolya indsmigrende og krybende. Han overgav Sultanen den hellige Stefans-Krone og hyldede ham som sin Lensherre. Det lykkedes ham at vinde Sultanens Gunst og blive hans Lydkonge over Ungarn.

Sultanens March gik videre til Wien. Medens man i det fjerne saa Røgen af brændende Byer og om Natten flammende Ildskær, ar-

bejdede man i Wien paa at sætte Byen i Forsvarsstand. I Slutningen af September 1529 stod den tyrkiske Hær 250,000 Mand stærk, med et fortræffeligt Artilleri og bl. a. 2200 Kameler uden for Byen; paa Donau laa en vældig Flaade med Proviant for Hæren, og saa langt Øjet kunde naa, var Markerne bedækket med Janitscharernes hvide Telte. Tyrkerne foretog Belejringen planmæssigt med heftig Artilleriild for at sønderskyde Byens Mure og underjordiske Miner for at sprænge Dele af Byen i Luften. Men alle Forsøg paa at indtage den strandede paa Indbyggernes Udholdenhed og Heltemod. Kommendoen over Byen

Fig. 19. Wiens Belejring af Tyrkerne under Suleiman II. Aar 1529.

førtes af den 71-aarige Nikolaus von Salm. Efter tre mislykkede Stormangreb lod Sultanen i Midten af Oktober blæse Tilbagetog. Den væsentligste Grund til, at han trak sig tilbage var, at Provianten begyndte at slippe op, og at Efteraaret brød ind med Kulde og Regn. Faren var afværget. Men hele Ungarn undtagen den vestligste Strækning langs med de østrigske Arvelande var i Sultanens Magt.

Forgæves havde Ferdinand, lige siden han var blevet Konge over Ungarn gjort alt for at forsone sig med Suleiman. Han havde oven i Købet tilbudt at erlægge store aarlige Skatter til Sultanen. Nu gjorde han sig de yderste Anstrengelser for i det mindste at bevare Freden.

Men forklarligt nok lyttede Sultanen ikke til Ferdinands Tilbud, idet han indsaa, at han havde mere at vinde ved at understøtte Zápolya.

Efter to Aars vældige Rustninger stod Sultanen færdig til for tredje Gang at angribe Ungarn og Østrig. Med Pomp og Pragt drog Hæren — omkring 200,000 Mand — den 24. April 1532 ud af Konstantinopel. Først kom der 120 Kanoner, derefter Janitscharerne, saa Kamelerne og Trosset og Rytteriet med Profetens hellige Fane. Omgivet af Vesirer og Hofmænd kom til sidst Sultanen selv til Hest. Han var klædt i guldbræmmet Purpurkappe, bar en hvid Turban, funklende af Ædelstene, og ved hans Side hang Krumsablen.

Kejser Karl V, der nu havde Fred og Paven til Forbundsfælle, kom selv til Wien for at lede Forsvaret. Med sjælden Enighed havde ikke blot det tyske Rige, men hele det store habsburgske Monarki, Katolikker saavel som Protestanter, ydet Hjælp. Den kejserlige Hær paa 80,000 Mand var en af de største, der saas i Aarhundreder. Dog blev det ikke denne Hær, der standsede Sultanen og tvang ham til at vende om. Den Bedrift udførtes af en Skare Mænd — 30 Ryttere og 700 uselt bevæbnede Bønder — under Ledelse af den tapre og forvovne Kroat Nikolaus Jurischiz i den lille By Günz i det vestlige Ungarn. Hele den tyrkiske Hær maatte gore Holdt. Fjorten Stormangreb foretoges, men uden noget Resultat. Byen holdt sig. De tyrkiske Tropper mistede deres Sejrsvisshed, og deres Mod blev fuldstændig brudt ved Efterretningen om den store Hær, som Kejseren havde samlet til Wiens Forsvar. Efter et Hærgningstog ind i Østrig og Steiermark maatte Sultanen trække sig tilbage. Den kejserlige Hær rensede det tyske Rige for Tyrker; men ved Grænsen til Ungarn opløstes den. Ferdinand kunde ikke bevæge Fyrsterne til at yde ham deres Bistand til at erobre Ungarn. Det skulde vare mere end halvandet Aarhundred, før dette Land lagdes under Habsburgernes Krone. Til sin Død 1540 herskede Zápolya som Sultansens Lydfyrste over Landet. Derefter indlemmede Suleiman Ungarn i sit Rige, medens Siebenbürgen vedblev at være et selvstændigt Fyrstendømme under tyrkisk Overhøjhed. Til Lands var det lykkedes Karl V at holde Tyrkerne Stangen, men de var Herrer over Middelhavet.

Som Konge over Spanien og dets italienske Bilande Sardinien, Sicilien og Neapel herskede Karl V over nogle Strækninger paa Afrikas Nordkyst, som Spanierne havde underlagt sig. I Algier havde en Sorøver Khar-eddin, af Italienerne kaldt Barbarossa, grundlagt et Rige under tyrkisk Overhøjhed. Sultanen gjorde ham til sin Admiral, og han

GUSTAV ADOLF.

hærgede svært i Middelhavet. Aar 1533 erobrede han Tunis. Dette var Ophav til de saakaldte »Barbareskstater«, der var en Plage for Sofarten paa Middelhavet endnu ind i det 19. Aarh.

For at varetage Spaniens og hele Kristenhedens Interesser udrustede Karl V en stor Flaade med 74 Galejer, 30 mindre Krigsskibe og 300 Transportfartøjer, der tog 26,000 Soldater om Bord og i Sommeren 1535 landede ikke langt fra Tunis. De kejserlige erobrede Fæstningen Goletta, besejrede Barbarossa i aaben Strid og indtog Tunis, hvorved 20,000 Kristne, der var blevet gjort til Slaver, befriedes. Krigstoget havde ikke krævet mere end et Par Maaneder. Indtagelsen af Tunis kaldte Karl V sin skønneste Bedrift. I August var Kejseren med sine Tropper tilbage paa Sicilien, hvorfra han drog til Neapel, og den 5. April 1536 holdt han sit Indtog i Rom som en romersk Triumfator.

I Efteraaret 1541 foretog Kejseren et nyt Tog til Afrika, denne Gang til Algier. Storm og Regn gjorde imidlertid al Krigsforelse umulig, og da Fjenderne begyndte at blive altfor paatrængende, maatte Karl V atter indskibe sine Tropper og fore dem tilbage til Spanien.

Tredive Aar senere blev Tyrkernes Overmagt paa Havet brudt ved Slaget ved Lepanto 1571. Sejrherreren var Don Juan d'Austria, en uægte Søn af Kejser Karl V.

KARL V. OG FRANS I.

Da Karl V blev det tyske Riges Kejser, var han kun tyve Aar gammel, men en erfaren Mand. Han havde faaet en omhyggelig Opdragelse. Alt hvad der krævedes af en vordende Regent, havde han maattet lære sig. Han kunde flere Sprog, var hjemme i Krigskunsten og var allerede i sin tidligste Ungdom blevet fortrolig med Regeringsstyrelsen. Opvokset i de rige Nederlande, hvor de borgerlige Næringsveje blomstrede, havde han en klar Forstaaelse af, hvad Næringslivets Udvikling betyder for et Land.

Af Naturen var han rolig og forsigtig. De sørgelige Forhold, under hvilke han var vokset op, havde gjort ham klog og beregnende, men ogsaa givet ham et Drag af Tungsind. Faderen mistede han tidligt; Moderen blev hele sit følgende Liv holdt indespærret som sindssyg (hun døde først 1555). Karl V.s Farfader, Maximilian I, der altid var i Penge-trang, havde stadig søgt at udnytte ham og hans Penge. Hans Morfader, Kongen af Spanien, havde været saa omhyggelig for at holde

ham borte fra Spanien — hvor Karl efter Dronning Isabellas Død sad inde med Kastilien — at han havde betalt Nederlænderne 20,000 Dukater aarlig, for at Karl skulde holdes tilbage der. Idelige Beregninger havde spundet sig om ham. Var han ikke allerede i Vuggen blevet

Fig. 20. Kejser Karl V. Maleri af Tizian.

forlovet med Prinsesse Claude af Frankrig, Kong Ludvig XII.s eneste Datter, for at ogsaa Frankrig kunde tilfalde Habsburgerne? Ganske vist var Forlovelsen gaaet over Styr og Prinsessen blevet gift med sin Faders Fætter, Frans I. Men inden Karl til sidst 1526 blev gift med Isabella af Portugal, Emanuel den Stores Datter, havde han været forlovet ti Gange. Af sin Opdrager, Adrian af Utrecht, havde han faaet indgivet en dyb Kærlighed til den katolske Kirke og Sky for letfærdigt Væsen. Som Barn var han nervøs og svagelig, og nogen Helteskikkelse blev han aldrig; men ved Energi og Selvbeherskelse blev han en udmærket Riddersmand,

og ogsaa aandelig set

bragte hans Vilje det mest mulige ud af hans Evner. Han tænkte langsomt, iagttog omhyggeligt og glemte sent. Habsburgernes Ærgerrighed var Karl V ikke fri for. Hans Magtbegær og højtflyvende Planer fremtraadte allerede, da han 1517 kom til Spanien, og endnu tydeligere, da

han holdt sin Broder Ferdinand tilbage ved Kejservalget. Født i Nederlandene, Konge af Spanien og tysk-romersk Kejser, var Karl V mere ubunden af nationale Hensyn end de fleste samtidige Fyrster. Hans Selvstændighed i sine Meninger, hans Evne til dygtigt at udtænke og forberede sine Planer, hans Kraft, naar det gjaldt at udføre dem, gjorde ham til en af Europas største Statsmænd.

Frans I steg tyve Aar gammel i 1515 paa Frankrigs Trone, som han sad inde med til sin Dod 1547. Som Menneske var han maaske Karl V.s Ligemand. Ridderlig og pragtlysten, havde han store Kundskaber og en varm Interesse for Videnskab og Kunst. I Kamp var han umaadelig tapper, men mindre god som Befalingsmand paa Grund af sin Letsindighed og Dumdristighed. I den ydre Optræden havde han mange Fortrin frem for den spinkle og magre Karl V. Men som Statsmand var han denne absolut underlegen. Frans I savnede Karl V.s Evne til klart at overse en stor politisk Sammenhæng; han forstod ikke den svære Kunst at beherske sig, og store Planer kunde han vel udklække; men hans Fantasi, der var stærkere end

Fig. 21. Frans I. Maleri af Tizian.

hans Virkelighedssans, indhyllede alle Vanskeligheder i en let Taage, der ofte først for sent spredtes og lod ham tydeligt se den bitre Virkelighed.

Mellem Karl V og Frans I fandtes der mange Stridsemner. At Karl V trods alle Frans I.s Anstrengelser havde vundet den tyske Kejserkrone, havde denne svært ved at forlige sig med. For Frankrig rummede det store habsburgske Monarki en alvorlig Fare, omgivet som det var i Nord, Øst og Syd af Karl V.s Lande. Næppe nok lost fra det engelske Måreridt i Middelalderens Slutning, truedes Frankrig af et nyt, endnu frygteligere. Begge de unge Regenters krigerske Ærgerrighed bidrog i høj Grad til de krigerske Forviklinger mellem Frankrig

og de Stater, som Karl V styrede. Den nærmeste Anledning til Krigens Udbrud var Stridigheder om fra gammel Tid omstridte Land-omraader i Italien og langs med det tyske Riges Vestgrænse.

Til de burgundiske Arvelande havde paa Karl den Dristiges Tid ogsaa hort Hertugdømmet Bourgogne, som Ludvig XI af Frankrig havde passet paa ved hans Dod at snappe til sig fra hans Datter, Maria af Burgund, Karl V.s Farmoder. I Italien fandtes der to omstridte Om-

Fig. 22. Frans I med sit Hof.

raader, nemlig Neapel og Milano. En Gren af det franske Kongehus havde i Middelalderen besiddet Kongeriget Neapel. De franske Konger erklærede at have arvet Retten til dette Land. Karl VIII havde virkelig erobret det 1495, men atter maattet afstaa det. Neapel var 1504 tilfaldet Spanien. Ogsaa paa Milano havde Fransk-mændene Arvekrav. Ludvig XII erobrede 1500 dette Hertugdømme, men mistede det 1512 i Krigen mod den hellige Liga, der af Pave Julius II var ble-

vet dannet for at drive Franskmændene ud af Italien. Straks efter sin Tronbestigelse tog Frans I Milano tilbage (1515) efter at have besejret Schweizertropperne i Slaget ved Marignano og paa Valpladsen modtaget Ridderslaget af Bayard, den navnkundige »Ridder uden Frygt og Dadel«. Men Milano var af Navn et Len under den tyske Kejser. Karl V gjorde nu Krav paa Bourgogne og Milano, medens Frans I vilde bemægtige sig Neapel.

Da Karl V Aar 1520 forlod Spanien for at rejse til det tyske Rige og overtage Kejsertronen, var som før nævnt Spanien nær ved Oprø-

Fig. 23. Louvre i Paris, opført under Frans I og Henrik II.

Fig. 24. Fontainebleaus Slot. Frans I's og Henrik II's Gallerier.

rets Rand. Det store Communer-Oprør udbrød samme Aar. Det var nærmest et Oprør fra Byernes og Borgernes Side mod den mægtige Adel i Kastilien. Men Oprøret truede ogsaa Karl V, da Oprørerne bemægtigede sig hans sindssyge Moder og vilde have, at hun skulde regere. Adelen og de kongelige Tropper forenede sig, og da Karl V 1522 kom tilbage til Spanien, var Oprøret kuert, haarde Afstraffelser fulgte, og Kastiliens Rigsstænder mistede næsten al Indflydelse. Karl V indsaar nu, at Spanien var det Land, paa hvilket han trygt kunde grunde sin Magt. Han løste sig fra de nederlandske Raadgivere, han hidtil havde haft, og tog i Stedet Spaniere til sine fortrolige. Hele hans Politik blev

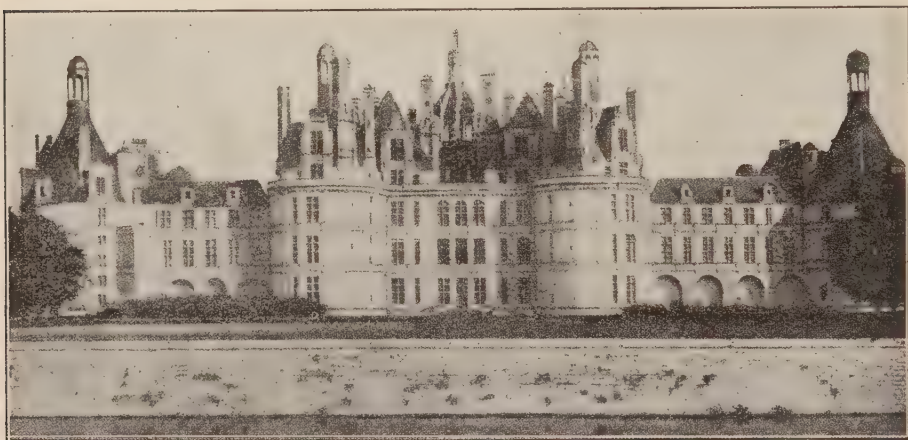

Fig. 25. Slottet Chambord, opført i Frans I's Tid.

stærkt bestemt af spanske Synspunkter. Kun modvilligt sendte han Penge fra Spanien til Nederlandene eller det tyske Rige. Ved Edelmødighed overfor sine Modstandere og ved Smiger vandt han snart Spanierne helt og holdent. Rigsstænderne gjorde ikke længere nogen Vanskeligheder med at bevilge de Skatter, som Kongen ønskede. Det katolske Præsteskab stillede sig paa hans Side. Folket fulgte Præsterne, og Spaniens stolte Grander (d. v. s. de fornemste Adelsmænd) stillede deres Kræfter i Kongens Tjeneste som Krigere eller Embedsmænd.

Aar 1521 rykkede franske Tropper ind i Spanien. Da var Communer-Oprøret allerede kvalt, og Frans I havde forsonet sig med Oprørerne. Frans I's Stilling i hans Land var saadan, at han kunde samle alle Landets

Kræfter i Striden mod Karl V. Han var næsten uafhængig af Rigsstænderne, kunde enevældigt paalægge Skatter og havde største Delen af den franske Adel paa sin Side. Det tyske Rige var derimod splittet i forskellige Lejre, Smaa fyrsterne med deres forskellige Interesser, Katolikker og Protestanter.

DEN SPANSKE KRIGSKUNST

I Middelalderen spillede Rytteriet, Ridderne med deres Væbnere og Svende, den afgørende Rolle i Striden. Af Fodfolket havde kun Bueskytterne nogen egentlig Betydning.

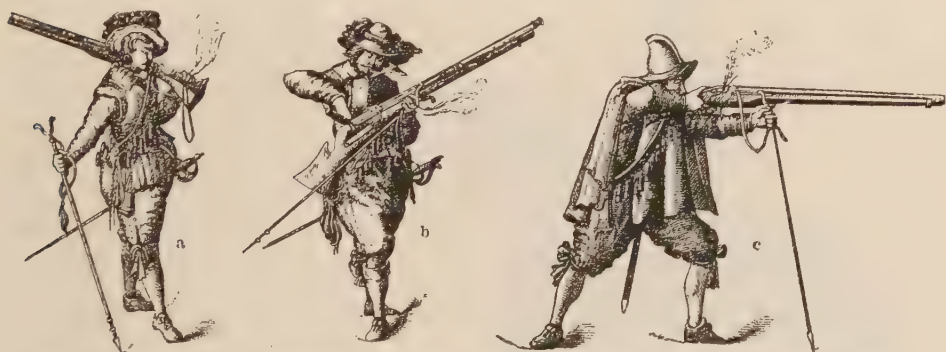

Fig. 26. Musketer. Til venstre med Gaffelen i Haanden; i Midten hældende Krudt paa Panden; til højre løsnende Skuddet med Lunte.

Med det 16. Aarh. brød der en ny Tid frem for Krigskunsten. Skydevaabnene var blevet opfundet. Man havde tunge og klodsede Belejningskanoner. Et Feltartilleri udvikledes ogsaa, men Kanonerne var tunge at flytte og maatte derfor paa en Slagmark beholde den Stilling, de engang havde indtaget. Skuddene kunde kun løses med lange Mellemrum. Derfor var Artilleriets Betydning i et Felttog forholdsvis lille. Haandskydevaabnene var lige saa uhaandterlige. Mest anvendtes Musketten, der vejede syv eller otte Kilo. Naar Musketeren skulde anvende den, maatte han støtte den paa en Gaffel. Krudtet antændtes med en Lunte. Under en Kamp kunde Musketererne ikke naa at aflyre mange Skud, og Stridens Udfald beroede paa de blanke Vaaben.

Stadig fandtes det adelige Rytteriet med lange Lanser, Sværd og Harnisk, ridende paa pansrede Heste. Men ved dettes Side udvikledes Fodfolket, der kom til at faa stadig større Betydning. Soldaterne var Leje-

tropper, der mod en vis Betaling havde taget Tjeneste enten direkte hos en Fyrste eller ogsaa hos en Hærfører, der med sine Tropper kunde stille sig snart til en, snart til en anden Fyrstes Raadighed. Soldaten maatte selv sørge for sin Beklædning og Udrustning. En Hær var paa den Tid en broget Blanding af daarligt eller pjaltet klædte Soldater. Bevæbningen derimod var mere ensartet. Kroppen beskyttedes af et

Fig. 27. Rustning fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede. Rytterens Krop helt beskyttet af Panser, ligesom ogsaa den forreste Del af Hesten.

Panser af Plader eller Læder; paa Hovedet sad Staalhjælmen, ofte med Skygger og farverige Fjerbuske. Den ca. 3 Meter lange Lanse var et Træspyd med Jernspids. Hellebarden lignede Lansen, men havde i Toppen baade Jernspids og Økse. De fleste Soldater bar et kort Sværd. Mindre Afdelinger i Hæren var udrustet med et bredt, tveægget Slagsværd, der førtes med begge Hænder.

Kærnen af Hæren dannede Fodfolket. Det opstilledes i vældige Firkanter. Den spanske Brigade bestod af fire saadanne Firkanter, hver for sig indeholdende 4000 Mand. I forreste Række stod de stærkeste og tapreste med store Slagsværd, bagved dem Skytterne, der kaldtes Musketerer og Arkebuserer, medens Fir-

kantens Kærne udgjordes af de tætpakkede Pikenerer med deres Lanser, der hævdede sig som en Skov over den mørke, kompakte Masse. Paa Fløjene opstilledes Rytteriet. Mod Fodfolkets Firkanter formaaede Rytteriet intet, for saa vidt det ikke kunde lykkes at gøre et Angreb i den store Firkants Flanke. Paa Grund af deres tætte Opstilling kunde Soldaterne i Firkanten kun med stor Vanskelighed gøre Vending til højre eller venstre. Artilleriet opstilledes paa Fløjene eller paa frem-

EUROPA

i Midten af det
15. Aarhundrede

1:15000 000
0 100 200 300 400 500
Kilometer

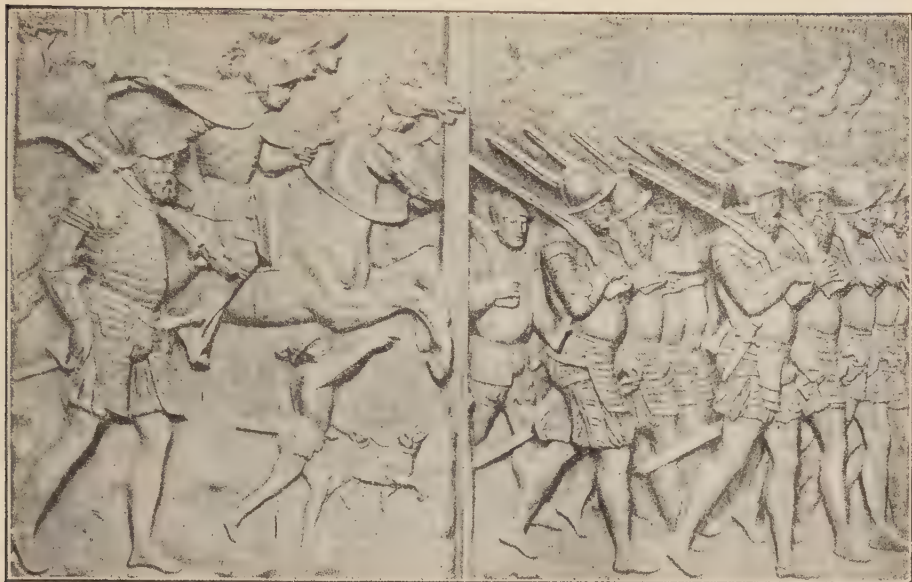

Fig. 28. Franske Soldater paa Frans I's Tid, Relief paa Frans I's Gravmonument.

Fig. 28 a. Rytteri, Relief paa Frans I's Gravmonument.

skudte Punkter. Striden indlededes med Kanon- og Geværild samt Rytterkamp; men selve Afgørelsen laa i Pikenerernes Angreb.

I Reglen hvervedes Tropperne for nogle Maaneder eller for et bestemt

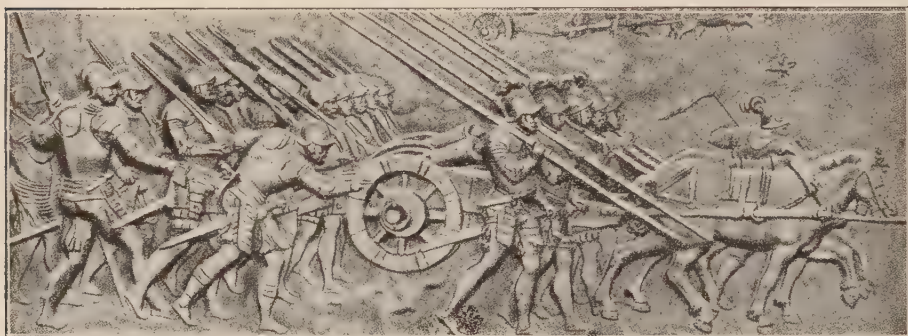

Fig. 29. Paa Marsch. Relief fra Frans I's Gravmonument.

Felttog. Opfyldte Hærledelsen ikke de Bestemmelser, Kontrakten indeholdt med Hensyn til Soldets Udbetaling, Proviant m. m., var Solda-

Fig. 30. Tyske Landsknægte.

Fig. 31. Et Feltslag (Dreux, 1562).

Fig. 32. Slaget ved Marignano 1515. Reliéf fra Frans I's Gravmonument.

terne løst fra den Ed til Fanen, de havde aflagt, da de traadte i Tjeneste, og kunde drage deres Vej, hvorhen de vilde. Hærene var forholdsvis smaa. Med dem fulgte Soldaternes Koner og Børn samt en Mængde Pak. Trosset var derfor undertiden næsten lige saa stort som selve Hæren. At gøre lange Felttog ind i Fjendeland med en saadan Hær var umuligt; thi Hæren var for lillø, Provianteringsmulighederne fuldkommen uberegnelige og Risikoen for at overmandes af Modstanderens Hær sammen med uordnede Bønderskarer og Fribyttere alt for stor. Derfor blev Kampene oftest Grænsestridigheder og Belejringer af Grænsefæstninger.

KRIGEN MELLEM KARL V OG FRANS I

Den første Krig mellem Karl V og Frans I udkæmpedes i Aarene 1521—26. Krigen igennem havde Kejseren Overtaget, selv om baade Adelens og Bøndernes Oprør i det tyske Rige voldte ham Bryderi. Han havde faaet Englands Konge, Henrik VIII, paa sin Side, og den mægtigste af de franske Storvasaller, Konetablen Karl af Bourbon, havde Frans I stødt fra sig ved overmodig Optræden og en uretfærdig Arveproces om næsten alle hans Godser. Den saa groft fornærmede traadte uden Betænkning i Kejserens Tjeneste, og han var en fremragende Feltherre. Den oprindelige Plan, fra alle Sider at trænge ind over Frankrigs Grænser, maatte Kejseren helt opgive. Kejserlige

Tropper gjorde ganske vist 1524 et Forsøg paa at falde ind i det sydlige Frankrig, men de blev nødt til at trække sig tilbage. Frans I kunde gaa angrebsvis til Værks og drog med en Hær paa 25,000 Mand ned i Nord-Italien, hvor det lykkedes ham at bemægtige sig de fleste faste Punkter undtagen Pavia ved Floden Ticino, som han begyndte at belejre. I Begyndelsen af Aaret 1525 kunde en kejserlig Hær bestaaende af tyske Landsknægte under Ledelse af Georg von Frundsberg sendes over Alperne for at undsætte Byen, der var i meget haard Knibe. I tre Uger stod de to fjendtlige Hære overfor hinanden foran Pavia. De franske Stillingen var saa stærke, at det var et rent Vovespil at prøve paa at angribe dem.

Den 24. Februar 1525 begyndte de kejserlige at forsøge at bane sig Vej til Byen. Franskmandene søgte at standse dem ved Artilleriild. Men i sin Kampiver kunde Frans I ikke holde sig stille med sit glimrende Rytteri, de berømte *compagnies d'ordonnance*, Blomsten af den franske Adel. Let drevs det kejserlige Rytteri paa Flugt. Men over for de store spanske Firkanter af Fodfolk standses det franske Rytteri. Da Musketerer og Arkebuserer, der var opstillet paa Firkanternes Sider og

Fig. 33. Connetable Karl af Bourbon.

særlig ved deres Hjørner, begyndte at give Ild og derpaa sprede sig rundt om det franske Rytteri, var Slaget tabt for Franskmandene. De franske Ryttere nedskodes i Mængde, og til sidst kastede Rytterne deres Heste omkring, og Rytteriet spredtes i vildeste Flugt. Rundt omkring Frans I faldt hans bedste Befalingsmænd. Selv kæmpede han med glimrende Tapperhed. Da han til sidst søgte at redde sig ved Flugten, blev hans Hest skudt under ham. Han fægtede til Fods, omringet af tyske Lejeknægte, og blev saaret i Panden, Haanden og Armen. Da en spansk Soldat skulde give ham Dødsstødet, standsedes Vaabnet af en Ridder, der formanede Kongen til at overgive sig til Karl af Bourbon. »Hellere Døden«, var Kongens Svar. Han fægtede endnu, da Vice-

kongen af Neapel kom til Stede. Knælende modtog denne Frans I.s Kaarde, men overrakte straks Kongen sin egen med de ridderlige Ord, at det ikke sommede sig for en saa glimrende Konge at føres vaabenløs af en kejserlig Undersaat.

Slaget var afgørende. Det franske Vælde i Nord-Italien var omme. »Alt er tabt undtagen Æren«, skrev Frans I til sin Moder, Louise af Savoyen, der overtog Frankrigs Styrelse og omkring sig samlede hele Lande til en energisk Modstand. Karl V laa febersyg i Madrid, pint af

Fig. 34. Georg von Frundsberg.

Bekymring for den italienske Hær, som han vidste var tarveligt udrustet og ikke til at stole paa, da han havde Vanskeligheder med at udbetale Soldaternes Sold. Sejrsbudskabet bragtes ham den 10. Marts af en Kurér. Overraskelsen var saa stor, at han halvt ubevidst Gang paa Gang gentog Ordene: »Kongen af Frankrig er i min Vold«, indtil han sank ned paa Knæ i Bøn.

Frans I førtes til Madrid som Kejserens Fange. Karl V behandlede ham venligt, men var fast besluttet paa at benytte sig af sin Magt til det yderste. Da de strenge Fredsvilkaar først fremstilledes for Frans I, vægrede han sig ved

at gaa ind paa dem, afsagde sig den franske Trone til Fordel for sin Son og udbad sig kun et anstændigt Fængsel for Livstid. Imidlertid begyndte Karl V.s Forbundsfæller at forlade ham. I Italien fattede Paven, Clemens VII, og andre Fyrster og Byer Planer om at frigøre Landet fra Kejseren. For den fangne Konge blev Sommerens og Efteraarets Maaneder lange. Til sidst gav han sig ogsaa. I Januar 1526 undertegnedes Freden i Madrid. Frans I afstod fra alle Krav paa Milano og Neapel; Hertugdømmet Bourgogne skulde han afstaa og ligeledes opgive Suveræniteten over Flandern og Artois, som Karl V formelt styrede som

fransk Vasal; Karl af Bourbon skulde have sine Len tilbage. Som Sikkerhed for, at disse haarde Fredsvilkaar blev opfyldt, efter at Frans var blevet losgivet, skulde Frans' to Sonner overgives som Gidsler til Karl V, og Frans maatte hojtidelig love selv at vende tilbage i Fængslet, hvis det franske Parlament ikke vilde stadfæste Freden. I Freden bestemtes det ogsaa, at Frans I skulde slutte Forbund med Kejseren og sende Hjælpetropper for at bekæmpe Tyrkerne og Kætterne. Med Haan-

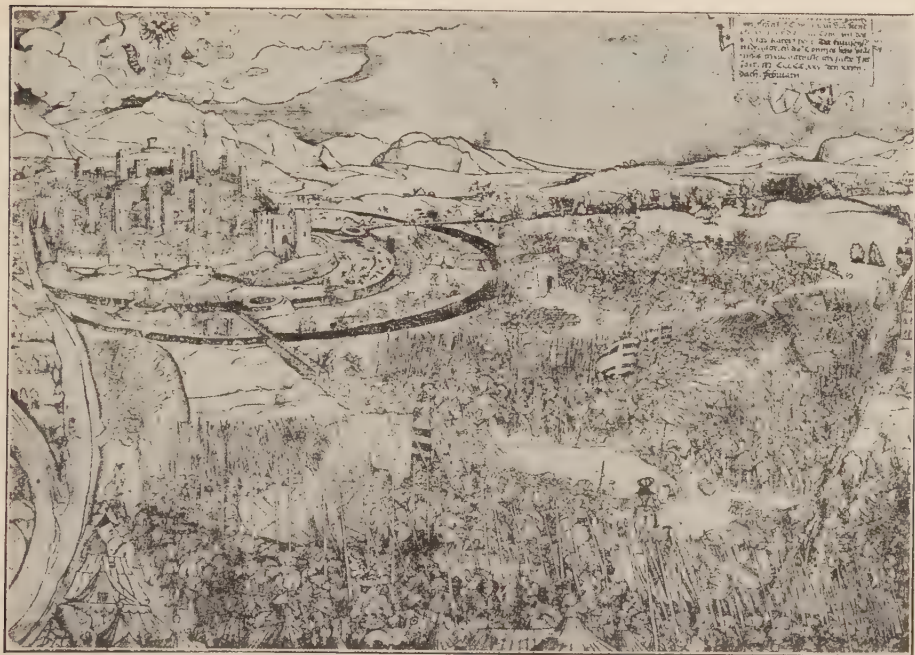

Fig. 35. Slaget ved Pavia.

den paa Bibelen maatte Frans I aflægge Ed paa at opfylde disse Bestemmelser. Men tidligt om Morgen den samme Dag havde han overfor de franske Raadgivere afgivet en hemmelig Protest mod denne Ed, der var blevet ham aftvunget.

Frans I blev frigivet og fortes af spanske Grander til Grænsefloden Bidassoa. Paa den anden Side ventede den franske Adel. Da han satte Foden paa fransk Grund, udbrod han: »Nu er jeg atter Konge!« Frans I gjorde intet for at opfylde Fredsbestemmelserne, og Paven løste ham fra hans Ed.

Saa udbrod inden et halvt Aar den anden Krig (1526 -1529). Mel-

lem Frans I, Paven og et Par italienske Stater var der dannet en hellig Liga, tydeligt rettet mod Kejser Karl. Krigen begyndte paa ny i Norditalien. Kejserlige Lejehære gik om Vinteren over Alperne under Ledelse af Georg von Frundsberg og forstærkede Karl af Bourbons Tropper i Lombardiet. Klædt i Laser drog Hæren sydpaa under voldsomme Hærgninger. Kejseren kunde ikke betale Soldaterne deres Sold. I otte Maaneder havde Spanierne ikke faaet Sold. De stormede Bourbons Telt. Oprøret smittede Landsknægtene. De vendte deres Spyd mod den gamle Frundsberg, deres Anfører i saa mange Felttog. »Mine Børn,« sagde han, »jeg er en fattig Ridder, der ikke ejer mere end I; men vi kan gøre vor Lykke i Fællesskab.« Det hjalp ikke. Greben af Rædsel for den skraalende Hob faldt den kæmpestærke Frundsberg, ramt af et Slagtilfælde. Tropperne drog stadig sydpaa. Mange Soldater lokkedes af Roms Rigdomme, mange var Lutheranere og glædede sig til at kunne foretage et Opgør med Paven i hans egen By. Frundsberg var død af Slagtilfældet. Hæren anførtes af Karl af Bourbon. Men den kejserlige Hærs Stilling var meget vanskelig. Hunger og Nød raadede, intet Belejringsartilleri fandtes der. Ligaens Tropper var paa March for at undsætte Rom. Man var nødt til at storme Byen uden forudgaaende Belejring. Om Natten rejstes der Stormstiger, og da Dagen brød frem, var Angrebet i fuld Gang. Karl af Bourbon rejste selv en Stormstige mod Muren. Let genkendt paa sin hvide Fjerbusk og den hvide Kappe, han bar over sit Harnisk, faldt han for en Kugle, netop som han satte Foden paa det nederste Trin. Men hans Knægte stormede videre og trængte over Murene ind i Byen. Paven flygtede over Hals og Hoved til Engels-Borgen, hvor han holdt sig indesluttet. Lejesoldaterne plyndrede under talrige Misgerninger den værgeløse Bys Paladser, Borgerhjem, Kirker og Klostre. Efter tre Dages Plyndring, befalede Prinsen af Oranien, der førte Kommandoen, at Plyndringerne skulde indstilles, men det hjalp ikke. Foran Engels-Borgen udraabte drukne Landsknægte, pragtfuldt udstyrede i Kardinalklæder, Luther til Pave, og den foregivne Pave gav med udstrakte Hænder sin Velsignelse til den larmende Hob, der drak ham til i Nadverkalke, røvede fra Kirkernes Altre.

Kejseren modtog Efterretningen om Roms Plyndring med stor Tilfredshed. Mod sin ulønnede og selvraadige Hær kunde han intet udrette. Han maatte nøjes med at indstille de store Festligheder, med hvilke man fejrede hans Søns, Filip II.s Fødsel, og med at holde of-

fentlige Kirkebonner for Pavens snarlige Befrielse. Saaledes skjulte han for Verden sin Glæde over sine Fjenders Nederlag.

Imidlertid udrustede Frans I en Hær, der marscherede ned i Italien. Han havde ogsaa skaffet en Flaade, der manøvrerede uden for Italiens Vestkyst og derved afskar de kejserlige Tropper fra Forbindelsen med Spanien. 1528 maatte den kejserlige Hær forlade Rom. Den trak sig sydpaa ned til Neapel. Men her blev den indestængt baade fra

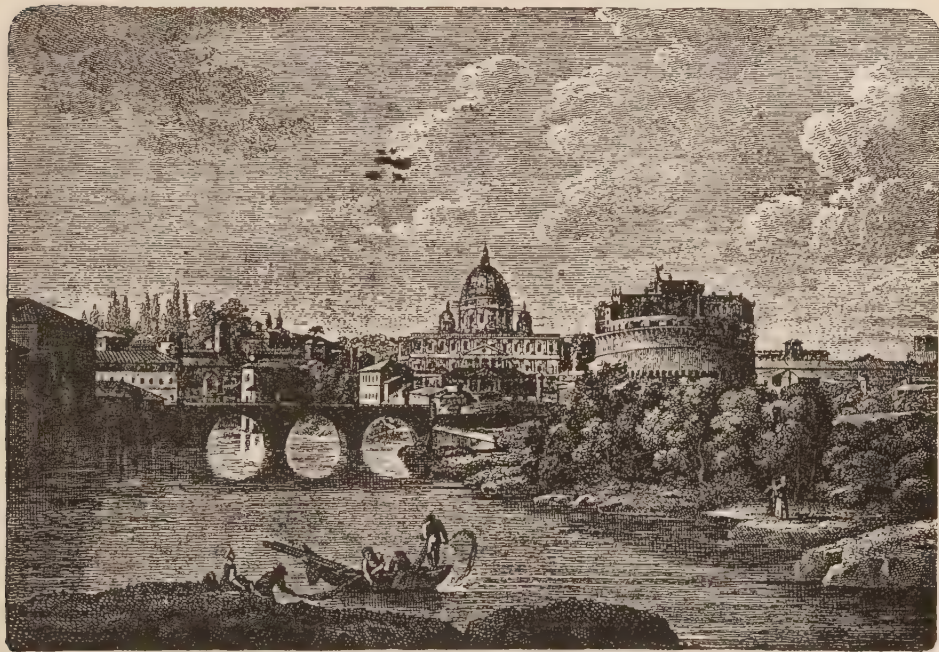

Fig. 36. St. Angeloborgen, t. h.

Land- og Søsiden. Belejringen varede i Maaneder. Noden steg blandt de kejserlige, og en Kapitulation kunde ventes naar som helst. Da blev Frans I.s Letsindighed igen de kejserliges Redning. Han fornærmede Flaadens Øverstbefalende, den genuesiske Magthaver, Andrea Doria, der lod sine Fartøjer forlade Neapel. Fra Soen kom der Undsætning til Byen. Da Pesten begyndte at hænge i den franske Landhær, var denne nødsaget til at overgive sig, efter at dens Øverstkommanderende og to Trediedele af Mandskabet var bukket under for Pesten.

Paa begge Sider var man nu tilbøjelig til at slutte Fred. Da de to

Regenter imidlertid var personlige Fjender, lige siden Frans I saa hensynslost havde brudt sin Ed, blev det Frans I.s Moder, Louise af Savoyen, og Karl V.s Fæder, Statholderinden over Nederlandene, Margareta af Østrig, der 1529 sluttede Freden i Cambrai, en lille Grænseby i Nederlandene. Frans I fik Lov at beholde Bourgogne og Karl af Bourbons Len; som Løsepenge for sine Sonner maatte han betale to Millioner Gulddaler.

Det følgende Aar (1530) lod Karl V sig højtideligt krone af Paven i Bologna til romersk Kejser. Det var den sidste italienske Kejserkroning. Samme Aar formælede Frans I, hvis første Gemalinde var død 1524, sig med Enkedronningen af Portugal, Eleonore, Enke efter Emanuel den Store og en Søster til Karl V.

Da Karl V var optaget af Krigen mod Tyrkerne i Tunis, begyndte Frans paany Krig 1536. En kejserlig Hær, der brød ind i det sydlige Frankrig, modte imidlertid saa store Vanskeligheder, at Karl blev gunstig stemt for snart at slutte Fred. En Vaabenstilstand sluttedes 1538. Derpaa mødtes de to Fyrster, og alt gammelt Nag syntes at være glemt. Hjerteligt omfavnede de hverandre, medens Eleonore under Glædestaarer holdt deres Arme sammen.

Stolende paa Frans I.s Oprigtighed tog Karl V Vejen gennem Frankrig, da han atter 1539 maatte begive sig til Nederlandene for at dæmpe et Oprør, som var udbrudt der. Nytaarsdag 1540 holdt de to Fyrster et prægtigt Indtog i Paris. Ved det franske Hof næredes der dog Planer om at holde Kejseren tilbage som Fange. Frans I.s Hofnar skal en Dag have vist sin Konge en Bog, i hvilken han sagde, han havde indskrevet Navnene paa Verdens allerstørste Narre. Ogsaa Karl V var med, eftersom han var taabelig nok til at rejse gennem et Land, hvis Konge havde været hans Fjende. »Men hvis jeg nu lader ham frit drage sin Vej?» spurgte Frans I. »Saa stryger jeg Karls Navn ud og skriver dit, Frans, i Stedet,« var Hofnarrens Svar. En Dag fik Kejseren at vide, at Frans I.s daværende Elskerinde, en Hertuginde, vilde hindre ham i at rejse. Næste Dag lod han en kostbar Ring falde paa Gulvet, saaledes at Hertuginden maatte tage den op. Da hun rakte den frem til Kejseren, svarede denne, at Ringen var i alt for skønne Hænder til at kunne tages tilbage. Karl fik uhindret Lov at fortsætte sin Rejse.

Frans I, »den allermest kristelige Konge«, betænkte sig ikke paa i Tyrkerne — Kristenhedens Dødsfjende — at skaffe sig Forbundsfæller mod Karl V. Da denne havde lidt Nederlag paa sit Tog til Algier,

udbrød den fjerde Krig (1542—1544). Franskmandene vandt en Del Sejre i Italien, hvor de understøttedes af italienske Smaa-stater; men de kejserlige drog gennem Champagne lige mod Paris. Hverken den ene eller den anden kunde udrette noget af Betydning under Felttoget. Freden sluttedes i Crèpy, en By i det nordlige Frankrig. Frankrigs Grænser forblev urokkede, men de omstridte Omraader i Italien tilfaldt Habsburgerne.

Mere betydningsfuldt var det, at det var lykkedes Frankrig at holde det habsburgske Rige Stangen. Takket være Frans I hindredes Karl V i at skabe et Universalmonarki, omfattende største Delen af Europa. Ved disse stadige Krige reddedes Reformationen, der voksede sig stærk, inden Karl V fik Lejlighed til at søge at kvæle den med Vaabenmagt.

DEN SCHMALKALDISKE KRIG OG DENS FØLGER

Da Karl havde faaet Fred med Frankrig, og Tyrkerne var blevet optaget af Forholdet til Persien, kunde han endelig i Ro og Mag beskæftige sig med sine Planer om at forlige Katoliker og Protestanter ved at samle dem om fælles Kirkereformer. Pave Paul III sammenkaldte 1545 i Trient et almindeligt Kirkemøde og opfyldte dermed det Løfte, som var afgivet af Clemens VII, men som denne havde forstaaet at sno sig fra. Men til Karls Sorg og Forbitrelse nægtede de tyske Protestanter at underkaste sig Kirkemødets Beslutninger, ja, de indfandt sig end ikke, idet de mente, at deres Sag ikke kunde bedømmes upartisk og retfærdigt af et paa en saadan Maade sammensat Kirkemøde. Luther døde 1546. Han havde været en Modstander af at bruge Vaaben i Religionens Navn. Men det schmalkaldiske Forbund, hvis Ledere var Kurfyrst Johan Frederik af Sachsen og Landgrev Filip af Hessen, rustede sig for at møde de Tropper, som Kejseren lod samle for at knuse Protestanterne, »disse Oprørere og Foragtere af Kejserens Majestæt«. Klog og forsigtig som sædvanligt, erklærede Karl V, at han ikke førte Krig mod Protestanterne, men kun mod nogle ulydige Fyrster. Men i en hemmelig Overenskomst med Paven, Bayern og sin Broder Ferdinand skjulte han ikke, at Krigen førtes for Religionens Skyld. I det sydlige Tyskland samledes 1546 den kejserlige Hær, sammensat af Tropper fra Spanien, Nederlandene og det tyske Rige. Kejseren handlede med stor Hurtighed og Energi. Han erklærede de protestantiske Fyrster i Rigets Akt og lod sin Hær rykke mod Nord, underkastende sig Fyrster og Stæder. De protestantiske Fyrster henviste til

hans ved Kejservalget afgivne Løfte om ikke at trække fremmede Tropper til det tyske Rige og erklærede, at de ikke længere anerkendte ham som Kejser, da han havde brudt sin Ed. Deres Tropper samlede de langsomt og tøvende.

Det schmalkaldiske Forbunds Hær stod nede ved Donau, da den Underretning naede Kurfyrsten af Sachsen, den fromme og hæderlige Johan Frederik, at hans Frænde, Hertug Morits af Sachsen, var faldet

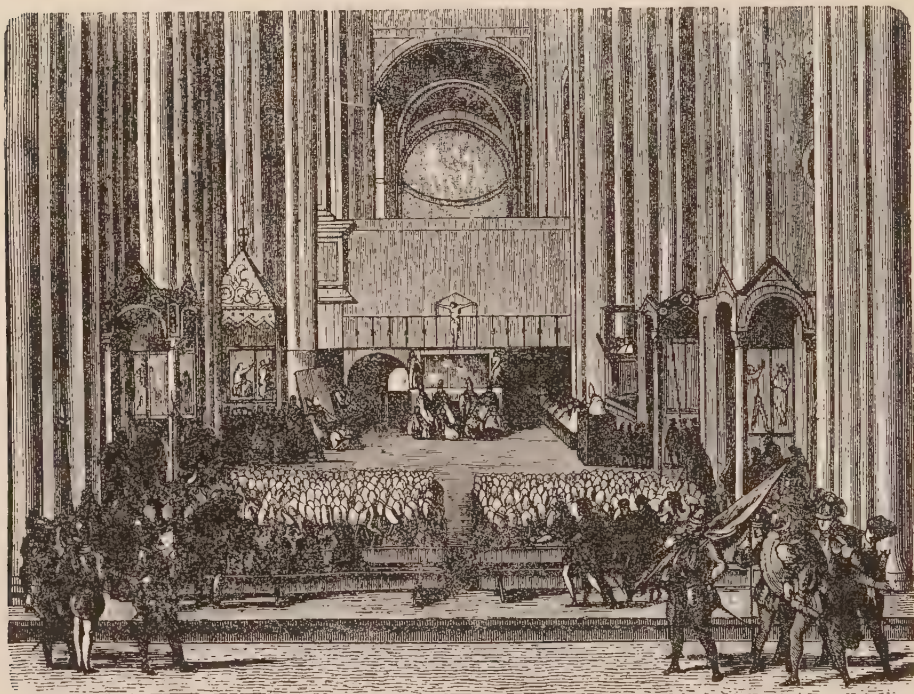

Fig. 37. Kirkemødet i Trient 1545.

ind i hans Land. Morits, som var den første af de protestantiske Fyrster i Dygtighed og Krigskunst, havde vundet Kejserens Gunst og tilhørte ikke det schmalkaldiske Forbund. Kejseren havde givet ham Løfte paa Kurfyrsteværdigheden og hele Sachsen, dersom han stillede sig paa hans Side. Drevet af Ærgærrighed havde Hertug Morits saa sveget sine Trosfæller.

Ved Mühlberg besejredes Kurfyrsten i April 1547 fuldstændig af den kejserlige Hær. Han kom i strengt Fangenskab, og Morits fik

hans Kurværdighed og Sachsen med Undtagelse af de thüringske Lande, som Johan Frederiks Sonner fik Lov til at beholde. Da Kejseren opfordrede ham til at afsværge sin Tro, nægtede Johan Frederik det og sagde: »Til min Grav forbliver jeg tro mod den augsburgske Bekendelse«.

Efter nogen Tids Forlob maatte Wittenberg aabne sine Porte for Karl V. At drive Tingene paa Spidsen var dog aldrig hans Sag. Da Hertugen af Alba opfordrede ham til at lade Luther grave op af Graven, for at Kætterliget kunde blive brændt, svarede han: »Lad ham hvile! Han har allerede fundet sin Dommer. Jeg fører Krig mod de levende, ikke mod de døde«.

Fig. 38. Kurfyrst Johan Frederik af Sachsen paa Rejse.

Filip af Hessen, der ligesom Johan Frederik af Sachsen var draget til sit Land for at forsvare dette mod Kejseren, indsaa efter Karls Sejr ved Mühlberg, at det vilde være umuligt for ham længere at staa imod Kejseren. Han indfandt sig i Kejserens Lejr og gjorde knæfaldende en skriftlig Afbigt. Ogsaa han blev tilbageholdt som Fange.

Nu skulde det vise sig, hvad Kejseren førte i sit Skjold. Han havde talt og handlet, som om hele Striden kun gjaldt de oprørske protestantiske Fyrster. Nu blev det aabenbart, at det gjaldt Protestantismen. Protestanternes Religionsudøvelse blev forbudt eller indskrænket, og protestantiske Præster blev forjaget. Men paa den anden Side havde Karl ikke opgivet sine Planer om at reformere den katolske Kirke. Han lod en Rigsdag i Augsburg udarbejde en Vedtægt, som skulde gælde indtil videre.

Denne Anordning, som kaldes Augsburgerinterimet af 1548, tillod

Præsterne at gifte sig, bestemte, at Vinen i Nadveren skulde uddeles ogsaa til Lægfolk og indskrænkede Antallet af Helligdage, men var iøvrigt helt igennem katolsk. Denne Vedtægt vandt Tilslutning i det sydlige Tyskland, medens flere af de nordtyske Stater stillede sig afvisende, særlig den frie Rigsstad Magdeburg.

Men Kejseren havde i denne Strid ogsaa et andet, rent verdsligt Formaal for Øje. Det var at udvide Kejsereis Magt paa Smaafyrsternes Bekostning. Han vilde danne et tysk Rige af ensartet Støbning, arveligt inden for den habsburgske Slægt. Men disse Bestræbelser mødtes ganske naturligt med Uvilje af alle Fyrster, Protestanter saa vel som Katoliker.

Fig. 39. Filip af Hessen.

Da alt dette blev aabenbart, var Tiden kommet for Morits til at lade Masken falde. Medens han vedblivende lod, som om han var Kejsereis Ven, førte han hemmelige Underhandlinger med de tyske protestantiske Fyrster og med Frankrigs Konge, Henrik II, hvilke Underhandlinger tilsidst tog Formen af et Forbund, rettet mod Kejseren. Øjeblikket var gunstigt. De fleste tyske Fyrster var misfornøjede med

Kejsereis tiltagende Magt, og Aar 1551 udbrod der Krig med Tyrkerne og Frankrig. Ogsaa rent personlige Forhold tilskyndede Hertug Morits til Frafald fra Kejseren. Denne holdt til hans Forbitrelse stadig hans Svigerfader, Filip af Hessen, fangen, og de øvrige Protestanter viste ham aabent sin Misfornøjelse og Foragt. Da Kejseren befalede Morits at samle en Hær for at belejre og undertvinge det opsætsige Magdeburg, var Øjeblikket kommet, da han med en fuldt udrustet Hær kunde vende sig mod Kejseren. Han indgik nu aabent Forbund med Henrik II, der fik Tilladelse til at besætte de i Lorraine beliggende tyske Rigsstæder

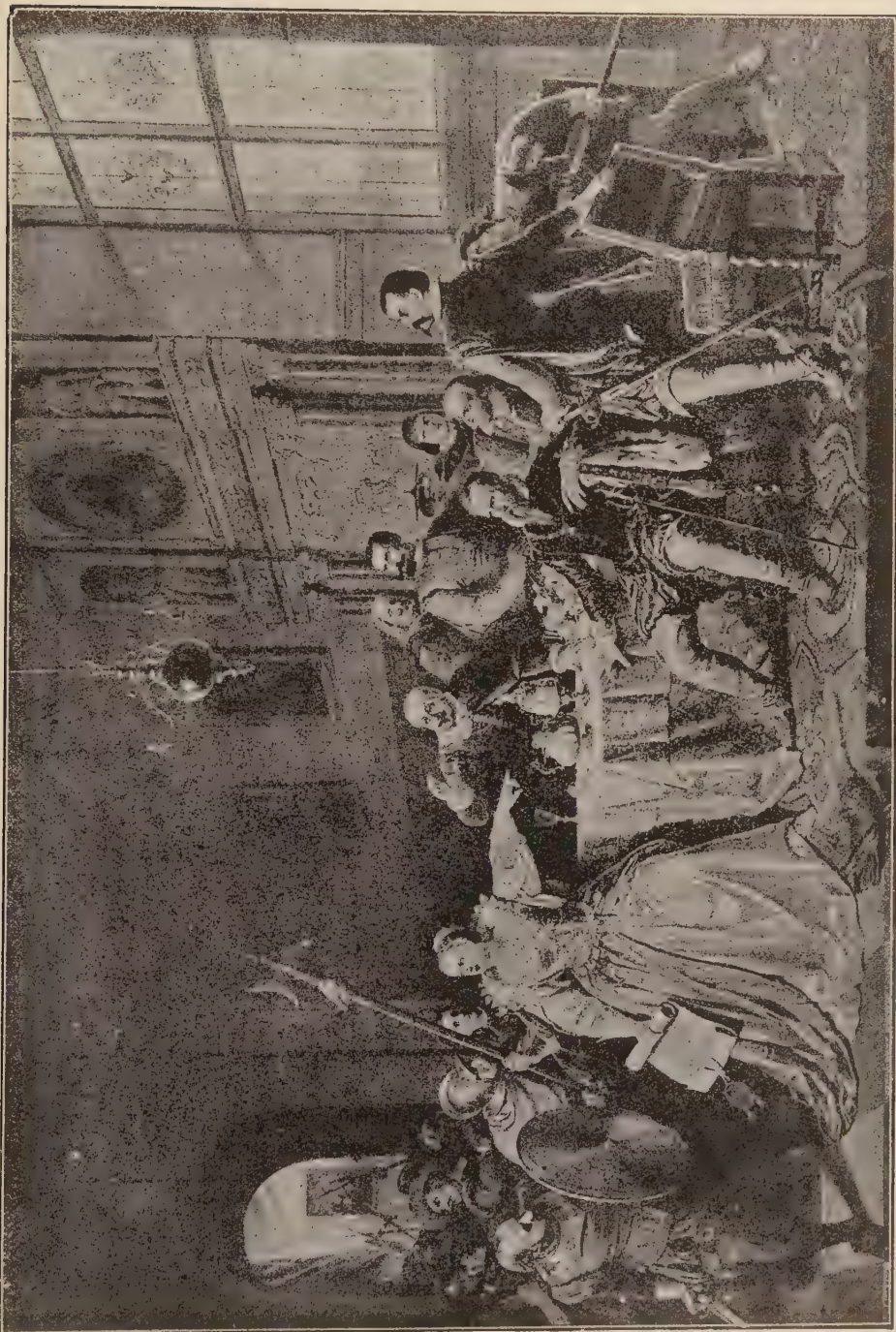

Fig. 40. Grevinde Katerina von Schwarzburg-Rudolstadt viser Hertugen af Alba Kejserens Beskyttelsesbrev, gældende for hendes Undersaatter, og truer med at fængse sine Gæster, dersom Plyndringerne i hendes Land ikke indstilles. Hun vandt sin Sag ved sin modige Optræden. Maleri af Rustige.

og Bispedommerne Metz, Toul og Verdun mod til Gengæld at love Morits Hjælp mod Kejseren. Hele Aaret 1551 laa Morits for Magdeburg, som endelig den 3. November kapitulerede, tilsyneladende paa Naade og Unaade, men i Virkeligheden mod Morits' Løfte om, at den skulde beholde alle Rettigheder. Foraaret 1552 drog Morits i Ilmarch Syd paa

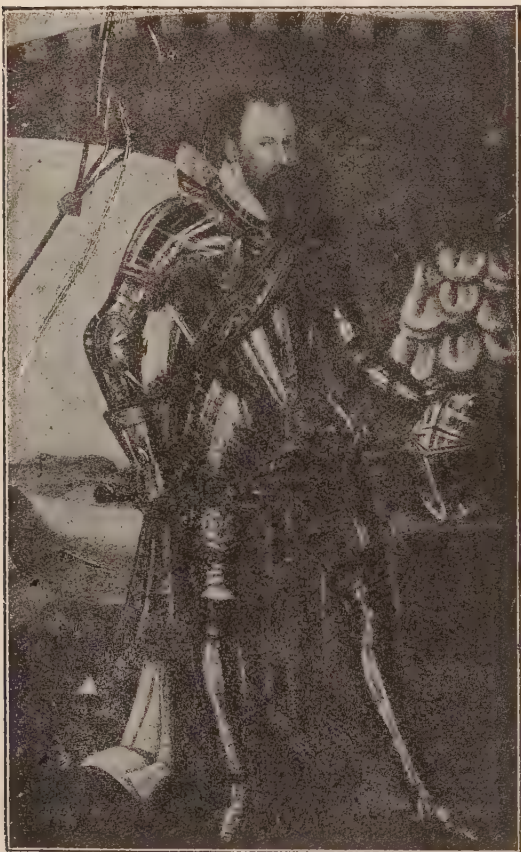

Fig. 41. Hertug Morits af Sachsen. Maleri af Lucas Cranach d. Y.

med en Hær paa 25,000 Mand. Kejseren, som brovtende havde ytret, at ingen Tysker kunde narre ham, blev fuldkommen overrasket. Den 1. April indtog Morits Augsburg. Her residerede Karl V's Bankier'er, de stenrige Mænd af Familien Fugger, som næsten helt og holdent bestyrede Kejserens Finanser. Karl V indledede Underhandlinger, der trak ud en Maanedes Tid, men Morits lod sig ikke standse. Han forfulgte Kejseren lige til Innsbruck i Tyrol. For ikke at falde i Morits' Hænder maatte Kejseren flygte herfra over Hals og Hoved. Syg og nedbrudt førtes han paa en Baare i Storm og Snefog gennem øde Bjergpas over Alperne. Den 19. Maj havde Karl forladt Innsbruck, den 23. holdt Morits sit Indtog i Byen.

Sommeren 1552 sluttedes et Forlig i Passau, i Bayern. Det viste sig nu, hvor mægtige Protestanterne var blevet. Ferdinand, der skulde fore Underhandlingerne paa sin Broder Kejserens Vegne, fik ikke engang Lov til at deltage i disse; kun fuldt færdige Beslutninger blev forelagt ham til Godkendelse. Han gik ind paa alt. Protestanter og Katoliker

Fig. 42. Henrik II af Frankrig.
Maleri af Frans Clouet.

rive af Henrik II's Haand. Dog et Maal vilde han søge at naa: Hævn over Kurfyrst Morits af Sachsen, der havde skuffet alle hans Forhaabninger og omstyrtet alle hans Planer. I den Hensigt tog han den vilde Markgrev Albrekt af Brandenburg-Kulmbach og hans Røverskarer i sin Tjeneste. Dette vakte almindelig Forbitrelse i Tyskland. Kejseren, som skulde beskytte Lov og Ret, traadte i Forbund med Markgreven,

skulde indtil videre være ligeberettigede i religiøs Henseende. Ved sin Flugt havde Kejseren frigivet Johan Frederik af Sachsen; nu blev ogsaa Filip af Hessen givet fri.

Imidlertid havde Franskmændene indtaget Metz og andre Dele af Lorraine. Efteraaret 1552 drog Kejseren afsted med en stor Hær for at tilbageerobre disse Omraader. Han belejrede Metz, men maatte opgive det og trak sig i Januar 1553 tilbage til Nederlandene. Han vendte aldrig mere tilbage til Tyskland.

Det var ikke lykkedes Karl V at udrydde Protestanterne eller at knuse Smaafyrsterne i det tyske Rige. Heller ikke Lorraine havde han kunnet ud-

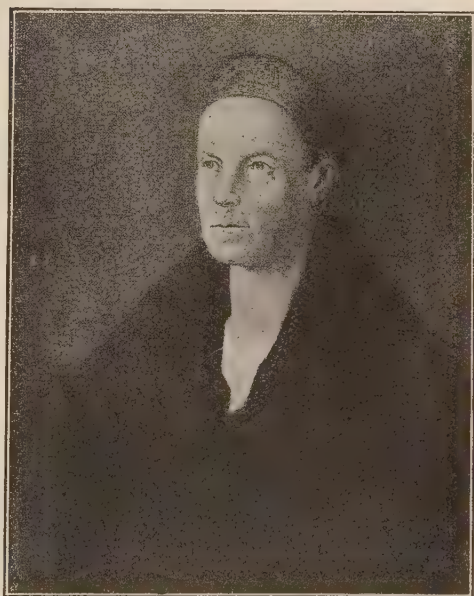

Fig. 43. Jakob Fugger, den Rige. Maleri af Dürer.

der hensynslost nedtrampede alt med sine brede Stovlesaaer. Der dannedes et Forbund af tyske Fyrster, som sendte deres Tropper mod Markgreven. Sommeren 1553 kom det til et Slag i Nordtyskland. Kurfyrst Morits blev saa haardt saaret i Kampen, at han dode efter to Dages Forlob. Hans Forgænger som Kurfyrste, Johan Frederik, dode et halvt Aar senere (1554).

Fig. 44. Metz. Denne Port forsøgte Karl V at storme.

Paa en Rigsdag i Augsburg 1555 sluttedes en virkelig Religionsfred. De tyske Stænder, der havde antaget den augsburgske Trosbekendelse, fik Religionsfrihed, og Protestanterne fik lige borgerlige Rettigheder med Katolikerne. Dette forte til, at Fyrsten eller i de frie Rigsstæder disses Styrelse bestemte Landets Religion. Den enkelte Person havde ikke Religionsfrihed, men Ret til at udvandre. Calvinismen var dog forbudt. En vigtig Undtagelse dannede alle gejstlige Fyrstendommer (Bispedommer og Abbedier), der under alle Forhold skulde forblive katolske. Dette saakaldte »gejstlige Forbehold« medførte, at dersom

Herskeren over et gejstligt Fyrstendomme gik over til Protestantismen, mistede han Land og Embede.

Frankrig beholdt ved Overenskomsten i Vaucelles (1556) Metz, Toul og Verdun med tilhørende Landomraader.

KARL V's TRONFRASIGELSE OG DØD

Sine stolte Planer havde Karl V ikke kunnet virkeliggøre. Freden i Augsburg beseglede hans politiske Systems Nederlag. Protestanterne var blevet ligestillede med Katolikerne, og de tyske Smaafyrster var lige saa mægtige som før. Karl V's Helbød var vaklende, og han haabede i et varmere Klima at finde Helbredelse for den Gigt, som plagede ham haardt. Alt dette bidrog til at modne hans Beslutning om at nedlægge Kronen.

I Bruxelles forsamledes 1555 de nederlandske Stænder foruden spanske og nederlandske Grander, Kejserens Statsraad og fremmede Sendebud. Den højtidelige Tronfrasingelse fandt Sted i Paladsets store Sal den 25. Oktober. Kejseren traadte ind, klædt i sort. Ved sin Side havde han sin Son, Filip II, og den unge Prins Vilhelm af Oranien, paa hvis Skuldre han støttede sig. Han tog Plads under en pragtfuld Tronhimmel, og efter at Statssekretæren havde oplæst hans Tronfrasingelse, rejste Kejseren sig og udtalte: »For fyrretyve Aar siden blev jeg i denne samme Sal som femtenaarig erklæret for myndig af min Farfader Maximilian. Aaret efter døde min Morfader Ferdinand, og jeg sejlede over Havet og overtog Regeringen i Spanien og dets Bilande. Som nittenaarig, ved min Farfaders Død, blev jeg Kejser i det tyske Rige. Siden da har jeg under hele min Regering været paa Rejse, til Tyskland, Spanien, Nederlandene, Italien, Ungarn, Afrika, over Middelhavet og paa Atlanten, ikke af Herskesyge, men til Guds Ære for at beskytte Kirkens Enhed og forsvare Kristenhed mod Tyrkerne, hvor meget end Frankrigs misundelige Konge og Luther med Kætterne i Tyskland har søgt at hindre mig. Sidst begav jeg mig til Tyskland for at genoprette Kirkens Enhed, men forfejlede dette Maal som Følge af nogle tyske Fyrsters Troløshed og Franskmændenes Indfald i Riget. Nu er mit Helbød nedbrudt og mine Kræfter utilstrækkelige til at bære Regeringens Byrde. Min Son, Filip II, skal blive eder en god Konge. Tjen ham som tro og lydige Undersaatter!« Derefter vendte han sig til sin Son og formanede ham til at regere fredeligt og retfærdigt og til at forsvare For-

fædrenes Tro. Hans Stemme dirrede. Bleg af Anstrengelse og Sindsbevægelse sank han tilbage i sin Tronstol. Saa gribende var hans Afsked, at ingen i den store Forsamling ikke havde Taarer i Øjnene.

Den 15. Januar 1556 overgav han den spanske Krone til sin Søn. Filip II kom til at herske over hele Karl V's Rige med Undtagelse af de ostrigske Arvelande, der tilfaldt Karls Broder Ferdinand. Da Karl i September 1556 havde nedlagt ogsaa den tyske Kejserkrone, blev Ferdinand valgt til Kejser under Navnet Ferdinand I (1556—1564).

Efteraaret 1556 afsejlede Karl fra Nederlandene til Spanien. I Estramadura, lige ved Klostret San Juste havde han ladet indrette en bekvem og rummelig Bolig. Her tilbragte han Tiden med fromme Bodsovelser og Læsning, fulgte opmærksomt Tidens Begivenheder, gav flittigt Filip II gode Raad og modtog Besøg af Statsmænd og Sendebud. Fra sit Soveværelse kunde han høre Sangen og Musiken fra den tilstødende Klosterkirke. Han hensank mere og mere i Tungvind og Grublen. Han søgte Trøst i Musiken, men fremfor alt i Religionen, som han paa sine gamle Dage omfattede med fuld Oprigtighed. I sit sidste Brev til Filip opfordrer han indtrængende denne til med Ild og Sværd at udrydde Kætteri i sine Lande. I dette Brev taler en anden Mand end den, der som ung, ridderlig og stolende paa sin politiske Magt lod Luther uanstøtted draget bort fra Worms, Karl døde Aar 1558.

DEN KATOLSKE REAKTION

JESUITERORDENEN

Længere end i noget andet Land i Europa herskede Middelalderens Tanker i Spanien. Paa Ferdinands og Isabellas Tid samlede Landets hele Interesse sig om den katolske Kirke. Medens Kirken overalt blev verdsliggjort ved Renæssancens og Humanismens Indflydelse, holdt man i Spanien fast ved alle Katolicismens Dogmer og studerede ivrigt Teologien. Spanierne var et religiøst Folk. Deres Tro var blevet styrket under de bestandige Krige mod Maurere og Kættre af forskellig Slags. De var fyrige og fanatiske i deres religiøse Begejstring. Derfor rasede Inkquisitionen ogsaa i deres Land, medens den ved Slutningen af Middelalderen som et andet menneskeædende Uhyre blev dysset i Søvn af Renæssancens Strengespil. Den spanske Religiøsitet var ogsaa stærkt farvet af Mystik og sværmerisk Helgendyrkelse.

I disse Omgivelser voksede Ignatius Loyola op. Han var en fattig spansk Adelsmand fra det nordlige, født 1491. Han gik den for en Adelsmand sædvanlige Vej og blev Officer. Da Frans I's Tropper rykkede ind i Spanien, befandt Loyola sig i Pampelona. Han organiserede Forsvaret der, men blev saa haardt saaret af en Kugle i Benet, at han blev halt for hele Livet og ubrugelig til Krigstjeneste. Under sin smertefulde Rekonvalescens læste han spanske Helgenlegender. Hans ridderlige Ærgerrighed og sværmeriske Anlæg vakte hos ham Tanken om at blive en Guds Stridsmand og »en Helgen, som man beder til,« som han selv skal have sagt.

Helbredet drog Loyola til et undergørende Mariabillede, afforte sig sin Ridderdragt og iførte sig Pilgrimskappen, vandrede omkring og gik derefter i Kloster. Ligesom Luther ventede han at finde Frelse ved at iagttage den strengeste Klostertugt. Tre Gange om Dagen piskede han sig; hans Føde var Vand og Brod, og han sov paa det bare Gulv. Men han befriedes ikke for sin Sjæleangst. Da samlede han hele sin Viljekraft om den Tanke, at han i Skriftemaalet havde faaet Forladelse for alle sine Synder og saaledes ikke længere behøvede at ængstes for dem, men i Stedet kunde anvende sine Kræfter paa at udbrede Kristendommen blandt Hedninger og Kættere. Han havde Aabenbarelses af forskellig Art, og 1523 drog han til Jerusalem for som den hellige Jomfrus Ridder at omvende de vantro. Efter et Aars Forløb var han imidlertid igen i Spanien. Da havde han lært, at en sværmerisk, ukyndig Munk kun formaar lidt i en Verden, hvor Virkeligheden spiller en saa stor Rolle. Religionen var ikke alene en Følelsessag, men tillige i højeste Grad afhængig af Forstanden. Tre og tredive Aar gammel satte han sig paa Skolebænken for at lære Latin. Han havde allerede nu vundet nogle Tilhængere, med hvilke han holdt Sammenkomster. De blev imidlertid opsporet af Inkquisitionen, og Loyola maatte tilbringe nogen Tid i et af dens forfærdelige Fængsler. Han blev frikendt, men det blev forbudt at bære den ejendommelige Dragt, som han og hans Tilhængere havde anlagt, samt at holde religiøse Sammenkomster, saa længe han kun var studerende.

Nu tog hans Planer om at danne en Orden fast Form. Paven stadfæstede 1540 hans Orden, der fik Navnet »Societas Jesu«, d. v. s. Jesu Selskab. Folket kaldte Medlemmerne Jesuiten. Til sin Død 1556 var Loyola Ordenens General.

Ordenens Organisation var strengt militarisk. Den afveg fra de

sædvanlige Munkeordener først og fremmest derved, at Medlemmerne foruden de sædvanlige tre Løfter om Lydighed, Fattigdom og Kyskhed tillige aflagde Lofte om at lyde Paven, og derved, at de ikke skulde bære nogen særlig Dragt. De var ikke bundne til noget Kloster. De kunde optræde ude i Verden, klædt som almindelige Mennesker; de saas i den tarveligste Paaklædning saavel som i Hofmandens eller Prælatens pragtfulde Skrud eller i Krigerens Rustning. I Spidsen for Samfundet stod Generalen, der styrede Ordenen fuldkommen enevældigt. Han boede i Rom. Under ham horte Provinsialer, der styrede hver sin Provins, under disse igen Rektorer, under Rektorerne Superiorer, alle med uindskrænket Magt over deres underordnede. De, som vilde indtræde i Jesuiterordenen, underkastedes haarde og indgaaende Prover. Fremfor alt gjaldt det om at uddanne lydige Redskaber. Det var en Jesuits første Pligt at gore alt, hvad han blev befaleet, selv om det drejede sig om at begaa et Mord. »Dersom Kirken siger, at noget er sort, og vore Øjne siger os, at det er hvidt, saa bør vi tro Kirken og ikke vore Øjne,« har Loyola sagt. Jesuiternes mest berygtede Grundsatning: »Hensigten helliger Midlet«, er ganske vist ikke formuleret i disse Ord, men at de handlede efter dette Princip, er uden for al Tvivl.

For de Forbrydelser, der i Religionens Navn er begaaet af Jesuiter, maa man ikke glemme det gode, Jesuiterordenen har udrettet. Først og fremmest er det for en stor Del Jesuiternes Fortjeneste, at den katolske Kirke blev renere og fik ædlere Idealer, end den havde haft under Renæssancen. Jesuiterne var ofte ualmindelig fremragende Lærere og har grundlagt fortrinlige Skoler og Universiteter. De tog sig af Folkeundervisningen i en Tid, da denne næsten helt forsomt af saavel katolske som protestantiske Kirker. Takket være deres Smidighed, deres trænede Intelligens og deres ubetingede Lydighed blev Jesuiterne Pavernes og den katolske Kirkes skarpeste Vaaben i Kampen mod Reformationen. Særlig var det af stor Betydning, at de fik Ansættelse som Skriftefædre og som Lærere ved Hofferne fik Indflydelse paa de unge Fyrsters Udvikling. Deres Disciple blev dem tro, naar de besteg Tronen. Den Magt, de herved fik over Folkene, er uberegnelig.

INKVISATIONEN

For at opspore og afstraffe Kættere havde den katolske Kirke lige siden Korstogenes Tid benyttet sig af Inkquisitionen. Gregor IX havde 1232 organiseret en Inkquisition, der horte direkte under Paven, men var

overgivet til Dominikanermunkene. Innocens IV indførte 1252 Tortur som Forhørsmiddel. Anklagerne var ofte anonyme og Processerne hemmelige. De overbeviste Kættere blev overgivet til de verdslige Myndigheder for at blive afstraffede.

Under Renæssancen gik Inkquisitionen i Glemme undtagen i Spanien. Selv inden for den katolske Kirke viste der sig ved den nye Tids Begyndelse Reformbevægelser, der i mangt og meget minder om den lutherske Reformation. Luthers store Tanke om Retfærdiggørelse ved Tro deltes f. Eks. af Contarini, senere Kardinal, der endog nedlagde Paastand om Ændringer i den katolske Kirkes Lære. En anden Retning, repræsenteret af Kardinal Caraffa, vilde først og fremmest reformere Præsternes Liv og Virksomhed. Da Pave Paul III en Dag raadspurgte ham angaaende det mest virksomme Middel til Reformationens Udryddelse, svarede Caraffa, at Inkquisitionen burde genoplives efter spansk Mønster. Og saaledes blev det.

En særlig Kardinalkongregation, bestaaende af otte Kardinaler, blev stillet i Spidsen for Inkquisitionen (1542). Kongregationens Magt var ubegrænset. Caraffa gik til Værket med ubøjelig Energi. Uden at afvente Udbetalinger af Pavens Kasse indrettede han paa egen Bekostning Fængsler og Værelser til Inkquisitionens Embedsmænd og anskaffede Torturedskaber af forskellig Slags. Til de enkelte Lande udpegedes Generalinkvisitorer med frygtindgydende Magt. Disse gav han følgende Regler: »For det første: i Trossager gives ikke et Øjeblik Betænkning; paa den ringeste Mistanke gribes straks ind med yderste Strengthed; for det andet: der tages ikke Hensyn til Fyrster eller Prælater, hvor højt de end staar; kun den, der har bekendt, kan behandles med faderlig Mildhed; for det tredje: med Hensyn til Kættere, og særlig Kalvinister, maa man aldrig nedlade sig til nogen som helst Overbærenhed.« Endnu bestaar Inkquisitionen inden for den katolske Kirke med uforandrede Grundsætninger, omend ikke med samme Magtmidler. Kongregationen nyorganiseredes 1908.

Fra Midten af det 16. Aarhundrede rasede Inkquisitionen med voldsom Kraft i de katolske Lande. De anklagede blev grebet — ofte midt om Natten — og kastet i et eller andet af Inkquisitionens forfærdelige Fængsler, hvor de uden at kunne klage blev udsat for at omkomme af Nød, Sult og Fugtighed, indtil de efter flere Ugers Forløb fortes for Inkvisitorerne — om de da endnu var i Live. Bekendte den anklagede ikke, paahvilede det ham at bevise sin Uskyldighed. Kunde han dette,

blev han dog idømt en eller anden Straf, fordi han havde været mistænkt. Kunde han ikke bevise sin Uskyldighed og dog ikke vilde bekende, fortes han til Torturkammeret, hvor forfærdelige Torturedskaber fandt den mest brutale Anvendelse, medens Inkvisitorerne med hyklet Mildhed og gudelige Miner paasaa, hvorledes det arme Menneskes Krop Led for Led radbrækkedes, søndersavedes eller stegtes langsomt ved en sagte Ild. Processen afsluttedes i Reglen med Dødsdom for dem, som ikke reddede sig ved at bekende. Det højtidelige Skuespil, hvorunder Straffen fuldbyrdedes, kaldtes Autodafé (= Troshandling). I Procession drog Dominikanermunke, Kættere, Inkvisitoren, som en Triumfator, og fornemme Mænd, ja endogsaa Landets regerende Fyrste, til et Torv, hvor de Baal var rejst, paa hvilke de ulykkelige skulde brændes levende. En Tribune var rejst for Kongen og hans Hofstat. Lige overfor hævdede sig en endnu højere Tribune bestemt for Inkvisitoren og Inkquisitionens Mænd. Kongen aflagde en højtidelig Ed paa at beskytte Inkquisitionen og bekæmpe Kætteriet; en Præst holdt en Lovtale over Inkvisitionsdomstolen; en Sekretær oplæste Dommen; de domte blev fastbundet til Pæle paa Baalene, der endelig antændtes.

Samtidig med, at den gamle Kirke hævdede sig saa grumt, hvor den havde Magten, var religios Tolerance og Humanitet ikke i stort højere Kurs i Lande, hvor den nye Lære havde sejret. I England fik Katolicismen talrige Martyrer; i Kalvins By Genève tændtes Kætterbaalet for Lægen Michel Servet, der bestred Treenighedsdogmet. Hekseprocesserne krævede endnu flere Ofre i de protestantiske end i de katolske Lande.

KATOLIKERNES FREMGANG I TYSKLAND

Kirkemodet i Trient (1545—1563), som Karl V havde sammenkaldt i Haab om at kunne forene Katoliker og Protestanter, kom til at virke i stik modsat Retning. I de Aar det — med forskellige Afbrydelser — var samlet, naaede det at fordømme de protestantiske Læresætninger og til en vis Grad at reformere den katolske Kirke og at forbedre den sædelige Tilstand blandt Kirkens Mænd. Under Ledelse af saadanne kraftige Paver som Paul IV (Caraffa), Gregor XIII og Sixtus V gik Reformeringen af den katolske Kirke fremad under det Løsen, som blev givet paa det tridentinske Mode, da Deltagerne skiltes under Raabet: »Anatema (Forbandelse) over alle Kættere!«

Ingen af de to Kejsere, der efterfulgte Karl V, nemlig Ferdinand I (1556—1564) og dennes Son Maximilian II (1564—1576), var fanatiske

Katolikker, og de lod derfor Protestanterne i Fred. Paa Maximilian II.s Tid kom Jesuiterne imidlertid til Tyskland. De fik mange Smaafyrster til at gore Forsog paa at udrydde Protestantismen. Da Fyrsterne i Henhold til Religionsfreden i Augsburg 1555 havde Ret til at bestemme deres Undersaatters Religion, lykkedes dette i nogle Tilfælde. Protestanterne var indbyrdes splittede ved Stridigheder af forskellig Art. Af lutter Iver for den rene Lære forfulgte de hverandre indbyrdes, og mellem Lutheraner og Reformerte bestod der et bittert Fjendskab. Protestantismen, der en Gang omfattede næsten ni Tiendedele af det tyske Riges Befolkning, trængtes derfor efterhaanden tilbage, særlig i Rigets sydlige Dele, hvor den nye Lære aldrig rigtig slog Rod.

Maximilians Søn og Efterfølger, Rudolf II (1576—1612), var en afgjort Fjende af Reformationen. Under hans Regering udryddedes Protestanterne i Sydtyskland, saa at omkring Aar 1600 største Delen af de østrigske Arvelande samt Bayern og Baden var katolske.

I de tvende Kongeriger Bøhmen og den Del af Ungarn, som tilhorte Habsburgerne, var Protestanterne i Overtal. I Kraft af Augsburgfredens Bestemmelser vilde Rudolf nu paatvinge disse Landsdele Katolicismen. Dette vakte imidlertid saa stærk Misfornøjelse og saa stor Uro, at Kejseren maatte indsætte sin Broder Mathias til Konge i Ungarn. For at bevare Bøhmen i Personalunion med de østrigske Arvelande maatte Kejseren ogsaa her gore Indrømmelser. Han udfærdigede 1609 »Majestætsbrevet« for Bøhmen, der for dette Lands Vedkommende ophævede Fyrstens Bestemmelsesret over Folkets Religion og indrømmede Landets Protestanter fuld Samvittighedsfrihed og Kikkerhed mod Forfølgelser.

Samtidigt gik imidlertid Maximilian af Bayern, som var helt i Je-

Fig. 45. Kurfyrst Maximilian af Bayern.

suiternes Vold, saa hensynsløst frem imod en fri Rigsstad, der var protestantisk, at denne Krænkelse af Augsburgfreden vakte en heftig Misfornøjelse blandt Protestanterne. Aar 1608 dannede mange Fyrster og Stæder en protestantisk Union, hvis Leder var Kurfyrst Frederik IV af Pfalz. De fleste Medlemmer af Unionen var Calvinister, men ogsaa nogle Lutheraner havde sluttet sig til den. Til Imødegaaelse af denne dannede Maximilian af Bayern næste Aar (1609) den katolske Liga, hvis Leder han blev. Begge havde Forsvar til Formaal, men saa sig ogsaa om efter udenlandske Forbundsfaeller. Paven og det

Fig. 46. Den Sal paa Slottet i Prag, hvor Oprinet fandt Sted, under hvilket Statholderne blev kastet ud gennem Vinduerne.

ærkekatolske Spanien stottede Ligaen, medens Unionen af politiske Grunde fik Støtte fra det katolske Frankrig, hvor Henrik IV dengang regerede. Denne blev myrdet allerede det følgende Aar (1610), hvorefter Unionen var henvist til England og de nordiske Riger.

Trods Majestætsbrevet herskede der Uro i Bøhmen. Man tvistedes om nogle Punkter, der

angik visse kirkelige Rettigheder. Enden blev, at Bøhmen indkaldte Kejserens Broder Mathias og gjorde ham til Konge.

Da Rudolf døde, blev Mathias Kejser (1612—1619). Nu afgjorde han Striden til Katolikernes Fordel, og der opstod en stærk Gæring i Bøhmen. Den nationale Selvstændighedsfølelse og Iveren for Protestantismen arbejdede Haand i Haand. Da protestantiske Præster blev forjaget og protestantiske Kirker lukket, ja endogsaa nedrevet, vendte Bøhmerne sig til Kejseren i et Klageskrift og erindrede om Majestætsbrevets Bestemmelser. Kejseren lod gennem Statholderne, der fra Prag styrede Bøhmen, svare, at de, som ikke forholdt sig rolige, vilde blive behandlet som Oprørsstiftere. Paa Grund af deres tidligere Venskabsforhold til Mathias troede Bøhmerne, at det var de katolske kejserlige Statholdere, der havde handlet og svaret i Kejserens Navn. Deres Vrede vendte

sig derfor mod dem. Den 23. Maj 1618, da Stænderne var forsamlede i Prag, trængte nogle Adelsmænd med bevæbnede Knægte og Svende ind i Slottet og fandt Vej til Kancelliet, hvor to af Statholderne befandt sig. Adelsmændenes Ordforer var Grev von Thurn, der heftigt foreholdt Statholderne deres egenmægtige Handling. Ordvekslingen blev bestandig hidsigere. Thurns Beskyldninger gentoges af de andre. Statholderne søgte at berolige og overbevise dem, men svarede undvigende. Da raabte nogen: »Ud ad Vinduet med dem! Det er god gammel böhmisk Skik!« Adelsmændene styrtede frem, greb de to Statholdere og en Sekretær og kastede dem ud gennem Vinduet ned i Slotsgraven fra 20 m's Højde. De slap derfra med Livet; de forbløffede Bohmere skød efter dem, men traf dem ikke. Statholderne flygtede til Kejseren i Wien. Dermed begyndte Trediveaarskrigen.

TREDIVEAARSKRIGENS FØRSTE AFSNIT

KAMPENE I BØHMEN OG PFALZ

Da Kejser Mathias var død, valgtes hans Fætter Ferdinand II (1619—1637) til hans Efterfølger. Han var opdraget af Jesuiter og var en fanatisk Forkæmper for Katolicismen; han havde afgivet det Lofte til Jomfru Maria, at han vilde udrydde alle Kættere af sit Land. »Hellere herske over en Ødemark, end over et kættersk Land; hellere være Tigger, end afstaa noget til Protestanterne,« var hans Ord. Han nærede dog ogsaa andre Planer af mere verdslig Natur. Karl V's Drom om et helt Kejserrige i Stedet for det splittede tyske Rige tiltalte ham, og han mente — ligesom denne — at eet af Vilkaarene for, at en saadan Enhed skulde kunne gennemføres, var en fælles Religion for hele Landet.

Uden Vanskelighed kom han i Besiddelse af den store habsburgske Arv. Böhmerne derimod gjorde Oprør. Paa en Rigsdag i Prag valgte de Unionens Leder, Kurfyrst Frederik V af Pfalz, til Bohmens Konge. Det var intel mindre end et Forsøg paa at losrive Bohmen fra Personalunionen med Østrig, der kun havde medført politisk og religios Undertrykkelse. Frederik V af Pfalz var en ung, fornuftelssyg og pragtelenskende Fyrste, der sammen med sin unge stolte Gemalinde Elisabeth, en Datter af Kong Jacob I i England, forte et lystigt Liv i sin Hovedstad Heidelberg. Da Böhmerne opfordrede ham til at blive deres Konge, stillede han sig meget tvivlraadig. Men hans Gemalindes Ærgerrighed

drev ham til at modtage den tilbudte Kongekrone. »Vel har du friet til en Kongedatter,« skal hun have sagt, »men gøre hende til Dronning, det vover du ikke.« I Efteraaret 1619 kronedes under store Højtideligheder den tre og tyveaarige Kurfyrste til Bøhmens Konge.

Imidlertid var den nye Konges Stilling meget usikker. Kejseren, som

Fig. 47. Ferdinand II.

ikke agtede at lade sig et stort Land frarive, havde vist ikke selv en tilstrækkelig stærk Hær, men han fandt en sikker Støtte i saavel Spanien som den katolske Liga, der stillede hele sin Krigsmagt til hans Raadighed. Unionen viste ikke samme bestemte Optræden; Tiden forhaledes ved Stridigheder mellem Protestanterne, og Enden blev, at Frederik V hverken fik Hjælp fra Unionen eller fra sin Svigerfader i England. Midt paa Sommeren 1620 gik Ligaens og Spaniens Tropper under Anforsel af Grev Johan Tserclaes von Tilly over den bøhmiske Grænse og drog mod Prag. I Begyndelsen af November naaede de fjendtlige Tropper deres Maal. Et Stykke uden for Prag ligger det hvide Bjerg. Der havde den bøhmiske Hær taget Stilling. Inde paa Slottet i Prag sad Kong Frederik

og drøftede, hvorvidt de kejserlige Tropper vilde angribe eller ej, da Kanontordenen forkyndte, at Slaget var begyndt. Først havde Tilly været tvivlraadig om, hvorvidt han skulde vove at angribe Bøhmerne i deres Forskansninger. Men en fanatisk Munk havde ophidset Hæren, og Angrebet begyndte. Inden ret længe var den bøhmiske Hær kastet over Ende. Fra Bymuren iagttog Frederik V sine Folks Nederlag og lod Portene aabne for de flygtende Skarer. I Prag blev Forvirringen stor; Dronningen vilde straks afrejse, medens Kon-

gen vilde blive og forsvare Byen. Men han maatte give efter. Henimod Aften var alle Forberedelser til Afrejsen tilendebragte. Rejsevognene og Pakvognene var parate, da der opstod en saadan Panik, at alle, der paa nogen Maade var i Stand dertil, styrtede af Sted over Hals og Hoved. Pakvognene blev ladet i Stikken og stod endnu paa samme Sted, da den fjendtlige Hær et Par Timer efter drog ind i Byen. Kun

Fig. 48. Frederik V og hans Gemalinde.

med Moje kunde Hertug Maximilian og Tilly hindre, at Byen blev udplyndret af Soldaterne.

Frederik V gensaa ikke oftere sit ny erhvervede Kongerige. Han kaldtes spottende »Vinterkongen«, fordi han kun havde regeret en Vinter. Han kunde ikke engang forblive i sit Kurfyrstendømme, thi Kejseren erklærede ham i Rigets Akt. Han flygtede med sin Gemalinde til England og mistede sine Lande med samt Kurfyrsteværdigheden. Hertug Maximilian af Bayern fik en Del af hans Land og senere tillige Kur-

fyrsteværdigheden (1623). Unionen, hvis Leder Frederik V havde været, blev opløst (1621), og dermed havde Ligaen og Katolikerne vundet en fuldstændig Sejr.

For Bøhmen og dets Befolkning blev Oprørets Følger forfærdende; Landet mistede al national Selvstændighed: det fik ikke længere Lov til at vælge en Konge, men gjordes til et Arverige, der som et underlyngel Land forenedes med de østrigske Arvelande. De ledende bøhmiske Adelsmænd blev henrettede eller domte til livsvarigt Fængsel, og deres Ejendomme blev inddraget under Kronen. Økonomisk Ødelæggelse ramte hele Folket: Landadelen mistede sine Godser, Byerne fik paalagt haarde Skatter, og Borgerne udplyndredes. Det var forbi med den religiøse Frihed og med Protestantismen. Kejser Ferdinand rev egenhændig Seglet af Majestætsbrevet og skar dette midt over. Protestantiske Præster blev udvist, og da Kejseren ikke vilde vide af andre end Katoliker, maatte Tusindvis af Familier — man regner omtrent 30,000 — udvandre. Bøhmen var lagt øde, Indbyggerne jaget i Landflygtighed, Kongedømmets Selvstændighed afskaffet, og Protestantismen udryddet for bestandig.

WALLENSTEIN OG DANMARK

Det saa ud, som om Krigen var afsluttet med Kong Frederik V.s fuldstændige Nederlag. Men Kejseren havde endnu andre Planer, som han vilde bringe til Udførelse, medens Forholdene stillede sig saa gunstigt. Hele det tyske Rige skulde føres tilbage under den katolske Kirkes beskyttende Vinger, og Kejseren vilde tillige udvide sit Rige og skaffe sig større Magt over Smaafyrsterne. Det var nærmest Rigets nordlige og mellemste Dele, der interesserede Kejseren, religiøst og politisk.

Fyrsterne i Nordtyskland kavde imidlertid faaet Øjnene op for den Fare, som truede dem. Nogle Anførere for Lejetropper, Grev Ernst af Mansfeld og Hertug Kristian af Braunschweig søgte at tage sig af den fordrevne Vinterkonges Sag. Ved dem bredte Krigsluen sig til den nordlige Del af Tyskland. Selv det protestantiske Europa begyndte at vise Tegn til Indgriben. Kongen af England, der vilde redde Pfalz for sin Datter og Svigersøn, arbejdede paa at danne en protestantisk Liga, omfattende England, Nederlandene — der laa i Strid med Spanien —, Sverige — som havde en Fjende i det katolske Polen, styret af den fordrevne Sigismund —, Danmark, — hvis Konge havde vigtige Interesser

at varetage i det nordvestlige Tyskland — og endelig tyske protestantiske Fyrster og Stæder. Sveriges Konge, Gustav II Adolf, var først udset til Leder at Forbundet; men han krævede saa store Garantier af de øvrige Forbundsfæller, at man i Stedet antog Kristian IV af Danmark, hvis Fordringer var mindre omfattende. Det blev derfor ham, som nærmest kom til at tage sig af Frederik V.s og de tyske Protestanters Sag.

Aar 1625 rykkede Kristian IV ind i Nordtyskland, svagt understøttet med Penge fra England og Nederlandene, men uden militær Forstærkning. I August 1626 blev han ved Lutter am Baremberge fuldstændig overvundet af Ligaens Hær under Tillys Befaling.

Hidtil havde Kejser Ferdinand — til Dels af økonomiske Grunde — været henvist til Ligaens militære Hjælp. I Foraaret 1625 fik Kejseren ved Wallensteins Hjælp selv en betydelig Hær samlet, hvis Fører Wallenstein blev.

Albrecht von Wallenstein tilhørte en protestantisk böhmisk Adelsslægt. Født 1583 mistede han tidlig sine Forældre, hvorefter Slægtninge tog sig af ham og satte ham i en Jesuiterskole. Her gik han over til Katolicismen. Som Student drev han et

Fig. 49. Kristian IV af Danmark.

Aar Studier ved et protestantisk Universitet. Men hans Ærgerrighed tokkede ham til at søge sin Lykke ved Krigshaandværket (1605). Kort efter tilgiftede han sig en Formue, og da hans Hustru døde 1614, var den tidligere fattige Wallenstein blevet en rig Mand. Aldeles ligegyldig over for Religionen stillede han sig under Oprøret i Böhmen paa Kejserens Side. Belønningen udeblev ikke. Af de konfiskerede böhmiske Godser fik han for Spotpris Lov til at købe saa meget, han ønskede, og snart var han Ejers af 68 store Godser til en Værdi af 5 Millioner Gylden. For Spotpris købte han 1622 Friedland og fik Aaret derefter af Kejser Ferdinand tildelt Titlen Fyrste af Friedland; i Wallensteins Haand blev

dette Omraade snart et næsten selvstændigt Land. Ved et nyt Giftermaal kom han det kejserlige Hof endnu nærmere. Han fik nu Lejlighed til at udforme alle sine ærgerrige Planer. Hidtil havde han levet en rig Godsejers overdaadige Liv; nu drømte han allerede om en Kongekrone. I Stjernerne havde baade han selv og Tidens mest fremragende Astrologer læst om en glimrende Fremtid for ham.

Wallenstein tilbød paa egen Bekostning at hverve en Hær paa 50,000 Mand, der skulde stilles til fuldstændig Raadighed for Kejseren.

Fig. 50. Tilly.

Dette var noget, som Kejseren havde Brug for, men som han ikke selv havde haft Midler til at skaffe sig. Ved Hoffet undrede man sig over, hvorfra den stortalende Böhmer skulde tage de nødvendige Penge og foreslog ham at begynde med 20,000 Mand. »En Hær paa 20,000 kan jeg ikke underholde,« skal Wallenstein have svaret, »men en Hær paa 50,000 Mand underholder sig selv.« Han satte sin Vilje igennem. Hans eneste Betingelse var, at han selv fik Overbefalingen over Hæren. Wallenstein lod Hververtrommerne røre, og fra alle Kanter strømmede Soldaterne til hans Fanner. Hvor han viste sig i

Lejren, mørk og indesluttet, høj og mager, indhyllet i en rød Kappe og med en rød Fjer vajende fra Filthatten, blev der saa underligt stille. Soldaterne nærede en overtroisk Frygt for ham. Hans jernhaarde Vilje var deres Lov. Dersom nogen brød Disciplinen, lod Wallensteins Befaling kort og godt: »Hæng den Hund!« Men de fik deres Sold, det var tilladt at røve og plyndre, hvor man gik frem, og den tapre belønnede han fyrsteligt. I Efteraaret 1625 laa Wallenstein med en Hær paa 40,000 Mand ved Elbens mellemste Løb.

Det var Tilly alene, som med Ligaens Tropper besejrede Danmarks

Konge, Kristian IV ved Lutter am Barenberge 1626. Sammen med Wallenstein drev Tilly Danskerne ud af Tyskland og underkuede de oprørske Smaafyrster. Kun Hertugen af Mecklenburg stod endnu paa Danmarks Side. Men 1627 forenedes Ligaens og Kejserens egne Tropper under Wallensteins Befaling. Tilly og Wallenstein var blevet uenige, og Tilly drog Syd paa med de Tropper, han endnu havde under sig. Wallenstein faldt med sine Skarer ind i Jylland, som han besatte. Den danske Hær blev iordrevet til Øerne. Nu var Lejligheden der for Wallenstein til at udføre de store Planer, som han og Kejseren nærede. Det gjaldt om at besætte hele den tyske Kyst langs Østersøen, at undertrykke de protestantiske Stater i Nordtyskland for bagefter fra to Sider at kaste sig over Midt-Tysklands Protestanter og de mægtige Kurfyrster af Brandenburg og Sachsen. Kejserens Planer gik endnu videre. Ved paa en snedig Maade at benytte sig af Uenigheden mellem Sverige og Danmark haabede Wallenstein at kunne gøre sig til Herre over Østersøen og siden at besejre Nordens to protestantiske Stater. Bagefter skulde Turen komme til de reformerte Lande, England og Nederlandene. Til disses Underkastelse kunde Kejseren gøre Regning paa Støtte fra Spanien. Wallensteins Tropper oversvømmede nu Mecklenburg. Den protestantiske Hertug blev som Kejserens Fjende fordrevet, og Wallenstein ophøjedes til Hertug af Mecklenburg. Derefter kom Turen til Pommern. Kystbyerne blev indtaget. Wallenstein begyndte at bygge en Krigsflaade ved Østersøen og antog Titlen »det romerske Riges Storadmiral over Nordhavene«.

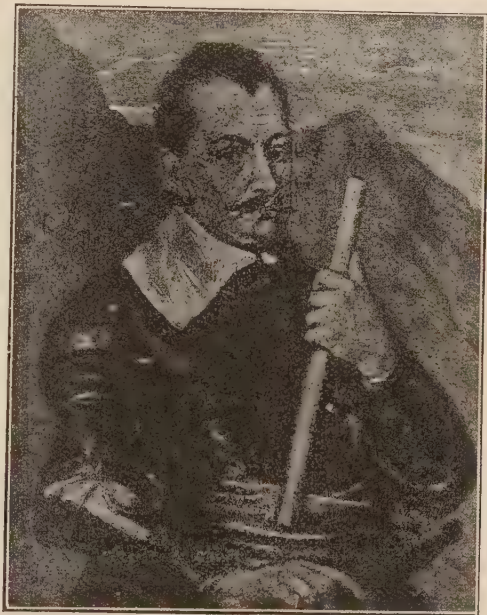

Fig. 51. Wallenstein.

Katolikernes og Kejserens Stilling var nu saa stærk, at Kejseren saa en Mulighed for at tilføje Protestanterne et knusende Slag. I Be-

gyndelsen af Aaret 1629 udfærdigede han Restitutionsediktet. I Henhold til dettes Bestemmelser skulde alle de gejstlige Fyrstendømmer, som var gaaet over til Protestantismen, igen have katolske Biskopper og katolsk Gudstjeneste, og ingen Halvinister maatte taales i Riget. Dette Edikt indeholdt altsaa ikke noget nyt — de samme Bestemmelser fandtes i Augsburgfreden 1555. Men som Forholdene siden havde udviklet sig, var Ediktet et dræbende Slag for Protestanterne. En Mængde Bispedømmer var gaaet over til Protestantismen, og Kurfyrstendømmet Brandenburg var reformert. Saa mægtig var Kejseren,

Fig. 52. Hvervning og Udrustning af Soldater.

at ingen inden for det tyske Rige gjorde Modstand. Kurfyrsterne af Brandenburg og Sachsen forholdt sig afventende.

For helt at koncentrere sig om den tyske Østersøkyst sluttede Kejseren 1629 i Lübeck Fred med Danmark, der fik Jylland tilbage mod Lofte om ikke oftere at blande sig i Tysklands Anliggender. Wallen-

steins Tropper beherskede de nordlige Fyrstendømmer. Kun Rigs- og Hansestaden Stralsund gjorde Modstand. De kejserlige stormede gentagne Gange, men blev slaaet tilbage. Det hjalp ikke, at Wallenstein satte alle Kræfter ind. »Byen skal tages, om den saa var lænket med Jernkæder til Himlen«, var Wallensteins Ord. Men over Havet kom Hjælp fra Sverige, og Wallenstein ophævede Belejringen.

Imidlertid havde Wallensteins Planer vakt Uro blandt de tyske Smaafyrster. Hverken de katolske eller de protestantiske Fyrster vilde afstaa noget af deres Magt til Kejseren. Wallensteins Hær var ogsaa faret skaanselsløst frem i alle Staterne, at baade Fyrster og Stæder var forbitrede paa ham. Byen Nürnberg f. Eks. var blevet brand-

skattet for 100,000 Thaler. Overalt var det gaaet til paa lignende Maade. I Halberstadt var Aar 1629 530 Huse ubeboede og Aaret efter ikke mindre end 960. Hans Soldater ligefrem udplyndrede Bønder og Borgere. Da Wallenstein i Følelsen af sin Magtfuldkommenhed ytrede, at der ikke

Fig. 53. Billede fra Krigen; Soldaterstraffe.

burde findes nogen Fyrste i Riget, og Richelieu, som dengang styrede Frankrig, pustede til Ilden, blev de katolske og protestantiske Fyrster enige om at forlange af Kejseren, at Wallenstein skulde afskediges, og den kejserlige Hær indskrænkes. Baade Kurfyrst Maximilian af Bayern,

Fig. 54. Billede fra Krigen.

den katolske Ligas Forer, og den protestantiske Kurfyrst Johan Georg af Sachsen fremsatte dette Krav. Over for Maximilian og Ligaen maatte Kejseren give efter. I August 1630 fik Wallenstein sin Afsked, og Overbefalingen over Tropperne blev overgivet til Tilly. Kejseren viste sig

naadig mod Wallenstein, og til manges Forbavselse lagde denne ingen Forbitrelse end sige Trods for Dagen. Han nedlagde Befalingen og trak sig tilbage til sine Godser i Bøhmen, afventende den Time, da han vilde blive uundværlig for Kejseren.

GUSTAV ADOLF DELTAGER I KRIGEN

Da Wallenstein nedlagde Befalingen, stod svenske Tropper allerede paa tysk Grund. I Forstaaelse af Sammenhængen mellem den tyske Krig og de almindelige europæiske Forhold havde Gustav Adolf og det svenske Rigsraad i fuld Enighed besluttet at gribe ind for at komme de nødstedte Protestanter i Tyskland til Hjælp. Wallensteins Planer ved

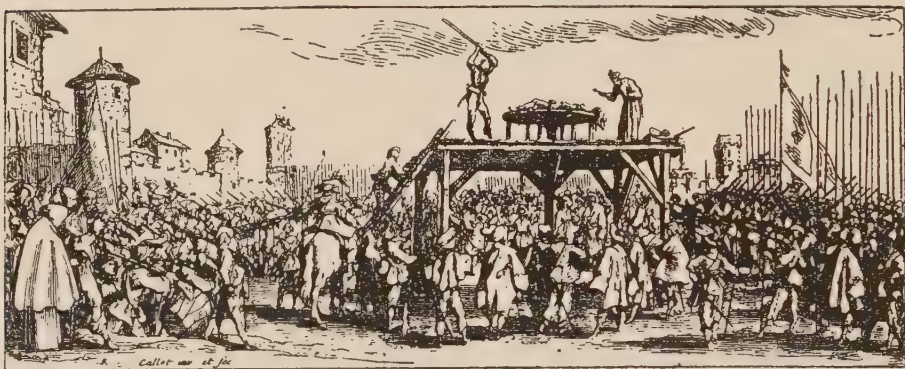

Fig. 55. Billede fra Krigen; Radbrækning.

Østersoen rummede en direkte og skræmmende Trusel mod saavel Sveriges protestantiske Tro som dets Selvstændighed. I sin Strid mod Sigismund i Polen var Gustav Adolf allerede kommet i Berøring med den kejserlige Politik og havde haft Held til at krydse den. Anden Gang, dette skete, var ved Belejringen af Stralsund, da Byen fik Hjælp fra Sverige. Forbundet mellem dette Land og Stralsund blev sluttet allerede 1628. Efter 1629 at have tilkæmpet sig en seksaarig Vaabenstilstand med Polen, havde Gustav Adolf nu frie Hænder til at gaa mod Tyskland.

Den 17. Juni 1630 sejlede den svenske Flaade ud fra Södermanlands Skærgaard. Ved Midsommertid gjorde den svenske Hær Landgang paa Øen Usedom ved Floden Oders Munding. Beslutning og Udførelse var foregaaet saa hurtigt og ubemærket, at hele Europa overraskedes ved Underretningen om Svenskernes Landstigning. Ved Hoffet i Wien

gjorde man sig lystig over den nye, ubetydelige Fjende: »Nu har vi igen faaet en lille Fjende, Snekongen fra Norden«, skal Kejseren overmodigt have ytret, » han skal snart smelte for Sydens Soll« og de svenske Soldater blev afbildet som barbariske vilde.

Da Gustav Adolf begyndte Krigen, havde han ikke en eneste Forbundsfaelle. Han havde omtrent 20,000 Svenskere, men trak snart saa mange Forstærkninger til sig, at Hæren kom op paa 40,000 Mand. Den fjendtlige Hær havde samme Størrelse. Pommern vilde gerne have holdt sig neutral, men Gustav Adolf tvang den gamle Hertug Bogislav til at stille sig paa hans Side. Efter at Kongen havde indlagt Besætning i forskellige Fæstninger, drog han langsomt Syd paa i Begyndelsen af Aaret 1631. Han sluttede nu Forbund med Frankrig og skulde i fem Aar have 400,000 Rigsdaler Specie aarlig mod Løfte om at genoprette det tyske Rige i dets tidligere Skikkelse. Disse franske Subsidier var meget nødvendige for Gustav Adolf, der maatte tage en Mængde Lejesoldater i sin Tjeneste, til hvilke han ofte havde øndt ved at skaffe Penge.

Af Folket hilsedes Gustav Adolf som en Befrier. Hans Tropper stod paa en venskabelig Fod med den fredelige Befolkning. Plyndring var ikke tilladt; den, som i denne eller andre Henseender vovede at bryde den strenge Krigstugt, der raadede i den svenske Hær, blev uvægerligt straffet.

Det var Gustav Adolfs Haab, at Tysklands protestantiske Fyrster vilde slutte Forbund med ham og stille deres Tropper under hans Fanner. Men i Begyndelsen saa det mørkt ud. Kun den frie Rigsstad Magdeburg ved Elben sluttede Forbund med Svenskerne. De mest betydende Fyrster, Kurfyrsterne Johan Georg af Sachsen og Georg Vil-

Fig. 56. Kurfyrst Georg Vilhelm af Brandenburg.

helm af Brandenburg, Gustav Adolfs Svoger, stillede sig afvisende. Dels var han bange for Kejseren, og dels tillod deres Forfængelighed dem ikke at stille sig under den svenske Konges Forerskab; de nærrede derfor Planer om at danne et selvstændigt Parti af de tyske Protestanter. De havde til Hensigt at holde sig neutrale og mente, at Krigen var en Krig mellem Kejseren og Gustav Adolf.

Tilly, som førte Befalingen over Ligaen og Kejserens forenede Hære, var nu over halvfjerdsindstyve Aar gammel. Men han havde endnu sine Kræfter i Behold og nod stor Anseelse baade som Menneske og som

Fig. 57. Kurfyrst Johan Georg af Sachsen.

Feltherre. Han var en fanatisk Katolik, ren af Sæder og from. Ved sin Tapperhed og sin Feltherrebegavelse havde han fra simpel Soldat arbejdet sig op til den Stilling, han nu indtog. Hans tarvelige Levevis, der stik grelt af mod Wallensteins Luksus, havde bevaret hans Helbred trods alle Feltlivets Strabadser. Selv roste han sig af tre Ting: aldrig at have smagt Vin, aldrig at have nydt Kvindegunst og aldrig at være blevet besejret i noget Slag.

Tilly begyndte at belejre Magdeburg. Gustav Adolf søgte at komme til Undsætning, men blev opholdt af Kurfyrsterne af Brandenburg og Sachsen, der ikke vilde tillade de svenske Tropper at

lægge Vejen gennem deres Land. Der herskede stor Nød i Byen. Gustav Adolf sendte een af sine dygtigste Mænd, Didrik von Falkenberg dertil. Forklædt lykkedes det ham at snige sig forbi de kejserlige Tropper og komme ind i Byen. Belejrerne trængte stærkere og stærkere paa, men Falkenberg satte Mod i Besætningen og arbejdede selv rastløs Nat og Dag paa at styrke Byens Forsvar. Den 20. Maj 1631 stormede de kejserlige Byen. Falkenberg faldt; Tilly havde faaet den mægtige Elb-By i sin Haand. Den kunde blive et udmærket Støttepunkt for Felttoget i Nordtyskland. Alle disse Forhaabninger sank i Grus, da Byen efter et Par

Timers Forlob begyndte at brænde og inden Aften var en rygende Ruinhob; kun Domkirken blev reddet.

Gustav Adolf havde endelig ved Overtalelse faaet Kurfyrsten af Brandenburg over paa sin Side, men medens dette stod paa, faldt Magdeburg. Kurfyrsten vilde nu tage sine Løfter tilbage, men med svenske Kanoner opkorte foran Berlin tvang Gustav Adolf sin Svoger til at slutte Forbund med sig og til at overlade sine vigtigste Fæstninger til Svenskerne. Ved Magdeburgs Fald havde Svenskerne tabt meget i Anseelse, og de stod saa godt som ene i Kampen med Kejseren.

Tilly kunde imidlertid ikke benytte Magdeburg som Operationsbasis, og det blev trods alt Gustav Adolf, som blev Herre over Elb-Linjen, ligesom han i Førvejen beherskede Oder-Linjen. Den svenske Konge lagde sine Tropper i en befæstet Lejr ved Werben og afventede her Begivenhedernes videre Udvikling. Tilly forsøgte at angribe ham, men blev kastet tilbage med betydelige Tab. Flere tyske Fyrster dristede sig til aabent at slutte Forbund med Svenskerne, f. Eks. Landgreven af Hessen-Kassel og Hertug Bernhard af Sachsen-Weimar.

Nu gjaldt det Sachsen. Dets Kurfyrste, som havde søgt at holde sig neutral, fik af Tilly den bestemte Besked: Krig eller Forbund med Kejseren. Da Kurfyrsten nægtede at slutte Forbund med Kejseren, rykkede Tilly med sin Hær hærgende ind i Sachsen. I sin Nød sendte Kurfyrsten Bud paa Bud til Gustav Adolf med Bøn om Hjælp. Sachsen sluttede nu Forbund med Sverige paa de Vilkaar, som Gustav Adolf opstillede, hvorved hele Sachsen stilledes til den svenske Konges Raadighed.

Dermed havde Gustav Adolf faaet Tysklands vigtigste protestantiske Stater, Brandenburg og Sachsen paa sin Side. Med deres gode Vilje havde de ikke taget dette Skridt; men hverken Gustav Adolf eller Kejseren vilde vide af nogen Neutralitet. For Svenskerne var Stillingen stadig meget truende, omend deres Udsigter bedredes noget ved Overenskomsterne med Brandenburg og Sachsen. Lige fra Krigens Begyndelse havde de kejserlige haft Overtaget. Men inden længe skulde Forholdene helt forandres. Med Svenskernes Sejr ved Breitenfeld begynder et nyt, særlig betydningsfuldt Afsnit af Trediveaarskrigens Historie, der i Forbindelse med sine mange Forudsætninger vil blive behandlet senere hen.

---

3. BIND'S INDHOLD

MIDDELALDERENS AFSLUTNING

EUROPA PAA NYDANNELSERNES TID

Nydannelsernes Tidsalder	7
--------------------------------	---

RENÆSSANCEN OG OPDAGELSERNE

Brydningen mellem Middelalder og Renæssance	109
Renæssancens Blomstring i Italien	140
De store Renæssancekunstnere i Italien	160
Litteratur og Videnskab i Italien og Tyskland	186
Italiensk Statsliv under Renæssancen	193
De store, geografiske Opdagelser	219

REFORMATIONEN OG TREDIVEAARSKRIGEN

Reformationens Mænd	293
Kejser Karl V. og Europa	308
Den katolske Reaktion	364
Trediveaarskrigens første Afsnit	371
